

Publicus

Kamu Yönetimi Araştırmaları Dergisi

Journal of Public Administration Research

Sayı 3 - Haziran 2025

Issue 3 - June 2025

Yönetisel Akıl, Yapay Zekâ ve İstatistik

Ahmet Alpay DİKMEN

**Türkiye’de Üst Düzey Kamu Yöneticilerinin
Yetiştirilmesine İlişkin Bir Model Önerisi**

Oğuz GÖKSU

**Kamu Personelinin Güvence Arayışı Neden
Bitmiyor?: 1911 Yılından Bir Belge**

Selime YILDIRIM

**Temel Gelir Modeline Yönelik Samsun’da
Vatandaş Algısı Üzerine Bir İnceleme**

Kenan ŞAHİN

**Anadolu Şehirleri Perspektifinden Osmanlı Şehri
Üzerine Bir İnceleme**

Sedat ÇOBANOĞLU

**Cumhuriyetin Diplomatı Olmak: Erken
Cumhuriyet Dönemi Büyükelçileri
Üzerine Prosopografik Bir İnceleme**

Tülay DEMİR-ŞİMŞEK

Akışkan Modern Dünyada Yönetim

Cengiz EKİZ

**OECD Finansal Piyasalar Müdürü Fatoş Koç ile
Kamu Borç Yönetimi Üzerine Söyleşi**

Fatma Eda ÇELİK

**NIG (Netherlands Institute of Governance)
Annual Conference 2025 Raporu (6-7 Şubat 2025,
Belçika)**

Ash YILMAZ UÇAR

**II. Göbeklitepe’den Bugüne Türkiye’nin Tarihi ve
Kültürel Mirası Sempozyumu: Kültürel Miras
Yönetimi (12-13 Nisan 2025, Ankara)**

Sezgin SEZGİN, Ozan YETKİN

Publicus – Kamu Yönetimi Araştırmaları Dergisi
Publicus – Journal of Public Administration Research

Yayın Türü: Yaygın Süreli Yayın | **Publication Type:** Periodical

E-ISSN: 3023-8463

Yayın Tarihi / Publication Date: 30.06.2025

Yıl: 2025 / Sayı: 3 – Year: 2025 / Issue: 3

Yazışma Adresi / Correspondence Address:

Balgat Mah. Ceyhun Atıf Karsu Cad. No. 36/6 Çankaya/Ankara

İletişim / Contact: publicus@kamuyonetimi.org.tr

İnternet sitesi / Website: publicus.kamuyonetimi.org.tr

Sosyal medya hesapları / Social media accounts:

X/Twitter: @Publicus_2024 | LinkedIn: Publicus Journal

Publicus, bir kamu yönetimi dergisidir. Publicus, Kamu Yönetimi Derneği'nin resmi yayın organıdır. Her yıl Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki defa çevrimiçi yayımlanan açık erişimli ulusal bilimsel hakemli bir dergidir. Türkçe ve İngilizce dillerinde yayın yapar.

Publicus is a journal of public administration. Publicus is the official publication of the Public Administration Association. Published online, openly accessible and semi-annually, in June and December, it is a national scholarly peer-reviewed scientific journal. It publishes Turkish and English articles.

Dergide yayımlanan yazılardan ve aktarılan görüşlerden yazarlar sorumludur.

Authors bear responsibility for the content of their published articles.

Publicus'ta yayımlanan çalışmalar CC BY-NC-ND 4.0 ile lisanslanmaktadır.

Papers published by Publicus are licensed under CC BY-NC-ND 4.0.

Publicus

**Kamu Yönetimi Derneği Adına İmtiyaz Sahibi / Owner on behalf of the Public
Administration Association**

Nuray Ertürk Keskin (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)

*

Editör / Editor

Fatma Eda Çelik (EPHE - Université PSL)

Editör Yardımcıları / Associate Editors

Recep Aydın (Hitit Üniversitesi)

Şeyma Eşki Çaylak (Muş Alparslan Üniversitesi)

*

Yazı İşleri Müdürü / Managing Editor

Kubilay Tuğlu (Ankara Üniversitesi, Polis Akademisi)

*

Yayın Kurulu / Editorial Board

Aslı Yılmaz Uçar (Leiden University)

Ezgi Seçkiner Bingöl (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Fulya Akyıldız (Uşak Üniversitesi)

Hilal Kara (Queen's University)

Levent Demirelli (Beykent Üniversitesi)

Turgay Gülpınar (Dokuz Eylül Üniversitesi)

*

Türkçe Dil Editörü / Turkish Language Editor

Şeyma Eşki Çaylak (Muş Alparslan Üniversitesi)

Turgay Gülpınar (Dokuz Eylül Üniversitesi)

İngilizce Dil Editörü / English Language Editor

Hilal Kara (Queen's University)

*

Sayfa Düzeni ve Tasarım / Layout and Design

Kubilay Tuğlu (Ankara Üniversitesi, Polis Akademisi)

Web Uygulamaları / Web Applications:

Kubilay Tuğlu (Ankara Üniversitesi, Polis Akademisi)

Danışma Kurulu / Advisory Board

(Alfabetik Sıra)

Prof. Dr. Ahmet Alpay Dikmen (Dünya Barış Üniversitesi/Ufuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet Barbak (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)
Prof. Dr. Alasdair Roberts (University of Massachusetts Amherst)
Doç. Dr. Aslı Yöntem Balaban (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Barış Gençer Baykan (Yeditepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Barış Övgün (Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Beste İşleyen (University of Amsterdam)
Prof. Dr. Can Umut Çiner (Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Cemil Yıldızcan (Galatasaray Üniversitesi)
Prof. Dr. Cengiz Ekiz (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Prof. Dr. Çağatay Edgücan Şahin (Ordu Üniversitesi)
Doç. Dr. Diğdem Soyaltın Colella (University of Aberdeen)
Doç. Dr. Esmeray Alacadağlı (Bayburt Üniversitesi)
Prof. Dr. Gökhan Orhan (Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. B. Guy Peters (University of Pittsburgh)
Prof. Dr. Hacer Tuğba Eroğlu (Selçuk Üniversitesi)
Dr. Hakan Akın (Bağımsız Araştırmacı)
Prof. Dr. Koray Karasu (Ankara Üniversitesi)
Dr. Leonidas Karakatsanis (University of Macedonia)
Dr. Öğr. Üyesi Lutfi Yalçın (Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Meral Sağır Öztoprak (Yeditepe Üniversitesi/E)
Prof. Dr. Mete Yıldız (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa Kemal Bayırbağ (Ortadoğu Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa Koç (Toronto Metropolitan University)
Prof. Dr. Naci Karkin (Pamukkale Üniversitesi/United Nations University)
Dr. Nikos Moudouros (University of Cyprus)
Doç. Dr. Nilay Yavuz (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Nur Şat (Hitit Üniversitesi)
Doç. Dr. Ozan Zengin (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Patricia Shields (Texas State University)
Dr. Pınar Sarıgöl Gürkan (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Rıdvan Akın (Galatasaray Üniversitesi)
Doç. Dr. Sevinç Soyocak (Hitit Üniversitesi)
Doç. Dr. Sonay Bayramoğlu Özügurlu (Ankara Üniversitesi/E)
Doç. Dr. Stella Ladi (Panteion University/Queen Mary University of London)
Prof. Dr. Uğur Ömürgönülşen (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur Sadioğlu (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Yasemin Mamur Işıkcı (Giresun Üniversitesi)
Prof. Dr. Yılmaz Üstüner (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)

İçindekiler / Table of Contents

Amaç ve Kapsam	vii
Purpose and Scope	x
Editörden	xiii
Editorial.....	xxi
Görüş Makalesi / Comment Article	
Yönetmelik Akıl, Yapay Zekâ ve İstatistik	
<i>Administrative Reason, Artificial Intelligence and Statistics</i>	
Ahmet Alpay DİKMEN	1
Araştırma Makalesi / Research Article	
Türkiye’de Üst Düzey Kamu Yöneticilerinin Yetiştirilmesine İlişkin Bir Model Önerisi	
<i>A Model of Proposal for the Training of Senior Pubic Administrators in Turkey</i>	
Oğuz GÖKSU	24
Araştırma Makalesi / Research Article	
Kamu Personelinin Güvence Arayışı Neden Bitmiyor?: 1911 Yılından Bir Belge	
<i>Why Does the Search for Security by Public Perssommel Never End?: A Document From 1911</i>	
Selime YILDIRIM	70
Araştırma Makalesi / Research Article	
Temel Gelir Modeline Yönelik Samsun’da Vatandaş Algısı Üzerine Bir İnceleme	
<i>A Study on Citizen Perception of the Basic Income Model in Samsun</i>	
Kenan ŞAHİN	107
Derleme Makale / Review Article	
Anadolu Şehirleri Perspektifinden Osmanlı Şehri Üzerine Bir İnceleme	
<i>An Evalation of the Ottoman City from the Perspective of Anatolian Cities</i>	
Sedat ÇOBANOĞLU	157

Kitap İncelemesi / Book Review

**Cumhuriyetin Diplomatı Olmak: Erken Cumhuriyet Dönemi Büyükelçileri
Üzerine Prosopografik Bir İnceleme**

*Becoming a Diplomat of the Republic: A Prosopographical Study on Early Republican
Ambassadors*

Tülay DEMİR-ŞİMŞEK..... 194

Kitap İncelemesi / Book Review

Akışkan Modern Dünyada Yönetim

Management in a Liquid Modern World

Cengiz EKİZ 205

Söyleşi / Interview

**OECD Finansal Piyasalar Müdürü Fatoş Koç ile Kamu Borç Yönetimi Üzerine
Söyleşi**

*Interview with Fatoş Koç, Head of OECD Financial Markets Unit, on Public Debt
Management*

Fatma Eda ÇELİK 219

Etkinlik Raporu / Event Report

**NIG (Netherlands Institute of Governance) Annual Conference 2025 Raporu (6-7
Şubat 2025, Belçika)**

*Report on the NIG (Netherlands Institute of Governance) Annual Conference 2025
(February 6-7, 2025, Belgium)*

Aslı YILMAZ UÇAR 239

Etkinlik Raporu / Event Report

**II. Göbeklitepe’den Bugüne Türkiye’nin Tarihi ve Kültürel Mirası Sempozyumu:
Kültürel Miras Yönetimi (12-13 Nisan 2025, Ankara)**

*2nd Symposium on the History and Cultural Heritage of Turkey from Göbeklitepe to the
Present: Cultural Heritage Management (April 12–13, 2025, Ankara)*

Sezgin SEZGİN ve Ozan YETKİN..... 249

BAŞVURU, DEĞERLENDİRME, YAYIN İLKE ve SÜREÇLERİ	265
MANUSCRIPT SUBMISSION GUIDELINE.....	276

Amaç ve Kapsam

Publicus – Kamu Yönetimi Araştırmaları Dergisi / Publicus – Journal of Public Administration Research, Kamu Yönetimi Derneği'nin yayın organıdır. Kamu yönetimi alanına dair özgün araştırma sorularını ele alan bir kamu yönetimi dergisidir. Türkçe ve İngilizce dillerinde yayın yapan, ulusal hakemli bilimsel bir dergidir. Açık erişim ilkelerini esas alarak çevrim-içi olarak Haziran-Aralık periyodunda yılda iki kez yayımlanır.

Publicus sözcüğü Antik Roma'da, kendi rızalarıyla bir araya gelmiş Roma halkının, yani *populus*'un, yurttaşlık bağıyla kurduğu yasal, siyasal ve yönetsel birliği ve bu birliğe ait olmayı ifade eder. Cicero, kendi kendini yöneten bu topluma *res publica* adını vermiştir. *Res publica* sözcüğü hem devleti hem de cumhuriyeti ifade etmek için kullanıla gelmiştir. Fransızca ve İngilizce dillerine *public* sözcüğüyle giren kavram, bu dillerde kamu yönetimi alan yazınının adını, *public administration*'ı oluşturacaktır.

Türkçe alanyazın adlandırmasında öne çıkan *kamu* ve *âmme* sözcükleri de aynı şekilde, biri Türkçe, diğeri Arapça olmak üzere, devletleşme sürecinde belirli kurallar çerçevesinde bir araya gelmiş bütün toplumu ifade eder. Kamu'nun kökeni olan *kamug* topluluğun bütünü anlamındadır; *âmme* sözcüğü de *umum*'dan gelmektedir.

Publicus sözcüğü, bize, etimolojik ve tarihsel olarak yönetimin halka ait, topluma ait, umuma ait bir edim ve örgütlenme olduğunu hatırlatır. İktidarın genelleşip gayrişahsileştiği demokrasi ve cumhuriyetler çağında, antik dünyadan alınıp genel kamu hukukunun ve idaresinin adı haline gelmesi de bunu gösterir. Yönetim, kamu'nun yönetimidir. Kamu'suz bir yönetim düşünülemez.

Dergimiz, kendisine *Publicus* ismini seçerken, yönetsel alanda inceleme konularının merkezine insanın ve toplumun alınması gerektiği düşüncesiyle hareket etti. Amacımız, odağına insanı ve toplumu alan bir kamu yönetimini görünür kılmaktır.

Kamu yönetiminin, içsel unsurlarını oluşturan örgütsel yapısı, işleyişi ve uygulayıcıları da toplumsal olanla birlikte oluşur ve onunla birlikte düşünülmelidir. Kurumsallaşma, toprak üzerinde örgütlenme, merkezileşme, personel sistemi gibi olguların her biri, ele alındıkları toplumların birer ürünüdür; o toplumlara içkin oluşumlar olarak incelenmelidir. Örneğin, kamu etiğinin içerik ve sınırlarını belirleyen, sadece bir meslek etiği çerçevesinde yönetim alanında uyulması gereken kurallar değil; aynı zamanda toplumsal değerlerdir. Kamu etiği alanındaki bir araştırmanın bu bütünlükte olması beklenir.

Buna paralel olarak, kamu yönetiminin sürekli bir değişim ve dönüşüm içinde olduğu göz önünde bulundurulmalı; yönetim süreçleri ve yönetsel değişim görüş alanında olmalıdır. *Publicus*, bu bağlamda, yönetim tarihini ele alan çalışmalar ile güncel kamu yönetimini tarihsel perspektif veya değişim süreci içinde inceleyen araştırmaları eşit oranda önemser.

Kamu yönetimi, toplumsal ilişkilere içkin olmakla kalmaz; ilke ve süreçleriyle toplumun bütün kesimlerinin bireysel ve kolektif yaşamı üzerinde etki yaratır. Hızla değişmekte olan dünyamızda toplumsal ihtiyaçlar artmakta ve çeşitlenmektedir. Bu ihtiyaçlara nasıl bir bakış açısıyla yaklaşılacağı, nasıl düzenleme ve örgütlenmelerle cevap üretileceği ve bunların, nasıl öngörülebilir ve öngörülemeyen uygulama ve sonuçlar doğuracağı kamu yönetiminin konusudur. *Publicus*, araştırmacıları, kamu yönetiminin karşı karşıya olduğu güncel değişim, sorun ve olanakları görüş alanı içine almaya davet eder. Kamu hizmeti kavramının, yönetiminin ve finansmanının yeniden düşünülmesini önemser. Bu kapsamda, hizmet alanı yönetimleri, kamu işletmelerinin yönetimi, kapasite geliştirme gibi konular başta olmak üzere, kamu politikalarının incelenmesi ve geliştirilmesine olanak verecek yayınlara öncelik verir. Uygulayıcıların deneyim ve görüşlerine sayılarında yer açar.

viii

Hızlı değişime paralel olarak, kamu yönetiminin geleceği de araştırma sorularına temel oluşturmaktadır. Bu noktada, *Publicus*, iki konuya eşit önem atfeder: Teknolojik gelişmelerin önümüze çıkardığı dijitalleşme, yapay zekâ, uzaktan çalışma gibi konuların kamu yönetimi alanındaki izdüşümünü inceleyen çalışmalara sayfalarını açtığı oranda, gelecek kuşakların yaşamlarında bugünden yarına kamu yönetiminin nasıl etkide bulunduğunu ve bulunabileceğini görünür kılacak araştırmalara da yer vermeyi önemser. Göç hareketleri ve demografik değişim, insani krizler, çocukların korunması, yaşlanma, güvenilir gıdaya erişim gibi çalışma alanları bu bağlamda önceliklidir.

Publicus, kamu yönetimi alanyazınının toplumsal eşitsizlikleri incelemesine de duyarlıdır. Kamu yönetiminin bu eşitsizliklerin ortaya çıkmasında rolü olabileceği gibi, kamu yönetimi, sorun alanlarının tespiti ve çözümlerin üretilmesiyle yaşam kalitesinin yükseltilmesinde de önemli bir rol oynayabilir. Sosyal politika ve kamu hizmetleri çalışma alanları bu bağlamda öne çıkar. Toplumsal cinsiyet ve kamu yönetiminin yeni ortaya çıkan bağlamlarını keşfetmek için de hızla büyüyen bir çalışma alanı oluşmaktadır. *Publicus*, örnekleri verilen bu gibi alanlardaki çalışmaları sayfalarına taşımayı önemser.

Doğa ve sosyal bilimler alanında öne çıkan akımlar, insanı biyoçeşitliliğin oluşturduğu bir doğanın parçası olarak kabul etmekte; insanın yeniden üretiminin

doğanın yeniden üretimi ile koşut olduğunu savunmaktadır. Kamu yönetimi, yönetim süreçleri ve alınan kararlarla hem bu yeniden üretim sürecini hem de bu sürecin biçimlendiği kamusalılığı belirlemektedir. *Publicus*, kamu yönetimi ve doğanın ilişkisini sorunsallaştıran, doğayla uyumu gözeten bir kamu yönetiminin olanaklarını arayan, doğanın parçası olan diğer bütün canlıları yönetimin konusu haline getiren çalışmaları önemser.

Kamu yönetimi alanında, dünyada ve ülkemizde hem bilimsel ve akademik hem de pratiğe dayalı bir bilgi birikimi mevcuttur. *Publicus*'un amacı, bu birikimi yeni araştırma yöntem, konu ve sorularıyla derinleştirmek ve genişletmektir. Dergimiz, farklı soyutlama düzeylerindeki kuramsal katkılara ve yeni tartışmalara, bu araştırmalar aracılığıyla ulaşabileceğini düşünmektedir.

Kamu yönetimi zaman bağımlı bir oluşum ve değişim içindedir. *Publicus*, bu nedenle, kamu yönetiminin hem tarihteki hem günümüzdeki örneklerinin incelenmesinde tarihsel yaklaşımı önemser. Kamu yönetimini, dün-bugün-yarın bütünlüğünde görmeye özel önem verir.

Kamu yönetimi uygulama ve araştırma evreni, yerel, bölgesel, ulusal, uluslararası ve küresel boyutlarıyla çok ölçeklidir. Bu çok ölçeklilik içinde hem çeşitlilikler hem de genellenebilir eğilimler mevcuttur. Bu bakımdan, *Publicus*, tekil örneklerin daha derinlikli bir biçimde incelenmesi, farklılaşan örneklerin görünür kılınması, uluslararası örgütlenmelerin araştırma konusu yapılması, tekil örnekler ile bölgesel ve küresel ölçekteki eğilimlerin birlikte ele alınması amacıyla karşılaştırmalı incelemeleri teşvik eder. Türkiye, öncelikli çalışma alanı olmakla birlikte, diğer ülke deneyimleri, yönetimin küresel ölçekte örgütlenmesi ve uluslararası örgütler de görüş alanı içindedir. *Publicus*, tekil ve çoğul incelemelerin her birinde karşılaştırmalı yöntemi önemser.

İnceleme konularının çok boyutluluğu, günümüzde araştırmacıları, doğa ve sosyal bilimler alanındaki yöntemsel ve kuramsal birikimden eş zamanlı faydalanmaya yöneltmektedir. *Publicus* da bu ihtiyacı görerek, temel sorunsalı kamu yönetimi olan interdisipliner ve transdisipliner bütün çalışmalara dergi sayfalarında yer verir. Güncel ve çeşitli kaynak kullanımını teşvik eder.

Publicus, kuramsal, tarihsel ve karşılaştırmalı bir perspektifle yürütülecek araştırmalara sayfalarında yer vermeyi hedefler. Bu nedenle hem disiplin hem de uygulama alanında yeni ve derinlikli bakış açısı, çalışma, karar ve uygulamaların ortaya çıkmasına katkı sağlayacak bilimsel yayınları ilgilileriyle buluşturmaya çalışır.

Purpose and Scope

Publicus – Journal of Public Administration Research is a publication by the Public Administration Association. *Publicus* is a journal dedicated to addressing original research questions in the field of public administration. It is a scholarly peer-reviewed scientific journal that publishes Turkish and English articles online and openly accessible semi-annually, in June and December.

The word *publicus* in Ancient Rome referred to the legal, political, and administrative unity formed by the Roman people, or *populus*, who came together voluntarily and were bound by citizenship. Cicero named this self-governing community *res publica*. The term *res publica* has been used to denote both the state and the republic in Ancient Rome. The concept entered French and English as *public*, then forming the term *public administration*.

In the Turkish literature, the prominent terms *kamu* and *âmme* (the former is Turkish, the latter is Arabic) similarly refer to the whole society that has come together to pursue certain rules in the process of state formation. The root of *kamu* is *kamug*, meaning the whole community; the term *âmme* also derives from *umum* (the general).

The word *publicus* reminds us, etymologically and historically, that governance is an act and an organization belonging to the people, society, and the public. *Publicus* signifies historical connections between ancient forms of self-governance and impersonalized, and generalized form of power in contemporary democracies. Since the term administration briefly refers to the governance of the public, we cannot imagine governance without the public.

In choosing the name *Publicus*, our journal was inspired by the idea of understanding, explaining, and analyzing administrative phenomena within social relations.

The organizational structure, administrative activities, and practitioners which are integral to public administration develop in conjunction with societal factors, making them inseparable. Each phenomenon, such as institutionalization, territorial organization, centralization, and personnel systems, is a product of the societies in which they are examined and should be studied as inherent formations of those societies. For instance, the content and boundaries of public ethics are the products of societal values and rules to be followed in the administrative field within the framework of professional ethics, calling public ethics scholars to adopt a holistic perspective.

Similarly, it should be recognized that public administration as well as administrative processes are in a continuous state of change. *Publicus* prioritizes studies that address the history of public administration and those that examine contemporary public administration from a historical perspective.

Public administration not only is embedded in social relations but also impacts the individual and collective beings. In a rapidly changing world, our societal needs are diversifying. How to approach these needs, the content and the scale of regulations and organizations that emerged in turn, and how they will lead to (un)foreseeable implementations and products are primary concerns of public administration. *Publicus* invites researchers to develop a collective understanding of contemporary changes, issues, and opportunities faced by public administration. The journal gives priority to publications that have examined public policies, including but not limited to, the administration of public services, and capacity building. The journal also aims to include publications focusing on lived experiences and perspectives of public practitioners.

With respect to the dramatic changes in contemporary times, how the future of public administration will look like would be led to new questions. *Publicus* places equal importance on two topics: studies examining the implications of technological advancements such as digitalization, artificial intelligence, and remote work in the field of public administration, and featuring research that makes visible how public administration might impact the lives of future generations from today to tomorrow. Areas of study prioritized in this context include human mobility and demographic changes, humanitarian crises, environment and global warming, child protection, aging, and food security.

Publicus is sensitive to the examination of societal inequalities in the field of public administration. While public administration may play a critical role in the emergence of these inequalities, it has a significant role in identifying problem areas and producing solutions to alleviate such inequalities. Social policy and public services as well as contextualizing gender in public administration are growing research areas, which *Publicus* would be interested in.

Emerging research trends in natural and social sciences recognize humans from a wholistic perspective, perceiving humans as products of its natural, ecological and physical conditions that enable them to socially reproduce. Public administration determines how social reproduction is possible, and public and private spheres are constituted. *Publicus* seeks papers that problematize the relationship between public

administration and its environment. We seek papers focusing on public administration from ecological perspectives.

Publicus seeks papers engaged theoretical, historical, and comparative perspectives.

The field of public administration blends theoretical knowledge with practice-based knowledge that are produced at both global and local scales. *Publicus* aims to deepen and expand this blended knowledge through exploring new research methods, topics, and questions.

Public administration is a time-dependent formation and subject to change. *Publicus* values a historical approach in examining public administration. It places special emphasis on viewing public administration within the continuum of past-present-future.

The field public administration practice and research is multi-scaled, encompassing local, regional, national, international, and global dimensions. Within this multi-scaled context, there exist both diversified and generalizable trends. Hence, *Publicus* encourages comparative studies and methods examining case studies, international organizations, and addressing regional and global trends. Even though Türkiye is a primary area of study, we would like to include papers focusing on other countries, and international organizations in the field of public administration.

The multidimensionality of study areas today directs researchers – either in social sciences or natural sciences – to engage methodological and theoretical knowledge. *Publicus* seeks interdisciplinary and transdisciplinary papers that will contribute to the emergence of new and in-depth perspectives, studies, decisions, and implementations in both the discipline and the field of practice of public administration. *Publicus* intends to diversify the types of academic texts such as research and review articles, book critics, comments, interviews, reports, round tables, letters to the editor, and etc., in order to expand the formats for providing a broader discussion environment.

Editörden

MIT Media Lab araştırmacılarından oluşan bir ekip 10 Haziran 2025 tarihinde “Your Brain on ChatGPT: Accumulation of Cognitive Debt when Using an AI Assistant for Essay Writing Task” başlıklı 206 sayfalık bir araştırma raporu yayımladı (Kosmyna, vd., 2025).¹ Ön baskı aşamasında olan makalenin hakem değerlendirme süreci henüz tamamlanmış değil. Ancak araştırma şimdiden The New York Times, Time, The New Yorker ve CNN gibi basın organlarında geniş yer bulmuş durumda.

Araştırma, okullarda öğrencilerin bilişsel becerilerini ölçmek için yaygın şekilde kullanılan kompozisyon yazma ödevine odaklanıyor. Kompozisyon yazma becerisi, hafızanın yanı sıra çeşitli bilişsel süreçlerin eşzamanlı kullanılmasını gerektiren karmaşık bir bilişsel beceri olduğu için özellikle seçilmiş. Dört ay süren ve 54 katılımcının dahil olduğu araştırma, farklı uzunluk ve konularda kompozisyon yazarken ChatGPT gibi Büyük Dil Modeli (*Large Language Models* - LLM) ve arama moturu araçları ile yalnızca beynini kullanan üç grubun karşılaştırılmasına dayanıyor. Katılımcıların beyin aktivitelerini değerlendirmek, bilişsel katılım ve bilişsel yükü ölçmek ve yazma sürecindeki sinirsel aktivasyonları gözlemlemek için EEG ve NLP analizlerinden yararlanılmış.

EEG sonuçları her üç grubun da kendi içlerinde homojen farklı sinirsel bağlantı desenleri sergilediğini ve farklı bilişsel stratejiler geliştirdiklerini gösteriyor. Analiz sonuçlarından elde edilen en önemli bulgu ise, dış destek miktarına bağlı olarak beyin bağlantılarının (*brain connectivity*) sistematik olarak azalması. Bu bulguyu destekleyecek şekilde, araç kullanımı ile görsel işleme öne geçerken, yazılanı

¹ Proje web sayfası için (bkz. <https://www.brainonllm.com>).

hatırlama, alıntılama ve sahiplenmenin gerilediği gözlemlenmiş. Araştırmanın ilk aşamalarında LLM kullanımının belirli faydaları bulgulanmış olmakla birlikte, ilerleyen aşamalarında zihinsel, dilsel ve puanlama boyutlarında gerileme yaşandığı tespit edilmiş.

Bu araştırmada olduğu gibi, bugün birçok araştırmada araştırmacılar daha geniş ve uzun erimli projelerin yürütülmesi gerektiğinin ve gelişmelerin takip edilmesinin önemini vurguluyor. Farklı bilim dalları ve uzmanlık alanları araçların karmaşık yapısını ve insan üzerindeki olası etkilerini ölçmeye ve öngörmeye çalışıyor. Bütün bunları rezerv olarak süreci değerlendirmekle birlikte, hem bilim dünyası hem de kamuoyu ikiye bölünmüş gibi gözüküyor. Daha hegemonik olan ve gündem belirleyen ilk grup, yapay zekâ gibi teknolojik değişimlerin kaçınılmaz, geleceği belirleyecek nitelikte olduğunu ve hızla uyumlanmaktan başka şansımızın olmadığını savunuyor. İkinci grup ise, daha çok rezervle ve ihtiyatlı konuşmaya çalışarak, bilimsel aklın eleştirel gözünün kapatılmaması taraftarı. Bunun gibi araştırmaların önemi de aslında burada gizli. Bizim de akademik bilimsel bir derginin giriş sayfalarına bu araştırmayı taşımamızın anlamı bu. Bilim dalımız ve uzmanlık konumuz ne olursa olsun, teknolojik gelişmelerin eleştirel düşünme kapasitemiz üzerinde yarattığı dönüştürücü etkiler bizleri, araştırma ve eğitim alanımızı biçimlendirdikçe bizler de bunları görmek ve anlamlandırmak durumundayız. *Publicus* yola çıkarken güncel gelişmelerin kamu yönetimini ve kamuyu belirlediği her alan bizim görüş alanımız içinde olacak demiştik. Buna elbette, düşünme üzerine düşünmek de dahildi.

Publicus'un bu 3. sayısında farklı türlerde olmakla birlikte, üç çalışma düşünsel faaliyet ve kolektif düşünsel faaliyetlerimiz, onların yöntem ve biçimleri üzerine bizi eleştirel düşünmeye davet ediyor. Farklı ilgi alanlarındaki araştırmacıların bu sayıya gönderdikleri bu üç çalışma, tesadüfen bir araya gelmiş olsa da, bu konuda derinlemesine düşünmenin ve tartışmanın önemini bize hatırlattıkları için, böyle bir

girişle ve öncelikle bu makaleleri sunarak bu sayının Editörden'ine başlamak istedik.

İlk çalışma, Ahmet Alpay Dikmen'in yapay zekâ ve yönetsel akıl arasındaki ilişkiyi tartıştığı "Yönetsel Akıl, Yapay Zekâ ve İstatistik" başlıklı görüş makalesi. Her çağda yönetsel aklın kabul edilen norm'lar çerçevesinde şekillendiğini belirten Alpay, bugün de yapay zekânın mimarı tekno-feodal sermayenin istatistiğın "normal dağılım karinesi"ni temel alarak çoklu veriyi sapmalarından ayıklayarak genel eğilimi egemen kılmaya yönelik bir yönetsel akıl sistematığı geliştirmekte olduğunu vurguluyor. Modern yönetsel akıl nasıl yönetime konu olan kol emeğini makine benzeri işlev gören verimli ancak vasıfsız bir emeğe dönüştürdüyse, yapay zekâ da bugün, beyaz yakalının işini yapan bir makine olarak, nispi-artı değer üreten beyaz yakalı emeğin verimini arttırarak ücretini ucuzlatıyor ve onu vasıflaştırıyor diyor. Böylelikle sermayenin konsantrasyonunu arttırarak tekno-feodal sermayenin güçlenmesini sağlıyor. Ancak Alpay'ın altını çizdiği gibi, yapay zekânın üretim süreci üzerindeki etkisi, emeğin niteliksel dönüşümüne de neden olduğu için, beyaz yakalıyı uzmanlık bilgisinden uzaklaştırıp onu bilgisayarın bir çarklısı haline getiriyor ve "big data" setlerini normal dağılım karinesine göre düzenleyerek makinenin işlemlerini sağlayacak istatistiğın aklını egemen kılıyor. Alpay, akıl sistematığındeki bu değişimi derinlemesine ve çarpıcı örneklerle anlatarak, Aydınlanma Çağının önünü açtığı eleştirel düşünme pratiğimizin bugün yıkıcı bir dönüşümün eşiğinde olduğuna işaret ediyor.

İkinci çalışma, Cengiz Ekiz'in Zygmunt, Irena Bauman, Jerzy Kociatkiewicz ve Monica Kostera'nın ortak çalışması *Akışkan Modern Dünyada Yönetim* kitabının kitap incelemesi. Kitap incelemesinin sınırlarını zorlayan ve görüş makalesine yaklaşan çalışmasıyla Ekiz, yazarların "akışkan"lık kavramıyla sorunsallaştırdığı günümüz dünya ve yönetim anlayışını ele alıyor. Parçalanmış, kuralsızlaştırılmış,

bireyselleştirilmiş ve özelleştirilmiş bir akışkan dünya çizen yazarlar, bu dünyada artık bahçıvanların ütopyasına yer olmadığını ve kazananın her şeyi aldığı bir distopyanın hakim olduğunu söylerler. Bu neoliberal dünyada denetim akışkan sermayenin elindedir; içerik ve veri akışı farklı biçim ve hızlar olsa da meta akışını bozmamakta; onu konsolide ederek ilerlemektedir. Kamu yönetimi bu dünyada işletme alanının uydusu haline gelmiş; sorumluluk yönetilenlere kaydırılmış ama gündemi belirleme hakkı mülk sahiplerinin hakkı olarak korunmuştur. Günümüz dünyasına ilişkin bu canlı çözümlemeyi bize sunarken Ekiz, bir yandan da eleştirel bir gözle farklı bir anlayışın mümkün olup olamayacağına dair kapılar aralar. Kitap, Ekiz'e göre ufuk sunmakta yetersiz kalmaktadır. Kapitalist ekonominin derin rekabetinin, işbirliği ve paylaşım ile ancak evcilleştirilmiş bir "şirket ütopyası"na izin verebileceğine dair görüşlerini fevkalade iyimser bulur. Ancak günümüz yönetim anlayışına dair bu canlı ve yaratıcı düşünme pratiğinin kendisinin ufuk açıcı olduğunu gösterir. Kitabın söyleşi-tartışma formatında hazırlanmış olması da, disiplinler sınırları aşan bir kolektif bilgi üretim sürecine ve yaratıcı fikirlere imkân tanımaktadır.

Üçüncü çalışma, Aslı Yılmaz Uçar'ın Netherlands Institute of Governance Annual Conference için kaleme aldığı etkinlik raporu. 1920'ler ile 1980'ler arasında bilimsel dergilerde yaygın bir tür olan etkinlik raporlarının zamanla kaybolduğunu tespit eden Yılmaz Uçar, farklı ülkelerdeki ve uluslararası ölçekteki etkinliklerin format, içerik ve katılımcılarıyla ele alınmasının eleştirel düşünce ve üretimin gelişmesi için çok ufuk açıcı olabileceğini belirtir. Kaybolan bu geleneği belki de canlandırma vaktimiz gelmiştir, der. Bu geleneğin bilimsel gündemi tarihe not düşmek, etkinliği bütüncül bir açıdan değerlendirmek, katılamayan diğer araştırmacılara bilgi transferi yapmak gibi faydalarının olacağını vurgular. *Publicus* etkinlik raporlarına da, böylece, yeni bir soluk getirerek, katıldığı etkinliği

analitik bir gözle ayrıntılı olarak çözümler; konu ve yöntem olarak sunduğu olanakları bizler için görünür kılar.

Bu üç çalışma da güncel temas etmekle birlikte, kaçınılmaz veya disütopik yaklaşımları pekiştirmek yerine eleştirel bakışımızı kuvvetlendirerek düşünmenin imkânlarını aradıkları için alana özel bir katkı sunmuş oluyorlar. Teknolojik gelişmelerin eleştirel düşünme kapasitemizi geriletme riskinin yüksek olduğu bir yüzyılda, anti-entellektüelizmin hoyrat, kolektif üretimden, dayanışmadan ve eleştireye değer vermekten uzak dünyasının sınırlarına hapsolmadan zihinsel üretime davet ediyorlar bizi.

*

Publicus'un bu 3. sayısında ayrıca üç araştırma makalesi yer alıyor. Makalelerin ikisi kamu personel yönetimi alanına odaklanmış durumda. Araştırma makalelerinden ilki, "Türkiye'de Üst Düzey Kamu Yöneticilerinin Yetiştirilmesine İlişkin Bir Model Önerisi" makalesiyle Oğuz Göksu'ya ait. Göksu, makaleye, kamu kurum ve kuruluşlarının hükümet politikaları çerçevesinde belirlenen hedeflere ulaşmasına yardımcı stratejilerin oluşturulması, kriz anlarında hızlı ve kapsayıcı kararların alınması, çalışanlar arası etkin koordinasyonun sağlanması ve kurumsal başarı için üst düzey yöneticilerinin önemli bir rol oynadığını ve bu nedenle özel olarak araştırmaya konu edilmeleri gerektiğini vurgulayarak başlar. Toplumun dinamiklerini iyi bilen, alanlarında uzman ve gelişkin yöneticilik becerilerine sahip üst düzey yöneticilere duyulan ihtiyacın altını çizerek ve bu doğrultuda bir yönetici eğitime ihtiyaç duyulduğunu söyleyerek, bu ihtiyacı karşılamak üzere bir model önerisinde bulunacağı araştırmasını bizlere sunar.

Selime Yıldırım, "Kamu Personelinin Güvence Arayışı Neden Bitmiyor?: 1911 Yılından Bir Belge" başlıklı makalesiyle, tarihi bir belge eşliğinde kamu personelin güvenlik sistemini konu ediniyor. Yıldırım, makalesine, kamu personelinin göreve gelişinden emekliliğine kadar

geçen sürenin özel olarak düzenlenmiş olmasına rağmen, emeklilik ve sonrası dönemin Osmanlı Devleti’nden bugüne çözülememiş bir sorun olarak durduğunu tespit ederek başlar. Bu sorunun güncel sebepleri olduğunu belirtmekle birlikte, geçmişten gelen nedenleri de olduğunu vurgular. Mösyö Ultramar tarafından hazırlanan Mülkiye, İlmiye ve Askeri Tekaüd Sandıklarının Düzenlemesine için Rapor’a dayanarak, bu nedenleri ayrıntılarıyla çözümler.

Kenan Şahin ise, “Temel Gelir Modeline Yönelik Samsun’da Vatandaş Algısı Üzerine Bir İnceleme” başlıklı araştırma makalesinde, sosyal politika alanındaki öncü bir uygulamayı, temel gelir modelini ele alıyor. Şahin, küresel salgın hastalıklar, yerel ve bölgesel savaşlar, ekonomik koşullar ve krizler, teknolojik gelişmeler nedeniyle yaşanan otomasyon ve dijitalleşme ve işsizlik sorunları nedeniyle, mevcut sosyal politika uygulamalarının başarıya ulaşamadığını dile getiriyor. Yoksullukla mücadele, gelir dağılımında adalet ve işsizlikten kaynaklı sorunlar karşısında temel gelir uygulamasının bütüncül bir yaklaşım geliştirmeye uygun olduğunu ve sosyal politika alanında başarıyı artırma kapasitesine sahip olduğunu gösteren bir araştırmayı bizlerle paylaşıyor.

xviii

*

Publicus bu makaleler dışında bu sayıda çeşitli konuları farklı türlerde ele alan başka makalelere de yer veriyor. Sedat Çobanoğlu’nun “Anadolu Şehirleri Perspektifinden Osmanlı Şehri Üzerine Bir Değerlendirme” başlıklı derleme türündeki makalesi, ikincil kaynaklara dayalı literatür taraması tekniğiyle kaleme alınmış Osmanlı dönemi Anadolu şehirlerini mekânsal bağlamda ele alan bir çalışma olarak bu sayıda yerini alıyor.

Tülay Demir-Şimşek’in “Cumhuriyet’in Diplomatu Olmak: Erken Cumhuriyet Dönemi Büyükelçileri Üzerine Prosopografik Bir İnceleme” adlı kitap incelemesi, Müzeyyen Ezel Ünal’ın aynı adlı

kitabını ele alıyor. Kamu yönetiminin önemli bileşenlerinden Hariciye Vekâleti'nin dönüşümünü prosopografik, yani kolektif biyografi yöntemiyle ele alan bu kitabın bize ne gibi araştırma ve analiz imkânları sunabileceğini gösteriyor. Diplomatları tek tek ele alan bireye odaklı bir yaklaşım yerine, bize, bir grup olarak dönemin diplomatlarının ele alınmasının tarihsel ve toplumsal bağlam içinde dönüşümü araştırmak ve kurumsal alan ile sosyal alan arasında bağ kurmak açısından önemli olduğunu gösterdiğini ayrıntılarıyla ortaya koyuyor.

Ozan Yetkin ve Sezgin Sezgin'in hazırladıkları "II. Göbeklitepe'den Bugüne Türkiye'nin Tarihi ve Kültürel Mirası Sempozyumu: Kültürel Miras Yönetimi" raporu ise, bizlere kamu yönetiminin ne kadar geniş bir alanı içine alan ve bilgi üretimine konu edilmesi gereken bir alan olduğunu gösteriyor. Rapor, ayrıntılarıyla, kültürel miras yönetimi olarak kavramsallaştırılan bir başlık çerçevesinde örülen bu sempozyumun, hem Türkiye'nin kültürel zenginliğini hem de bu zenginliğin nasıl ele alınıp yönetildiğini ve yönetilebileceğini gösteren birbirinden yenilikçi sunumlara ev sahipliği yaptığını görünür kılıyor.

xix

*

Editörden'de sizlere sunmaktan mutluluk duyduğumuz, son olarak ele alacağımız yazı ise, bir söyleşi. *Publicus* Yayın Kurulu olarak, Türkiye'de otobiyografi ve anı yazma, bireysel deneyimler üzerine röportaj verme geleneğinin zayıf olduğunu ve bu türlerin söz konusu kamu çalışanları olduğunda daha da yetersiz olduğunu düşünerek, yeni bir yazı serisine başlamakla karar verdik. "Kamu Yönetimi Uzmanlarıyla Söyleşiler" adını vereceğimiz bu serinin, bizleri, kamu yönetimi alanında uzun yıllar çalışmış, önemli bir uzmanlık birikimine ve kamu yönetimi deneyimine sahip isimlerle buluşturmasını hedefliyoruz. Onların bireysel bilgi, tecrübe ve önerilerinin alanımızın öğrenci, akademisyen ve uzmanları için hem öğretici hem de araştırmaya konu olabileceğini düşünüyoruz. Bu amaçla, serinin ilk

söyleşisini OECD Finansal Piyasalar Müdürü Fatoş Koç ile ben gerçekleştirdim.

Tüm makalelerimizin okurlarımızın faydalanacağı ve yeni araştırmalara fikir vereceği kaynaklar olmasını ümit ediyoruz.

Editör

Fatma Eda Çelik

EPHE / Université PSL, Fransa-Paris

Kaynakça

Kosmyna, N., Hauptmann, E., Yuan, Y.T., Situ, J., Liao, X-H., Beresnitzky, A.V., Braunstein, I., Maes, P., Your Brain on ChatGPT: Accumulation of Cognitive Debt when Using an AI Assistant for Essay Writing Task. arXiv:2506.08872, <https://doi.org/10.48550/arXiv.2506.08872>

Editorial

A team of researchers from MIT Media Lab published a 206-page research report on June 10, 2025, titled “Your Brain on ChatGPT: Accumulation of Cognitive Debt when Using an AI Assistant for Essay Writing Task” (Kosmyna et al., 2025). The paper is currently in preprint and has not yet completed peer review. Nevertheless, it has already received wide coverage in media such as The New York Times, Time, The New Yorker, and CNN.

The study focuses on essay writing task, a common tool for assessing students' cognitive abilities in standardized tests. Essay writing was chosen specifically because it is a complex cognitive skill requiring simultaneous use of various cognitive processes in addition to working memory. Conducted over four months with 54 participants, the study compares three groups writing essays of different lengths and topics: one using a large language model (LLM), particularly ChatGPT, one using search engines, and one relying solely on their own brain. To evaluate participants' brain activity, measure cognitive engagement and load, and monitor neural activations during writing, the researchers employed EEG and NLP analyses.

EEG results show that each of the three groups demonstrated internally homogeneous but distinct neural connectivity patterns, pursuing different cognitive strategies. The most significant finding from the analyses is that brain connectivity systematically decreases with the amount of external support. Corroborating this finding, it was observed that tool users relied more on visual processing, while memory recall, citation, and ownership of written content declined. Whereas the early phases of LLM use showed some benefits, subsequent phases revealed declines in mental, linguistic, and scoring dimensions.

As evidenced by this study and many others today, researchers emphasize the need for broader and longer-term projects and close tracking of developments. Various disciplines and fields of expertise are working to assess and predict the complex structure of tools and their potential impact on humans. While acknowledging certain reservations regarding this process, both the scientific community and public opinion appear to have already been split into two groups. The first, more hegemonic and agenda-setting group argues that technological change such as AI is inevitable, that it will shape the future, and that rapid adaptation is our only option. The second group, adopting a more cautious tone, advocates keeping the critical eye of scientific reasoning open. The importance of studies like this one lies precisely at this point. Bringing this research to the opening pages of our academic journal is also important from this perspective. Regardless of our discipline or field of expertise, as technological advancements shape our capacity for critical thought and reshape our research and educational domains, we must observe and interpret these transformations. As *Publicus* set out, we said that current developments in every area related to public and public administration would fall within our scope—including “thinking about thinking.”

In this third issue of *Publicus*, while varied in type, three contributions invite us to think critically about our intellectual and collective intellectual activities, along with their methods and forms. Although these three submissions from researchers in different fields happened to come together by coincidence in this issue, we chose to begin this edition with them since they remind us of the importance of deep thought and debate on these topics.

The first is a comment article by Ahmet Alpay Dikmen, titled “Administrative Reason, Artificial Intelligence, and Statistics,” which discusses the relationship between AI and administrative reason. Alpay argues that, in each era, administrative reason takes shape

within established norms; today, the architects of techno-feudal capital, using artificial intelligence, are creating an administrative reason system rooted in the “statistical presumption of normality” that filters multivariate data to elevate general trends. Just as modern administrative reason transformed blue-collar labor into efficient but unskilled machine-like work, AI now functions as a machine replacing the white-collar worker, increasing the productivity of wage labor that generates relative surplus value while de-skilling it and lowering its wage. In doing so, it strengthens capital concentration, particularly for the sake of techno-feudal capital. However, as Alpay emphasizes, since AI also qualitatively transforms labor in the production process, it distances the white-collar worker from expert knowledge, turning them into a cog in the computer and imposing the statistical logic based on the statistical presumption of normality to run the machine. By exploring this shift in the system of reason with compelling examples, Alpay points out that the critical thinking practice encouraged by the Enlightenment is now on the verge of a destructive transformation.

xxiii

The second piece is a book review by Cengiz Ekiz of “Management in a Liquid Modern World”, co-authored by Zygmunt Bauman, Irena Bauman, Jerzy Kociatkiewicz, and Monica Kostera. Ekiz’s work goes beyond the limits of a book review and comes closer to a comment article, interrogating today’s world and management-administration paradigms through the authors’ concept of “liquidity.” The authors depict a fragmented, rule-less, individualized, and privatized liquid world in which there is no place for a gardening utopia and where a dystopia of “winner-takes-all” prevails. In this neoliberal world, control lies at the hands of the liquid capital, and the flow of commodities is maintained and consolidated whatever the speed and complexity of the content and data flows. Public administration has become a satellite of the management sphere; responsibility has shifted to the governed, whereas agenda-setting remains a prerogative of

property owners. Ekiz not only presents this vibrant analysis of the contemporary world but also, from a critical perspective, opens the door to the possibility of a different understanding. According to him, the book falls short of offering a horizon. He finds the authors' view that capitalism's intense competition could only be tamed by "corporate utopia" via cooperation and sharing to be overly optimistic. Nonetheless, he recognizes the vibrant and creative thinking practice about administration today as itself horizon-opening. The formation of the book through a process of dialogue-discussion also enables collective knowledge production across disciplinary boundaries and fosters creative ideas.

The third contribution is an event report by Aslı Yılmaz Uçar, written about the Netherlands Institute of Governance Annual Conference. Noting that event reports—a genre once common in scholarly journals from the 1920s to the 1980s—have gradually disappeared, Yılmaz Uçar argues that critically addressing events in different countries and at the international level, in terms of format, content, and participants, could be highly enlightening for the development of critical thinking and production. She suggests that perhaps the time has come to revive this tradition. She emphasizes that this tradition has benefits such as documenting scientific agendas, comprehensively evaluating events, and transferring knowledge to other scholars who were unable to attend. Thus, bringing a fresh breath to *Publicus* event reports, she analyzes this events in detail with an analytical lens, making visible to us the opportunities they offer in terms of topic and methodology.

Although all three contributions engage with current issues, instead of offering field-specific contributions, reinforcing inevitable or dystopian approaches, they seek possibilities for critical thinking. In a century when technological advancements pose a high risk to undermine our capacity for critical thinking, they invite us to mental production without being trapped in the boundaries of anti-intellectualist

resistance, away from collective production, solidarity, and critical inquiry.

*

This third issue of *Publicus* also includes three research articles, two of which focus on public personnel administration. The first research article is Oğuz Göksu's "A Model Proposal for the Training of Senior Civil Servants in Turkey." Göksu begins by emphasizing the important role of senior civil servants playing in formulating strategies to help public institutions achieve policy goals, making quick and inclusive decisions in crises, ensuring effective coordination among employees, and achieving institutional success. He underlines the need for senior civil servants who understand societal dynamics, have expert knowledge in their fields, and possess developed administrative skills, and then, argues that senior civil servant training is needed to meet this achievement. Based on this, he presents a proposal for a training model.

xxv

Selime Yıldırım's article, "Why Does the Search by Public Personnel Never End?: A Document from 1911," addresses the social security system of public personnel through a historical document. Yıldırım begins by noting that, although the period from appointment to retirement had been specially regulated, retirement and post-retirement issues have remained unresolved from the Ottoman Empire up to the present, constituting an ongoing problem. While noting current causes, she emphasizes that some reasons are inherited from the past. Based on the report prepared by Monsieur Ultramar on the regulation of the Mülkiye, İlmiye, and Military Pension Funds, she analyzes these reasons in detail.

Kenan Şahin's research article, "A Study on Citizen Perception of the Basic Income Model in Samsun," addresses a pioneering social policy application: the basic income model. Şahin argues that existing social policy practices have failed due to global epidemics, local and regional

wars, economic conditions and crises, technological advances and digitalization, and unemployment. He shares research showing that basic income offers a holistic approach to combating poverty, promoting fairness in income distribution, and addressing unemployment, and has the capacity to improve outcomes in social policy. He argues the opportunities suggested by basic income model in case of Samsun city.

*

In addition to these articles, this issue of *Publicus* features other works covering a variety of topics in different types of paper. Sedat Çobanoğlu's review article, "An Evaluation of the Ottoman City from the Perspective of Anatolian Cities," is a literature-based secondary-source survey examining Ottoman-era Anatolian towns in spatial context.

Tülay Demir-Şimşek's book review, "Becoming a Diplomat of the Republic: A Prosopographic Study on Early Republican Ambassadors," examines the book of the same name by Müzeyyen Ezel Ünal. Taking the transformation of the Ministry of Foreign Affairs—a key component of public administration—through a prosopographic, or collective biography method, it shows what research and analytical opportunities this book offers us. Instead of focusing on each diplomat individually, it demonstrates in detail how examining the cohort of diplomats historically and socially can help establish links between the institutional and social spheres and comprehend the historical and social transformation.

The event report "2nd Symposium on the History and Cultural Heritage of Turkey from Göbeklitepe to the Present: Cultural Heritage Management," prepared by Ozan Yetkin and Sezgin Sezgin, shows us how broad the field of public administration is and how much it deserves to be a subject of knowledge production. The report details

how this symposium—conceptualized under the rubric of cultural heritage management—hosted a series of innovative presentations highlighting both Turkey’s cultural wealth and the ways it has been and can be managed.

*

The final piece we are pleased to present in the Editorial is an interview. As the *Publicus* Editorial Board, we thought that the tradition of writing autobiography, memoir, or giving interviews about individual experience is weak in Turkey—and even weaker when it comes to public personnel—so we decided to start a new series of articles. Titled “Interviews with Public Administration Experts,” this series aims to connect us with individuals who have worked in public administration for many years and have significant expertise and experience in the field. We believe their personal knowledge, experiences, and recommendations can be both instructive and a subject of research for students, academics, and professionals in our field. To this end, I conducted the first interview of the series with Fatoş Koç, Head of Financial Markets at the OECD.

xxvii

We hope all these articles will serve as valuable resources for our readers and spark ideas for new research.

Editor

Fatma Eda Çelik

EPHE / Université PSL, France-Paris

References

Kosmyna, N., Hauptmann, E., Yuan, Y.T., Situ, J., Liao, X-H., Beresnitzky, A.V., Braunstein, I., Maes, P., Your Brain on ChatGPT: Accumulation of Cognitive Debt when Using an AI Assistant for Essay Writing Task. arXiv:2506.08872, <https://doi.org/10.48550/arXiv.2506.08872>

Yönetsel Akıl, Yapay Zekâ ve İstatistik

Administrative Reason, Artificial Intelligence and Statistics

Ahmet Alpay DİKMEN*

Özet

Çalışma, Foucault'un "Yönetimsellik" makalesinde belirttiği, 16. ve 18. Yüzyıllar arasında İstatistiğin modern Akıl merkezine yerleşmesi tartışması ile başlamaktadır. "Nüfusun yönetimi" olarak görülen bu yeni yönetsel Akıl normal dağılım karinesi etrafında norm ve normalliği hayatın merkezine yerleştirmektedir.

İzleyen bölümde ise "beyaz yakalılar" Marks'ın nispi artı değer kavramı çerçevesinde makine benzeri işlev gören ve verimlilik artışı sağlayan işgücü unsuru olarak tanımlanmaktadır. 19. Yüzyılın başında makineli üretim ve fabrika olgusu mavi yakalı işgücünün daha verimli çalışmasını ve vasıfsızlaşmasını sağlarken aynı şeyi bugün yapay zekâ, beyaz yakalı emek üzerinde gerçekleştirmektedir. Yapay zekâ beyaz yakalıların verimliliğini artırarak beyaz yakalı emeğin proje başına ücretini ucuzlatırken, beyaz yakalıların vasıfsızlaşmasına da yol açmaktadır.

Son bölümde ise Yanis Varoufakis'in tekno-feodalizm kavramı Varoufakis'in tanımladığından daha geniş bir şekilde tanımlanmakta; tekno-feodal lordlar yapay zekâ ve Google gibi tarama motorlarını kontrol eden sermayedar kesim olarak anlaşılmaktadır. İstatistiğin normallik karinesine geri dönerek tekno-feodal lordların yeni bir norm ve normallik tanımlama gücü kazanarak insanlığın Aydınlanma Çağından beri elde ettiği bilgi birikimini dönüştürerek yeni bir Akıl sistemi kurma kapasitesine ulaştığının altı çizilmektedir. Yeni feodalite, Orta Çağ feodalitesindeki gibi Kilise'nin rasyonalitesi üzerinden değil ama tekno-feodal lordların kontrolü altında post-truth kavrayışı üzerinden yeni bir akıl sistematiği kurma eğilimindedir. Gerçekliğin zemini çoklulaştırılarak insanlığın gerçeklik algısı darmadağın edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yönetimsellik, Yönetsel Akıl, Beyaz Yakalı, Nispi Artı Değer, Vasıfsızlaşma

* Prof. Dr., Dünya Barış Üniversitesi, Rektör, Lefkoşa-KKTC, dikmenaa@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9250-3929>

Geliş/Submitted: 13.05.2025 | **Kabul/Accepted:** 17.06.2025

Atıf/Cite: Dikmen, A. A. (2025). Yönetsel Akıl, Yapay Zekâ ve İstatistik. *Publicus*, (3). 1-23.

Abstract

This study opens by tracing the historical emergence of statistics as a central apparatus of modern Reason, drawing upon Michel Foucault's concept of *governmentality*. Foucault elucidates how, from the 16th to the 18th centuries, statistics evolved as a critical technology of governance—integral to the "government of populations"—through which the concepts of the norm and normality were institutionalized as key mechanisms for organizing social life, primarily via the logic of the normal distribution.

The second section reconceptualizes white-collar labour through the Marxian framework of *relative surplus value*, arguing that contemporary professional labour increasingly functions as a mechanized extension of capital accumulation. Analogous to the effects of industrial mechanization on blue-collar workers in the 19th century, artificial intelligence today augments white-collar productivity while simultaneously de-skilling the workforce and compressing compensation per task. In this sense, AI operates as a disciplinary force that restructures the labour process in alignment with capital's imperatives.

The final section revisits and expands Yanis Varoufakis's theorization of *techno-feudalism*, positing that the capitalist elites who command AI technologies and digital infrastructures—particularly search engines—constitute a new form of techno-feudal lords. Revisiting the statistical presumption of normality, the analysis contends that these actors now wield the epistemic authority to redefine norms, reorganize knowledge systems, and recalibrate the ontological coordinates of modernity. Much like the Church under medieval feudalism, which asserted theological monopoly over truth, techno-feudalism inaugurates a new epistemological order grounded in the logic of post-truth. Through the multiplication and relativization of truth claims, this emerging regime fragments collective understanding and undermines humanity's shared capacity to apprehend, negotiate, and stabilize meaning.

Keywords: Governmentality, Administrative Reason, White-collar, Relative Surplus Value, De-skilling

Çağ sanki aklını yitiriyor...

2000’li yılların sonuna doğru bir banka reklamı hatırlıyorum. Hastabakıcılar bir adama deli gömleği giydirip evin önünde bekleyen ambulansa bindiriyorlar. Ambulansın içinde başka bir deli gömleği giymiş kişi var ve bu kişi yeni gelene “aklını alırım hem de taksitle” diyor. Ardından bankanın müziği çalıyor. Reklam son buluyor. 1-2 hafta yayınlanmıştı bu reklam daha sonra yayından kaldırıldı. Aynı bankanın başka reklamları da çok tepki çekmiş ve aynı zamanda da ilgi uyandırmıştı. Bir keresinde de Engels’in sakalını tıraş etmişlerdi yeni yeni yaygınlaşmaya başlayan Photoshop programlarını kullanarak.

O zaman gülmüştüm bu reklamlara. Ama günümüzde gerçeklik algımız çok değişti. Adeta “gördüğüne inanma” çağında yaşıyoruz. Sanal gerçeklik, *deep fake* ve yapay zekâ hayatın merkezine oturdu. Bu tür şeylere artık nadiren gülebiliyorum. Öğrencilerimi duyar gibiyim: “Ahmet hocanın bu teknoloji ile derdi ne ise...” diye soruyorlar kendi kendilerine. Oysa ben bu noktada “bu teknolojinin bizimle derdi ne” diye sormayı daha anlamlı buluyorum.

Bu çalışmada Foucault’un “Yönetimsellik” (*Governmentality*) yazısında modern Aklın kuruluş sürecinde merkeze yerleştirerek analiz ettiği istatistik ve buradan yola çıkarak kurduğu bilgi ve iktidar ilişkisi ile Marks’ın nispi artı-değer kavramı çerçevesinde beyaz-yakalıların hal-i pür melali *post-truth* ve yapay zekâ çağında tartışılmaya çalışılacaktır. Bu anlamda Foucault’un yolunu izleyerek istatistik ile tartışmaya başlamak istiyorum.

Foucault istatistiği nüfus sorunu ile ilişkili bir çerçeveye oturtmaktadır. Foucault makalesinde Machievelli’nin *Prens* kitabı ile başlayan süreçte yönetimin nesnesinin 16. ve 18. yüzyıllar arasında ‘toprağın ve tebaanın yönetimi’ şeklinden, ‘nüfusun yönetimi’ şekline dönüştüğünü tartışmaktadır. Bu dönüşüm sürecinde Antik Yunan’da “aile” *oikonomia* (ekonomi) kavramıyla ifade edilen bağımsız bir yönetsel

birim iken “ailenin bir modelden ziyade bir araca” (Foucault, 2000, s. 282) dönüşerek nüfusun ‘nihai amaç’ haline geldiği bir dönüşüm anlatılmaktadır.

(...) aile on sekizinci yüzyıl ortalarından itibaren nüfusun karşısında bir araç olma boyutuyla görünmektedir: Ölüm oranını düşürme, evliliğe özendirme, aşılama, vb. kampanyaların kurumsallaşmasının kaynağı budur. Demek ki nüfus temasının yönetim sanatı alanına bir engel oluşturmamasını sağlayan etken, ailenin yönetim modeli olma konumunun sona ermesidir. (...) Hükümlerliliğin tersine yönetimin nihai amacı yönetme ediminin kendisi değil; nüfusun refahı, nüfusun koşullarının iyileştirilmesi, zenginliğini yaşam süresinin, sağlığının, vb. artırılmasıdır. Yönetimin bu amaca ulaşmak için başvuracağı araçlar bir anlamıyla nüfusa içkindir; bu araçların hepsi nüfusun kendisine özgüdür (Foucault, 2000, s. 282).

Antik Çağda ‘ahlak’ (ya da genellikle Stoacılık) ile ifade edilen ‘kendini 4 yönetme’, ‘ekonomi’ ile ifade edilen ‘aileyi yönetme’ ve ‘siyaset’ ile ifade edilen ‘devleti yönetme sanatı’ kendi içerisinde hiyerarşik bir modeli ifade ederken on sekizinci yüzyıldan itibaren nüfusun yönetimin merkezine yerleşmesi sayesinde bugün de içerisinde yaşadığımız modern yönetim şekline bürünmüştür. Aile bu süreçte bir yönetim modeli olma özelliğini yitirerek nüfusun idare edilmesi sürecinde bir araca dönüşmüştür. On sekizinci yüzyıldan itibaren devlet yönetimi, toprağın ve tebaanın korunması olmaktan çıkıp nüfusun sevk ve idaresi şekline bürünmekte, bunun için de nüfusun ne olduğunu ve nasıl olabileceğini anlamaya hizmet edecek olan istatistik bilgisi önem kazanmaktadır. İktidarın aklı nüfus bilgisi sayesinde şekillenmekte, istatistik ile işlenmekte ve bilginin iktidarı bu sayede inşa edilmektedir.

Modern devlet bu çerçevede bilgi toplayan, bilgi sahibi olan, bu bilgiyi kullanarak sevk ve idare eden bir iktidar aygıtı haline gelmektedir. Önceden yurttaş kendisini yönetirken stoacı ahlakı, baba ailesini ve

evini yönetirken ekonomiyi, kral da devleti yönetirken siyaseti kullanmaktadır. Bu haliyle yani yurttaş, baba ve kral üzerinden kurulan bu üç iktidar türü de kısmen kişiselleştirilmiş bir yönetme sanatı üzerinden şekillenmektedir. Ahlak, ekonomi ya da siyaseti kullanırken antik çağ insanı aynen bir sanatçı gibi bunları kişiselleştirerek, kendi tarzıyla kullanır. Modern çağın akli ise bunu kişisellikten çıkartarak ‘bilginin iktidarına’ evrilmektedir. Daha sonra da bilginin iktidarı ‘bilimsel bilginin iktidarı’ ya da ‘uzmanlık bilgisinin iktidarı’ şeklinde bilginin niteliğini tanımlamaktadır. Yönetim bu zaman zarfında ‘rasyonel uzmanlık bilgisine’ dönüşerek, devlet ve özel sektörde Weberyen anlamda bilgili ya da ‘uzmanlık bilgisi’ sayesinde kurulan bir iktidar tarzına dönüştürecektir. Burada artık kişiselleştirmeye, kendi tarzıyla iktidar kurmaya yer yoktur. Bilginin uzmanlıkla birleşerek normlara bağlanmış şekli bizlere tek bir tarz dayatmaktadır.

5

Antik çağda erdem ve adalet arayışı üzerinden kurulan bir ‘İyi’nin peşinden koşan yurttaş, baba ya da kral modern çağ ile yok olmaktadır. Bunun yerine rasyonel ve bilimsel normlar çerçevesinde hareket eden ‘uzman’ sistemin merkezinde yer almaktadır. İyi arayışı ‘üretkenlik ve verimlilik’ arayışında kendisini ortaya koymakta, insan işçiye, memura, bürokrata, uzmana, mühendise, doktora dönüşerek varlığını bu çerçevede şekillendirmektedir.

Fabrikada mühendis, devlet kademelerinde bürokrat uzmanlık bilgisi sayesinde iş yapan yeni bir elit olarak bu sayede karşımıza çıkmaktadır. Başka bir açıdan bakacak olursak iktidarın her düzeyinde sevk ve idare etmek için uzmanlık bilgisini kullanarak çalışan yeni beyaz-yakalı yönetsel elitin ortaya çıkması böylesi bir anlayış değişikliğinin uzantısı olarak görülmelidir.

İstatistiğin Akli

1986 yılından beri istatistik öğrenirim. Ama işleyiş mantığını yani analiz yöntemini yeni yeni kavıyorum. Yani aslında temel mantığını bilmeden 30 yıldan fazla süredir istatistik hesapları yapmışım, paket programlar kullanmışım, alan araştırması yapmış, verileri kodlamış sonra istatistik aracılığıyla analiz yapmışım ama bunca yıldır tüm bunları istatistiğin varsayımları nedir, derdi nedir diye hiç düşünmeden yapmışım. Bu konuda yalnız olduğumu da pek sanmıyorum. Hatta yıllardır istatistik dersi veren hocaların bile istatistiğin teorisini anlamak için kafa yorduklarını düşünmüyorum.

İstatistiğin mantığı 'normal dağılım karinesi (ya da varsayımı)' çerçevesinde kurulan temel bir bakış açısı çerçevesinde örgütlenmektedir. Amaç elde edilen çoklu verinin temel eğilimlerini ve sapmalarını ortaya koymaktır. Normal dağılımı hemen herkes bilir! En azından üniversite okumuş bir öğrenci hocasına "*curve* uygulayacak mısınız" derken sorduğu soru, notları normal dağılım karinesine göre yeniden şekillendirecek misiniz anlamına gelmektedir.

Bir dersten sınıfın aldığı notlar açısından bakacak olursak normal dağılım karinesi çerçevesinde notların dağılması (en kaba anlatımı ile) notların %80'inin (yüzlük not sisteminde) 40 ile 90 arasında yığılması; notlarının %10'unun ise 0 ile 40 ve 90 ile 100 arasında yığılması anlamını taşır. Öğrenci "*curve* uygulayacak mısınız" diye sorduğunda söylemek istediği "acaba okurken normallik karinesine aykırı olarak genel anlamda düşük vermiş olabilir misiniz? Normal dağılımın ortalaması 70 olması gerekirken sizin verdiğiniz notların kümülatif ortalaması 50 olmuş olabilir mi?" şeklinde bir şeydir. Bu durumda öğrencinin beklentisi normal dağılımın 'normatif' yapısına bağlı olarak notların yeniden yapılandırılması, düşük alanların notunun normal dağılımın kümülatif ortalamasına uygun olacak şekilde artırılmasıdır.

Esas olarak istatistiğin yaptığı da budur! Parametrik ve non-parametric test kullanımı verinin yapısına göre belirlenir. Eldeki veriye önce bir normallik testi yapılır. Verimiz normal dağılıyorsa analize parametrik testlerle, normal dağılmıyorsa da non-parametric testlerle devam edilir. Non-parametrik testlerin asıl olarak yaptığı yukarıda bahsi geçen hocanın notlar üzerinde yaptığının bir benzeridir. Yani veri setini kendi içerisinde normallik karinesine uygun hale getirerek analize devam eder.

‘Normal dağılımın normatif yapısı’ aynı zamanda da modern Aklın kendisini kurduğu noktadır. Bunu en iyi Weber’in bürokrasi analizinde görürüz. Kurallara bağlanmış iktidar olarak bürokrasi bize normatif bir toplum yapısının iktidarını işaret etmektedir. Weber’e göre bürokrasinin ‘rasyonalitesi’ de buradan yani kurallara/normlara bağlanmış iktidardan, başka bir deyişle normatif iktidardan gelir. Bu o kadar böyledir ki Weber’e göre “mutlakçı kral, bürokratik uzmanın üstün bilgisi karşısında acizdir” (Weber, 1996, s. 316).

Başka bir deyişle Weber de aynen Foucault gibi “bilginin iktidarını” kutsamaktadır. Bürokrasinin gücü uzmanlık bilgisinden gelmektedir ve uzmanlık bilgisinin temelinde de normatif olanın, kural olanın, yasal olanın bilgisi yatmaktadır. Burada artık gelenekler görenekler ya da sözüne güvenilen birisinin karizmatik kişiliği söz konusu değildir. Söz konusu iktidar, analiz edilmiş ve ‘doğruluğu’ saptanmış bilginin iktidarındır. Bu bilginin doğruluğuna karar veren ise istatistiğin normallik karinesidir. Sapmalardan arındırılmış, normallliği çerçevesinde kabul edilebilir olanın egemenliğinin kurulduğu bir Akıl sürecinde normallik karinesine uygun olmayan en kolay yolla veri setinden dışlanır ve normallik bu sayede kurulabilir. Zaten non-parametrik testlerin en kolay yoldan yaptığı da bundan ibarettir. Veri analiz edilir, örneğin sınıfın not ortalamasını düşüren 2 tane çok düşük not varsa bu notlar en düşük diğer notların seviyesine çekildiğinde

normallik karinesi sağlanıyor mu diye bakılır. Ya da eğer bu ortalamayı düşüren değerler veri setinden elimine edilebiliyorsa elimine edilir. İşte Foucault'un *Hapishanenin Doğuşu*, *Deliliğin Tarihi*, *Cinselliğin Tarihi* vb. çalışmaları ile bize anlatmaya çalıştığı toplumun 'normallik karinesi' çerçevesinde yapısının (aynen notlarda olduğu gibi) yeniden şekillendirilmesinin tarihinden başka bir şey değildir ki bu da modernitenin ortaya çıkışının tarihidir.

Bu noktada iki tane soru sorup bu soruları tartışmayı bu çalışmanın daha sonraki bölümlerine bırakmak üzere yapay zekânın emek süreçlerinde yarattığı dönüşümü tartışmaya geçmek istiyorum. Bu sorular: 1) Yapay zekâ ile 'doğruluğu saptanmış bilgi' ya da normallik karinesinin içeriği değişebilir mi? 2) Doğruluğu saptanmış bilginin iktidarı yapay zekânın iktidarına bağımlı hale getirilebilir mi?

Yapay Zekâ ve Beyaz-Yakalı Emek

8

Weber'e göre "Uzmanlaşmış bilgi çağında, kralın gerçek etkisi ancak bürokratik şeflerle sürekli iletişim sayesinde istikrar kazanabilir" (Weber, 1996, s. 316). Burada Weber yeni bir çağ tanımlamaktadır: "Uzmanlaşmış bilgi çağı"! Bu çağda artık kral, prens, cumhurbaşkanı vb. eğer uzmanlık bilgisinin desteğini arkasına almazsa başarısız olmaya mahkumdur.

Bugün resmi yönetim işlerinin hatasız, net, sürekli ve olabildiğince hızlı görülmesini talep edenlerin başında kapitalist piyasa ekonomisi gelmektedir. (...) Tüm iş yönetimi giderek artan doğruluk, düzenlilik ve en önemlisi işlemlerin hızlılığı esasına dayanır hale gelmiştir. (...) Resmî açıklamaları, siyasal ve ekonomik verilerin duyurulmasında giderek artan hız, yönetimin çeşitli durumlara tepki gösterme temposunu yükseltmesi doğrultusunda güçlü ve sürekli bir baskı kaynağı olmaktadır. Optimum tepki zamanına da ancak tam zamanında bürokratikleşmiş bir örgüt sayesinde ulaşılabilmektedir (Weber, 1996, s. 309).

Kapitalist piyasa ekonomisinin kurulması sürecini Foucault da merkantilizm, kameralizm ve istatistik bağlamında ekonomik bir bütünlüğün kurulması olarak görmektedir:

Yönetim sanatı teorisi bir yandan, ona altıncı yüzyılın başlarından itibaren, geniş topraklara sahip monarşilerin idari aygıtlarının gelişmesi, yönetim aygıtının ortaya çıkışı ile bağlantılıyken; öbür yandan, on altıncı yüzyılın sonunda gelişip on yedinci yüzyılda önem kazanmaya başlayan, özünde, iktidarın bütün farklı unsurları, boyutları ve faktörleriyle devlet bilgisinden 'istatistik' terimiyle karşılanan anlamıyla devlet biliminden oluşan bilgi biçimleri ve analizleriyle de bağlantılıydı. Üçüncüsü ve sonuncusu, bu yönetim sanatı arayışını merkantilizm ve kameralizmle ilişkilendirmeden yapamayacağımızı düşünüyorum (Foucault, 2000, s. 277).

(...)

Yönetim biliminin gelişmesiyledir ki ekonomi nosyonu, bugün 9 'ekonomik' diye nitelediğimiz farklı bir gerçeklik düzleminde odaklanmaya başlamıştır ve gene yönetim bilimi sayesinde nüfusa özgü sorunları saptamak mümkün hale gelmiştir. (...) Üstelik, Merkantilist gelenekte, yalnızca hükümranlığın biçimine göre işleyen monarşik bir yönetim içerisinde ve bu yönetimin yararına var olan 'istatistik', şimdi başlıca teknik etken ya da bu teknolojinin başlıca teknik etkenlerinden birisi haline gelmektedir (Foucault, 2000, s. 280-281).

Merkantilizm ve kameralizm Batı kapitalizmi açısından iki anlam ifade etmektedir. Birincisi Avrupalı, sömürgeci ülkelerin uluslararası ticarete ülkeleri çıkarına bir düzenleme örgütleme çabaları; ikicisi ise (birinci ile bağlantılı olarak) ülke hazinelerini güçlendirerek sömürge yollarında güçlü donanmaya sahip bir ülke haline gelmek istemeleridir. Bu anlamda merkantilizm ve kameralizm, klasik (liberal) iktisatçı atalar, Smith ve Ricardo öncesi uluslararası ticarete mutlak üstünlük arama çabasını ifade etmektedir. Klasik iktisatçılar ile bu

arayış mukayeseli üstünlük ve uluslararası işbölümü arayışına dönüşmüştür.

Bu sayede modern devlet iktidarı ile kapitalizmin kuruluşu her açıdan iç içe geçmiştir diyebiliriz. Yeni iktidar 'ekonominin, yönetim biliminin, istatistiğin ve uzmanlık bilgisinin' iktidarındır. 18. yüzyıl ile başlayan bu süreç 19. yüzyılın ikinci yarısında "bürokrasi çağı" olarak adlandırabileceğimiz bir döneme girmiştir. Gerek işletme gerekse de devlet organizasyonlarında uzmanlaşma ve işbölümü ile çalışan insanlar hem üretimde hem de devlet bürokrasisinde üretkenlik (*productivity*) ve verimlilik (*efficiency*) kavramları ile bağlantılı bir iş yapma tarzını örgütleyen ve geliştiren toplumsal örgütlenmenin öncüleri olarak ortaya çıkmıştır. Bir endüstri mühendisi olan Frederick Winslow Taylor işyerlerinde mühendisin ve bilimsel yönetimin kârlılığı ve verimliliği artırmak bakımından ne kadar önemli olduğunu ortaya koyarken, Prusya ordusundan beri gelen bir gelenek de devletler ve orduların gücünün işbölümü ve uzmanlaşma ile geliştiğini ortaya koymaktadır. Modern çağın yıldızı daha sonradan 'beyaz-yakalı' olarak adlandıracağımız mühendis, uzman, bürokrat vb. masa başı iş yapan kişiler haline gelmektedir. Bu kişiler, mavi-yakalılar gibi fiziksel olarak çalışmamakta, zihinsel emek sarf etmekte, doğal olarak da 'işçi' olarak görülemeyecek kadar önemli işler yapan kişiler olarak toplumda her türlü saygıyı hak etmektedirler!

10

Bilimsel olan artık sınıflandırılmış matematiksel ve istatistikî bilgidir. Bilim bir tür hesap-kitap (*reckoning*) işi olarak karşımıza çıkmakta, hesaplanabilir olan, rakamlara vurulabilen doğru bilgi olarak kabul görmektedir. Doğrunun garantisi hesaba-kitaba vurulabilen bilgidir (Heidegger, 1991). Bu mekanik dünya, makine metaforu üzerinden yükselmekte gerek toplumun gerekse de iş yapma biçiminin makineler gibi dişlilerinin çarklarının olduğu düşünülmektedir; daha da ileri

gidilerek makinenin hızına bağlı çalışan iş süreçleri üretime hâkim olmaktadır.

Elbette sanayi devrimi ile aletin yerini makinelerin almaya başlaması sürecin en önemli dönüşümlerinden birisidir. Zanaatkârın aletle birleşen yaratıcılığının yerine makinelerin mekanik ve standart üretim süreci almaktadır.

Karl Marks başyapıtı Kapital'de, makinelerin işyerinde yarattığı dönüşümün verimlilik ve kârlılık bakımından inanılmaz derinlikli bir analizinin yapmaktadır ve bu analiz günümüzün gerçekliğine de ışık tutmaya devam etmektedir. Marks'ın analizini özetleyecek olursak:¹

Marks'ın analizlerinin temelini 'artı değer' kavramı oluşturmaktadır. Marks'a göre üretim araçlarının sahibi olarak sermayedar bu sahipliğine binaen üretimden bir pay alır. Ancak bu alacağı payı belirleyen şey işçinin geçimlik emeği ile yaptığı üretim arasındaki 11 farktır. Başka bir deyişle, sermayedar her durumda işçiye ertesi gün işine devam etmesi ve kendisi gibi gelecekte işçi olacak olan çocuklarını yetiştirmesi için gerekli geçimlik ücreti ödemek zorundadır. Bu geçimlik ücrete Marksist terminolojide 'emeğin yeniden üretimi' (*reproduction of labour*) denilmektedir. Bu nedenle de sermayedarın birikimindeki en önemli kısıtı işgücü maliyeti ya da emeğin yeniden üretimdir. Sermayedarın kârını ve sermaye birikimini artırmasının yolu ise toplam üretimin içerisindeki işgücü maliyetini düşürmektir. İşgücü maliyetinin en düşük noktası işgücünün geçimlik emeğinin karşılığı olan ücrettir. Şöyle düşünelim: Bir işçi günde 8 saat çalışmakta ve buna karşılık 8 birimlik ve 800 liralık üretim yapmaktadır. Buna göre işçinin saatlik üretim değeri 100 liradır. Eğer işçinin bir günü geçirip

¹ Aşağıdaki özet Kapital 1. Cildi özeti niteliğindedir. Marx, K. (1986). Kapital, I. Cilt (A. Bilgi, Çev.). Sol Yayınları.

ertesi gün işe gelmesi için gereken ücret 600 lira ise, sermayedar bu üretimden 200 lira kazanacaktır. Yani işçi günde 6 birim ürünü kendisi için 2 birim ürünü ise sermayedar için üretmektedir. Sermayedarın 200 liralık kazancına Marks, *mutlak artı değer* demektedir.

Sermayedarın mutlak artı değer üzerinden kârını artırmasının tek bir yolu vardır. İşçiyi daha uzun süre çalıştırmak. İşçiyi 8 saat değil de 10 saat çalıştırarak işçiye yine geçimlik emeği olan 600 lirayı vermesi durumunda kendisine günde 400 lira kalacaktır. Ancak işçinin çalışma saatini artırmasının bir sınırı vardır. İşçi dinlenmek ve başka ihtiyaçlarını da gidermek zorundadır. Emeğin yeniden üretimi süreci bunları da kapsamaktadır; yani sadece işçinin karnını doyurmasını kapsamamaktadır. Ayrıca emek örgütlenmelerinin çabaları ile bu süre yasal sınırlara bağlanmıştır. Yani sermayedarın mutlak artı değer üzerinden kârını artırmasının sınırı bellidir.

12

Ancak bir şekilde sermayedar, emeğin verimliliğini artırırsa ve işçi aynı sürede, yani 8 saatte 8 birim ve 800 liralık değil de 16 birim ve 1600 liralık üretim yapmaya başlarsa ne olur? İşçinin bu şekilde verimliliğini artırmanın iki yolu söz konusudur: Ya da üretim hacmini artırmaya olanak sağlayacak yeni makineler edinmeli ya da F.W. Taylor'un yaptığı gibi² işgücünün iş yapma sürecini yeniden örgütleyerek kayıpları minimuma indirmelidir.

² Mühendis, uzman bürokrat gibi beyaz-yakalı, yönetici elit, (özellikle 1950'li ve 1960'lı yıllardan itibaren ortaya çıkan "emek süreçleri" tartışmaları çerçevesinde) emeğin denetim sürecinin örgütlemesi bakımından bir araç olarak görülmüştür. Kanımca emek süreçleri tartışmaları ile ortaya konulan bu yaklaşım, Marks'ın kendi yazdıkları açısından bile yetersiz bir bakış açısını örgütlemekte ve Marksist bakış açısının yanlış çerçevelere taşımaktadır. Elbette ki bu elitin üretim sürecini denetleyici rolü yadsınamaz ancak beyaz-yakalının rolünü sadece emeğin denetlenmesi sürecine

(...) Eğer aynı sürede iki çift kundura yapması gerekirse, emeğinin üretkenliğinin iki kat olması zorunludur; ve bu, ya kullandığı araçlarda ya çalışma biçiminde ya da her ikisinde bir değişiklik olması dışında olanaksızdır. Emeğin üretkenliğinde bir artış sözüyle, biz, genellikle, emek-sürecinde bir metanın üretimi için toplumsal gerekli emek-zamanının kısalması türünden bir değişikliği, ve belli nicelikteki emeğe, daha fazla kullanım-değeri üretme gücünün sağlanmasını anlıyoruz (Marx, 1986, s. 329).

Marks yukarıdaki paragrafta üç noktaya dikkat çekmektedir: 1) Aynı süre zarfında işçiye üretim miktarını artırmanın yegâne yolu emek üretkenliğini artırmaktır; 2) Bu üretkenlik artışı ya kullandığı araçlarda (makine-teçhizat) ya çalışma biçiminde ya da her ikisinde birden değişiklik yapılması ile mümkün olur; 3) Bir malın toplumsal emek-zamanını kısaltmak için bu nicelikteki emeğe, daha fazla kullanım-değeri üretme gücünün sağlanması gereklidir.

13

Burada ilk iki nokta gayet nettir. Daha önceki paragraflarda belirttiğimiz gibi eğer emek-zamanı artırmak mümkün değilse emek üretkenliğini artırmak şarttır; bunun için de ya emeğin üretkenliğini artıracak makineler kullanılmalıdır ya da Taylor'un hareket ve zaman etütleri ile yaptığı gibi iş yapma tarzı değiştirilmelidir. Üçüncü noktada ise Marks başka bir boyut açmaktadır, bu boyut kimi zaman 'toplumsal birikmiş emek' olarak da adlandırılan makine ve teçhizatın üretime kattığı değer aslında bir kullanım-değeri unsuru olmasıdır. Kullanım değeri tartışmasına bu noktada girmeden Marks'ın burada kastettiğinin makine ve teçhizat sayesinde üretime yapılan katkının, emekte olduğu gibi sermayedara artı-değer formunda bir birikim sağlamayacağı, katkısı oranında ekonomik ömrüne göre üretimin

indirgeyerek nispi-artı değer üretme rollerini göz ardı etmek marksist analizin özüne aykırıdır.

değerinden mahsup edileceğidir. Bunun günümüzde amortisman hesapları yaparken muhasebe sisteminde de yaygın bir biçimde kullanıldığı görülmektedir. Yani söylenen şudur: Makine üretime toplam değerine eşit ve ekonomik ömrü ile sınırlı olacak şekilde bir katkı sağlamaktadır. Emek gibi sermayedara bir mutlak artı-değer bırakmaz. Sermayedara Marks'ın nispi artı-değer diye adlandırdığı bir şey kalır ki bu pay, toplam üretim değeri içerisinde makinenin payı düştükten sonra emeğin payının azalmasından kaynaklı bir değerdir.

Kısaca anlatmamız gerekirse makine-teçhizat ile üretim organizasyonu bilgisi kullanarak sermayedar üretim hacmini artırmaktadır, buna bağlı üretimdeki emeğin değerini azaltmakta, sonuç olarak sermayedar ürünün değişim değerini ucuzlatma imkanına kavuşmaktadır diyebiliriz. (Lütfen ayrıntılı bilgi için bkz. Marx, 1986, s. 326-529).

Kısaca mutlak artı-değer sermayedar için mutlak bir kazanç iken nispi-artı değer geriye böylesi mutlak bir kazanç bırakmamaktadır. Ancak yine de sermayedar için zorunludur. Çünkü diğer sermaye sahipleri ile rekabetinin belirleyicisi yeni teknoloji, makine-teçhizat ve beyaz-yakalılar yoluyla elde edeceği üretkenlik artışıdır. Bu sayede sermayedar bir yandan ürün başına ücreti düşürürken diğer yandan da malların değişim değerlerini ucuzlatarak diğer sermayedarlar ile kıyasıya bir rekabete girebilir. Örneğimize geri dönecek olursak, yeni makineler sayesinde 8 birim yerine 16 birim üretmeye başladığında ve yine işçiye 800 lira ödemesi durumunda ürün başına işçilik maliyeti 50 liraya düşmektedir. 1600 liralık üretimin 800 liralık kısmı makinenin (ya da toplumsal birikmiş emeğin) karşılığı olarak ürünün fiyatından düşse bile ürün başına işçilik ücretindeki düşüş sermayedara piyasada fiyat temelli önemli bir rekabet gücü sağlamaktadır.

Marksist literatür (liberallerden farklı olarak) rekabete olumsuz bir anlam yüklemektedir. Marksist literatür açısından rekabet, sermayenin konsantrasyonu ve tekelleşmeye yol açacak bir süreç yaratır ki

Marks'ın komünizm müjdesi bu hareketlilikten doğar. Nispi-artı değer, makineleşme ve sermayenin konsantrasyonu süreci sayesinde sermaye birkaç elde toplanacak, buna karşılık geniş kitleler emekçiler safına katılacak, bu noktada sermaye birikimi süreci tıkanacak ve sistem komünizme yönelecektir. 'Üretim araçlarının gelişimi ve üretim araçları ile çelişmesi' formülü buna karşılık gelmektedir. Sermaye kendi iç rekabetinin doğası gereği başka sermaye grupları ile rekabet etmek, onları yok etmek ve onların mal varlığına el koyarak büyümek zorundadır. Bunun en önemli yolu üretkenlik artışı sayesinde ürünlerin değişim değerlerini ucuzlatmaktır. Bunu yapmak için makine-teçhizat ile yeni üretim bilgileri dahil, teknolojik gelişmelere yatırım yaparak bir yandan üretim miktarını artırırken diğer yandan ürünlerin değişim değerlerini ucuzlatmak ama esas olarak üretilen mallardaki makine ve teçhizatın kullanım-değerini artırırken, emeğin eklediği değeri düşürmektir. Bu sayede diğer sermaye gruplarının birikimlerine el koyarak zenginleşir ya da başka bir deyişle sermayenin konsantrasyonunu gerçekleştirir. 15

Buraya kadar anlattıklarımızdan da anlaşılacağı gibi beyaz-yakalı diye adlandırdığımız mühendis, uzman, bürokrat vb.nin bir yandan üretim süreci üzerinde üretkenlik artışı şeklinde etkileri olurken diğer yandan da emeğin üretim sürecindeki değerini düşürmek şeklinde etkileri olmaktadır. Elbette burada bahsettiğimiz emek, mavi-yakalı yani makineye bağımlı, aşırı işbölümü ve uzmanlaşma altında çalışan emektir. Üstelik uzmanlık bilgisi sayesinde üretkenlik artışı sağlayan beyaz-yakalı kesimin mavi-yakalılar üzerindeki etkisi sadece mavi-yakalı emeğin değerini düşürmekle de sınırlı değildir. Beyaz-yakalılar mavi-yakalı emeği olabildiğince vasıfsızlaştırmıştır da!

İstatistiğin mantığı modern çağın ve kapitalizmin mantığına dönüşerek normallik karinesi kendisini iş basitleştirme ve emeğin vasıflaştırılması şeklinde ortaya koymuş, üreticiler üretim sürecine ve makinenin hızına

bağımlı çalışanlara, üretim sürecinin birer dışlisine dönüşmüştür. Norm olan normal olanın aklına, bu ise vasıfsız emeğin merkeze yerleştirildiği fabrikanın aklına dönüşmüştür. Artık mavi-yakalı üretim süreci hakkında en ufak bir bilgiye sahip değildir. Mavi-yakalı fabrikada bütün gün montaj hattında tek bir vidayı sıkmak gibi anlamsız bir işle yükümlü kılınmakta, makinenin bir uzantısına dönüşmektedir. Hatta günümüzde işçisiz, karanlık fabrikalarda mavi-yakalı üretim sürecinden tümüyle dışlanmış durumdadır.

Bu noktada yapay zekâ da benzer bir süreci beyaz-yakalı için üretmektedir. Unutulmamalıdır ki yapay zekâ özü itibariyle bir makinedir. Üretim sürecine katkısı da aynen bir makineninki gibi nispi artı-değer üretimi şeklinde gerçekleşmektedir. Yapay zekânın yaptığı iş beyaz-yakalının işidir. Dolayısıyla beyaz yakalının yaptığı işi inanılmaz hızlandırmakta buna bağlı olarak da beyaz-yakalının saatlik ücretini düşürmektedir. Ve yine sermayenin konsantrasyonuna hizmet ederek sermayenin birkaç tekno-feodal lordun elinde toplanmasına hizmet etmektedir. Yani bu kez karşımıza çıkan makine, beyaz-yakalının uzmanlık bilgisi ile yaptığı işi kotarmaya taliptir. Aynen fabrikadaki makineler gibi yapay zekâ da beyaz-yakalının üretkenliğini artırmakta, beyaz-yakalının aylarca uğraşarak yaptığı işleri dakikalar içerisinde yerine getirebilmektedir. Yine yapay zekâ bu niteliğiyle beyaz yakalıya duyulan ihtiyacı azaltmış ve beyaz-yakalının emeğinin değerini düşürmüştür.

Yapay zekânın beyaz-yakalının işi üzerinde yarattığı dönüşüm bunlarla sınırlı da değildir. Yapay zekâ beyaz-yakalıyı uzmanlık bilgisinden olabildiğince uzaklaştırarak bilgisayar başında çalışan basit bir elemana dönüştürmektedir. Bilgisayar başında çalışan kişinin becerisini yapay zekâyâ doğru sorular sormak (*prompt* yazmak) ile sınırlı hale getirmiştir. Artık bir mimarın ince ince çizim yapıp hesaplamalar yapmasına gerek yoktur. Yapılacak binanın niteliğine

ilişkin doğru bilgileri verirseniz yapay zekâ size onlarca farklı seçenekle hatasız hesaplamalar yaparak onlarca farklı tasarım seçeneği sunabilmektedir. Ya da örneğin artık çevirmenlik işi yavaş yavaş tarihe karışmakta, çeviri yapmak için üst seviye bir yabancı dil bilgisine bile gerek kalmamaktadır. Yapay zekâ her gün daha mükemmelleştirdiği çeviri imkânları sayesinde çevirmenlik mesleğini tarihe karıştırmaktadır. Hocalık işi de yapay zekânın tekeline girecek gibi görünmektedir. Yapay zekâ ders anlatmakta, makale kitap yazmaktadır. Hatta roman, şiir yazıp resim çizme işinde oldukça ilerlemiş gibi görünmektedir.

Kapitalizmin yeni proleterleri beyaz-yakalılarıdır. Artık beyaz-yakalı proleter midir değil midir sorusunu sormaya bile gerek yoktur. En alt düzeyde, iş güvencesi olmadan ve en ucuza çalışmaya razı kesim günümüzde beyaz-yakalılarıdır. Yapay zekâ, Weberyen uzmanlık bilgisine dayalı iş gören beyaz-yakalı uzmanların işini elinden almakta, bunların emeklerini değersizleştirmektedir.

17

Bu süreç ise sermayenin konsantrasyonu sürecinde en son aşamaya geçiş ile ifade edilebilecek bir çağa girmemize yol açmıştır. Bu çağ için kullanılagelen kavram ise ‘tekno-feodalizm’dir.

Sonuç: Yapay Zekâ ve İstatistik

Yapay zekâ istatistiğin temel mantığı çerçevesinde çalışan bir makinedir. Yapay zekâyâ milyonlarca bilgi, web sitesi, makale, tasarım, resim, fotoğraf yüklenmektedir. Dolayısıyla çalıştığı zemin aynen istatistikte olduğu gibi çoklu veri setleri, hatta günümüzdeki kavramsallaştırması ile bunun da ötesinde ‘big-data’ setleridir. Veriyi ayıklarken de istatistiğin mantığını kullanmaktadır. Örneğin yapay zekâyâ bir sunuş hazırlamak istiyorsunuz. Sunuşunuz Foucault’un ‘mikro iktidar’ kavramı olsun. Şöyle bir komut verdiniz: “Foucault’un mikro iktidar kavramı üzerine bir sunuş hazırlar mısınız?” Yapay zekâ veri seti içerisindeki Foucault ve mikro iktidar kavramlarının geçtiği

bütün belgeleri dakikalar içerisinde tarar, bu tarama sonucunda en çok rastlanan bilgiden en az rastlanan bilgiye doğru bütün veriyi sınıflandırır ve en çok rastlananları kullanarak size bir çerçeve oluşturur. Yani aynen istatistikî analizde veri setine uyguladığımıza benzer bir işlem yürütür. Normal dağılım karinesi çerçevesinde veriyi sınıflandırır ve cevabını normal ya da norm olana göre oluşturarak size verir. Verdiği cevap genel olarak bu konuda yazılmış ortalama birçok kitapta ve makalede yazılanların bir kolajı şeklinde olacaktır. Ortalamanın dışında bilgiye ulaşmak isterseniz konuyu bilmeniz ve net olarak bunu kendisine sormanız gerekir.

Ya da başka basit bir örnek verecek olursak bir çeviri metni verdiniz ve burada “state power” kavramı geçiyor. Yapay zekâ buradaki *power*’ı “iktidar” olarak mı yoksa “güç” olarak mı çevireceğine karar vermek için veri setinde, içinde *state* ve *power* kelimelerinin bir ara geçtiği 18
metinlerin nasıl çevrildiğini inceler. Bu iki kavram bir araya gelince çoğunlukla “devlet iktidarı” olarak çevrildiğini görerek çeviride kararını bu yönde kullanır. Dolayısıyla yapay zekânın aklına da istatistiğin akli yoğun biçimde hâkimdir. Ama böyle olması bizi sevindirmeli midir? Yukarıda yürütülen tartışmalar çerçevesinde son olarak bu noktayı tartışmaya açmak istiyorum.

Yukarıda gerek mavi-yakalı gerekse de beyaz-yakalı emek üzerinden gerçekleştirilen sermayenin konsantrasyonu sürecinden bahsetmiş ve günümüzdeki durumu açıklamak için tekno-feodalizm kavramını kullanmıştık.

Kavram Yanis Varoufakis temellidir ve *Technofeudalism* adlı kitabında kapitalizmin yerini tekno-feodalizm adı verilen yeni bir ekonomik düzene bıraktığını savunmaktadır. Burada kapitalist kârın yerini bulut kirası (*cloud rent*) alırken, ekonomik faaliyetlerin artık bulut sermayesi tarafından kontrol edilen dijital platformlar aracılığıyla yönetildiği anlatılmaktadır (Varoufakis, 2023).

Ben tekno-feodalizmi bundan biraz daha geniş anlamda kullanmaya çalışacağım. Burada kastetmeye çalıştığım şey sadece bulut kirası üzerinden kurulan bir tartışma değil. Dünyada gelir dağılımının inanılmaz bozularak zenginliğin büyük kısmının birkaç elde toplanması ve bu zenginlerin de özellikle teknolojiyi yönlendiren kişiler olarak karşımıza çıkması üzerinden bir kavramsallaştırma çabasıdır benimkisi. Marksist anlamda sermayenin konsantrasyonu yaklaşımına bunun daha uygun olduğunu düşünüyorum zira bu zenginler artık ABD başta olmak üzere devletleri ve bu devletlerin savaş makinelerini de kontrol etme gücüne erişmiş durumdadırlar.

1980’li yıllardan beri kamu yönetiminin nesnesini arama kaygısıyla yazıp çizdik. Kamu, kamusalılık, kamu hizmeti kavramlarını tekrar yardıma çağırmayı denedik. Bunun nedeni 1980’ler ile başlayan neo-liberal dönüşüm sürecinde kamusal bir devlet anlayışının ciddi anlamda yıpratılmasıydı. Bunun geniş halk kitleleri için zor yaşam koşullarını örgütlediğini seziyor, buna karşı devleti kamusalılık nosyonu çerçevesinde yeniden göreve çağırıyordu. Ancak son gelişmeler bizim çağırdığımız tarzda bir devletin artık diriltilemeyecek kadar ölü bir konumda olduğunu gösteriyor. Artık devlet başkanları iş adamları ya da iş adamlarını çevrelerinde daha fazla bulunduruyorlar. Yeni zenginler ise kitleler yoksullaşırken kendi zenginliklerini sergilemekte hiçbir çekince de görmüyorlar. Bunun yerine kitlelerin akıllarını manipüle edecek sonsuz hayaller ve gerçeklikle alakası olmayan malumatlar yayarak kitleleri gerçeklikten uzaklaştırabilme gücüne sahip oluyorlar. Diğer yandan da kitleler kurulan hayal alemlerinde mutlu-mesut yaşamayı daha çok tercih ediyor.

Doktora tez jürisinden geçen üst düzey bürokrat bir öğrencimle jüri sonrası odamda sohbet ediyorduk. Bir ara “hocam, iyi yönetim, erdem, adalet, iyi yaşam arayışı diye yıllarca başımızın etini yediniz. Biz yöneticiler bunları istemeyiz ki” dedi. “Ne istersiniz” diye sorunca da

“yönettiğimiz insanlar maymundan hallice olsun isteriz” şeklinde cevap verdi.

Günümüzde insanlık Platon’un mağara alegorisindeki gibi bir mağaraya hapsedilmiş, sadece dışarıdan geçenlerin gölgelerini görüyor ve bu gölgeleri ‘gerçek’ sanıyorlar.

Bu noktada daha önce sorduğum ve yanıtlamadığım soruları tekrar sorarak bu aşamada yanıtlamak istiyorum. Soruları tekrar hatırlayacak olursak: 1) Yapay zekâ ile ‘doğruluğu saptanmış bilgi’ ya da normallik karinesinin içeriği değişebilir mi? 2) Doğruluğu saptanmış bilginin iktidarı yapay zekânın iktidarına bağımlı hale getirilebilir mi?

Aslında bu sorunun yanıtını Platon’un mağara alegorisi ile verdim ama açmakta fayda olduğu kanısındayım.

Günümüzde bilginin kaynağı her geçen gün daha fazla yapay zekâ ve Google gibi tarama motorları (ya da panoptikon siteleri) olma eğilimindedir. Merak ettiğimiz bir konuda bilgi edinmenin, ders hazırlamanın, makale yazmanın en kolay yolu bu araçlar haline gelmiş ve kitleler yoğun biçimde bu araçları kullanmaktadır. Bu araçların da tekno-feodal lordların sahipliğinde olduğu ve kolaylıkla manipüle edilebileceği düşünülecek olursa insanlığın on binlerce yıllık bilgi birikimi tehlikededir denilebilir.

En azından kitlelerin kanaatini manipüle etmek için bu araçlar çok verimlidir. Yapılması gereken şey sadece bu araçlardaki normallik karinesinin ortalamasını değiştirmektir. Örneğin elektrikli araçlar çevre dostudur, çevreye duyarlıysan elektrikli araç kullan şeklinde bir önerme doğruluğu ispatlanmamış olmasına rağmen hemen herkes tarafından doğru kabul edilmeye başlanıyorsa ve sanal alem tarafından manipüle edilen dünyamızda her yerde bu bilgi mutlak doğru olarak karşımıza çıkıyorsa normallik karinesinin “normu” yeniden tanımlanmış demektir.

Ya da daha uç bir örnek vermek istersek: İnsanın ortaya çıkışına dair YouTube’da kutsal kitaplardan veya bilimsel açıklamalardan daha fazla “Annunaki ya da uzaylılar geldi, altın çıkartmak istiyorlardı, işçilere ihtiyaçları vardı, maymunun genetiği ile oynadı ve insanı yarattılar” hikayelerini görmeye başlarsak, yapay zekâ da bu konuda bu tür açıklamalara içeriklerinde daha çok yer vermeye başlayabilir. Üstelik bir kez bu hikayeleri okumayıverin, internette dolaşırken artık bunlar daha çok karşımıza çıkmaya başlayacaktır. Sonra da iyi eğitilmiş diye bildiğiniz insanlar, “biz uzaylılar tarafından genetiğimizle oynanarak yaratıldık ama uzaylılar hala aramızda, mesela İngiliz Kraliyet ailesi uzaylı, hatta Elon Musk da uzaylı” demeye başlayabilecektir.

Bunlar sizlere çok uçuk şeyler olarak gelebilir ama Orta Çağ’da feodal düzen altında kilise bilginin kaynağı iken kadınların cadı olarak yakıldığını, kedilerin de cadıların hayvanı olarak öldürüldüğünü ve bu bilginin “norm” şeklinde doğru olarak kabul edildiğini sizlere hatırlatmak isterim. Madem tekno-feodalizm diyoruz, yeni normların da bu çerçevede üretildiğini ve üretileceğini kabul etmemiz ilk önermenin *apriori* bir sonucu olmalıdır kanısındayım.

Kaynakça / References

- Foucault, M. (2000). Yönetimsellik. İçinde M. Foucault (Ed.), *Entellektüelin Siyasi İşlevi: Seçme Yapıtlar I* (ss. 264-287). Ayrıntı Yayınları.
- Heidegger, M. (1991). *The Principle of Reason* (R. Lilly, Çev.). Indiana University Press.
- Marx, K. (1986). *Kapital I*. Cilt (A. Bilgi, Çev.). Sol Yayınları.
- Varoufakis, Y. (2023). *Technofeodalism: What Killed Capitalism*, London: Penguin Books.
- Weber, M. (1996). *Sosyoloji Yazıları* (T. Parla, Çev.). İletişim Yayınları.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı

Bu araştırma Etik Kurul Onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları

Yazar Adı Soyadı: Ahmet Alpay Dikmen (%100)

Çıkar Çatışması

Yazar ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Türkiye’de Üst Düzey Kamu Yöneticilerinin Yetiştirilmesine İlişkin Bir Model Önerisi*

A Model Proposal for the Training of Senior Public Administrators in Turkey

Oğuz GÖKSU**

Özet

Kamu kurum ve kuruluşlarının hükümet politikaları çerçevesinde belirlediği hedef ve stratejilere ulaşmaya yardımcı olan, çalışanlar arası etkin koordinasyon sağlayan ve nihayetinde görev aldığı kurumun başarıya ulaşmasında başat rol oynayan kamu yöneticileri, Türk kamu yönetiminde önemli bir role sahiptir. İyi bir kamu yöneticisi, kamu yararını gözeterek kaynakları adil, şeffaf ve etkin bir şekilde yönetir. Çalışanların motivasyonunu artırarak kamu hizmetlerinin etkin sunumunu destekler. Ayrıca kriz anlarında kamu hizmetlerinin sürekliliğini sağlamak için hızlı ve kapsayıcı kararlar alır ve kurumunun misyonuna uygun politika ve stratejiler geliştirir. Bu bağlamda kamu yöneticilerinin, sadece günlük işleyişi sürdüren değil, aynı zamanda stratejik hedefler doğrultusunda yönlendirme kapasitesine sahip kişiler olması gerekmektedir. Dolayısıyla, Türkiye’de ve dünyada her geçen gün belirli bir düzeyde eğitim almış, içinde bulunduğu toplumun dinamiklerini iyi bilen, alanında uzman, yöneticilik becerisi gelişmiş, nitelikli ve liyakatli kamu yöneticilerine ihtiyaç artmaktadır. Tüm bu özelliklerin bir yöneticide mevcut olması için kapsamlı ve sürekli bir yönetici eğitime ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de üst düzey kamu yöneticilerinin yetiştirilmesine ilişkin yeni bir yöneticilik okulunun kurulmasıyla ilgili bir model geliştirmektir. Çalışmada veri toplama aracı olarak doküman incelemesi, veri analizi için betimleyici analiz ile doküman analizi yöntemi kullanılmıştır.

* Bu çalışma “Türkiye’de Üst Düzey Kamu Yöneticisi Yetiştirme Sisteminin Gelişimi ve Mevcut Duruma İlişkin Çözüm Önerileri” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara-Türkiye, oguzgoksu0706@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1811-5485>

Geliş/Submitted: 24.09.2024 | **Kabul/Accepted:** 10.03.2025

Atıf/Cite: Göksu, O. (2025). Türkiye’de Üst Düzey Kamu Yöneticilerinin Yetiştirilmesine İlişkin Bir Model Önerisi. *Publicus*, (3), 24-69.

Türk kamu yönetimi tarihinde üst düzey yöneticilerin yetiştirilmesi konusunda belirli sistemler ve yönetim okullarının kurulduğunu görmekteyiz. Osmanlı Devleti'nde 14. yüzyılda kurulan Enderun Mektebi, üst düzey yönetici eğitimi konusunda önemli bir yerde durmaktadır. Bunun yanında 1859 yılında kurulan ve Cumhuriyet döneminde de eğitim faaliyetlerine devam eden Mülkiye Mektebi, kamuya nitelikli personel yetiştirmek üzere önemli görevler üstlenmiştir. Bu tarihsel bağlam, Türkiye'de kamu yöneticiliği eğitiminin köklü bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir.

Günümüzde Türkiye'de yönetici eğitimi konusunda iki önemli kurumdan bahsedilebilir. Bunlardan biri, 2012 yılına kadar üst düzey yöneticilere eğitim veren Milli Güvenlik Akademisi, diğeri ise kamu kurum ve kuruluşlarının yöneticilerine lisansüstü eğitim vererek liyakatli yöneticiler yetiştirme amacıyla kurulan Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü'dür (TODAİE). TODAİE, kapatıldığı 2018 yılına kadar birçok nitelikli yöneticinin yetişmesine katkı sağlamıştır. Ancak her iki kurum da kapatıldığı için Türkiye'de üst düzey kamu yöneticilerin yetiştirildiği merkezi yönetim okulu veya akademi mevcut değildir.

Bu çalışmada, Türkiye'de üst düzey kamu yöneticilerinin yetiştirilmesi için merkezi bir yöneticilik okulunun bulunmamasının önemli bir eksiklik olduğu vurgulanmış ve bu eksikliği gidermek amacıyla Cumhurbaşkanlığına bağlı Kamu Yöneticiliği Akademisinin kurulması gerektiği ifade edilmiştir. Bu çalışma kapsamında önerilen akademinin yönetsel yapısı, sunacağı eğitim programları ve mezuniyet sonrası atama süreci, Türkiye'nin mevcut dinamikleri ve hükümet sistemi göz önünde bulundurularak ele alınmıştır. Önerilen akademinin, ülkenin kamu yönetiminde yetkin ve liyakat sahibi liderlerin yetişmesine katkı sağlayabilecek bir model sunması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Üst Düzey Kamu Yöneticisi, Yönetici Eğitimi, Türk Kamu Yönetimi, Merkezi Yönetim Okulu, Kamu Yöneticiliği Akademisi

Abstract

Public administrators occupy a pivotal role in the effective functioning and success of public institutions, particularly within the context of Turkish public administration. They are instrumental in translating governmental policies into actionable institutional strategies, ensuring interdepartmental coordination, and enhancing organizational performance. A competent public administrator not only allocates resources equitably, transparently, and efficiently, but also upholds the principles of public interest and democratic accountability. By fostering employee motivation and institutional cohesion, administrators contribute directly to the quality and continuity of public service delivery. Especially in times of crisis, they are expected to make timely, inclusive decisions and formulate strategic responses that align with the institution's overarching mission and values.

In this regard, the role of public administrators extends beyond routine management; it involves strategic leadership, long-term planning, and adaptability to dynamic governance environments. As the demands placed on public institutions grow in complexity—both in Turkey and globally—the need for highly qualified, strategically minded, and socially responsive public administrators becomes increasingly urgent. This necessitates a comprehensive and sustained approach to administrative education and professional development.

The objective of this study is to propose a model for the establishment of a national public administration academy in Turkey dedicated to the training of senior public administrators. The study adopts a qualitative methodology based on document analysis and descriptive evaluation of historical and institutional developments in the field of public administration education.

Historically, Turkish public administration has relied on structured systems for cultivating high-level bureaucratic leadership. The Enderun School, established in the 14th century during the Ottoman Empire, stands as an early example of elite administrative training. In the modern era, the Mülkiye School, founded in 1859, served a similarly foundational role in preparing civil servants and continued to influence administrative education into the Republican period. More recently, two key institutions addressed the need for advanced training: the National Security Academy (active until 2012), and the Institute of Public Administration for Turkey and the Middle East (TODAİE), which provided graduate-level education to mid- and high-level civil servants until its closure in 2018. Despite the valuable contributions of these institutions, their absence has created a significant void in the centralized training of senior public officials.

This study argues that the current lack of a central institution for the education and training of high-level administrators constitutes a critical gap in Turkey's administrative capacity. To address this shortcoming, the study proposes the establishment of a Public Administration Academy operating under the auspices of the Presidency. The proposed model outlines the institutional structure, curriculum

design, and post-graduation appointment mechanisms of the academy, with attention to the evolving administrative, political, and socio-economic context of Turkey.

The envisioned academy aims to cultivate a new generation of public leaders equipped with advanced administrative competencies, ethical governance principles, and a deep understanding of the socio-political dynamics of the society they serve. Through a structured and merit-based educational framework, the academy would contribute significantly to enhancing the strategic capacity and responsiveness of public administration in Turkey. By institutionalizing high-quality administrative education, the proposed model seeks to bridge the gap between managerial practice and strategic governance, ultimately fostering more effective, inclusive, and accountable public institutions.

Keywords: Senior Public Administrator, Executive Training, Turkish Public Administration, Central Administration School, Public Administration Academy

Giriş

Üst düzey kamu yöneticisi; kamu politikalarının oluşturulmasında, icra edilmesinde rol oynayan ve siyasi karar alıcıları yönlendiren kişidir. Dolayısıyla, kamu kurum ve kuruluşlarının istenilen hedef ve politikalara ulaşmasında üst düzey kamu yöneticilerinin rolü büyüktür. Üst düzey kamu yöneticilerinin yetiştirilmesi ve eğitimi meselesi hem Türk kamu yönetiminde hem de dünyada sürekli olarak tartışılmış ve buna uygun sistemler geliştirilmiştir.

Çalışmada öncelikle üst düzey kamu yöneticisinin kim olduğuna dair bir yanıt aranmıştır. Ardından, Türk kamu yönetimi tarihinde üst düzey yöneticilerin nasıl yetiştirildiği ve Türkiye’deki mevcut durum genel hatlarıyla ele alınmıştır. Türkiye’de üst düzey kamu yöneticilerinin yetiştirilmesini sağlayacak merkezi bir yöneticilik okulunun olmamasının Türkiye için önemli bir eksiklik olduğu vurgulanmış ve bu eksikliği gidermek amacıyla Cumhurbaşkanlığına bağlı Kamu Yöneticiliği Akademisi Başkanlığının kurulması gerekliliği değerlendirilmiştir. Çalışmada veri toplama aracı olarak doküman incelemesi, veri analizi için betimleyici analiz ile doküman analizi yöntemi kullanılmıştır.

Konuyla ilgili literatür incelendiğinde üst düzey yöneticilerin eğitimi üzerine bazı çalışmalar olduğu görülmüştür. Gürhan Yücel (1992), "Türkiye’de Üst Kademe Yöneticilerinin Yetiştirilmesi" adlı çalışmasında, Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet dönemi uygulamalarını kullanarak Türkiye’de üst kademe yöneticilerin nasıl yetiştirildiğini ortaya koymuştur. Yücel, ayrıca 1982 Anayasası’ndaki üst kademe yöneticilerin eğitimi ile ilgili düzenlemeleri ve uygulamaları değerlendirmiştir.

Süha Oğuz Albayrak’ın (2020) "Türkiye’de Üst Kademe Kamu Yöneticiliğine Atama" adlı çalışması, Türkiye’de üst düzey kamu yöneticilerinin atanma süreçlerini ve bu süreçlerin dayandığı yasal,

kurumsal ve politik çerçeveyi ele almaktadır. Çalışma, atamalarda liyakat ve kariyer sisteminin uygulanma derecesini incelerken, aynı zamanda siyasal etkilerin bu süreçler üzerindeki belirleyici rolünü tartışmaktadır. Türkiye’ye özgü bürokratik yapı ve siyasi müdahaleler arasında bir denge arayışı üzerine yoğunlaşmaktadır.

Abdullah Said Arı (2015), "Kamu Yöneticilerinin Yetiştirilmesi: Türkiye-Fransa Örneği" adlı çalışmada, Türkiye ve Fransa’nın tarihsel siyasal ve idari dönüşümlerini ele alarak yöneticilerin nasıl yetiştirildiğini karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Arı, Türkiye’den TODAİE ve Fransa’dan Ulusal Yönetim Okulu (ENA)’nın yönetici yetiştirme konusundaki benzer ve farklı yönlerini değerlendirmiştir.

Can Umut Çiner (2017) “Sömürgecilikten İşbirliğine Kamu Yöneticilerinin Yetiştirilmesi: Ulusal Yönetim Okulu (ENA) Deneyimine Farklı Bir Bakış” adlı çalışmada Fransa’daki Ulusal Yönetim Okulu (*École Nationale d’Administration* - ENA) deneyimini inceleyerek kamu yöneticilerinin yetiştirilmesi sürecine odaklanmaktadır. Çalışma, sömürgecilikten işbirliğine evrilen tarihsel süreçte ENA’nın rolünü ve bu modelin küresel bağlamdaki etkilerini tartışmaktadır. ENA’nın eğitim sisteminin, kamu yönetimi için bir elit oluşturma amacını ve bu modelin eleştirilerini ele almaktadır.

Seymen Öztürk’ün (2019) “Geçmişten Bugüne Üst Düzey Yönetici Yetiştirme: Karşılaştırmalı Bir Analiz” adlı çalışmada Türkiye’nin üst düzey yönetici yetiştirme geleneği ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Çalışmada, başka ülkelerde üst düzey yöneticilerin nasıl yetiştirildiği ile ilgili uygulamaları ortaya koymak adına Türkiye dışında İngiltere, Fransa ve ABD örnekleri üzerinden inceleme yapılmıştır. Türkiye ve her bir ülkenin sistemleri detaylı olarak incelendikten sonra her ülkenin Türkiye ile karşılaştırmalı analizi yapılarak Türkiye’de üst düzey yönetici eğitimi ile ilgili birtakım eksiklikler ve öneriler ortaya konulmuştur.

Aydın ve Demirelli'nin (2020) "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Türk Kamu Personel Yönetiminin Örgütlenmesi" adlı çalışmasında Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçişin ardından kamu personel yönetiminin yeniden yapılandırılmasını, Strateji ve Bütçe Başkanlığı ile İnsan Kaynakları Ofisi gibi yeni organların rolünü incelemektedir. Ayrıca, Devlet Personel Başkanlığı'nın kaldırılması sonrası süreçleri ele alarak örgütsel değişimlerin etkilerini değerlendirmektedir.

Karslı'nın (2020) "Üst Kademe Kamu Yöneticilerinin Atama Usul ve Esasları Üzerine Bir İnceleme" adlı çalışmasında 2017 Anayasa değişiklikleri sonrası üst kademe kamu yöneticilerinin atanma esaslarının kapsamını ve Cumhurbaşkanlığı Kararnameleriyle düzenlenme biçimini ele alır. Ayrıca, bu yöneticilerin kamu görevlisi niteliği taşıyıp taşımadığına ilişkin değerlendirmeler de yapılmıştır.

Kahan İnal ve İlker Karakoyunlu (2021), "Enderun Mektebi Örneği Üzerinden Üst Düzey Yönetici Eğitimi Modellemesi" adlı çalışmalarında, Enderun Mektebi'ni örnek olarak Türkiye'de üst kademe yöneticilerin yetiştirilmesi için Cumhurbaşkanlığına bağlı bir akademi kurulması gerekliliğini önermiştir. Önerilen akademiye, yönetici adaylarının alımı, yetiştirilmesi ve yeterliliği konularında Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) ve Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği yapılması gerektiği değerlendirilmiştir. Akademiye kabul edilecek adayların üst düzey İngilizce bilgisine ve kamu ya da özel sektörde en az beş yıllık deneyime sahip olmaları gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, üst düzey yöneticilik kadrolarına atamaların, akademiye iki yıl sürecek teorik ve uygulamalı eğitimlerini başarıyla tamamlayan adaylar arasından yapılması gerektiği ifade edilmiştir.

Demirci (2023), "Üst Kademe Kamu Yöneticilerinin Yetiştirilmesi: Bir Model Önerisi" adlı çalışmasında üst düzey kamu yöneticilerinin

yetişmesini sağlayacak merkezi bir yöneticilik okulunun olmamasının önemli bir eksiklik olduğundan hareketle üst düzey kamu yöneticilerinin yetişmesini sağlayacak özerk bir kurum olan “Kamu Yönetimi Akademisi” başkanlığının kurulması gerektiğini ifade etmiştir. Akademide sadece 5 yıllık memuriyet kıdemi olan 40 yaşını doldurmuş kamu görevlilerinin eğitim alması gerektiğini, üst düzey kamu yöneticilerinin bu akademide verilen eğitimi başarıyla tamamlayanlar arasından yapılması gerektiğini ifade etmiştir.

Bu çalışmanın literatürden ayrılan bazı yönleri bulunmaktadır. Öncelikle bu çalışmada önerilen modelde yönetici eğitimi üç aşamalı ele alınacak ve buna uygun bir yönetici eğitimi modeli ortaya konulacaktır. Öte yandan önerilecek olan Kamu Yöneticiliği Akademisi’nde verilecek olan yönetici eğitim programları, bu programlara katılacaklara ilişkin şartlar, yönetici adaylarının katılma kriterleri, yönetici adaylarının seçilmesi, önerilecek olan akademinin teşkilat yapısı, akademide verilecek olan teorik ve uygulamalı eğitimin içeriği ve yönetici adaylarının akademiye mezun olduktan sonra kurumlara nasıl atanacağı konuları ayrıntılı olarak ele alınacak ve öneriler sunulacaktır. Bu çalışmanın gelecek dönemlerde gündeme gelmesi muhtemel olan yöneticilik okulunun kuruluş çalışmaları için bir bakış açısı sağlaması beklenmektedir.

Üst Düzey Kamu Yöneticisi

Üst düzey kamu yöneticisi kavramını evrensel bir anlamda tanımlamak mümkün olmamaktadır. Bunun sebebi, çağdaş bir devlet örgütlenmesi olan bürokrasinin ve bu olgunun içinde yer alan üst düzey yöneticilik kavramının bütün toplumlar için aynı zaman diliminde geçerli olmamasından kaynaklanmaktadır. Yine de literatürde bu kavramla ilgili bazı tanımlamalar mevcuttur. Üst düzey kamu yöneticisi en genel tanımıyla bir devlet örgütlenmesinde kamu yönetimi hiyerarşisinin en üst noktasında görev alan kamu görevlisini

ifade etmektedir (Büyükbuğa, 2007, s. 62). Yönetim bilimi kapsamında değerlendirildiğinde yönetici; alt, orta ve üst düzey yönetici olarak sınıflandırılmaktadır. Orta kademe yöneticiler, üst kademedeki yöneticilerin belirlemiş olduğu ilke ve esaslara, standart ve politikalara uygun düşen ve belirli bir plan ve program dâhilinde belirlenmiş olan amaçları gerçekleştirmek üzere emri altındaki personeli ve teşkilatı yöneten kişidir (Yücel, 1992, s. 4). Öte yandan, alt ve orta kademe kamu yöneticisi hem teknik hem de yönetsel yeteneklere sahip hem memur hem de amir statüsündeki yöneticiyi ifade etmektedir (Bayat, 2005, s. 9). Üst düzey kamu yöneticisi, kurumun işleyişine ve politikalarına ilişkin nihai kararı veren, kurumun belirlemiş olduğu politikaları planlayan kişi olarak tanımlanmaktadır (Akbay, 2022, s. 20). Bir diğer tanımıyla, idarenin ilke ve esaslarını ortaya koyan, stratejik kararlar alan ve idarenin genel yönetiminden sorumlu olan kişidir.

Teoride bu şekilde tanımlanmış olsa da uygulamada üst düzey kamu yöneticisi, siyasi olarak bağlı olduğu üstlerden bağımsız bir şekilde politika üretebilen ya da karar alabilen bir aktör değildir. Temel hükümet politikalarını belirleyen siyasetçiler olduğu için, kamu yönetiminde üst düzey yöneticiler siyasetçilere politikalara ilişkin alternatifler sunmakta ya da farklı politika önerileri getirerek bir etki yaratmaya çalışmaktadır. Öte yandan orta kademe yönetici de üst kademe yöneticinin etkisi altında görev icra etmektedir (Akbay, 2022, s. 21). Bu nedenle bazı yazarlar, kamu yöneticisini, “kamu kurumlarının en üst düzeyinde bulunan kişiler” olarak tanımlamaya devam ederken, bazıları “siyasetçileri etkileme potansiyeline sahip bakandan sonra gelen yöneticiler” olarak tanımlamayı tercih etmektedir (Öztürk ve Tozak, 2019, s. 353). Birleşmiş Milletlerin az gelişmiş ülkelerde icra etmiş olduğu seminer raporlarında üst düzey kamu yöneticisi şu şekilde tanımlanmıştır (Öztürk ve Tozak, 2019 s. 353):

Kamu kurum ve kuruluşlarının üst düzeyinde çalışan ve ana politikaları formüle etmekle uğraşan, en üst düzeylerde politik konularda danışmanlık yapan, yönetsel politikalarla ilgili karar verme sorumluluğuna haiz olan bakanlıklar veya yönetim kurulları tarafından belirlenen temel politikaları program kararları haline dönüştüren kişilerdir.

Bu tanıma bakıldığında üst düzey yöneticinin temel olarak hangi görevleri icra ettiği belirtilmiş fakat üst düzey yöneticilerin kimlerden oluştuğu ve nasıl göreve geldikleri konusunda herhangi bir tanımlama yoluna gidilmemiştir. Bir diğer üst düzey kamu yöneticisi tanımı şu şekilde yapılmaktadır (Günay, 2004, s. 19-20):

Üst düzey yönetici, yöneticisi olduğu kurumun yıllık plan ve programları ile uzun vadeli programlarının hazırlanması, mevcut kaynakların kurumun amaç ve hedeflerine en uygun şekilde yönlendirilmesinden ve hedeflere uygun yöntem ve tekniklerin günün ihtiyaç ve şartlarına uygun olarak geliştirilmesinden sorumlu yöneticiyi ifade etmektedir.

Sonuç olarak üst düzey kamu yöneticisi, yöneticide bulunması gereken niteliklerin de belirtilmesi suretiyle şu şekilde tanımlanabilmektedir: Üst düzey kamu yöneticisi, içinde bulunduğu toplumun siyasi, ekonomik ve sosyal yapısı hakkında geniş bir bilgiye sahip, yöneticilik yetenekleri gelişmiş, emri altında çalışan kişiler arasında etkin bir koordinasyon sağlama becerisi olan kişidir. Bunun yanında üst düzey kamu yöneticisi; kamu politikalarının oluşturulmasında, icra edilmesinde ve denetlenmesinde sorumluluk sahibi olan, kamu kaynaklarının etkin ve verimli kullanılmasını sağlamak adına kısa, uzun ve orta vadeli plan ve programların hazırlanması ve uygulanmasında söz sahibi olan kişidir. Bir diğer yandan üst düzey kamu yöneticisi; hükümet politikalarının oluşturulmasında siyasi karar alıcıları bilgi birikimi ve tecrübesiyle yönlendirme kabiliyeti olan kişileri ifade etmektedir (Büyükbuğa, 2007, s. 63-65).

Üst düzey kamu yöneticisinin teorik açıdan tanımı yapıldıktan sonra üst düzey kamu yöneticisini mevzuat açısından da incelemek gerekmektedir. Üst düzey kamu yöneticilerinin kimleri kapsadığıyla ilgili en temel mevzuat şüphesiz 3 Sayılı Üst Kademe Kamu Yöneticileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usullerine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'dir (RG: 10.07.2018/30474). Çünkü Anayasa'nın 104. maddesi, üst kademe yöneticilerle ilgili usul ve esasların Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle düzenleneceğini açıkça ifade etmiştir. Bu kararnamede üst düzey yöneticilerin atanma usulü, şartları, görev süresi gibi birçok hüküm bulunmaktadır. Kararnamede üst düzey kamu yöneticisinin herhangi bir tanımı yapılmamış olsa da kararnamenin ekli (I), (II) ve (III) sayılı cetvellerinde, üst düzey kamu yöneticisi kadroları tek tek sayılmıştır. Ekli (I) sayılı cetvelde yaklaşık 90 adet üst düzey kamu yöneticisi kadrosu sayılmıştır. Bunlardan bazıları; Cumhurbaşkanlığına bağlı kurum ve kuruluşların başkanları (MİT Başkanı, Diyanet İşleri Başkanı vb.), bakan yardımcılar, TRT Genel Müdürü, Merkez Bankası Başkanı, Sayıştay Başsavcısı, valiler, büyükelçiler, daimî temsilci/delegeler, rektörler düzenleyici ve denetleyici kurumların başkan ve üyeleridir. Ayrıca YÖK üyeleri ve bakanlıkların ilgili, ilişkili, bağlı kuruluşları ile bağımsız tüm kamu kurum ve kuruluşlarının genel müdürleri, başkanları, bazı kurumların başkan yardımcılar bu cetvelde düzenlenmiştir. Ekli (II) sayılı cetvelde yaklaşık 54 adet üst düzey kamu yöneticisi kadrosu sayılmıştır. Bazı kurum ve kuruluşlarının başkan ve yardımcılar ile bakanlıkların ya da diğer kamu kurum ve kuruluşlarının ilgili, ilişkili ve bağlı kuruluşlarının genel müdür yardımcılar ve daire başkanları, bakanlık il ve bölge müdürleri, vali yardımcılar ve kaymakamlar, il emniyet müdürleri bulunmaktadır. Ayrıca adalet, vergi, maliye ve mülkiye müfettişleri, bazı kurum ve kuruluşlardaki kurul ve vakıf üyeleri bu cetvelde düzenlenen üst düzey kamu yöneticisi kadrolarını oluşturmaktadır.

Türk Kamu Yönetimi Tarihinde Üst Düzey Kamu Yöneticilerinin Yetiştirilmesi

Türk kamu yönetimi tarihinde, üst düzey kamu yöneticilerinin eğitimi ve yetiştirilmesi konusunda çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerin en önemlisi, Osmanlı Devleti'ndeki devşirme sistemidir (Simit, 2019, s. 325-326). Bu sistemle, devletin çeşitli bölgelerinden alınan çocuklara önce Türk ailelerinde gelenek ve görenekleri öğretilmiş, ardından saray okullarında hem teorik hem de pratik eğitim vererek devlet tanıtılmıştır (Öztürk, 2019, s. 61-64). Devşirme sistemi aracılığıyla seçilen ve saray okullarında başarı gösteren kişiler, padişahın onayıyla Enderun Mektebi'nde eğitim almaya hak kazanmıştır. Enderun Mektebi, 15. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde kurulan ve günümüz üniversitelerine benzer çok yönlü bir eğitim sistemine sahip önemli bir kurumdur. Öğrenciler, yeteneklerine göre farklı alanlara yönlendirilmiş ve Has Oda gibi yüksek rütbelere ulaşanlar padişahın onayıyla üst düzey yöneticilik görevlerine atanmıştır. Enderun Mektebi dışında, özellikle 19. yüzyılda kurulan Harbiye Mektebi ve Mülkiye Mektebi gibi okullar da askeri ve sivil yöneticilerin yetiştirilmesinde rol oynamıştır. Enderun Mektebi, günün ihtiyaçlarına cevap verememesi nedeniyle kapatılmış ve yerine Mülkiye Mektebi kurulmuştur. Mülkiye Mektebi, hariciye, mülkiye ve maliye alanlarında görev alacak üst düzey yöneticiler yetiştirmek amacıyla eğitim vermiştir. Okul, ilk yıllarında çeşitli dönüşümler geçirmiş olsa da Cumhuriyet sonrası dönemde kuruluş amaç ve ilkeleri doğrultusunda eğitimine devam etmiştir (Günay, 2004, s. 137; Yücel, 1992, s. 26).

Üst düzey yönetici eğitimi konusunda Cumhuriyet döneminde de çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Genel olarak yönetim alanında Osmanlı mirasının devralındığı ve 1923 yılından 1950 yılına kadar devlet bürokrasisinde genel olarak Osmanlı Devleti'nin eğitim kurumlarında yetişen bürokratların olduğu görülmektedir. 1950'li

yıllardan sonra dönemin siyasi gelişmeleri, dış dinamikler ve reform transferleri doğrultusunda yönetici eğitiminin önemi gündeme gelmiş ve üst düzey yöneticilerin eğitimi ve yetiştirilmesiyle ilgili yöneticilik okuluna ihtiyaç olduğu tespiti yapılmıştır. 1950’li yıllarda Milli Güvenlik Akademisi ile Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü kurulmuştur (Göksu, 2024, s. 103). Öte yandan cumhuriyet sonrası dönemde üst düzey yöneticilerin eğitimi ve yetiştirilmesiyle ilgili 1984 yılında çıkarılan ancak Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilen 3149 sayılı Üst Kademe Yöneticilerinin Yetiştirilmesi Hakkında Kanun’un bu alanda yapılan en önemli çalışma olduğu söylenebilir. Bu Kanun ile Anayasa’nın 128. maddesinde yer alan “*Üst kademe yöneticilerinin yetiştirilme usul ve esasları, kanunla özel olarak düzenlenir*” hükmünün gereği yerine getirilmesi amaçlanmış olsa da çıkarılan Kanunun usulen hatalı olması ve en önemlisi Anayasa’ya aykırı olması sebebiyle yürürlüğe girmesi mümkün olmamıştır. Anayasa Mahkemesi, Anayasa gereği kanunla düzenlenmesi gereken hususların yürütmeye devredilemeyeceği gerekçesiyle kanunu iptal etmiştir (Günay, 2004, s. 202-213).

Türkiye’de 1984 yılından bu yana üst düzey yöneticilerin yetiştirilme usul ve esaslarını düzenleyen herhangi bir kanun çıkarılamamıştır. Ayrıca üst düzey yöneticilere eğitim vermek amacıyla kurulan Milli Güvenlik Akademisi 2012 yılında, TODAİE 2018 yılında kapatılarak faaliyetlerine son verilmiştir (Çelik, 2018, s. 30; İnal ve Karakoyunlu, 2021 s. 153). Günümüzde ise Türkiye’de üst düzey yöneticilere eğitim veren merkezi bir yöneticilik okulu bulunmamaktadır. Bunun yerine her kurum kendi belirlemiş olduğu usul ve esaslar çerçevesinde personeline ve yönetici adaylarına hizmet içi eğitim vermektedir.

Türkiye’de Üst Düzey Kamu Yöneticilerinin Yetiştirilmesi ve Eğitime İlişkin Mevcut Durum

Türkiye’de üst düzey kamu yöneticilerinin yetiştirilmesi konusunda Anayasanın 128. maddesinde yer alan hükme rağmen herhangi bir kanun bulunmamaktadır. Bunun yanında üst düzey yöneticilerin yetiştirilmesi konusunda kapsamlı bir eğitim ve yetiştirme sistemi ile yönetici ya da yönetici adaylarına hizmet içi eğitim verecek merkezi bir yönetim okulu da bulunmamaktadır.

Türkiye’de bazı meslek mensuplarının kendi kurumları tarafından eğitimi ve yetiştirilmesi usulü benimsenmiştir. Bu meslek mensupları; mülki idare amirleri, askeri yöneticiler, diplomatik kariyer memurları, maliye kökenli yöneticiler, emniyet teşkilatı yöneticileridir. Mülki İdare Amirleri İçişleri Bakanlığı, askeri yöneticiler Milli Savunma Üniversitesi, diplomatik kariyer memurları Dışişleri Bakanlığı bünyesinde yer alan Diplomasi Akademisi, maliye kökenli yöneticileri Hazine ve Maliye Bakanlığına bağlı eğitim birimlerinde ve emniyet teşkilatı yöneticileri Polis Akademisi tarafından yetiştirilmektedir. Her meslek mensubunun eğitimi ve yetiştirilmesi kurumların belirlemiş olduğu mevzuat çerçevesinde gerçekleştirilmektedir.

Tablo 1. Türkiye’de Üst Düzey Yöneticilerin Eğitimiyle İlgili Mevcut Durum
Kaynak: (Göksu, 2024, s. 50)

Meslek mensupları	3 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde yer alanlar	Tabi oldukları mevzuat	Eğitim yeri
Hazine ve Maliye Bakanlığı Meslek Mensupları	Gelir İdaresi Başkanı, Gelir İdaresi Başkan Yardımcıları, Vergi Denetim Kurulu Başkanı, Vergi Denetim Kurulu Başkan Yardımcıları, Daire Başkanları, Vergi Dairesi Başkanları, Vergi Müfettişleri, Vergi Başmüfettişleri, Hazine Kontrolörleri ve Defterdar	Gelir İdaresi Başkanlığı Yönetici Atama Yönetmeliği, Vergi Denetim Kurulu Yönetmeliği, Hazine ve Maliye Bakanlığı Hazine Kontrolörleri Kurulu Başkanlığı Hakkında Yönetmelik, Hazine ve Maliye Bakanlığı Personeli Görevde Yükselme ve Ünvan Değişikliği Yönetmeliği	Hazine ve Maliye Bakanlığı
Mülki İdare Amirleri	Valiler, Kaymakamlar, Vali Yardımcıları, Mülkiye Müfettişleri	1700 sayılı Dâhiliye Memurları Kanunu, Kaymakam Adayları Yönetmeliği, İçişleri Bakanlığı Mülkiye Teftiş Kurulu Yönetmeliği	İçişleri Bakanlığı
Askeri Yöneticiler	Genelkurmay Başkanı, generaller, amiraller	Harp Okulları Yönetmeliği, Milli Savunma Üniversitesi Harp Enstitüleri Yönetmeliği, Milli Savunma ve Güvenlik Enstitüsü Yönetmeliği	Milli Savunma Üniversitesi
Emniyet Teşkilatı Yöneticileri	Emniyet Genel Müdürü, Genel Müdür Yardımcısı, İl Emniyet Müdürleri	3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu, 4652 sayılı Polis Yüksek Öğretim Kanunu Emniyet Hizmetleri Sınıfı Personeli	Polis Akademisi

Meslek mensupları	3 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde yer alanlar	Tabi oldukları mevzuat	Eğitim yeri
		Rütbe Terfileri ve Değerlendirme Kurullarının Çalışma Usul ve Esaslarına İlişkin Yönetmelik, Polis Akademisi Başkanlığı Polis Amirleri Eğitimi Merkezi Giriş ve Eğitim-Öğretim Yönetmeliği, Emniyet Hizmetleri Sınıfı Personeli Rütbe Terfileri ve Değerlendirme Kurullarının Çalışma Usul ve Esaslarına İlişkin Yönetmelik	
Diplomatik Kariyer Memurlar	Büyükelçiler, Konsolosluk, Daimî Temsilci/Delegeler	Dışişleri Bakanlığı Personeline İlişkin Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun, Dışişleri Bakanlığı Diploması Akademisi Başkanlığının Çalışma Usul ve Esaslarına İlişkin Yönetmelik	Diploması Akademisi

Türkiye'nin üst düzey kamu yöneticisi yetiştirme sisteminde yukarıda bahsedildiği gibi her kurum kendi mevzuatı çerçevesinde hareket etmekte ve üst düzey yönetici eğitim konusunda parçalı bir yapı bulunmaktadır. Bunun dışında Türkiye'de üst düzey kamu yöneticisi yetiştirme ve eğitimi konusunda başka sorunlar da bulunmaktadır. Bunlar; üst düzey kamu yöneticisinin yetiştirilmesi ve eğitimi konusunda mevzuat eksikliğiyle birlikte merkezi bir yöneticilik okulunun bulunmaması, istisnai memuriyetlerin varlığı, liyakat ve

kariyer ilkelerinin tam anlamıyla uygulanmaması, vekâleten ve kurum dışı görevlendirmelerin varlığıdır. Anayasaya göre, üst düzey yöneticilerin yetiştirilmesi için özel düzenlemeler yapılması gerektiği belirtilmesine rağmen, bu konuda somut adımlar atılmamıştır. Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi de yeterli eğitim şartlarını düzenlememekte ve yalnızca beş yıllık deneyim gibi asgari şartlar öngörmektedir. Türkiye’de, geçmişteki Enderun Mektebi gibi hizmet öncesi eğitim veren okulların eksikliği ve hizmet içi eğitimin yetersizliği söz konusu olup, merkezi bir yöneticilik okuluna ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca liyakat ve kariyer ilkelerinin tam olarak uygulanamaması, özellikle de bazı atamalarda liyakat dışı kişilerin tercih edilmesi sorunlar doğurmaktadır. Vekâleten görevlendirmeler ve kurum dışı atamalar da kurumsal verimliliği olumsuz etkilemektedir. Bu sorunların çözülmesi için, üst düzey kamu yöneticilerinin eğitimi ve atama süreçlerinin yeniden yapılandırılması gerekmektedir (Göksu, 2024, s. 70-74).

Bir Model Önerisi: Cumhurbaşkanlığı Kamu Yöneticiliği Akademisi Başkanlığı (KYAB)

Türkiye’de üst düzey kamu yöneticilerinin yetişmesini sağlayacak merkezi bir yöneticilik okulu bulunmamaktadır. Kurulması önerilen okulun, belirli bir memuriyet kıdemi olan kişilerin, alt, orta ve üst düzey kamu yöneticisi kadrolarına atanabilmeleri için gerekli yöneticilik eğitimi vermesi hedeflenmektedir. Bu okuldan mezun olmayan kişilerin bahsi geçen yöneticilik kadrolarına atanmaması temel ilke olarak benimsenmelidir.

Türkiye’de üst düzey kamu yöneticisi yetiştirme süreci bir önceki bölümde bahsedildiği gibi parçalı bir yapı içinde yürütülmekte ve mevzuat eksikliği, merkezi bir yöneticilik okulunun bulunmaması, liyakat ve kariyer ilkelerinin tam anlamıyla uygulanmaması gibi temel sorunlarla karşı karşıyadır. Bu çalışma, söz konusu eksiklikleri

gidermek amacıyla merkezi bir akademi modelini önermektedir. Modelin geliştirilme sürecinde, Türkiye’de geçmişte hizmet öncesi eğitim veren kurumlar, mevcut yöneticilik eğitimi sistemindeki yapısal sorunlar ve anayasal gereklilikler analiz edilmiştir. Ayrıca ilgili mevzuat incelenmiş ve kamu yöneticilerinin atanma süreçlerine dair mevcut düzenlemelerin eksiklikleri ortaya konulmuştur. Bu çerçevede, model önerisi, kamu yönetimi alanındaki literatürde yer alan yöneticilik eğitimi ve mesleki gelişime ilişkin yaklaşımlar göz önünde bulundurularak oluşturulmuştur. Önerilen model, bu sorunları çözmeye yönelik bir yapı inşa etmeyi amaçlamakta olup, eğitim sürecinde teorik ve uygulamalı öğrenmenin birlikte yürütüleceği, yöneticilerin mesleki becerilerini geliştirmeye yönelik mentörlük ve saha deneyimleri içeren aşamalı bir sisteme dayanmaktadır. Modelin oluşturulmasında, kamu yöneticilerinin yetiştirilmesine yönelik önceki uygulamalar, anayasal çerçeve ve yöneticilik eğitimi konusundaki mevcut düzenlemeler dikkate alınmış, böylece önerilen akademinin Türkiye’nin kamu yönetimi ihtiyaçlarına uygun, sistemli bir yapı sunması hedeflenmiştir.

Akademinin Kurulma Gerekçesi

Yeni bir yöneticilik okulunun kurulmasındaki temel gerekçe öncelikle Anayasa’nın 128. maddesindeki hükümdür. Bu hüküm gereğince üst düzey yöneticilerin yetiştirileceği hizmet içi eğitim kurumunun olması gerekmektedir. Türk kamu yönetimi tarihine bakıldığında sivil yöneticilerin yetiştirildiği eğitim kurumları her zaman var olmuştur. Türkiye’de 1952 yılında kurulan ve 2018 yılına kadar faaliyetlerine devam eden TODAİE böyle bir ihtiyacı kısmen yerine getirmiştir. Ancak TODAİE’nin 2018 yılında kapatılmasından bu yana bu alanda bir eksiklik olduğu açıktır (Demirci, 2023, s. 73). Ayrıca, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, salt yöneticilik eğitimine odaklanan bir kurum olmaktan ziyade genel nitelikte bir yükseköğrenim kurumu olarak konumlandığı için, doğrudan kamu

yöneticisi yetiştirme işlevini önceki dönemlere kıyasla daha sınırlı bir şekilde sürdürmektedir (Kurban, 2016, s. 76; Günay, 2004, s. 150-155).

Türkiye’de üst düzey yöneticilerin merkezi bir yöneticilik okulunda yetiştirilmesi gerektiği kanaatinin oluşmasındaki bir diğer neden, son dönemde kamu kurumlarında yaşanan bazı sorunlardır. 2023 yılında yaşanan Hatay ve Kahramanmaraş depremleri ile 2021 yılında yaşanan yangın ve sel felaketlerindeki koordinasyon ve iletişim eksikliği, özellikle kriz yönetiminde yaşanan aksaklıklar, eğitim politikalarında karar sahibi yöneticilerin planlama ve uygulama konusunda yetersizlikleri ilk akla gelen somut örneklerdir (Yılmaz, 2012). Bunun yanı sıra, son yıllarda Türkiye’de kentsel dönüşüm projelerindeki iletişim eksikliği ve özellikle halkla ilişkiler ile proje yönetimi konusundaki yöneticilerin yetersizliği de uygulamada yaşanan sorunlar arasındadır (Yılmaz ve Akyüz, 2022, s. 55). Son olarak, 2020 yılında ortaya çıkan COVID-19 salgınında Türkiye’de aşılama süreçlerindeki planlama ve koordinasyon eksikliği ile bilgilendirme ve şeffaflık konularında yaşanan tartışmalar, üst düzey yöneticilerin yetiştirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur (Yılmaz, 2012). Uygulamada yaşanan bu örnekler üst düzey yöneticilerin bazı alanlarda yetersiz kaldıklarını ve bunun toplum üzerinde olumsuz etkiler yarattığını göstermektedir. Yukarıda sayılan gerekçeler ışığında, kamuda üst düzey yöneticilerin uluslararası standartlarda nitelikli bir eğitim almasını sağlayacak merkezi bir yöneticilik okulunun kurulması gerektiği değerlendirilmiştir.

Akademnin Kuruluş Amaç ve İlkeleri

Akademnin amacı; Türk kamu yönetiminde alt, orta ve üst düzey kamu yöneticilerinin yetişmesini sağlamak, yönetici adaylarının bilgi birikimini arttırmak ve özellikle adaylara yöneticilik becerilerini kazandıracak teorik ve uygulamalı eğitimi sağlamaktır. Akademi bunun yanında, kamu personeline ve devlet hizmetine girecek yönetici

adaylarına ileri düzeyde eğitim veren bir kurum olarak örgütlenmelidir.

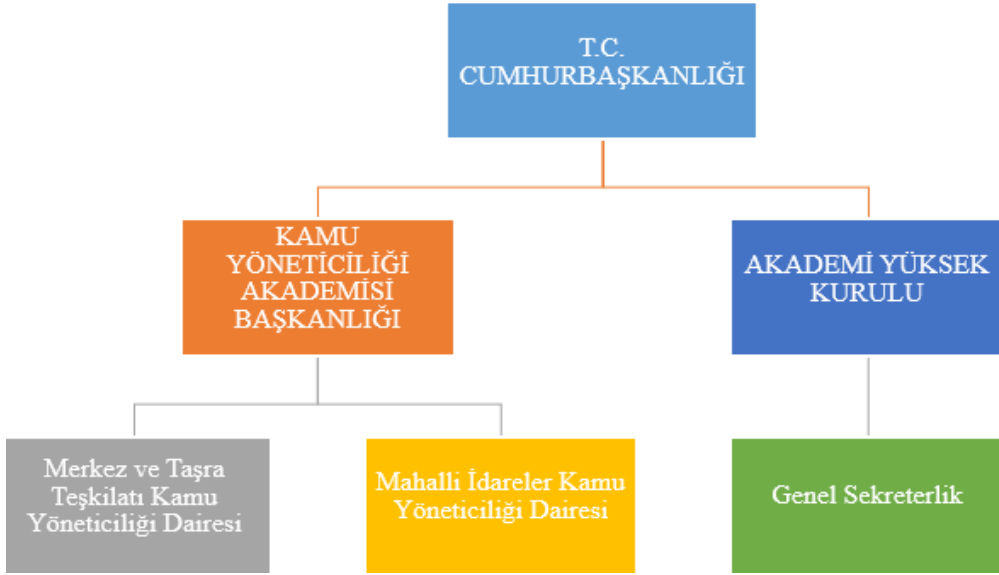
Akademnin Yönetsel Yapısı

Akademnin, Türkiye'deki hükümet sisteminin gereği olarak doğrudan yürütmenin başı olan Cumhurbaşkanlığına bağlı olması gerekmektedir. Kamu Yöneticiliği Akademisi Başkanlığı (KYAB), doğrudan Cumhurbaşkanlığına bağlı bir kuruluş olarak kanunla düzenlenerek örgütlenmesi gerekmektedir. Akademnin kuruluş kanunu çıkarıldıktan sonra 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin,¹ Cumhurbaşkanlığına bağlı kurum ve kuruluşlarını düzenleyen 37. maddesine Kamu Yöneticiliği Akademisi Başkanlığının eklenmesi suretiyle tüm teşkilat yapısı oluşturulmalıdır. Akademnin doğrudan Cumhurbaşkanlığına bağlı olması Akademnin alacağı kararlarda doğrudan Cumhurbaşkanından emir ve talimat alması anlamına gelmemelidir.

¹ Türkiye'de 2018 yılında fiilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişle birlikte Anayasaya göre yürütme yetkisi Cumhurbaşkanına verilmiştir. Bu yetki çerçevesinde Cumhurbaşkanlığı tarafından 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkarılmış ve Cumhurbaşkanlığına bağlı tüm yürütme organları bu kararnamede ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir (RG: 10/7/2018 – 30474). Dolayısıyla 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi devletin yürütme organlarının temel mevzuatını teşkil etmektedir. Kurulacak olan Akademnin Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak örgütlenmesi önerildiği için söz konusu kararnameye eklenmesi gerektiği değerlendirilmektedir.

Şekil 1. Kamu Yöneticiliği Akademisi Başkanlığı Teşkilat Şeması

Kaynak: (Göksu, 2024, s. 86)

Akademnin teşkilat sisteminde Akademi Yüksek Kurulu ve Akademi Başkanlığı bulunmalıdır. Akademi Yüksek Kurulu, akademnin en yüksek karar organı olarak oluşturulmalıdır. Kurul; akademnin yöneticilik programlarını, akademnin eğitim politikasını, eğitim programları müfredatını, akademide görev alacak eğitici kadroların alımını okulun kuruluş kanununda belirtilen esaslar dâhilinde belirlemelidir. Kurul, bir başkan ve on üye olmak üzere toplam on bir üyeden oluşmalı; üye yapısı ise akademik uzmanlık, kamu yönetimi deneyimi ve özel sektör perspektifini bir araya getirerek dengeli bir temsil sağlamalıdır. Bu doğrultuda, kurulun üyelerinin dördü, en az on beş yıl akademik deneyime sahip akademisyenlerden, dördü, en az on beş yıl üst düzey kamu yöneticisi olarak görev yapmış aktif ya da önceki dönemde görev almış bürokratlardan, üçüncü grubu ise, özel sektörde en az on beş yıl üst düzey yöneticilik yapmış kişilerden seçilmelidir. Hem akademnin hem de uygulamanın içinden gelen tecrübeli isimlerin bir araya geldiği nitelikli bir kurul oluşturulmalıdır.

Ayrıca kurula atanacak üyelerin ulusal ve uluslararası saygınlığı olan, liyakatli kişiler arasından seçilmesine önem verilmelidir. Kurulun akademisyen kökenli üyeleri, devlet ve vakıf üniversitelerinin önereceği adaylar arasından Cumhurbaşkanı tarafından atanmalıdır. Kurulun üst düzey kamu yöneticisi ya da bürokrat kökenli üyelerini Cumhurbaşkanı doğrudan atamalıdır. Cumhurbaşkanı, özel sektörden alınacak üst düzey yönetici üyelerini ise meslek odalarının önereceği adaylar arasından atamalıdır. Kurul, kararlarını üye tam sayısının salt çoğunluğunun oyuyla vermelidir. Kurulun büro işlemlerini yürütmek üzere Genel Sekreterlik birimi oluşturulmalıdır. Genel Sekreterlik görevi, Akademi Yüksek Kurulu üyelerinin biri tarafından yerine getirilmelidir. Kurul üyeleri Akademideki görevlerine ek olarak asli görev yerlerinde çalışmamalı ya da başka kurum ya da kuruluşların kurullarında görev almamalıdır.

Akademinin yönetsel yapısında komite/kurul tipi örgütlenme önerilmesinin temel gerekçesi, Akademi tarafından alınacak kararların alanında yetkin kişiler tarafından istişare edilerek verileceğinin düşünülmektedir. Kurulun kendi içerisinde bir Başkan belirlemesi demokratik kurallara uygun olduğu için tercih edilmiştir (Sezen, 2003).

Akademi Başkanı, Akademi Yüksek Kurulu üye tam sayısının salt çoğunluğunun oyu ile beş yılda bir seçilmeli ve seçilecek başkan kurul üyesi olmalıdır. Akademi Başkanı, Akademinin tüzel kişiliğini temsil eden üst düzey yönetici olarak konumlanmalıdır. Akademide, Başkanlığa bağlı olarak merkez ve taşra teşkilatı kamu yöneticiliği birimi, mahalli idareler kamu yöneticiliği birimi olmak üzere iki ana birim ve iş alanları oranında idari birimler bulunmalıdır. Başkanlığın tüm birim amirleri Akademi Başkanına bağlı olarak çalışmalıdır. Ayrıca Akademi Başkanı 3 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin ekli (I) sayılı cetveline eklenmeli ve başkanın atanma usulüne istisna getirilmelidir. Çalışma kapsamında kurul üyeleri, üst düzey kamu yöneticisi olarak değerlendirilmediği için bu üyelerin 3 sayılı

Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin ekli cetvellerine eklenmemesi gerekmektedir. Anayasa'nın Cumhurbaşkanının görevlerini düzenleyen 104. maddesine "Cumhurbaşkanı; Kamu Yöneticiliği Akademisi Başkanlığı Akademi Yüksek Kurulu üyelerinin dördünü, üniversitelerin önereceği en az on beş yıl çalışmış akademisyenler arasından, dördünü kamuda en az on beş yıl yöneticilik yapmış kişiler arasından ve üçünü kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının² önereceği en az on beş yıl üst düzey yöneticilik kişiler arasından atar" şeklinde bir madde eklenmelidir.

Başkanlığın idari işlerini yapacak personel kadrosu kadrolu personelden oluşmalıdır. Başkanlığa memur alımları genel memur alımlarına tabi olarak yürütülmelidir. Akademiye eğitimci olarak görev alacak kişiler başka üniversiteler tarafından yapılan geçici görevlendirmelerle belirlenmelidir. Geçici görevlendirmeler dışında Akademinin kadrolu eğitimcileri de bulunmalıdır. Kamu kurumlarında ya da özel sektörde belirli süre görev almış üst düzey yöneticiler de geçici görevli olarak Akademinin eğitici kadrosuna dâhil edilmelidir.

Kamu Yöneticiliği Akademisi Başkanlığı doğrudan Cumhurbaşkanlığına bağlı bir kurum olarak örgütleneceği için Akademi Yüksek Kurulunun vermiş olduğu tüm kararlar Cumhurbaşkanı onayıyla yürürlüğe girmelidir. Cumhurbaşkanı tarafından yapılacak olan onaylama işlemi alınan kararların Akademinin kuruluş mevzuatı ve diğer mevzuat hükümlerine uygun olup olmamasının incelenmesinden ibaret olup kurulun vermiş olduğu kararların esasına ilişkin bir incelemeyi içermemelidir. Cumhurbaşkanı tarafından mevzuata uygun olmayan kurul kararları gerekçesi

² Anayasanın 135. maddesinde ifade edilen kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları.

açıklanmak suretiyle kurula iade edilebilmelidir. Kurulun vermiş olduğu ve Cumhurbaşkanlığı tarafından onaylanan kararlara karşı yargı yoluna başvurulabilmelidir. Akademi ayrıca, Devlet Denetleme Kurulu ve Sayıştay'ın denetimine tabi olmalıdır.

Akademide Eğitim Alacak Kamu Yöneticilerinin Sınıflandırılması

Akademide verilmesi önerilen yönetici eğitim programlarını detaylı bir şekilde ele almadan önce bu akademide eğitim alacak kamu yöneticilerinin sınıflandırılması gerekmektedir. Çalışma kapsamında kamu yöneticileri; alt kademe kamu yöneticileri, orta kademe kamu yöneticileri ve üst kademe kamu yöneticileri olarak sınıflandırılması önerilmektedir. Bu önermenin sebebi her kademedeki yöneticilerin farklı görev ve sorumluluklara sahip olması ve buna uygun bir eğitim programının olması gerektiğidir.

Tablo 2. Önerilen Alt, Orta ve Üst Düzey Kamu Yöneticisi Kadroları

Kaynak: (Göksu, 2024, s. 83)

47

ALT DÜZEY KAMU YÖNETİCİLERİ	ORTA DÜZEY KAMU YÖNETİCİLERİ	ÜST DÜZEY KAMU YÖNETİCİLERİ
- Şef (Merkez ve Taşra) - Şube Müdürü (İlçe) - İlçe Müdürü - Merkezde Daire Başkanı ya da Şube Müdürü, taşrada Kaymakam emri altında çalışan diğer birim amirleri. - Üniversitelerin fakülte, yüksekokul, enstitü sekreterleri ile şube müdürleri ve daire başkanları - Asteğmen ve altındaki rütbelerde bulunan askeri yöneticiler (er, uzman	- Şube Müdürü (Merkez ve İlde) - İl Müdürü - Bölge Müdürü - Daire Başkanı (Genel Müdürlük ya da Başkanlık altında bulunan) - Grup Başkanı - Merkez teşkilatında Genel Müdür ve Genel Müdür Yardımcısının, taşrada Valinin emri altında çalışan diğer birim amirleri (mülki idare amirleri ve en az general	- Bakan Yardımcıları - Cumhurbaşkanlığı ve Bakanlıkların bağlı, ilgili ve ilişkili kuruluşlarının Başkanları, Düzenleyici Denetleyici Kurum Başkan ve Yardımcıları ile Bakan Yardımcısı ve Kurum Başkanlarına bağlı çalışan Genel Müdür, Genel Müdür Yardımcısı vb. birim amirleri - Valiler - Büyükelçi ve Konsoloslar

ALT DÜZEY KAMU YÖNETİCİLERİ	ORTA DÜZEY KAMU YÖNETİCİLERİ	ÜST DÜZEY KAMU YÖNETİCİLERİ
erbaş/uzman çavuşlar hariç) • Komiser yardımcısı ve dördüncü sınıf emniyet müdürü arasındaki rütbelere sahip emniyet teşkilatı yöneticileri (polis memurları hariç)	rütbesindeki askeri yöneticiler hariç) • Rektör Yardımcıları, Üniversite Genel Sekreteri, Dekan, Dekan Yardımcıları, Enstitü Müdürleri, Meslek yüksekokulu müdürleri • Birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıf emniyet müdürleri • Asteğmen ve albay rütbesi arasında bulunan askeri yöneticiler	• Rektörler • Mülki İdare Amirleri • Emniyet Genel Müdürü/ Genel Müdür Yardımcısı ve Sınıf Üstü Emniyet Müdürleri • Genel Kurmay Başkanı ve en az general rütbesindeki diğer askeri yöneticiler • 3 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde belirtilen diğer üst düzey yöneticiler

Akademide Verilmesi Önerilen Yönetici Eğitim Programları

48

Akademide yönetici adaylarına üç farklı eğitim programı uygulanmalıdır. Bunlar:

- Alt ve Orta Düzey Kamu Yöneticiliği Programı (AODP)
- Üst Düzey Kamu Yöneticiliği Programı (ÜDP)
- Mahalli İdareler Orta Düzey Kamu Yöneticiliği Programı (MİP)

Yönetici eğitim programlarının dışında Akademi özellikle sosyal bilimler alanında yüksek lisans ve doktora derecesinde eğitim programları da icra edebilmelidir. Çalışma kapsamında sadece yönetici adaylarına verilecek eğitim programının hangi içerikte olması gerektiği, programa kimlerin katılacağı ve programa ne şekilde personel alımı yapılacağıyla ilgili önerilerde bulunulacaktır.

Alt ve Orta Düzey Kamu Yöneticiliği Programı (AODP)

Alt ve Orta Düzey Kamu Yöneticiliği Programı; Cumhurbaşkanlığına, Bakanlıkların merkez ve taşra teşkilatlarına, Bakanlıkların ya da diğer

kamu kurum ve kuruluşlarının ilgili, ilişkili ya da bağlı kuruluşlarına atanacak alt ve orta düzey kamu yöneticilerinin yetiştirilmesini sağlamalıdır. Programı başarıyla tamamlayan kişiler ilgili kadrolara atanmak üzere kurumlarının atamaya yetkili amirlerine teklif edilmelidir. Atamaya yetkili amirlerin, ataması teklif edilen kişi sayısının beş katı kadar aday içerisinde ilgili kadrolara atama gerçekleştirmesi zorunlu olmalıdır. Alt ve orta düzey yönetici kadrolarına atamalar bu programı bitiren kişiler dışında yapılmamalıdır. Programa başvurmak için, üç ayrı grup bulunmalıdır. Üç grubun da programa başvuru şartları aşağıdaki şekilde düzenlenmelidir.

Programın birinci grubuna; kamu kurumlarında adaylık dâhil fiilen en az beş yıl çalışmış, herhangi bir disiplin cezası almamış olan lisans mezunu memurlar başvurabilmelidir. Bu kişilerin programa kayıt yaptırıp akademide eğitim alabilmeleri için KYAB tarafından yapılacak olan yazılı yarışma sınavını³ başarıyla geçmeleri gerekmektedir. Sınava giren adaylardan başarı sıralamasına göre ilan edilen kontenjanın beş katı kadar aday arasına girenler başarılı sayılmalıdır. Başarı sıralaması yazılı sınavdan alınan puan, kıdem derecesi, varsa yabancı dil puanı ve sicil puanına göre belirlenmelidir. Ayrıca sözlü sınav yapılmamalıdır. Bu gruptaki yönetici adayları, çalışma kapsamında önerilen alt düzey kamu yöneticisi kadroları için başvurabilmelidir.

Programın ikinci grubuna; kamu kurumlarında adaylık dâhil fiilen en az beş yıl çalışmış, herhangi bir disiplin cezası almamış ve mesleğe özel yarışma sınavına tabi tutulmak üzere alınan Bakanlık kariyer

³ KYAB, yapacağı yazılı yarışma sınavı için ÖSYM, Millî Eğitim Bakanlığı veya üniversiteler ile protokol yapabilir.

memurları⁴ ile belirli meslek mensubu kişiler⁵ başvurabilmelidir. (Uzman, müfettiş, denetmen, denetçi, müşavir, doktor, mühendis, yargı mensupları, öğretmen, akademisyen, avukat vb.) Bu kişilerin programa kayıt yaptırıp akademide eğitim alabilmeleri için KYAB tarafından yapılacak olan yazılı yarışma sınavını başarıyla geçmeleri gerekmektedir. Sınava giren adaylardan başarı sıralamasına göre ilan edilen kontenjanın beş katı kadar aday arasına girenler başarılı sayılmalıdır. Başarı sıralaması yazılı sınavdan alınan puan, kıdem derecesi, varsa yabancı dil puanı, sicil puanına göre belirlenmelidir. Ayrıca sözlü sınav yapılmamalıdır. Bu gruptaki yönetici adayları, çalışma kapsamında önerilen orta düzey kamu yöneticisi kadroları için başvurabilmelidir.

Programın üçüncü grubuna; birinci grupta bulunup programı başarıyla tamamlamış ve ataması yapılmış kişilerden (alt düzey yöneticilik görevlerinde) en az iki yıl çalışmış olanlar başvurabilmelidir. Programa başvuran kişilerin kayıt yaptırabilmesi için başarı sıralaması; kişinin birinci gruptaki başarı notu, kıdem derecesi, varsa yabancı dil puanı ve sicil puanına göre belirlenmelidir. Bu gruptaki yönetici adayları, çalışma kapsamında önerilen orta düzey kamu yöneticisi kadroları için başvurabilmelidir.

⁴ 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 36. maddesinde (Ortak Hükümler) sayılan ünvan ve kadroları kapsamaktadır.

⁵ Emniyet, Jandarma, Sahil Güvenlik ve Türk Silahlı Kuvvetleri teşkilatında çalışan personeli kapsamamaktadır. Bu kurumlardaki alt ve orta düzey yöneticiler kendi iç mevzuatının atama ve terfi sistemlerine tabi olup KYAB-Alt ve Orta Düzey Kamu Yöneticiliği programlarına (tüm grupları için) başvurmamalıdır. Ancak bu kurumlarda çalışıp üst düzey yönetici kadrolarına atanacaklar (askeri yöneticiler için en az albay, emniyet teşkilatı için en az birinci sınıf emniyet müdürü olan kişiler) KYAB-Üst Düzey Yöneticilik Programının üçüncü grubuna başvurup, programı başarıyla tamamlamalıdır.

Kamu kurum ve kuruluşları yukarıda sayılan gruplar içerisinde ne sayıda alt ve orta düzey kamu yöneticisi alacağını programın gerekli şartlarına uygun olacak şekilde ilan etmelidir. Yönetici programlarının üç grubu için de kurumlarca ilan edilen kontenjan doğrultusunda alım yapılması, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı ile Hazine ve Maliye Bakanlığının uygun görüşü doğrultusunda belirlenmelidir. İlgili kurumlarca uygun görülen ve kesinleşen kontenjan doğrultusunda yönetici adaylarının Akademiye başvurularının kabulü Akademi Yüksek Kurulunun kararına bağlı olmalıdır. İlgili gruba sadece gerekli şartları taşıyan kamu görevlileri başvurabilmelidir. Bir kişi birden fazla grup için başvuru yapmamalıdır. Başvuranlar KYAB'ın yapacağı nesnel ölçütlere dayanan yazılı yarışma sınavına girmek ve sınavda başarılı olmak zorundadır. (Üçüncü grup hariç) Yazılı yarışma sınavı; genel kültür, genel yetenek, Anayasa hukuku, 657 sayılı Kanun, Türk idare teşkilatı, idare hukuku, temel kamu yönetimi ve yöneticilik konularını kapsayan derslerden oluşmalı ve sınav çoktan seçmeli şekilde yapılmalıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi ilan edilen kontenjanın beş katına kadar belirlenecek sıralamaya giren adaylar sınavdan başarılı sayılmalı ve KYAB- Alt ve Orta Düzey Kamu Yöneticiliği programına kayıt yaptırıp öğrenip görmeye başlamalıdır. Öğrenim gören kamu görevlileri kurs boyunca idari izinli sayılmalı, bu kişilerin özlük hakları ile maaşları işlemeye devam etmelidir.

Son olarak, Türkiye'de yönetici kadrolarındaki kadın oranının az⁶ olmasından dolayı yönetici programlarına alınacak adaylarda kadınlar

⁶ Türkiye'de 2024 yılı itibarıyla 1 kadın bakan görev yapmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 2024). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'in 2022 yılı verilerine göre kadın milletvekili oranı %19,9, kadın profesör oranı %33, şirketlerde orta ve üst düzey yönetici pozisyonunda kadın oranı %19,6'dır (TÜİK,2024). İçişleri Bakanlığı verilerine göre 2022 yılında kadın kaymakam sayısının 101 olduğu (toplam kaymakamlar içindeki payı yaklaşık %10) kadın vali sayısının 2024 yılı itibarıyla 4

için kota getirilmesi de faydalı olabilir. Kota uygulaması, yönetici eğitim programlarında kadınların daha fazla temsil edilmesini sağlayarak, farklı perspektiflerin programa dâhil edilmesine ve toplumsal cinsiyet eşitliğine katkıda bulunabilir. Bu uygulama aynı zamanda kadınların üst düzey yönetici pozisyonlarına yükselme şanslarını artırarak, kadın liderlerin yeteneklerinin ve potansiyellerinin önünü açabilir.

Programın süresi, birinci ve ikinci grup yönetici adayları için bir yıl olmalıdır. Bir yıllık program süresinin altı ayı teorik eğitim altı ayı uygulamalı eğitim şeklinde icra edilmelidir. Teorik derslerin içeriği; birinci grup yönetici adayları için temel yöneticilik, kriz iletişimi, planlama, insan kaynakları, kamu yönetimi, devlet teşkilat sistemi, kurumsal yönetim, stratejik planlama, temel hukuk, kurum mevzuatı, temel ekonomi ile protokol ve nezaket kuralları gibi konulardan oluşmalıdır. İkinci grup yönetici adaylarına verilecek teorik derslerin içeriği birinci gruptaki derslere ek olarak, Türk siyasi tarihi, çağdaş düşünce akımları, karşılaştırmalı hükümet sistemleri, yerel yönetimler, kamu maliyesi, milli güvenlik, uluslararası ilişkiler, personel örgütlenme, yönetim becerileri, etkin ve verimli çalışma, vizyon ve misyon oluşturma, zaman yönetimi, sunum ve raporlama teknikleri, etkili konuşma, hitap, diksiyon gibi konulardan⁷ oluşmalıdır. Bu derslerin yanında ayrıca ikinci gruptaki adaylara temel İngilizce eğitimi de⁸ verilmelidir. Teorik dersleri tamamlamak için kişinin yıl içerisinde yapılacak iki ayrı sınavdan başarılı olması gerekmektedir. Sınavdan başarısız olan adaylara ek sınav hakkı verilmelidir. Üçüncü

olduğu açıklanmıştır. (İçişleri Bakanlığı, 2024) Üst düzey askeri yönetici olarak general düzeyinde sadece 1 kadının olduğu açıklanmıştır (İletişim Başkanlığı, 2024).

⁷ Program süresine uygun olarak temel düzeyde bir müfredatla verilmelidir.

⁸ Belirli dil yeterliliğe sahip adaylar muaf tutulmalıdır.

gruptaki yönetici adayları için programın süresi altı ay olmalıdır. Bu sürenin üç ayı birinci gruba verilmeyen teorik fark derslerin alınmasında, üç ayı uygulamalı eğitimden oluşmalıdır. Üçüncü grupta yer alan yönetici adaylarının birinci grupta almış olduğu dersler Akademi Yüksek Kurulu kararıyla sayılabilmelidir.

Tüm gruptaki yönetici adayları teorik dersleri başarıyla tamamladıktan sonra ataması yapılacak pozisyon için uygulamalı eğitim almalıdır. Kişiler uygulamalı eğitim süresince, yönetici olarak atanacağı kurumun merkez ve varsa taşra teşkilatında uygulamayı bizzat yerinde görmelidir. Uygulamalı eğitimin süresi bir ve ikinci grup için altı ay, üçüncü grup için üç ay olmalıdır. Yönetici adayları için, uygulamalı eğitim alınan süre boyunca birim amirleri tarafından objektif kriterlere uyan rapor hazırlanmalıdır. Teorik bilginin uygulanabilirliği, yöneticilik becerileri, hitap, protokol, genel kültür gibi bilgiler bu rapor sonucunda ölçülmelidir. Kurum amiri tarafından yönetici adayları için hazırlanacak rapor bir puanlama sistemi içerisinde yapılmalıdır. Bir ve ikinci grup yönetici adayları birinci yılın sonunda, üçüncü grup yönetici adayları altıncı ayın sonunda teorik dersleri ve uygulamalı eğitimi başarıyla tamamladığı takdirde Alt ve Orta Düzey Kamu Yöneticiliği Programı Sertifikası almaya hak kazanmalıdır. Programın tüm gerekli şartlarını bir ve ikinci grup için iki yıl, üçüncü grup için bir yıl içerisinde tamamlayamamış yönetici adayının programla ilişkisi kesilmelidir.⁹ Tüm gruplara başvuracak yönetici adayları her bir grubun sınavına beş kez girme hakkına sahip olmalıdır.

⁹ İlişkisi kesilenler beş yıl boyunca Akademinin yönetici programlarına başvuramamalıdır.

Üst Düzey Kamu Yöneticiliği Programı (ÜDP)

Üst Düzey Kamu Yöneticiliği Programı; Cumhurbaşkanlığına, Bakanlıkların merkez ve taşra teşkilatlarına, Bakanlıkların ya da diğer kamu kurumlarının ilgili, ilişkili, ya da bağlı kuruluşlarına atanacak üst düzey yöneticilerin yetiştirilmesini sağlamalıdır. Programı başarıyla tamamlayan kişiler, atanmak üzere kurumlarının atamaya yetkili amirlerine teklif edilmelidir. Atamaya yetkili amirlerin, ataması teklif edilen kişi sayısının beş katı kadar aday içerisinde ilgili kadrolara atama gerçekleştirmesi zorunlu olmalıdır. İlgili kadro için talep edilen kontenjanın beş katı kadar aday akademiden mezun olamazsa mezun olanlar arasından atama yapılmalıdır. Üst düzey kamu yöneticisi atamaları bu programı bitiren kişiler dışında yapılmamalıdır. Programa başvurmak için, üç ayrı grup bulunmalıdır. Üç grubun da programa başvuru şartları aşağıdaki şekilde düzenlenmelidir.

54

Programın birinci grubuna, KYAB - Alt ve Orta Düzey Kamu Yöneticiliği Programının (AODP) ikinci ve üçüncü grubunu başarıyla tamamlayıp kurumlarınca ataması yapılan, bu görevde en az beş yıl çalışmış ve belirli düzeyde yabancı dil yeterliliğine sahip olan orta düzey kamu yöneticileri başvurabilmelidir. Başvuru yapanlar, kıdem derecesi, İngilizce yeterlilik puanı (TOEFL, IELTS, YDS), KYAB-Orta-Alt Düzey Yönetici Eğitimi Programındaki mezuniyet notu, sicil puanı gibi kriterler temel alınarak sıralanmalı ve programa kayıt yaptırabilmelidir.¹⁰

¹⁰ Kurumun o kadro için belirlemiş olduğu kontenjanın beş katı kadar aday bu sıralamaya girip kayıt yaptırabilir. Her kurum, kadro ve ihtiyaca göre kontenjan belirler. Her kurum için ayrılan kontenjan ve kadroya ilgili kurumun personeli başvurabilir.

Programın ikinci grubuna; Alt ve Orta Düzey Kamu Yöneticiliği Programından (AODP) mezun olmayıp, mevcut orta düzey kamu yöneticilerinden bu görevde en az beş yıl çalışıp toplam memuriyet kıdemi en az on yıl olan ve belirli düzeyde yabancı dil yeterliliğine (TOEFL, IELTS, YDS) sahip olanlar başvurabilmelidir. Bu gruba başvuru yapan yönetici adaylarının, programa kayıt yaptırıp Akademi eğitim alabilmeleri için Akademi tarafından yapılacak yazılı yarışma sınavını geçmelidir. Yazılı yarışma sınavı; genel kültür, genel yetenek, Anayasa, devlet memurları kanunu, idare hukuku, idari teşkilat, temel kamu yönetimi ve yöneticilik konuları kapsayan derslerden oluşmalıdır. Başvuranların başarı puanı; yazılı sınav notu, kıdem derecesi, yabancı dil puanı, mezuniyet notu ve sicil puanı gibi kriterler temel alınarak belirlenmeli ve başarı sıralamasında ilan edilen kontenjanın beş katına kadar belirlenen sıralamaya giren adaylar programa kayıt yaptırabilmelidir.¹¹

Programın üçüncü grubuna; 3 sayılı Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin ekli cetvelinde yer alan ve mevcut olarak görevde bulunan üst düzey kamu yöneticilerinden farklı bir üst düzey yönetici kadrosuna atanması ya da görev süresinin uzatılması atamaya yetkili amirce uygun görülen ve belirli derecede yabancı dil yeterliliği olan kişiler¹² başvurabilmelidir. Ayrıca; kurumlarınca mesleki eğitimlerini

¹¹ Asil olarak kazananların başvuru yapmaması durumunda yedek aday listesi de belirlenebilir.

¹² Akademi yeterli mezun verdiğinde, bu kişilere ayrılan kontenjanın kademeli olarak azaltılması uygun görülmektedir. Dolayısıyla, bu durum geçiş süreci için istisnai bir uygulama olmalıdır. Ayrıca, bu kişiler Akademi mezun oluncaya kadar vekâleten bu görevleri icra edebilirler. Mezuniyetlerinden sonra ise asaleten atanmaları sağlanmalıdır.

tamamlamış kaymakam adayları,¹³ diplomatik kariyer memurları, en az albay rütbesindeki askeri yöneticiler,¹⁴ 1. Sınıf Emniyet Müdürü kadrosuna gelmiş emniyet teşkilatı yöneticileri¹⁵ bu programa başvurabilmelidir. Öte yandan bu programa, kurumun görev alanına giren bir sektörde ya da uluslararası bir kuruluştaki en az on yıl yöneticilik yapmış, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun devlet memurluğuna alımındaki genel şartlarını taşıyan özel sektör çalışanları da başvuru yapabilmelidir.¹⁶ Üçüncü gruptaki adaylar için herhangi bir yazılı yarışma sınavı yapılmamalıdır. Kurumlarınca hizmet içi eğitimini tamamlamış meslek mensupları açısından herhangi bir kontenjan uygulanmamalıdır. Özel sektörde on yıl yöneticilik yapmış

¹³ Mülki idare amirleri ve diplomatik kariyer memurları, Genel Müdür, Genel Müdür Yardımcılığı, Kurum Başkanlığı gibi üst düzey yönetici kadrolarına atanırken KYAB yönetici programlarına katılma zorunluluğundan muaf olmalıdır. Ancak, vali veya büyükelçi gibi kritik görevlere atanacak olanlar için Akademi eğitimi sonrasında atanma süreci Cumhurbaşkanı tarafından gerçekleştirilmeli ve TBMM tarafından onaylanmalıdır.

¹⁴ Albay rütbesindeki askeri yöneticilerin bu programı başarıyla tamamlamaları şartıyla Yüksek Askerî Şûra tarafından generalliğe terfi ettirilmesiyle ilgili yasal düzenleme ayrıca yapılmalıdır. Generallik ve daha alt kadrolarda olanların terfi, atama ve eğitimleri kurum mevzuatı ve uygulamaları çerçevesinde devam edebilir. Generalliğin altında bulunan kadrolara atanacaklar için Milli Savunma Üniversitesinde (Harp Akademileri-Harp Okulları-Harp Enstitüsü) verilen eğitimin yeterli olduğu değerlendirilmektedir.

¹⁵ 1. sınıf ve altındaki Emniyet Müdürlerinin atama ve terfileri, kendi kurum mevzuatlarına uygun olarak devam etmelidir. Emniyet Genel Müdürü ve altındaki yönetici kadrolarda bulunanların (Daire Başkanları, İl ve İlçe Emniyet Müdürleri vb.) terfi, atama ve eğitimleri, kurum içi mevzuat ve uygulamalara göre yürütülmelidir. Ayrıca, 1. sınıf Emniyet Müdürlüğü ve altındaki kadrolara atanacaklar için Polis Akademisi'nde verilen eğitimin yeterli olduğu değerlendirilmektedir.

¹⁶ Özel kanunlarında kendi meslek mensuplarının girebileceğini düzenleyen kadrolar hariç.

kişilerin programa kayıt yaptırabilmesi için, kendileri için ayrılan kontenjanın beş katına kadar belirlenen sıralamaya girebilmeleri gerekmektedir. Başarı sıralaması için bu adaylara sözlü sınav yapılmalıdır. Sözlü sınavda adayın başvurduğu kurumun görev alanına giren bir konu ya da mevzuat hakkında bilgisi, belirli bir konuyu ifade etme yeteneği ile hitap ve diksiyonu değerlendirilmelidir. Sözlü sınav Akademi Yüksek Kurulu tarafından icra edilmelidir. Yüksek Kurul Üyelerinin salt çoğunluğunun olumlu görüşünü alan yönetici adayları programa kayıt yaptırabilmelidir. Sözlü sınava giren adayların tamamının başarılı olması durumunda yöneticilik kıdem derecesi daha fazla olan tercih edilmelidir. Programa alınacak adaylar arasında kadınlar için kota uygulaması Alt ve Orta Düzey Yöneticiliği programında bahsedilen gerekçelerle faydalı olabilir.

Programın tüm grupları için başvuru yapıp Akademide öğrenim görmeye hak kazanan kamu görevlileri kurs boyunca idari izinli sayılmalı ve özlük hakları ve maaşları işlemeye devam etmelidir. Kurumlar, programın hangi grubundan ne sayıda yönetici alacağını önceden belirlemelidir. Başvurular ve programa kayıtlar bu kontenjan dâhilinde gerçekleştirmelidir. Programın süresi bir ve ikinci grup yönetici adayları için en az bir yıl en fazla ise bir buçuk yıl olmalıdır. Üçüncü grup yönetici adayları için, en az dört ay en fazla on ay olmalıdır.

Birinci ve ikinci grup üst düzey yönetici adayları, ilk üç ay yöneticilik alanında ve adayın kendi kurumunun görev alanına giren konulardan teorik dersler almalıdır. Yönetici adayları daha sonra üç ay süreli atanacağı kurumun merkez ve varsa taşra teşkilatında uygulamalı eğitim almalıdır. Adaylar teorik ve uygulamalı eğitimi tamamlandıktan sonra altı ay süreyle yurt dışında yabancı dil kursuna gönderilmelidir. Bu kursta adayların yabancı dil seviyelerinin geliştirilmesi amaçlanmalıdır. Yabancı dil kursunu başarıyla

tamamlayanlar üç ay süreyle yurt dışında uygulamalı eğitim almalıdır. Uygulamalı eğitimde, yönetici adaylarının farklı bir ülkenin kurum ve kuruluşlarını tanıması sağlanmalıdır. Farklı ülkede alınacak uygulamalı eğitimde kişinin üst düzey yönetici olarak atanacağı kurumla yakın ilişkili kurumlar seçilmelidir. Bu eğitim için Cumhurbaşkanlığı tarafından başka ülkelerin hükümetleriyle protokol yapılmalıdır.¹⁷ Bu eğitimde, kişinin hem yabancı dilini geliştirmesi hem de farklı ülke uygulamalarını görerek kişiye bakış açısı kazandırılması amaçlanmalıdır. Bu grupta bulunan yönetici adaylarından uluslararası geçerliliği bulunan yabancı dil sınavlarından çok iyi derecesi olanlar altı ay süreyle yabancı dil kursuna katılmaktan muaf tutulmalı ve sadece yurt dışında üç ay süreli uygulamalı eğitime katılmalıdır. Teorik eğitim kapsamında yönetici adaylarına yöneticilik, kriz iletişimi, planlama, insan kaynakları, kamu yönetimi, kurum mevzuatı, temel hukuk ve ekonomi, milli güvenlik, uluslararası ilişkiler, örgütlenme, yönetsel beceriler, etkin ve verimli çalışma, zaman yönetimi, vizyon, sunum ve raporlama teknikleri, etkili konuşma, hitap, diksiyon, protokol ve nezaket kuralları gibi konuları kapsayan dersler¹⁸ verilmelidir. Birinci grup yönetici adayları ise KYAB- Orta Düzey Yöneticiliği Programında almış olduğu dersleri bu program için saydırabilmelidir.

Üçüncü grup yönetici adayları bir ay teorik eğitim almalıdır. Bu grup yönetici adayları merkez ve taşra teşkilatında yapılacak olan uygulamalı eğitimden muaf tutulmalıdır (özel sektör yönetici adayları hariç). Adaylar bir aylık teorik eğitimi tamamlandıktan sonra altı ay süreyle yurt dışında yabancı dil kursuna gönderilerek yabancı dil seviyelerinin geliştirilmesi amaçlanmalıdır. Yabancı dil kursunu

¹⁷ Kişinin eğitim ve yol masrafları kurumlarınca karşılanabilir.

¹⁸ Üç aylık müfredata uygun olacak şekilde temel düzeyde verilmelidir.

başarıyla tamamlayanlar üç ay süreyle yurt dışı uygulamalı eğitim almalıdır. Birinci ve ikinci grupta uygulanacak yurt dışı uygulamalı eğitime ilişkin esaslar bu grupta da aynı şekilde uygulanmalıdır.

Akademide üst düzey yönetici eğitimi süresince, daha önce üst düzey görevlerde bulunmuş bürokratlar, eski ya da aktif bakanlık yapmış kişiler veya özel sektörde üst düzey görevlerde çalışmış tecrübeli kişiler bu eğitimlerde konferans vermeli, uygulamada karşılaşılan durumları ve tecrübelerini bu yönetici adaylarına aktarabilmelidir.

Programın şartlarını üç yıl içerisinde tamamlayamamış birinci ve ikinci grup yönetici adaylarının programla ilişkisi kesilmelidir. İlişkisi kesilenlere ya da ek sınav hakkı verildiği halde programı bitiremeyenler Akademinin yönetici programlarına beş yıl boyunca başvuramamalıdır.

Üst düzey yöneticilik programlarının tüm grupları için teorik ve uygulamalı eğitimi başarıyla tamamlayan kişilere Akademi Yüksek Kurulu tarafından mülakat yapılmalıdır. Mülakatın amacı, üst düzey yöneticilik kadrolarına aday olacak kişilerin program boyunca almış olduğu eğitim konularıyla ilgili bilgilerinin ölçülmesi, hitap, diksiyon ve diğer konularla ilgili değerlendirme yapılmasıdır.¹⁹ Programı başarıyla bitirmek için mülakattan herhangi bir puan alma şartı olmamalıdır. Ancak Akademi Yüksek Kurulu üyelerinin, her adayla ilgili görüş ve değerlendirmelerini içeren Mülakat Değerlendirme Formu atamaya yetkili amire sunulmalıdır. Tüm aşamaları başarıyla tamamlayan yönetici adayları Üst Düzey Kamu Yöneticiliği Programı sertifikasını almaya hak kazanmalıdır. Programdan mezun olanlar ilgili kadrolara atanuncaya kadar mevcut görev yerlerine dönerek

¹⁹ Diplomatik kariyer memurları için ayrıca yabancı dil bilgisini ölçmek adına mülakat İngilizce ya da farklı bir dilde yapılabilir.

çalışmaya devam etmelidir. Bu kişiler, ilgili kadrolara ataması yapılmak üzere atamaya yetkili amirlerine teklif edilmelidir. Üçüncü grup yönetici adayları grubun tüm eğitim şartlarını tamamladığı takdirde üst yönetici olarak atanmalıdır. Özel sektör yönetici atamaları ise belirlenen kontenjanın beş katı kadar sıralamaya girebilenler arasından yapılmalıdır.

Mahalli İdareler Orta Düzey Kamu Yöneticiliği Programı (MİP)

Mahalli İdareler Orta Düzey Kamu Yöneticiliği Programı; Büyükşehir Belediyeleri, Belediyeler, İl Özel İdarelerinde çalışacak olan şef, müdür, daire başkanı, şube müdürü gibi orta düzey yönetici kadrolarına atanacak kamu yöneticilerinin yetiştirilmesini sağlamalıdır. Programa mahalli idarelerin herhangi birinde en az beş yıl çalışmış, herhangi bir disiplin cezası almamış lisans mezunu memurlar başvurabilmelidir. Bu kişilerin programa kayıt yaptırıp eğitim alabilmeleri için KYAB tarafından yapılacak olan yazılı yarışma sınavını başarıyla geçmesi gerekmektedir. Yazılı sınavda; genel kültür, genel yetenek, Anayasa hukuku, devlet memurları kanunu, Türk idare teşkilatı, idare hukuku, mahalli idare kuruluşları, temel kamu yönetimi ve yöneticilik derslerini kapsayan çoktan seçmeli sınav uygulanmalıdır. Sınava giren adaylardan, kurumlarının belirlemiş olduğu kontenjanın beş katına kadar belirlenen sıralamaya girenler başarılı sayılmalıdır. Başarı sıralaması; yazılı sınavdan alınan puan, kıdem derecesi, varsa yabancı dil puanı, sicil puanına göre belirlenmeli adaylara ayrıca sözlü sınav yapılmamalıdır.

Programın süresi bir yıl olmalıdır. Program, altı ay teorik eğitim altı ay ise uygulamalı eğitimden oluşmalıdır. Uygulamalı eğitimin üç ayı belediyelerde, üç ayı il özel idarelerinde verilmelidir. Programın teorik eğitim kısmında yönetici adaylarına; temel yöneticilik, kriz iletişimi, planlama, insan kaynakları, kamu yönetimi, devlet teşkilat sistemi, kurumsal yönetim, stratejik planlama, temel hukuk, yerel yönetimler,

mahalli idarelerin görev alanına giren tüm mevzuat, temel ekonomi ile protokol ve nezaket kuralları konularından oluşan dersler verilmelidir.

Tablo 3. Tüm Yönetici Eğitimi Programları

Kaynak: (Göksu, 2024, s. 100)

Kriterler	Alt ve Orta Düzey Kamu Yöneticiliği Programı (AODP)	Üst Düzey Kamu Yöneticiliği Programı (ÜDP)	Mahalli İdareler Orta Düzey Kamu Yöneticiliği Programı (MİP)
Başvurucular	Beş yıl kamu hizmeti olan lisans mezunu memurlar, Bakanlık kariyer memurları, belirli meslek mensubu kişiler.	KYAB (AODP) mezunları, mevcut orta düzey ve üst düzey yöneticiler ile hizmet içi eğitimlerini tamamlamış belirli meslek mensupları ve kurumun görev alanına giren sektörde ya da uluslararası bir kuruluştaki en az on yıl yöneticilik yapmış kişiler.	Mahalli idarelerin herhangi birinde beş yıl kamu hizmeti olan lisans mezunu memurlar.
Program Süresi	6 ay-1 yıl	4 ay-1,5 yıl	1 yıl
KYAB İngilizce Eğitimi	Var	Var	Var
Yurt Dışı Eğitimi	Yok	Var	Yok
Yazılı Yarışma Sınavı	Var (Üçüncü Grup Hariç)	Var (Üçüncü Grup Hariç)	Var
Program Sonu Mülakat	Yok	Var	Yok

KYAB Mezunu Kişilerin Yönetici Kadrolarına Atanabilmesi

KYAB tarafından icra edilen yönetici eğitim programlarının şartlarını yerine getirenler kursu tamamlamış olup KYAB yönetici sertifikası almaya hak kazanmalıdır. Bu sertifika kişinin alt, orta veya üst düzey yönetici kadrolarına atanması için şart olmalıdır.

Kursu başarıyla tamamlayan kişilerin, ilgili kadrolara atanması teklif edilmelidir. Kamu kurum ve kuruluşlarının ihtiyaç duyduğu yönetici sayısının en az beş katı kadar aday, ilgili kadrolara atanmak üzere atamaya yetkili amire teklif edilmelidir (Üst düzey yöneticilik programının üçüncü grubu hariç). İlan edilen kadro sayısının beş katı kadar aday Akademiden mezun olamamışsa mezun olanlar arasından atama yapılmalıdır. Akademinin atamaya yetkili amire sunacağı atama teklif yazısı ve eklerinde; kişinin teorik ve uygulamalı eğitimde göstermiş olduğu performans raporları, akademi yüksek kurulu mülakat değerlendirme formu (üst düzey yöneticiler için), özgeçmişi ve sicil dosyası, güvenlik soruşturma raporu, yabancı dil yeterliliğini içeren belgeler bulunmalıdır. Sunulan bilgi ve belgeler ışığında atamaya yetkili kurum amiri, kendisine teklif edilen yönetici adayları içerisinde uygun gördüğü herhangi bir kişiyi atayabilmelidir. Üst düzey yönetici kadrolarına sadece Akademi mezunları arasından atama yapılması gerektiği ve Cumhurbaşkanı tarafından yapılacak vali, büyükelçi ve rektör atamalarının²⁰ TBMM tarafından onaylanması, Anayasa değişikliği ile çözüme kavuşturulmalıdır.

Kursu başarıyla tamamlayan, ancak atamaya yetkili kurum amiri tarafından ilgili yöneticilik kadrosuna atanmayan ya da TBMM tarafından onaylanmayan adaylar, bir sonraki atama teklif döneminde

²⁰ Cumhurbaşkanı bu kadrolar dışındaki üst düzey yönetici kadrolarına Akademi mezunları arasından doğrudan atama yapabilmelidir.

tekrar değerlendirilmek üzere yetkili amire ve/veya TBMM'ye sunulmalıdır.

Bir yönetici adayının mezuniyetinden itibaren üç yıl içinde ilgili kurumun yöneticilik kadrosuna atama işlemi gerçekleştirilmediği takdirde diğer kamu kurumları, bu adayın hizmetine ihtiyaç duyması halinde kişinin görev yaptığı kurumun muvafakati ve KYAB'ın uygun görüşü doğrultusunda alt ve orta kademe yöneticiler için ilgili kişinin atamasını gerçekleştirebilmelidir. Kurumların aynı pozisyon için ihtiyaç duyduğu kadro sayısının beş katını aşan adaylar, akademiden mezun olmuş olmalarına rağmen atama işlemi yapılmamış veya atama işlemi yapılmış ancak TBMM tarafından onaylanmamışsa, ilgili kurumlar KYAB'a alt ve orta düzey ya da üst düzey yönetici yetiştirmek üzere personel kontenjanı bildirememelidir. Öncelikle bu yönetici adayları arasından atama yapılması zorunlu olmalıdır. Bunun sebebi hali hazırda yetişmiş personel bulunurken tekrar yönetici yetiştirmenin hem zaman hem de maliyet açısından uygun olmamasıdır.

63

Ayrıca Akademinin teşkilat yapısının kurulması, öğrenci alımına başlaması ve yeterli mezun vermesi belirli bir zaman diliminde gerçekleşeceği için üst düzey yöneticilerin eğitimi ve Akademiyle ilgili gerekli kanunların çıkmasından sonra bu kanunların en az beş yıl sonra yürürlüğe girmesi gerekmektedir. Beş yıl içerisinde de gerekli alt yapının oluşturularak Akademinin tam anlamıyla faaliyete geçebilmesi için ihtiyaç duyulan mevzuat değişiklikleri yapılmalıdır.

Sonuç

Türkiye'de merkezi bir yöneticilik okulunun bulunmamasının, üst düzey yöneticilerin yetiştirilmesi konusunda önemli bir eksiklik olduğundan hareketle çalışma kapsamında Cumhurbaşkanlığına bağlı Kamu Yöneticiliği Akademisi Başkanlığı adında yeni bir yöneticilik okulunun kurulmasıyla ilgili bir model geliştirilmiştir. Kurulacak olan

bu Akademinin, merkez/taşıra teşkilatında ve mahalli idarelerde görev alacak alt-orta ve üst düzey kamu yöneticilerinin yetiştirilmesini sağlama amacıyla olması gerektiği düşünülmüştür. Öte yandan bu Akademinin, kişilerin bilgi birikimini arttırmak ve özellikle yöneticilik becerilerini geliştirmek amacıyla hem teorik hem de uygulamalı eğitimle faaliyette bulunması gerektiği değerlendirilmiştir. Akademinin en önemli karar organının Akademi Yüksek Kurulu olarak konumlanması, Akademi Başkanının ise yine bu kurul tarafından seçilecek bir başkanla temsil edilmesi gerektiği önerilmiştir. Akademiye temel olarak üç farklı eğitim programı tasarlanmıştır. Bunlar; Alt ve Orta Düzey Kamu Yöneticiliği Programı, Üst Düzey Kamu Yöneticiliği Programı ve Mahalli İdareler Orta Düzey Kamu Yöneticiliği Programıdır. Belirli memuriyet kıdemi olanlardan akademinin yapacağı yazılı yarışma sınavına tabi tutularak başarılı olanların bu programlara kayıt yaptırabileceği düşünülmüştür. Akademiye eğitimini tamamlayıp mezun olan adayların atamaya yetkili amire sunularak atamaların bu adaylar arasından yapılması gerektiği değerlendirilmiştir. Ayrıca belirli süre alt ve orta düzeyde görev almış yöneticilerin tekrar bir değerlendirmeye ve eğitime tabi tutularak üst düzey yönetici kadrolarına atanması ilkesi benimsenmiştir.

Emniyet teşkilatı yöneticileri ve askeri yöneticilerin kendi kurumlarında almış olduğu eğitimin kısmen yeterli olduğu ancak bu kurumlarda çalışan alt ve orta düzey kamu yöneticilerinin üst düzey kadrolara atanmalarından önce bu akademiye eğitim almaları gerektiği değerlendirilmiştir. Diplomatik kariyer memurları ve mülki idare amirlerinin kendi kurumlarında mesleki eğitimlerini tamamladıktan sonra üst düzey yönetici kadrolarına asaleten atanabilmeleri için bu akademiye eğitim almaları gerektiği ve akademinin üst düzey yöneticilik programını başarıyla tamamlamaları gerektiği tavsiye edilmiştir. Akademiye önerilen tüm yöneticilik programlarında;

yönetici adaylarına sadece teorik eğitim değil aynı zamanda atanacağı kurumda uygulamalı eğitim de verilmesi gerektiği, yurt dışı yabancı dil eğitimi ve farklı ülke uygulamalarının bizzat yerinde gördürülmesinin kişinin her anlamda yetişmesine katkı sağlayacağı ve kişiye farklı bir bakış açısı geliştireceği düşünülmüştür. Önerilen model doğrultusunda kurulacak olan Kamu Yöneticiliği Akademisi'nin eğitim hayatına başlayabilmesi ve yeterli mezun vermesi, kuruluş teşkilatını tamamlaması ve gerekli diğer mevzuatın hazırlanabilmesi amacıyla beş yıllık bir geçiş sürecinin uygun olacağı düşünülmüştür.

Kaynakça

- Akbay, C. (2022). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Üst Düzey Kamu Yöneticilerinin Statüsü (Düzenleme, Atama ve Denetleme): Kayırma ve Liyakat Sistemi. [Doktora Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Akça, H., ve Yeşil, Y. (2019). Türkiye'de Üst Düzey Memurların Atanması Bakımından Yeni Düzenlemeler. İçinde H. Akça ve Y. Yeşil (Ed.), *Türk Dünyası Stratejik Araştırmalar Kongresi Bildiri Kitabı* (ss. 352-361). Turkuaz Kongre Yayınları.
- Albayrak, S. O. (2020). Türkiye'de Üst Kademe Kamu Yöneticiliğine Atanma. *Memleket Siyaset Yöneti*, 15(33), 101-140.
- Arı, A. S. (2015). Kamu Yöneticilerinin Yetiştirilmesi: Türkiye-Fransa Örneği. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Medeniyet Üniversitesi.
- Aydın, R., ve Demirelli, L. (2020). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Türk Kamu Personel Yönetiminin Örgütlenmesi. *Yasama Dergisi*, 12(42), 49-96.
- Bayat, B. (2005). Örgüt İçerisindeki Rol ve İşlevleri Bakımından "Orta Kademe" Yöneticileri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(3). 1-13.
- Büyükbuğa, B. (2007). Üst Kademe Yöneticilik Kavramı ve Türkiye'deki Araştırmalar Üzerine Bir İnceleme. [Yayımlanmamış Yüksek Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Çiner, C. U. (2017). Sömürgecilikten İşbirliğine Kamu Yöneticilerinin Yetiştirilmesi: Ulusal Yönetim Okulu (ENA) Deneyimine Farklı Bir Bakış. *Memleket Siyaset Yönetim*, 12(28), 168-180.
- Çelik, S. (2018). Askeri Vesayetin İki Enstrumanı: Milli Güvenlik Akademisi ve Savunma Sekterlikleri. *Journal of Law (Online)*, 2(1). 23-37.
- Demirci, M. A. (2023). Üst Kademe Kamu Yöneticilerinin Yetiştirilmesi: Bir Model Önerisi [Yayımlanmamış Yüksek Tezi]. Sinop Üniversitesi.
- Göksu, O. (2024). Türkiye'de Üst Düzey Kamu Yöneticisi Yetiştirme Sisteminin Gelişimi ve Mevcut Duruma İlişkin Çözüm Önerileri [Yayımlanmamış Yüksek Tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi
- Günay, Ö. F. (2004). Üst Düzey Kamu Yöneticilerinin Yetiştirilmesi. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi

İletişim Başkanlığı (2024).

https://www.iletisim.gov.tr/turkce/dis_basinda_turkiye/detay/turkiye-ilk-kadin-generalini-atadi, Erişim Tarihi: 15.12.2024.

İçişleri Bakanlığı (2024).

<https://www.icisleri.gov.tr/bakanligimiz-bunyesinde-kadin-personel-sayisi-katlanarakartiyor#:~:text=Kad%C4%B1n%20Kaymakam%20say%C4%B1s%C4%B1%202016%20y%C4%B1n%C4%B1nda,24%20bin%20413'e%20y%C3%BCkseldi>. Erişim Tarihi: 15.12.2024.

İnal, K., ve Karakoyunlu, İ. (2021). Enderun Mektebi Örneği Üzerinden Üst Düzey Yönetici Eğitimi Modellemesi. *Türk İdare Dergisi*, 493(3). 135-168.

Karşlı, M. R. (2020). Üst Kademe Kamu Yöneticilerinin Atama Usul ve Esasları Üzerine Bir İnceleme. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 28(1), 187-208.

Kurban, S. (2016). Tanzimat Sonrası Dönemden Günümüze Üst Düzey Yönetici Eğitimi. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 71-81.

Öztürk, S. (2019). Geçmişten Bugüne Üst Düzey Yönetici Yetiştirme: Karşılaştırmalı Bir Analiz. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.

Sezen, S. (2003). *Türk Kamu Yönetiminde Kurullar*. TODAİE.

T.C. Resmi Gazete, "1982 Anayasası", RG: 09.11.1982, 17863. (Mükerrer).

T.C. Resmi Gazete, "1 Sayılı "Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi", RG: 10/7/2018 , 30474.

T.C. Resmi Gazete, "3 Sayılı "Üst Kademe Kamu Yöneticileri İle Kamu Kurum Ve Kuruluşlarında Atama Usullerine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi", RG: 10.07.2018, 30474.

TÜİK, (2024).

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2023-53675>, Erişim Tarihi:15.12.2024.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı (2024).

<https://www.tccb.gov.tr/kabine/> Erişim Tarihi:15.12.2024.

Yılmaz, M., ve Akyüz, N. (2022). Kentsel Dönüşüm Sürecinde Sosyo-Kültürel Farklılaşmalar Üzerine Bir İnceleme. *Euroasia Journal Of Social Sciences & Humanities*, 9(26), 46-62.

- Yılmaz, A. (2012). Türkiye’de Afetlerde Karşılaşılan Sorunlar. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 61-81.
- Yücel, G. (1992). Türkiye’de st Kademe Yöneticilerin Yetiştirilmesi. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı

Bu araştırma Etik Kurul Onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları

Yazar Adı Soyadı: Oğuz GÖKSU (%100)

Çıkar Çatışması

Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kamu Personelinin Güvence Arayışı Neden Bitmiyor?: 1911 Yılından Bir Belge*

*Why Does the Search for Security by Public Personnel Never End?:
A Document From 1911*

Selime YILDIRIM**

Özet

Kamu personeli, kamu yönetimi örgütlenmesinin en önemli unsurlarındadır. Bu nedenle, göreve gelişinden emekliliğine kadar olan kariyer basamakları belirli şekilde örgütlenmiştir. Tüm bunlara rağmen, özellikle emeklilik ve sonrası dönemdeki sorunlar Osmanlı Devleti'nden günümüze çözülebilmemiş değildir. Bu durumun, güncel sebeplerinin yanı sıra geçmişten gelen nedenleri de bulunmaktadır. Bu örneklerden biri Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Mösyö Ultramar tarafından yazılan raporla somutlaşmıştır. Tam adı "Mülkiye, İlmiye ve Askeri Tekaid sandıklarının düzenlenmesi için Mösyö Olter Emar tarafından hazırlanan rapor" olan ilgili çalışma, dönemin koşulları ile söz konusu sorunları da gündeme getirmektedir.

Memurların düzenli bir gelirin olmaması, güvenlik sistemi oluşturulmasında başlıca engeldir. Hazineden gelen gelirin düzensiz akışı, güvenlik sisteminin kurulmasını geciktirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda, yerel ihtiyaçların öncelikle yerel halk ve örgütler tarafından karşılandığı bilinmektedir. Bu noktada örgütlü yapıların, özellikle loncaların varlığını görmekteyiz. Bu örgütlerin ilki ve en ilkel olanı sandıktır. Sadece Osmanlı İmparatorluğu'nda değil, dünyanın her yerinde kullanılan

70

* Bu çalışma, 26-27 Ekim 2023 tarihinde gerçekleşen Uluslararası Kamu Yönetimi Kongresi'nde sunulmuş ve özeti yayımlanmıştır. Yine bu çalışmada, yazarın Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Yönetim Bilimleri) A.B.D.'nda savunduğu "Geç Osmanlı Erken CumhuriyetDöneminde Memur ve Memur Örgütlenmeleri" isimli doktora tezinden yararlanılmıştır.

** Dr. Öğretim Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Yönetim Bilimleri A.B.D., selimeyildirim@kmu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0584-0618>.

Geliş/Submitted: 06.03.2025 | **Kabul/Accepted:** 17.06.2025

Atıf/Cite: Yıldırım, S. (2025). Kamu Personelinin Güvence Arayışı Neden Bitmiyor?: 1911 Yılından Bir Belge. *Publicus*, (3). 70-106.

sandık, en basit ve en pratik örgütlenme biçimiydi. Bu bağlamda, Osmanlı İmparatorluğu'nda işçi kitlelerinin sandıklardan yararlanması yaygın bir yöntemdir. Başlangıçta günlük ihtiyaçlar ve çıkarlar için kullanılan sandıklar, sonrasında geleceğe yönelik tasarruf aracı haline gelmiştir. Memurların sandıklarda örgütlenmesi, düzenli gelirleri sayesinde mümkün olmuştur. Önce askerler, sonrasında Mülkiye memurları olmak üzere tüm memurların sandıklar etrafında örgütlendiği görülmektedir. Sandık sayısının artması sorunları da beraberinde getirmiştir. 19. yüzyılın ortalarından itibaren örgütlenen sandıkların çeşitli meslek grupları arasında yaygınlaşması, uygulamada zorluklara yol açmıştır. 20. yüzyılın başlarında ise emeklilik sisteminde reform arayışları ciddi anlamda başlamıştır.

Söz konusu rapora göre, sandıkların geliri ve sandıktan maaş alanların sayısı temel aksaklıkları oluşturmaktadır. Sandıkların kurumsal olarak örgütlenmeleri ve tanınmaları yeni olmasına rağmen, yaşanan aksaklıklar yapısal sorunlar olduğunu akla getirmektedir. Diğer yandan ise hem rapor yazılmadan hem de yazıldıktan sonra yasal düzenlemeler yapılmaya devam etmiştir. Diğer bir deyişle, alanı düzenleme çabası sürmüştür. Raporda, Almanya ve Fransa ile karşılaştırma yapılarak sandıkların nasıl daha iyi yönetileceğine dair önerilerde bulunulmuştur.

Bu çalışmada, söz konusu rapor bağlamında 20. yüzyılın başı itibariyle memur sandıklarında ne gibi sorunlar yaşandığı ve daha geniş açıdan memurların kendilerini güvence altına alma serüvenlerinin bir parçası ele alınacaktır. Bu tartışma yürütülürken sadece belgedeki bilgilerden hareket edilmeyecek; dönemin sosyo-ekonomik koşulları ile yönetim yapısı da irdelenecektir. Betimsel bir yöntem izlenerek genel görünüm sunulacaktır. Çalışmada, birincil bir kaynak olan rapordan yararlanılarak memur sandıkları “reformu” tartışılacaktır. Çalışmanın tezi, memurların özel olarak sandıklarda genel olarak pek çok alanda yaşadıkları sorunların tekil olarak ele alınamayacağıdır. Daha çok sosyal politika alanında incelenen tartışmaların, kamu yönetimi bağlamında irdelenmesi çalışmanın özgün yanını oluşturmaktadır. Bu alanda yapılan reform çalışmaları, dönemin yönetim örgütlenmesi ile yakından ilişkilidir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Personeli, Sandık, Reform, Sosyal Güvenlik, Osmanlı Devleti

Abstract

Public personnel have long constituted a foundational pillar of public administration, with their career trajectories—spanning from appointment to retirement—traditionally structured within a formalized and institutional framework. Despite this structure, enduring challenges, particularly in the retirement and post-retirement phases, have persisted since the late Ottoman period. These challenges are not solely products of contemporary conditions but are rooted in historical legacies that continue to shape the institutional contours of public sector social security.

A salient example of early diagnostic efforts is the report authored by Monsieur Olter Emar during the final years of the Ottoman Empire, entitled “Report Prepared by Monsieur Olter Emar for the Organisation of the Mülkiye, İlmiye, and Military Unified Pension Funds”. The report offers a critical assessment of the working conditions and retirement-related issues confronting public servants of the time. Emar identifies the lack of a stable and predictable income for civil servants as the primary impediment to establishing a functional pension system. The irregular and insufficient revenue flow from the imperial treasury hindered the development of sustainable pension infrastructure.

In the Ottoman administrative tradition, local needs were frequently addressed by local actors, including guilds, which played a pivotal and organized role. One of the earliest institutional forms to emerge in this context was the fund—a widely adopted mechanism used not only in the Ottoman Empire but also in other contexts globally. Originally conceived to address immediate, short-term needs, these funds gradually evolved into rudimentary savings and retirement instruments. With the institutionalization of salaried civil service—especially among military personnel and, later, Mülkiye officials—participation in pension funds became increasingly viable.

However, by the mid-19th century, the rapid proliferation of such funds across different professional domains gave rise to significant administrative and fiscal inefficiencies. By the early 20th century, a growing consensus emerged regarding the urgent need for systemic reform. Emar’s report highlights the structural limitations of the pension system, citing insufficient fund revenues and the rising number of pensioners as critical concerns. Although these pension funds were relatively novel institutional arrangements, they were already exhibiting foundational weaknesses. Nevertheless, successive waves of legal reform and regulatory intervention were undertaken, both prior to and following the report, in an attempt to address these issues.

Notably, Emar’s report situates the Ottoman pension system in comparative perspective, drawing on examples from Germany and France to formulate recommendations for improved fund governance and fiscal management. This study positions Emar’s report as a central analytical reference to explore the institutional,

financial, and administrative challenges of civil servants' pension funds at the turn of the twentieth century. It also examines the broader trajectory of civil servants' incorporation into a nascent social security framework. Employing a descriptive methodology grounded in primary archival sources, the analysis extends beyond Emar's account to contextualize the pension system within the socio-economic and bureaucratic transformations of the period.

The core argument advanced in this study is that the problems associated with civil servants' pensions were, and continue to be, structural in nature. As such, they demand a comprehensive and systemic policy approach rather than incremental reforms. By revisiting these historical dynamics, the study seeks to inform contemporary debates on the sustainability and equity of public sector pension systems in modern administrative contexts.

Keywords: Public Personnel, Fund, Reform, Social Security, Ottoman Empire

Giriş

Memurların, daha geniş perspektifte kamu personelinin, toplumsal koşullardan bağımsız olmadığını gözlemlemek zor değildir. Memurlar, her ne kadar bu koşulları yaşamak durumunda kalsalar da mesleki statülerinden kaynaklı olarak toplumun diğer kesimlerinden birtakım farklılıklar taşımakta ya da taşıması beklenmektedir. Bu nedenler de kamu personelinin hem genel yaşam şartlarını hem de toplumla olan bağını etkilemektedir.

Memurlar, sadece Osmanlı Devleti'nde değil; dünyada da benzer koşulları paylaşmaktadır. Toplumsal ilişkiler içinde birey olarak da varolmaları, statüsel kaygıları artırmaktadır. Bu nedenle, kamu personelinin kendini güvence altına alma isteği; diğer çalışan kitlelerinden farklı düzeylerde gerçekleşmiştir. Her ne kadar örgütlerde ortaklaşa ve benzer eylemlilikler içinde bulunsalar da zaman içinde kendilerini farklı şekilde konumlamayı bilmiş ve bunu hızla yapmışlardır.

Memurların ilk olarak kullandıkları örgütlenme biçimi, sandıklar olmuştur. Sandıklar, memurlar için en basit örgütlenme koşullarını doğurmuştur. Düzenli gelir elde etmeleri ile birlikte sandıkların temeli oluşmuş; 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren örgütlenmişlerdir. Osmanlı Devleti'ne özgü olan bu durumun, dünyada da öncülleri ve ardılları bulunmaktadır. Genel anlamda, işçilerin sandık tipi örgütlenmeleri ilk kullanan gruplardan biri olduğu kabul edilmektedir.

Sandıkların kurulması ve zaman içinde çeşitli işkolu ile işyerlerine özgü şekilde doğmaya devam etmesi ise birtakım sorunlara neden olmuştur. Her şeyden önce sandıklar arasında bir birlik yoktur. Ortak kurallar ve hareketlerin görülmediği söylenebilir.

Artan örgütlenmelerin ise toplumsal gelişmelerle yakından ilgisi bulunmaktadır. Bu bağlamda, yaşanan sorunlar gelişerek büyümüş;

aksaklıklara da neden olmuştur. Sandıkların bir çözüm aracı olarak görülmesiyle birlikte, içinde bulundukları durumdan kurtulmaları da önemli bir hale gelmiştir. Bu dönemde, sadece Osmanlı Devleti değil; dünyada pek çok örneği bulunan “ıslah” hareketinin bir tesadüfe işaret etmediği de söylenmelidir. Dünyanın ekonomik ve toplumsal koşulları, bir bütün olarak 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başı itibarıyla sorunlara yol açmıştır. Bu bağlamda, kapitalizmin en büyük krizlerinden birini bahsedilen dönemde yaşadığı hatırlatılmalıdır.

20. yüzyılın şafağında, memurların çekirdeğini oluşturduğu ve kamu personelinin tümünü kapsayan sorunların sürekliliği bulunması tercih edilmemektedir. Bu nedenle, devletin tümünde görülen düzenleme çalışmalarının bu alana yansıması da olağandır. Yönetim yapısındaki reform, bu dönemin önemli başlıklarındandır.

Osmanlı Devleti, pek çok alanda yapmayı tercih ettiği gibi bu alanda da uzman görüşünden yararlanmayı tercih etmiştir. Bu tutum, Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti dönemine yansıyan özelliklerden biri olmuştur. Mösyö Ultramar (Oltaramar)¹, bu alanda önemli aktüerya uzmanlarından biri olarak görülerek kendisine askeriye, mülkiye ve ilmiye sandıklarındaki sorunların çözümüne dönük bir rapor hazırlatılmıştır. Raporun oldukça detaylı şekilde hazırlandığı ve sandıkların işleyişine ilişkin ayrıntılara yer verildiği görülmektedir. Söz konusu rapor, 1911 yılında İstanbul’da yazılmıştır ve Osmanlı

¹ Arşiv belgesinde bu isim, Mösyö Olter Emar olarak geçmektedir. Ancak belgedeki isim dikkatli şekilde incelendiğinde, Ultramar (Oltaramar) şeklinde okunabileceği görülmektedir. Arşivlerdeki özetler, yol gösterici olmakla birlikte hataları da barındırabilmektedir.

Türkçesi'ne çevrilmiş biçimi arşivde yer almaktadır. Bu çalışmada da arşivde yer alan çeviri belge üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır.²

Diğer yandan ise bu denli sorunlar barındıran bir alanda, sadece Osmanlı Devleti'nin deneyimlerinden yararlanmak yeterli olmamıştır. Fransa ve Almanya örneklerinden yararlanılarak yaşanan sorunlara çözümler üretilmeye çalışılmıştır. Bu ülkelerin ele alınmasının önemli sebepleri bulunmaktadır.

Bu belgede, kamu personelinin hakları, çalışma koşulları, emeklilik, malullük gibi önemli başlıklara yer verilmiştir. Belgede kamu personel düzeninin o dönemki görünümünün yanı sıra, dönemsel gelişmeler de gözlenebilmektedir. Bu bağlamda, raporda tespit edilen sorunlar ile birlikte birçok çözüm önerisi sunulmaktadır. Temelde ise sadece Osmanlı Devleti'nde değil; aynı zamanda, dünyada da birtakım sorunlar olduğu görülmektedir. Almanya ve Fransa örnekleri raporda, bu alanlardaki sorunları örneklendirmek için yer almaktadır. Özellikle emeklilik gibi temel alanlarda bu sorunlar bulunmaktadır.

Kamu personelinin kendini güvence altına alma isteği, söz konusu sorunlar nedeniyle anlaşılabilir. Sandıklar, kurulup örgütlenseler de yeterli geliri sağlamaları zaman almıştır. Sandıkların yönetimi konusunda en büyük sorun bu noktada ortaya çıkmıştır. Diğer yandan ise artan güvence arayışı, sandık sayılarının kontrolsüz şekilde artmasına neden olmuştur.

Bu çalışmada, 20. yüzyılın başı itibariyle memurların henüz yeni kazanımları olan statüsel kimlikleri üzerinden devlet ile olan ilişkileri incelenecektir. Dönem itibariyle devletin bir işveren olarak yeni bir rol

² Arşiv taramalarında tespit edilen ve görülen belge, erişim açısından kolaylık sağladığından Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi'nin kataloğunda bulunan kopya (aynen) üzerinden ele alınmıştır. <http://isamveri.org/pdfsaleosm> (Erişim Tarihi: 08.06.2025).

üstlendiği gözden kaçmamalıdır. Bu doğrultuda, dönemin kamu yönetimi örgütlenmesi bir izlek olarak kabul edilerek memurların kendilerine güvenceye alma deneyimleri tartışılacaktır.

Çalışmanın temeli, “Mülkiye, İlmiye ve Askeri Tekaüd sandıklarının düzenlenmesi için Mösyö Olter Emar tarafından hazırlanan rapor”a dayanmakta olup söz konusu rapor, sadece transkripsiyonu yapıp tanıtılmamaktadır. Raporun hazırlanmasına neden olan şartlar ve sonuçları da ele alınmaktadır. Rapor çerçevesinde, dönemin memur ve kamu yönetimi anlayışı da incelenecektir.

20. yüzyılın başı itibariyle, kurumsallaşmaya çalışan sosyal güvenlik anlayışının bu denli aşınmasının nedenleri bir yana günümüze de yansması geniş olmuştur. Parçalı, nitel değil nicel özelliklerin ağır bastığı bir örgütlenme biçiminden söz etmek mümkündür.

Çalışmanın iddiası, raporda yer alan sorunların daha geniş kapsamda ele alınması gerekliliğidir. Belge çerçevesinde yapılan çıkarımların, günümüzdeki tartışmalara fikir vermesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın tezi, memurların özel olarak sandıklarda genel olarak pek çok alanda yaşadıkları sorunların tekil olarak ele alınamayacağıdır. Bu tartışmalar, kamu yönetimi örgütlenmesinin tümünü temsil etmektedir. Daha çok sosyal politika alanında incelenen tartışmaların, kamu yönetimi bağlamında irdelenmesi çalışmanın özgün yanını oluşturmaktadır. Memurlar, kamu yönetiminin önemli bir parçasıdır. Bu nedenle, sadece kamu hizmeti sunarken kurduğu bağ ile değil; mesleki ve toplumla kurduğu ilişki ile de değerlendirilmeyi hak etmektedir. Bu alanda yapılan reform çalışmaları, kamu yönetimi ile yakından ilişkilidir.

20. Yüzyılın Başında Osmanlı Devleti ve Memurlar

Yönetim örgütlenmesi başta olmak üzere, Osmanlı Devleti 20. yüzyılın başı itibariyle dönüşmektedir. Geçmiş deneyimler, Osmanlı Devleti’ne özgü koşulları kazandırmıştır. Osmanlı Devleti de kuruluş sürecinden

20. yüzyıla kadar aşamalar kaydetmiş ve bu durum yönetim sistemine yansımıştır.

Tüm bunlarla birlikte, bir yapının ilk ortaya çıktığı andan sonsuza kadar aynı şekilde kalması mümkün değildir. Her varlığın bir yaşam süresi bulunmaktadır ve bu süre sadece iç dinamiklerle değil; dış dinamiklerle de belirlenmektedir. Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın başı itibariyle tam da böyle bir süreç içindedir.

Dünyada gerçekleşen büyük dönüşüm, Osmanlı Devleti'ni yakından etkilemiştir. Bu dönüşüm, sadece ekonomik açıdan ele alınmayacak kadar geniştir. Hükümet etme biçimlerinin yanında, toplumsal ve siyasal olarak da değerlendirilmelidir (Neumann, 2011, s. 83). Osmanlı Devleti'nin güçlü hükmetme biçimleri bulunmaktadır ve memurları bu konuda bir araç olarak kullanmaktadır. Beylikten İmparatorluğa giden her dönemde, yönetim yapısı ve yönetici sınıfın niteliği de değişmiştir. Sosyo-ekonomik koşullar, bu durumu belirleyen en temel etken olmuştur. Osmanlı "Devleti", gerçek bir devlet haline gelirken kurumsallaşma sürecinde bu etkileri derinden hissetmiştir.

Askeri sınıf, Osmanlı Devleti'nin doğuşu itibariyle önemli roldedir. Erken dönemde gaziler tarafından üstlenilen din temelli bir süreç görülse de (İnalcık, 2009, s. 149) askeri yöneticilerin yönetim görevinde yer alması ile birlikte bürokraside askerlerin egemenliği söz konusu olmuştur. Asker-yöneticilerin ağırlığı zaman içinde genişlemiştir.³

Memurluğa giriş ise zaman içinde daha toplumsal hale gelmiştir. Memur okullarının açılması ve memuriyete girişte yarışma ile eğitim

³ "Askeri" terimi dönem itibariyle, sadece koruma görevi üstlenen kişileri değil; yönetici kesimin büyük çoğunluğunu ifade etmektedir: "*Asker, bürokrat ya da yargı görevlisi olarak yönetimle ilişkili olan herkes fiilen askeri sınıftandı.*" (Fleischer, 2009, s. 4).

şartının konulmasıyla, memurluk mesleğinin yeni bir biçime kavuştuğu görülmektedir (Findley, 2019, s. 525).

Bu durum, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Tanzimat Dönemi'ne kadar memurluk mesleğinin sınıfsal profilini de yakından etkilemiştir. Önceki dönemlerde iyi ailelere mensup ya da büyük hizmetleri olan kişiler memurluk görevine getirilmiştir. Memurluğun belirli şartlara bağlanıp toplumun geneline açılmasıyla birlikte (Findley, 2019, s. 342), sosyoekonomik beklentiler de artmıştır.

Bürokrasi, özellikle Tanzimat sonrasında en çok değişikliğe uğrayan reform alanı olmuştur. Diğer yandan da Osmanlı Devleti'nin tarihi içinde özel bir önemi bulunmaktadır. Denilebilir ki Osmanlı Devleti'ndeki her gelişme, bürokratik kitleyi yakından etkilemiştir.

Osmanlı Devleti, bu dönemde bir yandan yenileşme hareketleriyle “düzenlemeler çağı”na girerken esas olarak yapısal sorunlarını çözmek niyetindeydi. Bu düzenlemeler, gerçek sorunlara dayanan reformları anlatmaktadır. Yapısal sorunlar ise Osmanlı Devleti'nin yönetsel süreçleri başta ekonomik ve toplumsal alanda yer almıştır. Yaşanan sorunlar, dünyada görülen bir kırılmanın sonucu olmakla birlikte; Osmanlı Devleti'nin kendine dönük problemleri de bulunmaktadır.

19. yüzyılda ise ıslahatlar reforma dönüşmüş; gönüllük değil neredeyse zorunluluk esasına dayanır olmuştur. Osmanlı Devleti, sadece içinde bulunduğu güç durumdan kurtulmak için değil; dünyadaki dönüşümün bir parçası olmak için de bu duruşu sergilemiştir. Tanzimat ve Islahat Fermanları'nın nitelikleri tartışılrsa da bu konuda bir irade koydukları açıktır ve yolun devamını gösteren işaretlerdir. Kapsamlı düzenlemeler, giderek alışkanlık ve tutumları değiştirmektedir.

Bürokratik sınıfın gelişmesi ve toplumsallaşması da bu yollarla gerçekleşmiştir. Bürokratik sınıfın ortaya çıkması ile birlikte, çalışan

çeşitliliği artmış ve seçkin yönetici sınıfın belirleyiciliği devam etse de farklılıklar doğmuştur. Bürokratik kültürün değişimine neden olan anlayış ise yönetimin dönüşümü ile ilgilidir. Bu yolda Mekteb-i Mülkiye başta olmak üzere, bürokrasiye iş gücü yetiştirecek birçok okulun kurulduğu görülmektedir. Bu okullar, nitelikli iş gücü oluşturmalarının yanında bürokratik kültürün olmasında önemli rol oynamaktadır.

Toplumsal pek çok alanda olduğu gibi, sorunların temeli ekonomikti ve dünyada yaşanan ulaşım, iletişim vs. alanlarda görülen değişiklikler ekonomik birikimin niteliğini dönüştürmektedir. Bu durumdan, devletler etkilenmekte; ekonomik, sosyal ve yönetsel sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Çalışan kitleleri ise ilk elden etkilenen grup olmaktadır. Osmanlı Devleti'nde de işçiler, sanayileşme hamleleriyle gerçek anlamıyla varlıklarını anlayıp göstermeye başlamışlardır (Fişek, 1969, s. 4). Daha önce bu ayrımı yapmak oldukça güçtür. İşçilerin değişen dinamiklerden hızla etkilendiğini söylemek mümkündür.

Memurlar, 1838 yılından itibaren maaş sistemi ile düzenli gelir elde etmiştir. Osmanlı Devleti'nin özgü koşulları nedeniyle bu sistemin tam olarak uygulanması zaman alırken bir yandan da yaşanan ekonomik sorunlar nedeniyle maaşların ödenememesi gündeme gelmiştir (Yıldırım, 2015, s. 53). Memurlar ise artan sayıları ve ekonomik sorunları ile bir çıkmaz içindedir.

Memurların 1838 yılı itibarıyla maaşa bağlanması ile Tanzimat ve ardından Islahat Fermanları'yla başlayan süreç, toplumu dönüştürdüğü gibi memurları da etkilemiştir. Bu dönem öncesinde, memurların geçimi düzenli bir maaş sistemine tabi değildir. Padişah tarafından tahsis edilen mülkler ya da birtakım düzensiz gelir biçimleri

ile yaşamlarını sürdürmekteydiler.⁴ Tanzimat Dönemi'nin beraberinde getirdiği dönüşümler, doğrudan ya da dolaylı şekilde toplumun her kesimini etkilemiştir:

Osmanlı merkez yöneticileri, karşı karşıya kaldıkları siyasi, toplumsal ve iktisadi sorunlara rağmen mali alanda 19. yüzyıl boyunca önemli kazanımlar elde ettiler ve merkezi hazinenin gelirlerini kayda değer ölçüde artırdılar. 1770'lerin sonlarından Tanzimat'ın ilanına kadar geçen yarım yüzyıllık süreçte dağınık bir görünüm sergileyen gelirler idaresinin tek bütçe sisteminde birleştirilmesi, vergi sisteminin basitleştirilmesi, esham ve kaime gibi kısa ve orta vadeli yeni iç borçlanma araçlarının devreye sokulması ve benzeri konularda önemli adımlar atıldı ve merkez ve taşra maliyesinin kurumsal yapılanmasında radikal dönüşümler gerçekleştirildi. Tanzimat'ın ilanıyla birlikte bu uygulamalar daha da genişletildi ve derinleştirildi.

(...)

Bütün sınırlılıklarına rağmen Tanzimat reformları, idari ve askeri alanlardaki yeni düzenlemeler ve oluşumlar, ulaşım ve haberleşme alanlarındaki yatırımlar, eğitim, sağlık ve sosyal politika alanlarında atılan adımlar merkezi hazine gelirlerindeki söz konusu artışla gerçekleştirilebilmişti (Özbek, 2021, s. 300).

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sandık tipi örgütlenmeler, memurlar arasında görülmektedir. İlk örgütlenmeler, askerler arasında gerçekleşmiştir. 1866 yılında Askeri Tekaüd Sandığı kurulmuştur (Akçomak, 1989, s. 44). Sandığın katılımcıları, "*Sandıktan, askeri sınıf ve jandarma ile askeri memur ve katiplerin emekli olanları ve bunların dul ve yetimleri yararlanabileceklerdir.*" (Kala, 2018, s. 29). Sonrasında, sivil

⁴ "II. Mahmut döneminde hız kazanan merkez teşkilatındaki yeniden yapılanma sonucunda bürokrasi hacim olarak giderek genişlemiş ve sayıları artan memurlara 1838'den itibaren maaş bağlanması kararlaştırılmıştır. Bu kararın amacı tahsisat ve iltizam sistemlerinin yol açtığı rüşvet ve yolsuzluğu ortadan kaldırmaktadır." (Özbek, 2006, s. 45).

memurlar arasında sandıklar örgütlenmiştir. 1881 yılında yayımlanan kararname ile mülkiye sınıfı için sandık sistemine geçilmiştir (Gökmen, 2022, s. 81). Sandık gelirin ana aktörü, sandığın katılımcıları ve işyerleridir (Çubuk, 1986, s. 219).

Sivil memurların da sandık sistemine dahil olmasıyla bu sistem giderek yaygın bir hal almış; 20. yüzyılın başı itibariyle ilmiye sınıfının dahil olmasıyla zincir tamamlanmıştır. Bu dönemde, memur kavramı modern anlamını almaya başlasa da günümüzdeki anlamını bulmamıştır. Söz konusu dönem öncesinde ise “*memur*” kavramı daha geniş bir çalışan kitlesini anlatmak için kullanılıyordu. Memur, “emir alan ve devlet hizmetinde bulunan kişileri” ifade etmektedir (Kayar, 2022, s. 25).

Modern memur kavramının ortaya çıkmasında, söz konusu çalışanlar kümesinin maaşa bağlanmasının ilgisi bulunmaktadır. Diğer yandan, kol ve kafa emeği arasındaki ayrım, memur ve müstahdem ayrımı ile somutlaşmıştır (Aslan, 2019, s. 302-303). Müstahdem, daha çok kamu hizmeti yerine getirilirken yardımcı hizmetleri sunan kişileri anlatmaktadır. Müstahdemlerin, memur statüsünde olmamaları da önemli bir ayrımdır (Ayman Güler, 2020, s. 109).

Türkiye Cumhuriyeti döneminde olduğu gibi, Osmanlı Devleti döneminde de devlet başlıca işveren olarak belirleyici bir role sahiptir. Bu durum, işçi “sınıf”ının olduğu gibi memurların da sınıfsal karakterini etkilemiştir. İşçi sınıfının kendine has dinamiklerinin ortaya çıkmasında, devlet tırpanlayıcı bir unsur olarak karşılına çıkmıştır. Bunun yanında, sanayileşme hamlelerinin Osmanlı Devleti döneminde olduğu gibi devlet eliyle gerçekleştiği görülmektedir. Bu nedenle, sosyal güvenlik uygulamalarının bu işyerlerinde çalışanlar tarafından oluşturulup uygulandığını tahmin etmek güç değildir. Kamu işyerleri hem memur hem de işçiler için önemli bir okul olmuştur:

Esas olarak kamu personelinin çalıştığı devlet daireleri ve devlete ait fabrikalar, madenler ve tersaneler işyeri bakımından sosyal güvenliğin kapsamını oluşturmaktadır. Diğer yandan, çoğunluğu yabancılar ve azınlıklar tarafından imtiyaz usulü ile işletilen fabrikalar, madenler, demiryolu işletmeleri, vapur işletmeleri gibi çok sayıda işçinin bir arada çalıştığı işletmeler de işyeri bakımından sosyal güvenliğin kapsamını teşkil etmektedir (Kala, 2018, s. 56).

Memurların giderek kitlesel bir hale gelmesi, sosyal güvenlik sorunlarını da gündeme getirmiştir. Bunun yanında, ücretler de bu konunun önemli bir parçasıdır. Bu nedenlerle, sandık sisteminin giderek yaygınlaştığı görülmektedir. Esasında sandık sistemi, Osmanlı Devleti'nin yabancı olduğu bir sistem değildir. Lonca gibi Osmanlı Devleti'nin belkemiğini oluşturan bir örgütlenme içinde sandıkların kullanıldığı görülmektedir (Ortaylı, 2008 s. 298). Sandıkların kurumsal hale gelişi ise 19. yüzyılın ortasından sonra gerçekleşmiştir.

Sandıklar, yardımlaşma temelli bir örgütlenme biçimini anlatmaktadır. Sadece Osmanlı Devleti'nde değil, dünyanın pek çok ülkesinde örnekleri görülmüştür:

Ticari amaç taşımayan ve sigorta tekniğinin aksine herhangi bir aracı kabul etmeyen yardımlaşma sandıkları sosyal tehlikelere karşı kendilerini güvence altına almak isteyen ve aynı koşullar içinde bulunan bir topluluğun oluşturduğu, bu topluluk üyelerinden birinin karşılaştığı riskin yükünü topluluğun öteki üyeleri arasında dağıtan ve üyelerin temsilcileri tarafından yönetilen kurumlardır (Güzel ve Okur, 1994, s. 11).

Sandıkların kuruluşundaki temel amacın kendini güvence altına almak olduğu görülmekte; diğer bir deyişle kendiliğinden ve örgütsüz koşullarda kuruldukları anlaşılmaktadır. Benzer örgütler incelendiğinde, sandıkların en ilkel ve kadim örgütler olduğu da gün yüzüne çıkmaktadır (Yıldırım, 2024, s. 77).

Osmanlı Devleti'nin yönetsel krizi bir yana, ekonomik alanda zorlanmalar başlamıştır. Tanzimat Dönemi de bu bütünlüklü sürece bir çözüm arayışıdır. Zorlu ekonomik koşullarla birleşince, sandık sayısı giderek artmış ve bir "yönetim" krizinin çıktığı görülmüştür. Sandıkları yönetememek, giderek olağan bir hal almıştır. Gelir gider dengesizliği, en temel sorundur. Diğer yandan katılımcı sayısından kaynaklanan belirsizlikler ve uygulamadaki uyumsuzluklar, ikinci sorun alanıdır. Bunun örneklerinden biri de Askeri Tekaüd Sandığı'nda görülmektedir:

Şüphesiz sandığın en ciddi problemi aidatlar meselesiydi. Sandığın 1898 yılında yaklaşık 27 milyon alacağı birikmişti. Gelir kaynaklarının yetersiz oluşu ya da toplanamaması doğrudan emeklilere yansıyor ve bazı dönemlerde aylarca maaş verilemediği oluyordu. Bu problem, maaşını alamayan emekli, dul ve yetimlerin bazı bölgelerde gösteriler yapmasına neden oluyordu (Özger, 2011, s. 246-247).

20. yüzyılın başı itibariyle bu sorunlar, Osmanlı Devleti ve dünyadaki gelişmelerden kaynaklanan sebeplerle zirve yapmıştır. Sandıkların yönetilmesi çetrefil hale gelmiştir. Dönem içinde emeklilik ve diğer sosyal güvenlik alanlarında, parçalı düzenlemeler yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nin benimsediği sosyal güvenlik uygulamaları ise modern teknikler olmaktan uzaktır (Makal, 1997, s. 214).

Osmanlı Devleti'nde gelişen sosyal güvenlik anlayışının, Tanzimat sonrası dönemin ürünü olduğu söylenebilir (Kala, 2018, s. 10). Bu dönemde, çağdaş bir sosyal güvenlik sistemi oluşturulmasının koşulları tam olarak gerçekleşmemiş ancak yolu açılmıştır (Kulaksız, 1999, s. 147). Bu noktada, memurlar belirleyici roledir: *"Osmanlı İmparatorluğu'nda günümüz sosyal güvenlik anlayışına yakın uygulamalar büyük ölçüde kamu görevlilerine yönelikti."* (Makal, 1997, s. 215-216).

Sandıklar henüz ortak bir yönetim içinde bulunmadığından, genellikle kuruluş iznini aldıkları ilgili bakanlık ya da örgütlerle

ilintilendirilmektedir (Kulaksız, 1999, s. 88). Artan sandık sayısı, birtakım uyumsuzluk ve sorunları beraberinde getirmektedir. Büyük bir çatı altında toplanmamaları, belli kurallara tabi olamamaları bu durumu ortaya koyan en önemli nedenlerdendir. Çalışanlar, kendi istekleriyle de sandıklar kurmaya başlamıştır. Bu karmaşa ise zaman içinde bir düzenleme ihtiyacını doğurmuştur.

Zorlaşan ekonomik şartlar ise memurları eylemlilik içinde bulunmaya mecbur etmiştir.⁵ Burada 1908 Grevleri gibi simgesel ve etkili olayları da anmak gerekmektedir. 1908 Grevleri her ne kadar büyük bir dinamik oluştursa da Osmanlı Devleti bu dinamığa karşılık vermiş ve gelecek tepkileri karşılamıştır.

20. yüzyılın başı itibariyle, düzenleme yeterli bir araç değildir. Osmanlı Devleti'nin çöküşünün gerçekleşmesi bir beklenen bir sondu. Yapılan reformlarla bu çöküşün geciktirilmesi ve iyi ihtimalle ıslah yoluyla devletin kurtulması hedeflenmekteydi. Osmanlı Devleti'nde, sorunların uzman raporları ile çözülmesi yolu benimsenmiştir. Söz konusu raporlar, bir reform belgesi olarak da nitelendirilebilir. Bu durum, Cumhuriyet döneminde de uzun süre devam etmiştir.

Her ne kadar işin uzmanına başvurulduğu için bu yöntem uygun bulunsa da ülke ve toplumun gerçeklerine sınırlı şekilde hâkim; belli süre içinde bu işi bir görev edinen uzman raporları, yüzeysel olmaya mahkûm olmuştur. Nesnel bir bakışın yararları olsa da söz konusu nedenler ön plana çıkmaktadır.

Osmanlı ekonomisinin kötü hale gelmesi nedeniyle sandıkların gelir gider dengesi olduğu gibi sermayelerinde de sorunlar görülmeye

⁵ "Memurların iş bırakma eylemleri 1908'de İttihad ve Terakki'nin yönetimi devralmasından sonra da devam etmişti. Bu yeni dönemde, askerler ve elçilik çalışanları dışında bakanlık çalışanları, öğretmenler, telgrafçılar gibi memurlar da iş bırakma eylemlerine başvurmuştu." (Yıldırım, 2015, s. 71).

başlanmıştır. Tekil olarak yapılan düzenlemelerin yetersiz kalması ve bu durumun idarenin işleyişini etkilemesi nedeniyle, sandıklarda düzenleme yapmak neredeyse zorunlu hale gelmiştir.

Bir Reform Belgesi Olarak “Mülkiye, İlmiye ve Askeri Tekaüd Sandıklarının Düzenlenmesi İçin Mösyö Olter Emar Tarafından Hazırlanan Rapor”

20. yüzyıla giden yol hem Osmanlı Devleti hem de dünya için çetrefildir. 20. yüzyılın büyük dönüşümlerinin habercisi olan bu süreç, ekonomik sistem başta olmak üzere pek çok alanda yaşanan büyük kırılmaların sonucudur (Pamuk, 2014, s. 163). Bu kırılmalar, sadece ekonomi temelli değildir. Savaşlar, ulus devletlerin doğuşu ve dönüşen toplumsal yapı da 20. yüzyılın karakterini belirlemiştir. Böylesine geniş kırılmanın yaşandığı bir dönemde ise suların bir anda durulması mümkün olmadığı gibi yeni gelişmelerin doğması da olasıdır.

86

Osmanlı Devleti’nin kendi içinde süregelen savaşlar, yaşanan siyasal ve toplumsal sorunları çözümsüz hale getirmektedir. Yaşam süresi sona ermekte olan bir devletin yaşadığı yapısal sorunlara, zor koşullar da eklenmiştir. İşte tam da bu dönemde, memurların yaşam koşulları ağırlaşmıştır. Bu nedenle, kendilerini güvence altına alma isteği her zamankinden daha fazladır. Sandık benzeri araçlara, bu dönemde daha fazla rol düşmektedir.

Bu raporun yazılma nedenlerinden önce, bu sonucu doğuran olaylardan da bahsedilmelidir. Bir önceki bölümde kısmen bahsedilse de bu gelişmeleri bir kez daha vurgulamanın kanımızca sakıncası bulunmamaktadır. 1911 yılına gelinceye kadar memurlar da dahil olmak üzere, çalışanların tümünü etkileyecek şartlar doğmuştur. Bunlardan biri, II. Meşrutiyet’le doğan yeni siyasal ortam ve örgütlülük koşullarıdır. Memur sınıfı için de yeni bir farkındalık sürecini ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde, işyerlerinde başlayan kıvılcımın zaman içinde tüm toplumu etkileyecek bir ivmeye kavuştuğunu söylemek

mümkündür. 1908 Grevleri de bu doğrultuda ortaya çıkmış ve oldukça etkili olmuştur: “2. Meşrutiyet döneminde örgütlerin nitelikleri de değişmiştir; hem boyutları gelişmiş hem de politik hale gelmiştir.” (Makal, 1997, s. 245).

Memurlar da 1908 Grevleri’nin bir bileşeni olmuş ve kendi haklarını aramış; işçilerle ortak grevlere gitmiştir: “İlan-ı Hürriyet grevlerinin temel özelliği ücret artışı istekleri üzerinde odaklaşan ekonomik nitelikli eylemler olmasıdır.” (Gülmez, 1991, s. 431). Bu grevler, öncelikle çalışma ilişkilerini etkilese de toplumsal ilişkileri de bütünlüklü şekilde sarsmıştır. İtiraz etme ve eylem biçimleri gelişmiş; memurlar o güne kadar statülerinden kaynaklanan kabullerden sıyrılarak çalışan kitlesinin bir parçası olduklarını kabul etmiştir. Eğitim ve ulaşım sektörleri, bu grevlerde başı çekse de memurlar aynı işyerini paylaştıkları işçilerle sıklıkla eylem yoluna gitmiştir (Yıldırım, 2024, s. 24).

Bu dönemde, siyasette yaşanan dönüşüm de ilgi çekicidir. İttihatçılar iktidara gelmenin yollarını aramakta, politikaları ile toplumu etkilemekte ve başarılı olmaktadır. 1908 Grevleri’nde, İttihatçıların zaman zaman rol oynadıkları görülmektedir (Karakışla, 1998, s. 201). İttihatçılar bir yandan da gelişen grev ve özgürlük ortamını kısıtlayıcı önlemler almak konusunda gecikmemiştir (Ahmad, 1999, s. 85). Bunun yanında, memurlar içine de kendi kadrolarını yerleştirmeyi başarmışlardır. Bu durum, II. Abdülhamit’i rahatsız etmiş; diğer yandan yine Abdülhamit’in stratejik politikaları nedeniyle memur kadrolarında şişkinlik gerçekleşmiştir. Yıldırım’ın (BOA, BEO [Bâbîâli Evrak Odası], 62/4604, 2 Eylül 1892 (9 Safer 1310); BOA, DH.MKT, 2004/93’den akt., Yıldırım, 2015, s. 48) arşiv belgelerinden aktardığına göre, 19. yüzyılın sonunda yaklaşık olarak 30.000 memur bulunmaktadır.

Zaman içinde ise memurların nitelik ve nicelik sorunları, işleyişi etkileyecek kadar önemli hale gelmiştir:

1909'daki kapsamlı tensikat devam ederken, sivil ve askeri kadronun tasfiye edilmesinde hükümetin işini kolaylaştıracak bazı yasal değişiklikler sırasıyla yapılmaktaydı. Bu değişikliklerin gerçekleştirilme tarihlerine ve içeriklerine bakıldığında, hükümetin tensikat yasasının kabulünü beklemeden tüm hazırlıklarını yaptığı anlaşılmaktadır (Manav, 2017, s. 245).

Tüm bu sebeplerden ötürü, 1909 yılında bir tensikat yapılmıştır. Teknik nedenleri bir yana, bu tensikatın siyasal nedenlerle yapıldığı görüşü ağır basmaktadır. Bu durum, memurları uzun yıllar tepkili kılacak kadar görünürdür (Yıldırım, 2015, s. 79).

Yine bu dönemde, 1909 Cemiyetler Kanunu ile II. Meşrutiyet Dönemi'nin ruhu yaşatılmaya devam etmiş; memurlar da özellikle siyasi örgütlenmeler (İttihat ve Terakki ön plana çıkıyor burada) içinde görülmüştür. Talas (1957, s. 7) da sendikaların kuruluşunu, 1909 Cemiyetler Kanunu ile başlatmıştır.

1909 Cemiyetler Kanunu sonrasında ise 1912 yılındaki düzenleme ile bu durumun önüne geçilmiştir. Yine de memurların hareketlilik içinde olduğu kabul edilebilmektedir. 1909 yılında mülki memurların emekliliğine ilişkin detaylı bir kanun yayımlanmış ve hem sandık hem de maluliyet koşulları ele alınmıştır (Gökmen, 2022 s. 82). Yine değişik aralıklarda, sandık ve emekliliğe dönük özel düzenlemeler yapıldığı görülmektedir:

Öncelikle belirtilmesi gereken husus, kanunun yeni dönemin perspektifine sahip olduğudur. Meşrutiyet'in bakış açısıyla hazırlanan kanun kimi maddelerinde eksiklikleri barındırsa da Cumhuriyet dönemine aktarılan yasalardan olmuştur. Ancak, ilk bakışta Meşrutiyet döneminin etkisinin Askeri Tekaüd Sandığı Kanunu'nda ağırlıkta olduğu söylenebilir. Ayrıntılı bir inceleme, Askeri Tekaüd Kanununa

daha fazla özen gösterildiği ve emeklilik hakkındaki kararlarda ordu mensupları lehine kararların sayıca fazla olup olmadığını ortaya koyacaktır. Mülkiye memurlarına gelince, kanunla önceki yasada yer alan birçok husus tadil edilmişti (Manav, 2019, s. 22).

Bu sorunlara ortak bir çözüm bulmak içinse Mösyö Ultramar'ın bilgisine başvurulmaya karar verilmiştir. Mösyö Ultramar, Fransız Aktüerler Cemiyeti'nin bir üyesidir (s. 37). Rapor, 1911 yılında İstanbul'da yayımlanmıştır. Raporun, Osmanlı Türkçesi'ne çevrilmiş hali 44 sayfadır. Mösyö Ultramar'ın yaptığı incelemede, sandıkların sorunları ortaya konmuştur. Genel olarak aile maaşı (dul ve yetimler dahil), malullük ve normal yollardan emeklilik koşulları incelenmiştir. Sandıklar Mülkiye, İlmiye ve Askeri Tekaüd Sandıkları olarak ayrı ayrı ele alınmış ve ortak sorunlara dönük tavsiyelerde bulunulmuştur.

Osmanlı Devleti'nin geleneksel sosyal güvenlik yöntemleri bulunmaktadır ve neredeyse Tanzimat'a kadar bu yöntemler benimsenmiştir. Bu yöntemler, aile ve toplum temellidir. Sosyal güvenlik sisteminde esaslı dönüşüm her alanda olduğu gibi Tanzimat ve izleyen süreçte olmuştur (Kala, 2018, s. 10).

Raporda ise Osmanlı Devleti'nin kendine özgü koşulları olduğu kabul edilmiştir. Dönemin büyük devletlerinden olan Fransa ve Almanya incelenerek örnekler üzerinden gidilmiştir. Osmanlı Devleti ise bu ülkelerden farklı uygulamalara sahiptir.

Almanya ve Fransa'nın, Osmanlı Devleti'nin etkilendiği ülkeler olduğu için incelendiği tahmin edilmektedir. Bu konuda özel bir açıklama yapılmamıştır. Fransa, Türkiye'nin olduğu gibi Tanzimat sonrası Osmanlı Devleti'nin de yönetim yapısını örnek aldığı ülke olmuştur. Almanya da dönem itibarıyla siyasi ilişkilerin gelişkin olduğu bir ülkedir. Fransa'da, 1600'lü yıllardan itibaren devlet eliyle olmasa da sosyal güvenceye dönük girişimler bulunmaktadır (Artun, 1969, s. 46).

Almanya’da ise modern güvenlik sisteminin ilk örnekleri görülmüştür (Korkusuz ve Uğur, 2009, s. 63).

Arşivdeki raporun, Mösyö Ultramar’ın yazdığı raporun çevirisi olduğu belirtilmektedir (s. 294). Rapor, muhtemelen Fransızca yazılarak Osmanlı Türkçesi’ne çevrilmiştir. Arşivdeki ana başlığın yanı sıra, “Mülkiye ve ilmiye ve askerî tekaüd sandıklarının ıslahı için celb edilen mütehassıs Mösyö Ultramar tarafından tanzim kılınan rapor suret-i mütercemesidir.” isimli bir alt başlık bulunmaktadır (s. 3). Bunun yanında, raporun orijinalinin özetlendiğini söylemek mümkündür (s. 3). Yazar, Osmanlı Devleti’ndeki sandıkların eskiliğinden ve Almanya ile Fransa’yla benzerliğinden söz etmektedir (s. 3). 65 yaşın emeklilik için uygun bir yaş olduğu ancak işlerin aksaması ve işlerin layıkıyla yerine getirilmemesi nedeniyle bu maaşların bir nevi emeklilik maaşına döndüğü belirtilmektedir (s. 3). Yine gelir gider dengesizliğinden bahsedilerek bu konudaki fikirlerini aktarmaktadır (s. 3-4). 65 yaş, dönemin şartları ve yaşam süresi düşünüldüğünde uzun bir aralığı temsil etmektedir.

Sandıklara dönük özel incelemeler yapılırken, Mösyö Ultramar, belki de normal olarak yüzeysel çıkarımlarda bulunmuştur. Fransa’dan gelen bir aktüerin, Osmanlı Devleti ile ilgili gerçekte ne kadar fikir sahibi olduğunu bilmek zordur. Bununla birlikte, aktüerin söylemlerinden bu işi bir memur edasıyla yaptığını görmek mümkündür. Hem dil (s. 29) hem de zaman koşullarının (s. 33) kendisini etkilediğini açıkça belirtmiş; pek çok konuda da tahmini bilgilerle ilerlemiştir.

Bu nedenle, öncelikle sandıkların nasıl olması gerektiğine ilişkin açıklamalarda bulunmuştur. Diğer bir deyişle, ideal durumu göstermiştir. İlk bölümde, “Nazari Olarak Bir Tekaüd Sandığının Suret-i İdaresi” isimli başlık altında bir tekaüd sandığının nasıl olması gerektiğine ilişkin bilgiler verilmektedir. Sandıklar için en önemli konu

gelirleridir. Sandıkların yeterli bütçesi olmalı ve gerektiğinde de bu sermaye biraz artmalıdır (s. 4). Bu durum, sandığın yönetilebilirliği ve sürdürülebilirliği için önemlidir. Hayat pahalılığı nedeniyle, emekli maaşlarında da artış gerekmektedir (s. 4). Dönemin koşulları, emekli maaşlarında öngörülen artışın yeterli olamayacağı kadar zorlaşmıştır. Diğer yandan ise dünya genelinde de benzer sorunlar yaşanmaktadır. Almanya ve Fransa’da yakın örnekler bulunmaktadır (s. 5): *“Fransa’da hükümet, belediye ve tren ve maden sandıklarında aynı sorunlar yaşanmıştır.”* Yine aynı grubun, 1800’li yıllardan itibaren sosyal güvenlik sistemine dahil oldukları görülmektedir (Artun, 1969, s. 9).

Osmanlı Devleti’ndeki sandıklardan, Mülkiye ve İlmiye Sandıkları’nın sermayeleri henüz yeni olduğundan bu denli bir aşınma yaşamamışlardır. Askeri Tekaüd Sandığı, aşağıda detaylı şekilde ele alınacağı üzere oldukça olumsuz etkilenmiştir (s. 5).

Sandık sermayelerinin erimesine neden olan ve eleştiri alan konulardan biri de Osmanlı Devleti’nde emeklilik hakkının geniş şekilde ele alınmasıdır. Osmanlı Devleti’nin sosyal politikaya bakışı, bu yıllarda günümüzdeki anlayıştan uzaktır. Tanzimat dönemi ve sonrasında “mütekaid”, diğer deyişle “emekli” bireysel olarak algılanmamaktadır:

Hükümet-i Osmaniyece öteden beri kabul olunan bir usul-i mahsusa göre tekaüd sandıkları yalnız memurin ile onların dul kalan zevcelerine değil, memurinin eytamı ile âbâ ve ecdadına da tahsis-i maaşat etmektedir. Bu usul Fransa ve Almanya’da ancak askerden vazife uğrunda vefat edenler hakkında cari olup eğer ki 1886 Alman kanununda buna müşabih bazı ahkâm-ı umumiye mevcut ise de kanun-ı mezbur yine yalnız askere müteallik olup sırası gelince mevzubahis edilecektir (s. 6).

Emeklilik koşulları, askerlere geldiğinde ise bir kat daha özelleşmektedir. Askerlik mesleğinin özel durumundan kaynaklı

olarak aidat, aile maaşı ve diğer konular, Mülkiye ve İlmiye sınıfından farklı değerlendirilmiştir. Burada kesilen aidat ve ödenen ek gelirler de farklılaşmaktadır. İlmiye ve Mülkiye sınıfında ise 65 yaşını doldurmayan hiç kimse emekliliğe sevk edilmemektedir. 60 yaşını doldurup emekli olanlar istisnadır. Bu durum, emeklilerin sandıklardan yararlanma koşullarını ve sandıkların yönetimini etkilemektedir (s. 8). Öncesinde ise emeklilik yaşı ile ilgili özel bir düzenleme olmaması, bu düzenlemeyi bir kez daha önemli kılmaktadır:

Görüldüğü gibi, 1909 yılına kadar memurların yaş haddinden dolayı emekliye sevk olunacaklarına dair genel bir hüküm bulunmamaktadır. Bu tarihte çıkan mülkiye memurları ile ilgili kanuna göre ise, altmış beş yaşını doldurmuş bulunan sivil memurlar kesin olarak emekliye sevk olunacaklardır. 1911 tarihli olan ve 1909 tarihli Mülkiye Memurları Tekaüt Kanununun İlmiye Memurlarına da uygulanmasını öngören kanuna göre ilmiye memurları da 1910 yılından itibaren altmış beş yaşını doldurdukları takdirde resen emekliye sevk olunacaklardır (Kala, 2018, s. 99).

92

Uzun yıllar çalışan bu grubun, emeklileri ve kendi emekliliklerini finanse etmeleri gerekmektedir. Kesilen aidatın, %5'ten %7'ye çıkarılması önerilmekte ancak bunun da yetersiz olduğu belirtilmektedir. Emeklilik yaşının 65'e yükselmesiyle, bu oranın %12 olması gerektiği de vurgulanmaktadır (s. 11).

1909 yılında tekaüd sandıklarında gerçekleşen değişikliklerle (emeklilik yaşının yükseltilmesi vb.) birlikte, varolan sandıkların yapısı değişikliğe uğramıştır (s. 11). 1909 yılında mülki memurların emekliliğine ilişkin düzenleme, Osmanlı Devleti'nde sosyal güvenlik anlayışına yeni bir açılım getirmiştir. Diğer yandan ise açık miktarı giderek artmakta ve gözle görülür hale gelmektedir:

İlmiye tekaüd sandığı 9.250.422 guruş varidat-ı mütehakkıkasından yalnız, 4.494.650 gurusunu tahsil edebilmiştir. Demek oluyor ki yarısından ziyadesi bakayada kalmış oluyor. Askerî sandığında aynı hal müşahede edilmektedir. Bir farkı varsa o da nispetinin biraz daha hafif olmasındadır. Mülkiye tekaüd sandığından bu babda malumat-ı kâfiye alamamakla beraber ilmiyeden fazla bir teshilata mazhar olamadığını tahmin edebiliriz (s. 12).

1909 yılından itibaren emeklilik yaşı 65 olarak uygulanmaya devam etmiştir. Bu koşul, yeni bir politikadır. Bu düzenlemeden önce ise memurlar istedikleri yaşta emekli olabiliyordu (s. 12-13). 65 yaş şartı, yeni sorunların da habercisidir.

1909 Tensikati'nın, emeklilik yaşının ileriye çekilmesinde etkili olduğu tahmin edilmektedir. Bu durumun, bütçeye yük getirdiği açıktır ve sandıklardaki açıklar devlet eliyle desteklenmeyi gerektirmiştir (Manav, 2017, s. 251). Söz konusu tasfiye, Mülkiye Tekaüd Sandığı'nın durumu etkilemiş; açık artmıştır, *"Zira 1324'te sandığın açığı 12.797.984 guruş iken birden bire 1325'te 21.401.314 guruş ve 1326'da 39.225.139 guruşa baliğ oluyor. Bunun en büyük kısmı 1325 senesi zarfında icra kılınan ıslahattan neşet eylediği aşikârdır."* (s. 13).

Yeni nizamname ile aile maaşında da artış gerçekleşmiştir. Bir önceki nizamnamede, 20 yıl çalışma şartı ile en fazla 30 kuruş ödenmektedir. Yeni nizamnamede ise her birey başına 40 kuruştan az olmamak üzere bir maaş tahsis edilmekte ve on yıl çalışmış olmak yetmektedir. Aktüer, bu gelirin nereden elde edileceği konusunda endişelidir (s. 13).

İlmiye Tekaüd Sandığı ise yeni bir örgütlenmedir. Kuruluşu diğer sandıklardan sonra gerçekleşmiştir (s. 13). Bu sandığın yeni olmasının yarattığı sorunlar şu şekildedir: İlmiye mensuplarının aidatları, daha önce farklı sandıklar etrafında toplanmıştır. Sonrasında da İlmiye Tekaüd Sandığı'na bu aidatlar aktarılmamıştır. Bu durum, İlmiye

Tekaüd Sandığı'nın gelir gider dengesinde sorunlara yol açmıştır (s. 14).

İlmiye Tekaüd Sandığı'nda emekli maaşının belirlenmesi, diğer sandıklardan farklılık göstermektedir. Emeklilik maaşı belirlenirken diğer sandıklardan farklı olarak son on yılda alınan maaşın ortalaması değil; tüm memuriyet hayatında alınan maaşın ortalaması alınmaktadır. Bunun nedeni, ilmiye sınıfının maaşının değişken olması ve genellikle sayılarının diğer memurlardan az olması şeklinde belirtilebilir (s. 14). İlmiye sınıfı için 65 yaş, yaş haddi olarak belirlenmiştir. Mösyö Ultramar bunun üzüntü verici olduğunu dile getirmektedir (s. 14). Zira, 65 yaşına kadar memurlardan verimli bir çalışma elde edilemediği ve sağlıklı bir çalışma düzeni kurulamadığı konusunda eleştirilerde bulunmaktadır.

Söz konusu nedenlerle, İlmiye Tekaüd Sandığı açık vermiştir. Yeni kurulmuş bir sandık olduğundan, bu durum olağan karşılanmıştır (s. 14-15). Diğer yandan, açığın sebepleri de daha yakından incelenmiştir. Bunlardan birkaçı şöyle açıklanmıştır:

Ortak görüş, 1909 yılında yapılan tensikatın bu alana büyük bir yük getirdiğidir. Emekli sayısı 232 ve maaşı 35.515 kuruş iken tensikattan sonra bu sayı, 458 emekliye ve 85.627 kuruşa yükselmiştir. Yaş haddinin 65'e yükseltilmesi de benzer sorunları doğurmuştur. Emekli sayısı, 465 emekliden 2883 emekliye yükselmiştir. Maaşları ise 678.504 kuruştan 1.856.593 kuruşa çıkmıştır. Mösyö Ultramar, bu düzenleme önerileri ve tedbirlere rağmen sandığın tekrar açık vermesinin öngörülebilir olduğunu düşünmektedir (s. 15).

Yine de açığı azaltmak, diğer deyişle "ıslah" için birtakım tedbirler önerilmektedir. Bunlardan birincisi, mali konulara diğeri ise nizamnamenin şekline ilişkindir. Aidatın %5'ten %6'ya çıkarılması ile diğer sandıklarda kalan aidatların ve genel olarak tüm aidatların İlmiye Tekaüd Sandığı'na aktarılması öneriler arasındadır (s. 16).

Şekle ilişkin olanlar ise aile ve maluliyet maaşında azami 15 ya da 20 sene hizmet süresi aramaktır. Bu maaş, bir para yardımı olarak görülmektedir ve Mösyö Ultramar teknik birtakım düzenlemeler önermektedir. Söz konusu tedbirlerle, aile maaşına ve maluliyete dönük önemli ölçüde tasarruf sağlanacağı düşünülmektedir (s. 16). Bu dönemde, dünyada da gerçek sosyal güvenlik uygulamalarının ilkel yöntemleri görülmektedir. Henüz bağımlı ve değişken uygulamalar bulunmakta iken modern sosyal güvenlik sistemi bu koşulların aksini vaatmektedir (Neocleous, 2014, s. 126).

Yazara göre, Askeri Tekaüd Sandığı'na ilişkin düzenlemeler ise raporun en önemli kısmı olarak nitelendirilmektedir (s. 17). Bu sandığın kuruluşu, birtakım ihtiyaçlardan dolayı ortaya çıkmıştır:

1877-1878 Rus-Osmanlı Savaşı'nın çıkışı ve her iki cephede yenilgilerin alınması, askeri açıdan olduğu gibi ekonomik açıdan da hükümeti zora soktu. Muhtelif belgelerde birçok kez ifade edildiği gibi, artık maliye hazinesi artan yükü taşıyamayacak boyuta gelmiş ve bu yükün hafifletilmesi gerekmektedir. Aslında askeri emeklilik sandığı kurulması fikrinin ana sebebi de bu yükü hafifletmek amacını taşıyordu (Özger, 2011, s. 128).

Buradaki açık, askerlerin maaşı ile emekli maaşı konusunda getirilen düzenlemelerden ileri gelmektedir (s. 17). Askeri Tekaüd Sandığı, diğer sandıklardan önce kurulmuştur. Diğer yandan ise Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde savaş vb. olağanüstü durumlar, sandıkları da etkilemiştir. Bütçenin yapısal sorunları ve dönemin sosyo-ekonomik koşullarından kaynaklanan açıklar söz konusudur (Manav, 2017, s. 253), *"Sandık'ın kurulmasından kısa bir süre sonra, 93 Harbi'nin çıkması (1877-78) ve 1880 yılında Tensik-i Maaş Kararnamesi'nin yayımlanmasıyla sandığın gelir gider dengesi bozulmuştur."* (Özger, 2011, s. 123).

Mösyö Ultramar, diğer ülkelerin ekonomik koşulları ile Osmanlı Devleti'ni karşılaştırmaya devam etmekte ve Osmanlı Devleti lehine

görüşünü bildirmektedir. Bu durumun olağan karşılandığı söylenebilir. Zira, bu rapor Osmanlı Devleti'nin isteği ve destekleri ile yazdırılmıştır. Mösyö Ultramar, Osmanlı Devleti'ndeki yaşam şartlarını Avrupa ülkelerinden uygun bulmaktadır (s. 17). Verilen maaşla alım gücünün karşılaştırıldığında, Osmanlı Devleti'nin daha olumlu özellikler taşıdığını düşünmektedir (s. 17). Yine de emekli asker sayısının artması, emekli maaşı yükünü çoğaltmıştır (s. 17). Bu yük, sandıkları güç durumda bırakmıştır. Her şartla, yeni düzenlemelerle emekli maaşının iyileştirildiği görülmektedir. Esasında Avrupa ülkelerinin dengelerini de savaşılar bozmuştur (Abendroth, 1974, s. 67). Mösyö Ultramar'ın övgülerine rağmen, özellikle 1910 sonrasında Osmanlı Devleti'nde büyük bir gerileyiş bulunmaktadır (Yıldırım, 2015, s. 49-50):

İşverenleri, yani devlet bir mali krize girmiş, bu kriz de en çok memurları etkilemişti. Uzun süre maaş alamamışlar, bu duruma bir de 1820-1870 dönemindeki hızlı bir artış sonrası 1870-1910 arasında görece bir istikrar dönemi yaşayan ve 1910'lardan sonra tekrar hızlı bir yükselişe konu olan enflasyon sorunu ve artan hayat pahalılığı eklenmişti. Yaşam ve çalışma koşullarının dayanılmaz hale geldiği bu noktada Osmanlı memurları da sessiz kalmamış ve sık sık eylemlerle tepkilerini göstermişti.

Maaşların karşılaştırılmasında ise yeni konular ön plana çıkmaktadır. Özellikle Avrupa ülkeleri ile olan farklılıkların, emeklilik süresinin hesaplanmasındaki yöntem ayrılığından kaynaklandığı söylenebilir. Osmanlı Devleti'nde askerlerin emekliliği, Avrupa ülkelerine göre farklı usullerle hesaplanmaktadır. Askerlerin emekliliğe esas süreleri ise öğrencilikten başlamaktadır. Diğer yandan ise askerlerin görevlerinden kaynaklı olarak erken yaşta emekli edilmesi de eleştirilmekte; "zabitan" olarak isimlendirilen arka planda görev yapan kişilerin, daha geç emekli edilerek bütçeye yük olması engellenmesi

önerilmektedir (s. 19). Bu durum, Mülkiye ve İlmiye sınıfı ile zıt bir durum oluşturmaktadır.

Emekli maaşındaki iyileştirme ve emekli sayısındaki artış, mevcut kadroları da etkilemektedir. Bu durumun, işleyişe de etkisi bulunmaktadır: *“Maaşat-ı tekaüdiyede ciddi bir tenzilat icra edilmezse böyle bir tedbirin orduyu tecrübe-dide zabitanadan mahrum etmek suretiyle kadroları da hayli zaafa düşüreceğini hatırdan çıkarmamalıdır.”* (s. 19).

Diğer bir değişikliğin ise maluliyet konusunda olduğu söylenebilir. Öncesinde malulen emeklilik için 30 sene hizmet şartı aranırken bu süre 20-25 yıla düşürülmüştür (s. 19). Yine eleştiri alan bir diğer konu da aile maaşıdır. Aile maaşı konusunda, Osmanlı Devleti’nin Almanya ve Fransa’ya göre çok daha fazla cömert olduğu kabul edilmektedir (s. 20).

Bu büyük giderlere rağmen, aidatlar konusundaki sorunlar Askeri Tekaüd Sandığı için de söz konusudur. 1909-1910 yıllarında, sandıklara toplanan aidatlarda beklenen ve mevcut olan arasında farklılıklar bulunmaktadır. Sandığa toplanması beklenen miktar 56.114,025 iken toplanabilen aidat 51.919,916 olmuştur (s. 20).

Sandıkların en büyük sorunu, emekliler ve emeklilere ödenen maaşlardır. Yıllara göre gerçekleşen değişim, çarpıcı görünmektedir. Emekliliğe konu edilen yaşın ilerlemesi ve geç yaşta emeklilikle sorunun hafifleyeceği düşünülmektedir (s. 22).

Tablo 1. 1322-1325 yılları arasında emekli sayıları ile sandıkta toplanması beklenen aidat ve toplanan aidat (s. 23).

Seneleri	varidat-ı hakikiye	Masarıf	aded-i tekaüdîn
1322 (1904/1905)	11.906,100	45.544,976	7.814
1323 (1905/1906)	15.870,621	50.624,772	8.946
1324 (1906/1907)	16.656,916	62.311,739	12.189
1325 (1907/1908)	51.919,916	122.111,928	23.288

Yazarın eleştirdiği konulardan biri de ordu ilerleme ihtiyacı içindeyken sandık bütçesinin büyük kısmının emekli maaşına harcanmasıdır. Bu nokta, raporun en önemli kısımlarındadır. Söz konusu sorunları aşmak içinse Almanya ve Fransa'daki uygulamalar önerilmekte ve barem sistemi anlatılmaktadır (s. 23). Bu ülkelerde, emekli maaşı asıl maaş üzerinden hesaplanmaktadır (s. 24). Özellikle Alman sisteminin tavsiye edildiği görülmektedir (s. 25).

Askerlerin maluliyetleri dolayısıyla verilen maaşlarda da farklılıklar vardır. Fransa'da maluliyet durumu görev başında doğmadığı ve yeterli şartlar oluşmadığında, malulen emeklilik mümkün olmamaktadır. Almanya'da da benzer durumlar bulunmaktadır. Bununla birlikte, on sene hizmeti bulunanlara yarım maaş vb. ile çözümler sunulmaktadır (s. 27). Osmanlı Devleti'ne göre, daha dar bir malullük durumu olsa da alternatifler yaratılmaktadır. Osmanlı Devleti'nde, bu konuda fazla cömert ve geniş davranıldığı belirtilmektedir. Osmanlı askerleri 20 yıl bile hizmet etmeseler, emekli maaşlarının %45'ini alarak malulen emekli olabilmektedir (s. 27-28). Bu durum, sandıktaki açıklardan biri olarak görülmektedir.

Askeri Tekaüd Sandığı'na ilişkin incelemenin sonucuna göre, sandığın sadece rasyonel ilkelere dayanmadığı; aynı zamanda, insani durumları

da temel aldığı kabul edilmektedir. Yazar, bu durumu olağan karşılamaktadır (s. 33-34).

Çözüm olarak da emekli maaşının, asıl maaş üzerinden belirlenmesi; emeklilik yaşının savaşa katılanlar için 30 yıl hizmet ve 48 yaş, diğerleri içinse en az 50 en fazla 55 yaş olmasını önermektedir. Maaş için barem gibi nesnel birtakım yöntemler geliştirilmelidir. Bunun yanında, emekli maaşlarına ilişkin kesinti ve benzeri kalemler de ele alınmalıdır (s. 34).

Tüm bu analizlerle birlikte, Mösyö Ultramar raporu şu şekilde bitirmektedir: Yeni kanun yapılmasındaki esaslar gösterilmiştir. Aktüerin, kanunu hazırlamaya vakti olmamış; böyle bir şey yapmak istese de üç ayını alacak bu çalışma kendisinin koşullarında uzun bir süreyi işgal etmektedir. Mevcut düzenlemeler ve kendisinin önerileri ile bu kanunun yapılabileceğini belirtmiştir. Mülkiye Tekaüd Kanunu'nun düzenlemelerle kullanılabileceğini ancak Askeri Tekaüd Sandığı'nda daha büyük düzenlemeler gerektiğini vurgulamaktadır (s. 37).

Bu önerilerden bir kısmının gerçekten dikkate alındığı görülmektedir. Askeri Tekaüd Sandığı'nın daha büyük sorunları bulunduğundan olsa gerek, ilk önce askerlerle ilgili düzenlemeler yapılmış ve 1911 yılında Askeri Tekaüd Sandığı'na ilişkin kesintiye başlanmıştır (Kamu Personeli Emeklilik Mevzuatı I, 1994, s. 419'den akt. Manav, 2017, s. 257). Sandıkların 1909 yılındaki birleştirilmesi ise istenen sonuçları vermemiş ve bu sorunların giderilmesi için bu rapor yazılmıştır.

Buna rağmen, sorunların tam olarak çözüldüğünü söylemek mümkün değildir. Sandıklarda toplanması gereken gelir, tüm çalışmalara rağmen yeterli düzeye ulaşamamış ve maaş ödemelerinde aksaklık yaşanmaya devam etmiştir (Akçomak, 1989, s. 45). Osmanlı Devleti'nden itibaren varlıklarını sürdüren sandıklar da bir sorun olmaya devam etmiştir. 1930 yılında yayımlanan 1683 sayılı Kanun'la, sandıkların ve emeklilik sisteminin biçimi değiştirilmiş; devlet

katkısının da gerçekleşeceği primli sisteme geçilmiştir (DPT, 1991, s. 9). 1949 yılında Emekli Sandığı'nın kurulması ile yeni bir dönemin kapısı açılmış ancak nihai çözüm sağlanamamıştır.

Sonuç

Memurların, daha geniş perspektifte kamu personelinin güvence sorunu Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde olmasa da 19. yüzyıl itibariyle yapılan düzenlemeler izlenerek bir gündem haline gelmiştir. Bu dönem itibariyle, söz konusu arayışların yüksek düzeyde olduğu söylenebilir.

Memurların kendilerini güvence altına almak için kullandıkları araçlardan biri de sandıklardır. Sandıklar, sadece memurlar arasında değil; pek çok çalışan kitlesi arasında da kullanılmaktadır. Bu örgütler, biçimsel olarak tanındık olsa da yönetimi değişikendir.

Osmanlı Devleti'nin yaşadığı büyük sorunlar, sandıkların durumunu etkilemiştir. Tek elden bir çözüm bulmak amacıyla dönemin popüler yöntemlerinden olan uzman görüşüne başvurulmuştur. Dönemin sosyo-ekonomik koşulları, sandıkların yapısal sorunlarını beslemiştir.

Raporun, sandıklara ilişkin geniş bilgiler içerdiği ve çözüm yolları sunduğu görülmektedir. Nicel bilgilerin görece çokluğu ise aktüerin bazı konularda yüzeysel kaldığı; dahası bunu rapor içinde kabul ettiği gerçeğini değiştirmemektedir. Diğer yandan, sunduğu çözümler konusunda da çoğu kere umutsuzdur.

Mülkiye, İlmiye ve Askeri Tekaüd Sandıkları kendi özel koşulları içinde incelenmiştir. Her üç sandıkta da ortak sorun, gelir gider dengesizliği ve katılımcıların arasında emeklilerin yükünün fazla olmasıdır. Mösyö Ultramar, önerilerinde sandıkların maddi sorunlarının giderilmesi ve emeklilerin bir yük olmaktan çıkarılmasını tavsiye etmiştir. Bununla birlikte, dönem öncesinde de mevzuat eliyle düzenlemeler yapılmış; özellikle II. Meşrutiyet sonrasında yapılan

kanun ve tadilatlar ön plana çıkmıştır. Rapor sonrasında da söz konusu öneriler ışığında kanunlar yapılmış ancak hem Osmanlı Devleti'nin ömrü hem de koşullar, kalıcı çözümü sunamamıştır.

Memurların daha geniş olarak kamu personelinin sosyal güvenliğine ilişkin düzenlemeler, Osmanlı Devleti'nin son yıllarına kadar devam etmiş; Cumhuriyet dönemine de taşmıştır. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden itibaren de yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

Kamu personelinin ve özelde memurların temelde yaşadığı sorunlar statülerinden kaynaklanmaktadır. Çalışan kitlesinin bir parçası olmaları ile devleti temsil etmeleri geriliminde, yaşam koşullarının zorlukları karşıtlıklar doğurmaktadır. Günümüzde de statüsel ve ekonomik kaygılar sürmektedir. Çözüm için geçici değil, yapısal düzenlemeler inşa edilmelidir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

T.C. Devlet Osmanlı Arşivi (BOA), Mülkiye, İlmiye ve Askeri Tekaid Sandıklarının Düzenlenmesi İçin Mösyö Olter Emar Tarafından Hazırlanan Rapor, 30-10-0-0/MUAMELAT GENEL MÜDÜRLÜĞÜ/132- 950-1/117, 00.00.1911-00.00.0000.

Diğer Kaynaklar

Abendroth, W. (1974). *Avrupa İşçi Hareketleri Tarihi* (B. Özen, Çev.). 1. Baskı. Gözlem Yayınları.

Ahmad, F. (1999). *İttihat ve Terakki 1908-1914* (N. Yavuz, Çev.). 5. Baskı. Kaynak Yayınları.

Akçomak, İ. (1989). *En Son Değişiklikleri ile Açıklamalı-Uygulamalı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu*. y.y.

Artun, E. (1969). *Fransa'da Sosyal Güvenlik*. SSK.

Aslan, O. E. (2019). *Devlet, Bürokrasi ve Kamu Personel Rejimi*. 3. Baskı. İmge Kitabevi Yayınları.

Ayman Güler, B. (2020). *Kamu Personeli: Sistem ve Yönetim*. 3. Baskı. İmge Kitabevi Yayınları.

Çubuk, A. (1986). *Sosyal Politika ve Sosyal Güvenlik*. Gazi Üniversitesi.

Devlet Planlama Teşkilatı (1991). *Sosyal Güvenlik ve Sağlık Hizmetlerinin Rasyonalizasyonu, Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. DPT.

Findley, C. V. (2019). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform, Babıali 1789-1922* (E. Ertürk, Çev.). 1. Basım. Alfa.

Fleischer, C. H. (2009). *Tarihçi Mustafa Âli: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı* (A. Ortaç, Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Fişek, K. (1969). *Türkiye'de Devlet-İşçi İlişkileri Açısından Devlete Karşı Grevlerin Kritik Tahlili*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

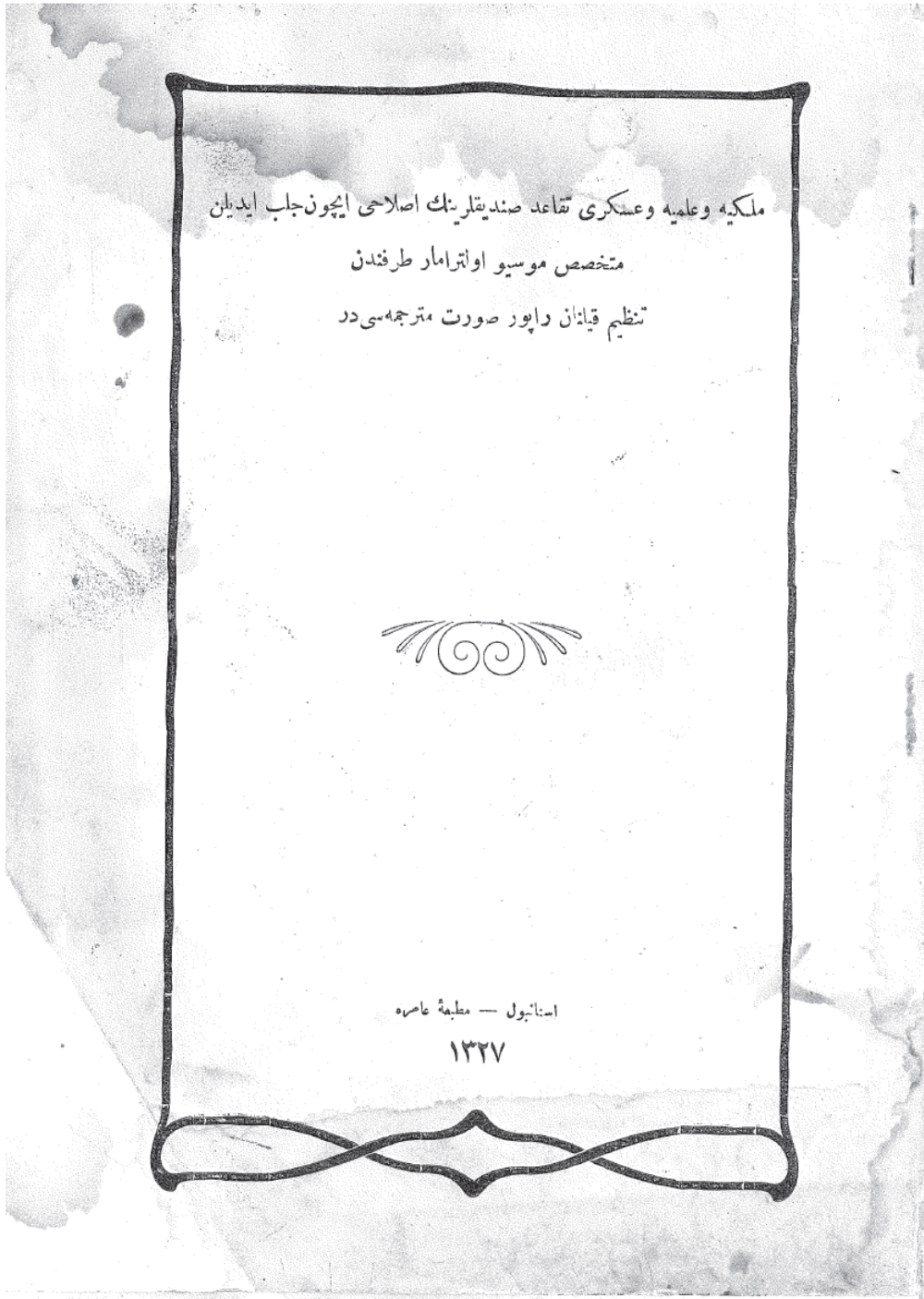
Gökmen, E. (2022). Osmanlı Mülki Memurlarının Emekli Maaşları (1880-1912). *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 32. 79-108.

Gülmez, M. (1991). *Türkiye'de Çalışma ilişkileri (1936 öncesi)*. TODAİE.

Güzel, A. ve Okur, A. R. (1994). *Sosyal Güvenlik Hukuku*. 4. Baskı. Beta.

- İnalçık, H. (2009). Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti Üzerinde Bir Tetkik Münasebetiyle. İçinde (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğu: Toplum ve Ekonomi* (ss. 139-186). 3. Baskı. Eren Yayıncılık.
- Kala, E. S. (2018). *Osmanlı Sosyal Güvenlik Hukuku (1865-1923)*. 1. Baskı. Hiperlink Yayınları.
- Karakışla, Y. S. (1998). Osmanlı İmparatorluğu'nda 1908 Grevleri. *Toplum ve Bilim*, 78, 187-209.
- Kayar, N. (2022). *Kamu Personel Yönetimi*. 12. Baskı. Ekin Basım Yayın.
- Korkusuz, R. ve Uğur S. (2009). *Sosyal Güvenlik Hukukuna Giriş*. Karahan Kitabevi.
- Kulaksız, M. Y. (1999). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (Sivil) Memurların Emeklilik Sistemi. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Makal, A. (1997). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Çalışma İlişkileri, 1850-1920*. 1. Baskı. İmge Kitabevi Yayınları.
- Manav, N. (2017). II. Meşrutiyet'te Abdülhamid Dönemi Kadrolarının Tasfiyesi ve Tekaiüd Sandıkları. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (1). 240-260.
- Manav, N. (2019). Osmanlı Devleti'nde Kadınların Sosyal Güvenliği, Emekli Maaşları, Dul ve Yetim Aylıklarının Gelişimi. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 42. 1-32.
- Neocleous, M. (2014). *Güvenliğin Eleştirisi* (T. Ok, Çev.). 1. Baskı. Nota Bene.
- Neumann, C. K. (2011). Siyasi ve Diplomatik Gelişmeler. İçinde S. Faroqhi (Ed.), *Türkiye Tarihi 1603-1839* (ss. 65-85). Cilt 3. (F. Aytuna, Çev.). 1. Baskı. Kitap Yayınevi.
- Ortaylı, İ. (2008). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. 3. Baskı. Cedit Neşriyat.
- Özbek, N. (2006). *Cumhuriyet Türkiye'sinde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar*. Tarih Vakfı.
- Özbek, N. (2021). İmparatorluklar ve Mali Sistemler: Karşılaştırmalı Açından Osmanlı Kamu Maliyesi, 1839-1909. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 48, 289-320.
- Özger, Y. (2011). *Osmanlı Ordusunda Emeklilik Sistemi ve Askerî Tekaiüd Sandığı (1865-1923)*. 1. Baskı. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

- Pamuk, Ş. (2014). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*. 3. Basım. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Talas, C. (1957). *Sendika Hürriyeti*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Yıldırım, K. (2015). 19. Yüzyıl ve Sonrasında Mali Kriz ve Hayat Pahalılığı Kısacasında Osmanlı Memurları ve İş Bırakma Eylemleri. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 32. 45-76.
- Yıldırım, S. (2024). *Modern Memurun İlk Yüzyılı*. Çizgi Kitabevi.

Ek-1. "Mülkiye ve ilmiye ve askerî tekaüd sandıklarının ıslahı için celb edilen mütehasıs Mösyö Ultramar tarafından tanzim kılınan rapor suret-i mütercemesidir." İstanbul- Matba'a-i Âmire 1911

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu alışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı

Bu araştırma Etik Kurul Onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları

Yazar Adı Soyadı: Selime YILDIRIM (%100)

ıkar atışması

Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar atışması bulunmamaktadır.

Temel Gelir Modeline Yönelik Samsun’da Vatandaş Algısı Üzerine Bir İnceleme*

A Study on Citizen Perception of the Basic Income Model in Samsun

Kenan ŞAHİN**

Özet

Toplumsal nitelikli tüm sorunlar sosyal politikanın kapsamı içerisinde yer almaktadır. Yoksulluk, gelir dağılımı eşitsizliği, işsizlik toplumsal nitelikli sorunların başında yer almakta ve sosyal politika alanının temel çalışma konularını oluşturmaktadır. Küresel ekonomik, siyasi olaylar ve teknolojik gelişmeler de ya toplumsal nitelikli sorunları derinleştirmekte ya da yeni sorunları ortaya çıkarmaktadır. Bunların başında ise küresel salgın hastalıklar, yerel ve bölgesel savaşlar, ekonomik baskı ve yaptırımlar gelmektedir. Teknolojik gelişmeler ile birlikte otomasyona bağlı işsizlik gibi yeni sorunlar da ortaya çıkmaktadır. Bu gelişmeler de var olan sosyal politikaların işlevselliğini ve etkinliği sorgulatmaktadır. Mevcut sosyal politika uygulamalarının sorunların çözümünde beklenen başarıyı gösteremiyor oluşu da yeni arayışlara kapı aralamaktadır.

Temel gelir modeli, son dönem sosyal politika tartışmaları içerisinde önemli bir noktada yer almaktadır. Yoksullukla mücadele, gelir dağılımında adaletin sağlanması, otomasyona bağlı işsizlik karşısında bireylerin korunması gibi temel sosyal politika işlevleri ile örtüşen amaçları ile temel gelir bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır. Hak temelli, vatandaş odaklı, bireysel ve karşılıksız bir ödemeyi içeren temel gelir modeli bireylerin yaşamlarını kendi kendilerine idame ve idare ettirebilmeyi hedeflemektedir. İnsan onur ve haysiyetine yaraşır bir yaşamın mümkün kılınması için bireylerin nakdi olarak desteklenmesi gerektiği fikrini savunan model dünya genelinde birçok noktada uygulanmaktadır. Henüz bir ülke genelinde uygulanması gerçekleşmeyen temel gelir modeli yerel ve bölgesel olmak üzere dünya genelinde 192 farklı noktada uygulanmaktadır. Uygulama bölgelerinde

107

* Bu çalışma “Yoksullukla Mücadelede Temel Gelir Modeli: Samsun’da Vatandaş Algısı Üzerine Bir Araştırma” adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Sosyal Çalışmacı, Samsun Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hastanesi, Samsun-Türkiye, shukenansahin@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7701-2569>.

Geliş/Submitted: 14.04.2025 | **Kabul/Accepted:** 17.06.2025

Atıf/Cite: Şahin, K. (2025). Temel Gelir Modeline Yönelik Samsun’da Vatandaş Algısı Üzerine Bir İnceleme. *Publicus*, (3). 107-156.

elde edilen sonuçlar temel gelir modelinin birçok farklı soruna çözüm olabileceğini göstermektedir.

Güvencesizliğin ve belirsizliğin ortadan kaldırılması ya da etkilerinin hafifletilmesinde temel gelir diğer sosyal politika araçlarına göre daha kapsamlı bir çözüm önerisi sunmaktadır. Düzenli olarak, belirli aralıklarla ve nakit bir ödemeyi içeren temel gelir modeli, bireylerin yaşamlarını kendi arzuları doğrultusunda şekillendirmelerine olanak sunmaktadır. Temel ihtiyaçların karşılanması güvencesi ile bireyler geleceklerini istekleri doğrultusunda şekillendirme özgürlüğüne sahip olmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ve gelişmemiş ülke vatandaşları için bu durum refah içinde sürdürülen bir yaşama karşılık gelmektedir.

Bu çalışmada temel gelir modeli açıklanmakta ve modele yönelik vatandaş algısına yer verilmektedir. Çalışmanın teorik bölümü literatür değerlendirilmesi, saha araştırması bölümü ise yüz yüze gerçekleştirilen derinlemesine mülakat yöntemi ile elde edilen veriler doğrultusunda hazırlanmıştır. Böylelikle temel gelir modelinin bütüncül bir sosyal politika aracı olarak sosyal nitelikteki sorunların çözümündeki etkinliğinin ortaya koyulması amaçlanmaktadır. Çalışma üç bölümden oluşmakta olup; ilk bölümde temel gelir kavramı, özellikleri ve başlıca amaçlarına, ikinci bölümde dünyadan uygulama örneklerine ve üçüncü bölümde ise temel gelir modeline yönelik vatandaş algısına dair araştırma sonuçlarına yer verilmektedir. Çalışma bir bütün olarak değerlendirildiğinde; temel gelir modeli hakkında bilgilendirme ve farkındalık artırıldığında modele yönelik desteğin artacağı, temel gelir modelinin uygulanması halinde mutlak yoksulluğun son bulacağı, görece yoksulluğun görünümünün iyileşeceği, güvencesizliğin giderileceği, beklenmedik olaylar karşısında bireylerin ekonomik hareket kabiliyetinin artacağı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Temel Gelir, Sosyal Politika, Yoksulluk, Sosyal Yardım, Kamu Hizmeti

Abstract

All social problems fall within the purview of social policy. Among these, poverty, income inequality, and unemployment remain the foundational concerns of the discipline. Global economic and political shifts, along with rapid technological advancements, have both intensified existing problems and generated new ones. Events such as global pandemics, regional conflicts, economic crises, and international sanctions continue to reshape the landscape of social risk. Simultaneously, emerging technologies—particularly automation and digitization—pose new challenges, such as job displacement and increased precarity. These evolving dynamics cast doubt on the capacity of existing social policy frameworks to respond effectively, prompting renewed inquiry into alternative models of social protection.

In recent years, the concept of basic income has gained prominence in global social policy discourse. With its core objectives aligning closely with the fundamental aims of social policy—namely poverty alleviation, equitable income distribution, and protection against technologically induced unemployment—basic income presents a holistic and transformative approach. Defined as a universal, unconditional, and individual cash transfer, the model seeks to guarantee a minimum level of economic security, thereby enabling individuals to maintain autonomy and dignity in their lives. Rooted in rights-based and citizen-oriented principles, basic income is conceived as a mechanism to ensure a life worthy of human dignity.

109

Although no country has yet implemented basic income at the national level, pilot programs and localized trials have been conducted in 192 settings across different regions of the world. The empirical evidence gathered from these initiatives suggests that basic income has the potential to address a broad range of social problems, extending beyond income poverty to include the mitigation of precarity and socio-economic insecurity. Compared to traditional social policy instruments, basic income offers a more comprehensive and preventive solution to the structural uncertainties of the contemporary labour market. By providing regular, predictable, and unconditional payments, it enables individuals—particularly in developing and underdeveloped contexts—to exercise greater control over their futures, increase their resilience to shocks, and pursue paths of self-determined well-being.

This study investigates the potential of the basic income model as an integrated tool of social policy. It adopts a mixed methodological approach, combining a theoretical review of the literature with empirical findings derived from in-depth, face-to-face interviews. The aim is to assess both the conceptual foundations and the practical viability of basic income through the lens of citizen perceptions. The study is organized into three sections: the first outlines the conceptual framework of basic income, including its core principles and objectives; the second provides comparative insights from global pilot programs; and the third presents field research findings on public attitudes toward the model.

Overall, the study concludes that increased public awareness and understanding of basic income correlates with higher levels of support for its implementation. The findings suggest that a nationally implemented basic income policy could eradicate absolute poverty, alleviate relative poverty, reduce precarity, and enhance individuals' economic agency in the face of unforeseen events. As such, basic income emerges not merely as a welfare instrument, but as a foundational pillar for reimagining social protection in an era marked by volatility and transition.

Keywords: Basic Income, Social Policy, Poverty, Social Welfare, Public Service

Giriş

Bireyler yaşamlarını devam ettirebilmek için yemek, barınma ve giyim ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. Temel ihtiyaçlar olarak adlandırılan bu ihtiyaçlar tüm insanlığın ortak ihtiyaçlarıdır. Ülke, bölge, şehir fark etmeksizin bu ihtiyaçlar aynı zamanda insanca bir yaşamı mümkün kılmanın asgari koşulu olarak görülmektedir. Günlük yaşamın sürdürülebilmesinde gereksinim duyulan gıda ve temiz suya erişim, güvenli bir ev, iklim ve çevre koşullarına uygun kıyafet temini her birey için her zaman mümkün olmamaktadır. Savaşlar, iklim değişikliği ve çevre felaketleri, küresel ekonomik krizler ve son olarak tüm dünyanın tanık olduğu Covid-19 pandemisi bazı bireylerin temel ihtiyaç teminindeki kırılganlığını görünür kılmaktadır.

Dünya Bankası (DB) ve Birleşmiş Milletler (BM)'in öncülük ettiği uluslararası çatı kuruluşlar küresel düzeyde yoksullukla mücadele için bir dizi program geliştirmektedir. BM, 2015 yılında yayınladığı ve 2030 yılında ulaşmayı hedeflediği *Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları* ile daha yaşanabilir bir dünya için ana hedefleri belirlemiştir. On yedi başlık altında duyurulan amaçlar içinde yer alan ilk iki başlık yoksulluk ve açlığın son bulması için geliştirilen hedefleri belirtmektedir (BM, 2025). Covid-19 pandemisi ve sonrasında yaşanan ekonomik darlık uluslararası düzeyde yoksulluğu derinleştirmiş ve yoksulluk içinde yaşayan insan sayısında artışa yol açmıştır. Bu durum sürdürülebilir kalkınma amaçları ile hedeflenen 2030 yılında yoksulluk ve açlığın son bulmasına ilişkin hedeflerden uzaklaşıldığını göstermektedir. Covid-19 ve sonrasında yaşanan ekonomik darlık uluslararası ve ulusal düzeyde geleneksel yöntemler ve var olan sosyal politika araçlarının beklenen başarıyı sağlayamadığını göstermektedir. Bu durum yeni sosyal politika araçlarının gündeme gelmesine yol açmıştır.

Sosyal politika başarısızlarının üstesinden gelebilmek adına yürütülen tartışmalarda temel gelir fikri öne çıkmaktadır. Temel gelir, bireylere

yönelik koşulsuz, düzenli aralıklarla ve geri alınmaksızın gerçekleştirilen nakit ödemeyi tanımlamaktadır. Hak temelli ve birey odaklı bir gelir ödemesini içeren temel gelir uygulaması, kökenleri Antik Yunan'a kadar uzanan eski bir düşünceyi ifade etmektedir. Tarihsel süreç içerisinde birçok defa dile getirilen düşüncenin uygulamaya geçmesi yirminci yüzyılda mümkün olmuştur. Henüz herhangi bir ülke örneğinde ulusal ölçekte uygulanmamış olsa bile sürekli ve bölgesel olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde uygulanmış olup, birçok yerde de uygulanmaya devam etmektedir. Günümüze kadar dünya üzerinde tamamlanmış ve devam etmekte olan temel gelir uygulaması sayısı 2024 yılı itibarıyla 192 farklı noktaya ulaşmıştır. Teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak üretimde otomasyon ve robot teknolojisinin kullanımı temel gelir tartışmalarının günümüzde tekrar hız kazanmasına neden olmuştur. Teknoloji kökenli işsizlik probleminin üstesinden gelinmesinde temel gelir önerisi birçok farklı isim tarafından dile getirilmektedir (Erdoğan ve Akar, 2020, s. 909).

Yoksullukla mücadele başta olmak üzere gelir dağılımında adaletin sağlanması, işsizliğin yıkıcı etkilerinin önüne geçilmesi, güvencesizlik ve belirsizliğin son bulmasında kalıcı çözüm önerileri sunan temel gelir yirmi birinci yüzyıl sosyal politika tartışmalarının merkezinde yer almaktadır. Farklı ölçeklerde uygulanan yerel ve bölgesel temel gelir modelleri de bu tartışmalara canlılık kazandırmaktadır. Temel gelir modeli diğer sosyal politika araçlarından farklı olarak kısa süreli ve anlık olarak sosyal nitelikli sorunların ötelenmesi yerine uzun soluklu bir çözüm önerisi ve sosyal politika uygulamasını ifade etmektedir. Modelin birçok sorunun çözümüne doğrudan katkı sunması ve bireylerin yaşamlarının şekillenmesinde esas sorumluluğu bireylere vermesi, sosyal tabakalar arası geçişi hızlandırması diğer sosyal politika araçlarından farkını göstermektedir.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde temel gelirin tanımı, özellikleri ve başlıca amaçları açıklanmaktadır. İkinci bölümde

dünyadan uygulama örneklerine yer verilmektedir. Son bölümde ise temel gelir modeli ile ilgili olarak Samsun’da vatandaş algısına dair yürütülen araştırmanın sonuçları sunulmaktadır.

Temel Gelirin Tanımı

Temel gelir, bireylere koşulsuz, düzenli aralıklarla ve geri alınmaksızın ödenen parasal tutar olarak tanımlanmaktadır. Kavramın daha iyi anlaşılabilmesi için tanımda yer alan unsurlara biraz daha ayrıntılı bakmak gerekmektedir. “Temel” kelimesi ile “açlıktan ölmeyecek kadar dar” bir gelir vurgulanmaktadır. Bireylere yönelik olması, kişilerin ailevi durumlarına bakılmaksızın gerçekleştirilen bir ödemeyi açıklamaktadır. Koşulsuz olarak sunulması ile kişilerin temel gelire hak kazanmasında belirli koşulları sağlamasının aranmaması, özgürce harcamada bulunabilmesi ve davranışlarında bir beklenti zorunluluğunun olmaması kastedilmektedir. Düzenli aralıklarla ödeme yapılması ise tek seferlik bir ödemeden ziyade öngörülebilir, planlama yapılabilir, düzenli ve sürekli bir ödemeyi içermektedir (Standing, 2021, ss. 19-23).

Başka bir tanımlama ise kavramın odağının iş ve çalışma yaşamı mı yoksa vatandaşlıktan kaynaklanan bir hak mı olacağı sorusu etrafında şekillenmektedir. Burada hak kavramı, bireylerin karşılığında herhangi bir bedel ödemediği doğuştan sahip oldukları değerler bütünü olarak ifade edilebilmektedir. Bu doğrultuda temel gelir kavramı, toplumun bütün bireylerine, geçmiş ve şimdiki çalışma durumlarından bağımsız olarak gerçekleştirilen koşulsuz ve düzenli nakit ödemeyi işaret etmektedir. Toplumun bütün fertlerine, yalnızca o toplumun bir üyesi olmasından kaynaklanan bir hak olarak nakit gelir sunulması hak temelli bir yaklaşımı vurgulamaktadır. Asgari şartlarda ve insan onuruna yaraşır bir yaşam sürmek temel vatandaşlık hakkı olarak değerlendirildiğinden, temel gelir kavramı aynı zamanda vatandaşlık geliri olarak da dile getirilmektedir (Buğra ve Keyder, 2012, s. 8).

Gelir transferini içeren birçok farklı sosyal politika aracı uygulanmaktadır. Bunlar arasında en yaygını doğrudan ve dolaylı sosyal yardımlardır. Sosyal yardımlar bireylerin ihtiyaçları, çalışma durumları, hane yapıları gibi çok çeşitli değişkene göre şekillenen aynı ve nakdi tutarı belirtmektedir. Birçok açıdan sosyal yardımları kapsayan temel gelir, yoksulluk içerisinde olan vatandaşları zorlayıcı şartları ortadan kaldırdığından diğer sosyal yardım uygulamalarından ayrılmaktadır. Gelire bağlı olmadan, çalışma durumunu şart koşmadan, birey odaklı ve hak olarak düzenli ve sürekli sunulması temel geliri diğer sosyal yardım uygulamalarından farklılaştırmaktadır (Ünlü, 2017, ss. 137-138).

Sosyal politikaların şekillenmesinde hedef kitlenin hangi ihtiyaçlarının giderilmesine öncelik verildiği etkili olmaktadır. Özellikle yoksulların ve ekonomik zorluk içindeki bireylerin acil gereksinim duydukları hizmet ve ürünler ile kısa süreli düşük miktartlı sosyal yardımlar kamu politikalarında daha çok tercih edilmektedir. Ancak bu durum sosyal yardımların sunulduğu toplum kesiminin hayatlarında önemli bir değişiklik meydana getirmemektedir. Ayrıca kamu kesiminin sosyal yardımları ve hizmet sunum modeli ihtiyaç sahibi bireyleri vakıf, dernek ve hayırsever kimselerin sosyal yardımlarına daha çok yönelir hale getirmektedir. Bu durum ise hak temelli bir sosyal politika yaklaşımından uzaklaşmaya neden olmaktadır. Sosyal politikada ve özellikle sosyal yardımlarda hak vurgusunun olduğu temel gelir düşüncesi ise kavramın ilk ortaya çıkışından bugüne değin insan onuruna yaraşır bir yaşamı mümkün kılmayı amaç edinmektedir (Kesgin, 2013, s. 69).

Temel Gelirin Özellikleri

Temel gelir kavramı, birçok farklı şekilde adlandırılmaktadır. Temel gelir kavramına siyasi ve ekonomik zeminde nasıl yaklaşıldığı kavramın adlandırılmasında etkili olmaktadır. Literatürde evrensel

temel gelir, temel gelir, vatandaşlık geliri, temettü geliri, garantili yıllık gelir gibi farklı şekillerde adlandırılmakta ve yaygın olarak temel gelir olarak ifade edilmektedir. Kavramın farklı adlandırmalarına karşın hemen hepsinde kastedilen şey tüm bireylere güvenceli ve düzenli bir gelirin ödenmesi düşüncesidir. Ayrıca temel gelir kavramının özellikleri neredeyse tüm farklı adlandırmalarında aynı şekilde ifade edilmektedir.

Temel gelir üzerine çalışmalar yürüten Malcom Torry, *Vatandaşlık Gelirinin Uygulanabilirliği* başlıklı kitabında temel gelirin özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır (Torry, 2016, ss. vii-viii):

Koşulsuzluk: Temel gelirin yaşa göre değişiklik gösterebileceğini ancak bunun dışında herhangi bir şartın, koşulun aranmayacağı anlamına gelmektedir. Aynı yaştaki herkesin diğer tüm farklılıklara rağmen aynı geliri alacağını bildirmektedir.

Otomatik (Periyodik/Düzenli Aralıklarla): Temel geliri her bir bireyin haftalık veya aylık olarak doğumdan ölüme kadar düzenli olarak alması anlamına gelmektedir.

Geri Çekilmezlik: Bireyin geliri veya serveti artarsa temel gelirin kesintiye uğramayacağı ve geri alınamayacağı anlamına gelir.

Bireysellik: Temel gelirin çiftlere veya hanehalklarına değil bireylere ödeneceği anlamına gelir.

Vatandaşlık Hakkı: Bir ülkede yasal olarak ikamet eden her bir bireyin vatandaşlık bağından kaynaklı temel geliri alacağı anlamına gelir.

Temel Gelir Düşüncesinin Başlıca Amaçları

Temel gelir, yoksullukla mücadele başta olmak üzere birçok konuda iyileştirme ve çözüm önerileri ortaya koymaktadır. Güvenceli bir asgari gelir ödemesinin yoksullukla mücadelede etkin ve verimli sonuçlar ortaya koyacağı belirtilmektedir. Bunun yanında gelir dağılımı adaletsizliğinin giderilmesi, sosyal adaletin sağlanması, işsizlikle mücadele kavramın amaçları arasında yer almaktadır. Eşitsizliğin

giderilmesi, güvencesizliğin son bulması, özgürlüklerin artırılması da diğer amaçları arasında sayılabilmektedir. Bu bölümde temel gelirin başlıca amaçları açıklanmaya çalışılacaktır.

Yoksullukla Mücadele

Yoksulluk çoğu zaman açlık ya da günlük ihtiyaçlarını karşılayamama anlamında “mutlak yoksulluk” olarak akla gelmektedir. Böyle bir anlaşılmanın altında yatan birçok haklı neden bulunmaktadır. Ancak yoksulluğu sadece bu dar çerçeveye indirgemek sorunu tanımlamaktan çözüm önerilerinde yetersiz kalmaya kadar birçok eksikliği beraberinde getirmektedir. Bu bakımdan yoksulluk bireylerin kendi özellikleri, doğal sebepler ya da savaş gibi insan eliyle yaratılmış sorunları nedeniyle bazı insanların karşılaştığı geçim sıkıntısı ve hatta açlık durumu olarak tarihin her döneminde ve her toplumda görülmektedir. Ancak günümüzde sosyal bir sorun olarak tartışılan haliyle yoksulluk, kapitalizmin on altıncı yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkışıyla bağlantılandırılmaktadır (Buğra, 2021, ss. 24-25).

Yoksulluğun toplumsal bir sorun olarak değerlendirilmeye başlanmasının on altıncı yüzyıl olarak tarihlendirilmesinin altında yoksulluğa ve yoksullara yönelik algıda yaşanan değişiklik yatmaktadır. Modern çağın erken dönemlerinde kapitalizmin emeği merkeze alan değerler sistemi içerisinde yoksulların işgücü olarak görülmeye başlanması bu değişikliğe ışık tutmaktadır. Mülksüz kalmış ve tarımdan kopmuş yoksul kesimin şehirlere yerleşmesi ile ortaya çıkan “suç, pislik ve bulaşıcı hastalık korkusu” yoksulların çalıştırılması gerektiği fikrini güçlendirmekteydi. Bu düşüncenin altında yatan temel neden ise “insanı iş gücü olarak kapitalist düzeni koruma ve meşrulaştırma çabalarının merkezinde, serseriliğin ve dilenciliğin önlenmesi ve yoksulların çalıştırılması gayreti bulunuyordu” ifadeleri ile açıklanmaktadır. Bu dönemde, darülaceze benzeri kurumlar ile yoksulların barındırılıp çalıştırıldığı kurumlar

aracılığıyla öncelikle yoksulların disiplin ve terbiye edilmesi önem kazanmaktadır. Asıl amaçlanan ise yoksullara yöneltilen ahlaki çürümüşlüğü çalışma yoluyla tedavi edilmesidir (Buğra, 2021, ss. 25-26).

Kapitalizmin on altıncı yüzyıl ve sonrasında yoksulluğu yoksulun suçu olarak görmesi ve hayırseverlerin yardımına bırakılması düşüncesi “Refah Devleti” uygulamalarına kadar devam etmiştir. Refah devleti uygulamaları, yoksulun desteklenmesini ve yoksulluğa karşı devlet müdahalesini gerekli görmektedir. Refah devletinin krizi ve neoliberal politikaların ağırlık kazanması 1980 sonrasında günümüze değin tekrar yoksulluğun yoksulların sorunu olduğu fikrini öne çıkarmaktadır. Bu fikir yoksulluktan ötürü yoksullu suçlamakta, yoksulluğu bireysel çabalara ve çalışma durumuna bağlamaktadır ancak günümüzde çalışanların da yoksulluk ile mücadele etmesini açıklamamaktadır. Temel gelir ile ilgili çalışmalar yürüten Rutger Bregman, *Gerçekçiler İçin Ütopya* adlı kitabında yoksulluğun yoksulun suçu olmadığını, piyasa koşullarının ve içinde bulundukları yoksulluk durumunun insanları yoksulluğa sürüklediğini ve var olan yoksulluklarını derinleştirdiğini ifade etmektedir (Bregman, 2021, s. 56).

Temel gelir damgalanmayı ve güvencesizliği sonlandıracak reçeteyi sunmayı ve yoksulluğu azaltmayı vaat etmektedir. Yoksullun yoksulluğunu kanıtlamak durumunda olmadığı temel gelirden koşulsuz bir ödeme bireyleri damgalanmadan kurtarmaktadır. Temel gelir aynı zamanda yoksulluk tuzaklarından kurtulmanın yolunu açmaktadır. Düşük ücretli ve güvencesiz işlerde çalışmaya zorlanmak yerine temel gelirin sunmuş olduğu güvence yoksulların insanca şartlar altında çalışmasına fırsat sunmaktadır. Yoksullara yapılan veya yapılacak ödemeler çalışmanın önünde engel oluşturmamakta aksine kendi hesaplarına çalışma isteğini artırmaktadır (Standing, 2021, s. 83).

Gelir Dağılımında Adaletsizliğin Giderilmesi

Gelir dağılımı, bir ekonomide yaratılan değerin, bireyler, gruplar ve hanehalkları arasında dağılımını açıklamada kullanılmaktadır. Gelir dağılımının adaletsiz oluşu, yani toplumun en yoksul kesimi ile en zengin kesiminin yaşam koşullarında ve milli gelirden aldıkları payda büyük farklılıkların oluşu toplumsal barışı bozmaktadır. Gelir dağılımında adaletsizlik toplumsal refahı, ekonomik büyümeyi olumsuz etkilerken yoksulluğun derinleşmesine neden olmaktadır. Bu nedenle gelirin yeniden dağıtımında adaletin sağlanması ya da adaletsizliğin olumsuz etkilerinin hafifletilmesi için devlet sosyal nitelikli transferlere başvurmaktadır. Diğer adıyla sosyal yardım programları, devletin, toplumun huzur ve refahını artırmak amacıyla toplumdaki bazı kişi ya da gruplara yönelik şartlı ya da şartsız ayni ve nakdi yardımların bütünüdür ifade etmektedir. Sosyal yardımların yararlanıcıları daha çok dar gelirli, yoksul ve muhtaç durumdaki kişiler olsa da dolaylı olarak sosyal yardımlar toplumun tümü üzerinde etkilidir. Bu nedenle kimi değerlendirmelere göre “sosyal koruma politikalarının yoksulluğu azaltma hedefinin yanı sıra gelir dağılımını iyileştirme ve herkes için makul bir yaşam standardı sağlama işlevinin olduğuna yönelik fikirlerin yoğunlaşması, asgari gelir desteği uygulamalarını sosyal yardım mekanizmalarının odağına taşımaktadır” (Gemicioğlu ve Bildir, 2023, s. 231).

Ekonomik büyümenin gelir dağılımı üzerinde iyileştirici etkileri olduğu ifade edilmektedir. Ekonomik büyüme ile yaratılan milli gelirin toplumun tümünün gelirine olumlu etki edeceği, gelirleri artıracığı belirtilmektedir. Adaletsiz gelir dağılımının olduğu ülkelerde ekonomik büyümenin toplumun tümüne eşit bir şekilde yansımadığı, servet üzerinden ikincil gelir elde edenlerin daha kazançlı çıktıkları görülmektedir. Kaldı ki günümüz dünyasında çok çeşitlenen ihtiyaçlar ve insanlığın eriştiği konfor seviyesi nedeniyle muhtaç ve yoksullar için

gıda, barınma ve giyinme ihtiyaçlarının karşılanması refaha eriştikleri anlamına gelmemektedir (Bregman, 2021, s. 63)

Temel gelirin adil bir gelir dağılımı oluşturma iddiasının temelinde toplumun tümüne yönelik gelir transferi sağlaması yatmaktadır. Devlet tarafından karşılıksız olarak toplumun tümüne yönelik garantili bir ödeme gelirler seviyesinin artıracaktır. Aynı zamanda *açlık* anlamında yoksulluğu sona erdirecektir. Temel gelirin gelir dağılımında adaleti sağlaması temel gelirin dolaylı vergiler yerine doğrudan vergilerle, örneğin servet vergisi, finanse edilmesine bağlanmaktadır. Diğer türlü oransal olarak toplumdaki tüm bireyler aynı gelir grubunu korumakta ve ortalama gelire göre yaşamlarında herhangi bir değişiklik olmamaktadır (Standing, 2021, ss. 88-92).

Sosyal Adaletin Sağlanması

Temel gelir bireyler arası sosyal adaletin sağlanmasında önemli bir argüman sunmaktadır. Toplumsal eşitsizliğin giderilmesinde her bir bireyin ekonomik olarak desteklenmesi, bu modelin, bireylerin yapabilirliğini artırmaya katkı sunacağını göstermektedir. Kadın, çocuk, genç, yaşlı, engelli, eski hükümlü gibi dezavantajlı grupların toplumsal yaşama katılımında ve yeniden bir hayat kurabilmelerinde temel gelir uygulaması destekleyici bir öneri getirmektedir. Özellikle cinsiyet eşitsizliğinin önlenmesi, kadınların yaşamlarında karşılaştıkları güçlüklerle mücadele edebilmede temel gelir güçlü bir başlangıç yapabilme yeteneği kazandırmaktadır. Kadınların ev işleri gibi ücret karşılığı olmadan yaptıkları işler karşısında temel gelir desteği finansal özgürlük ve güvence sağlamaktadır (Kahvecioğlu, 2021, s. 37). Aynı şekilde çocukların sağlıklı bir yetişkin olabilmelerinde, gençlerin yaşamlarını sağlam temeller üzere inşa edebilmelerinde temel gelir desteğinin “hak” vurgusu önem kazanmaktadır.

Temel gelirin ekonomik bir hak olarak tarif edilmesi ve uygulamaya konulmasındaki en önemli gerekçe sosyal adalettir. Bunun yanında ekonomik güvence ve özgürlük de birlikte anılmaktadır. Toplumsal yaşamın ortak çaba ile oluşması ve yeryüzü kaynaklarının insanlığın ortak mülkü olması yaratılan sosyo-ekonomik değerin de ortak paylaşıma tabi tutulması fikri temel gelirin sosyal adalet yaklaşımının temelini oluşturmaktadır. Bireylerin ortak çabaları ile elde edilen artı değerin belirli bir grubun elinde toplanması ve bazı kesimlerin yalnızca kıt kaynaklarla yaşamlarını sürdürmeleri sosyal adaleti bozucu niteliktedir. Temel gelir önerisi bireylere yönelik güvenceli ödeme fikri ile sosyal adaletin sağlanmasına katkı sunmaktadır. John Rawls'ın *Bir Adalet Teorisi* adlı eserinde yer alan sosyal adalet ilkesi iyi bir sosyal politikanın nasıl olacağına dair ipucu sunmaktadır. Rawls'un *Farklılık İlkesi*, iyi bir sosyal politikayı "Bir politika, ancak toplumdaki en dezavantajlı grupların konumunu iyileştirebiliyorsa adalete hizmet etmiş olur" düşüncesiyle açıklamaktadır. Standing ise *Güvence Farklılığı İlkesi* kavramını öne sürerek "... bir sosyal politika yahut kurumsal değişim, ancak en güvencesiz gruplara güvence sağlayabiliyorsa sosyal olarak adil addedilebilir." Görüldüğü gibi Standing de Rawls'un iddiasına katılmaktadır (Standing, 2021, s. 47).

Friedrich August Von Hayek ise *Sosyal Adalet Serabı* adlı eserinde adaletin bireylerin davranışlarının bir sonucu olarak ortaya çıktığını ve buna göre adil ya da adaletsiz olarak değerlendirilebileceğini belirtmektedir (Hayek, 1995, s. 57). Kendiliğinden oluşan düzende meydana gelen gelişmelerin bu kapsamda değerlendirilemeyeceğini dile getirmektedir. Özgür toplum ile sosyal adaletin birbirine zıt kavramlar olduğunu belirten yazar mutlak bir sosyal adaletin sağlanması için kendiliğinden doğan düzenin organizasyon düzenine dönüştürmemiz gerektiğini vurgulamaktadır (Yayla, 2000, s. 195). Hayek, aşırı yoksulluğun önlenmesinde ve eşitsizliklerin giderilmesinde devletin vatandaşlara karşılıksız ödeme yapması

fikrine karşı çıkmamaktadır. Bu durumun herkese yarar sağlayabileceğini belirtmektedir. Buradaki sorunun özgürlüklerin kısıtlanması ya da hukuk devletiyle çatışmadan öte piyasa mekanizmasının durması durumunda olabileceğini vurgulamaktadır (Hayek, 1995, ss. 123-124).

Otomasyona Bağlı İşsizlikle Mücadele

Sanayi Devrimi ile birlikte üretimde makineleşme süreci hız kazanmıştır. Bu aynı zamanda insan gücüne dayalı üretimde yavaşlamaya diğer bir ifadeyle üretimde insan gücüne duyulan ihtiyacın azalmasına neden olmuştur. On sekizinci yüzyıldan yirmi birinci yüzyıla değin teknolojik gelişmenin somut bir göstergesi olan Sanayi Devrimi sürekli olarak gündemdedir. Günümüzde dördüncüsü yaşanan son sanayi devrimi, üretimde otomasyon ve robot kullanımını üst seviyelere çıkartmış, üç boyutlu yazıcı, nesnelerin interneti, yapay zekâ gibi yenilikleri beraberinde getirmiştir. Dördüncü sanayi devrimi, diğer sanayi devrimlerinden farklı olarak teknolojilerin fiziksel, biyolojik ve dijital alanlarda karşılıklı etkileşimde bulunmalarını ifade etmektedir. Bu yeni süreç sermaye birikimini, verimliliği ve büyümeyi olumlu yönde desteklese de işsizlik gibi toplumu derinden etkileyen sorunlara kapı aralamaktadır (Erdoğan ve Akar, 2020, ss. 903-904). Mahfi Eğilmez'e göre dördüncü sanayi devriminin üç temel özelliği bulunmaktadır: "(1) Üretimde insan emeğinin en aza indirilmesi ve bu yolla üretimdeki hataların ortadan kaldırılması. (2) Üretimin en üst düzeyde esnekliğe kavuşturulması ve bu yolla tüketiciye özel ürün yapabilme imkânının elde edilmesi. (3) Üretimin hızlandırılması." (Eğilmez, 2017).

Temel gelir, dördüncü sanayi devrimi ile hız kazanan otomasyonun neden olduğu işsizlikle mücadelede önemli bir rol üstlenmektedir. Vasıfsız bireylerin işini kaybetmesi endişesi yanında, geline son noktada vasıflı, beyaz yakalı bireylerin de işsizlikle karşı karşıya

kalması beklenmektedir. İşsizlik dönemlerinde bir güvence sunan temel gelir, finansal sistemin sağlıklı işlemesine yardımcı olmaktadır. Bu açıdan hem ekonomik canlanmanın hem de sosyal kontrolün sağlanması açısından temel gelir önem arz etmektedir (Kahvecioğlu, 2021, s. 30).

Dünyada Temel Gelir Uygulaması Yürütülen Ülke Örnekleri

Dünyanın birçok ülkesinde küçük ölçekli temel gelir ve benzeri uygulamalar hayata geçirilmiştir. 2024 yılı itibarıyla dünya genelinde 192 farklı bölgede temel gelir ve benzeri deneyimler hayata geçirilmiştir (Stanford Basic Income Lab., 2024).

Şekil 1. Dünyada Temel Gelir Deneyimleri

Kaynak: Stanford Basic Income Lab (2024)

Şekil 1’de yeşil noktalar ile gösterilen alanlar tamamlanmış temel gelir uygulama bölgelerini, turuncu noktalar ile gösterilen alanlar devam eden temel gelir uygulama bölgelerini göstermektedir.

Temel gelir uygulaması dünyanın hiçbir ülkesinde tamamen ve kesintisiz bir şekilde hayata geçirilebilmiş değildir. Bölgesel ve yerel olarak küçük ölçekli ve düşük katılımcı ile yürütülen temel gelir ve benzeri uygulamalar ülkelere göre değişiklik gösteren özelliklere

sahiptir. Namibya ve Hindistan gibi ülkeler daha çok aşırı yoksullukla mücadele için temel gelir uygulamasını hayata geçirmişlerdir. Finlandiya ve Hollanda gibi gelişmiş ülkelerde ise, uygulanmakta olan ve işlevselliğini yitirmiş mevcut politikaların yerine temel gelir ve benzeri uygulamaları geçirmek üzere çeşitli deney çalışmaları yapılmaktadır. (Tiessalo, 2017).

Temel gelir günümüzde herhangi bir ülkede ulusal ölçekte uygulanmış olmasa da bölgesel ve yerel düzeylerde çeşitli uygulamalar bulunmaktadır. ABD, Moğolistan, İran, Hindistan gibi ülkelerin bazı bölgelerinde gerçekleştirilmiş ve gerçekleştirilen temel gelir benzeri uygulamalar bulunmaktadır. Bu bölümde ABD'nin Alaska Eyaleti ile Moğolistan, İran, Namibya, Finlandiya ve Kanada'da uygulanmış ve uygulanmakta olan temel gelir ve benzeri uygulama örneklerine yer verilmektedir.

Alaska

ABD'nin en büyük petrol rezervi 1967 yılında Alaska eyaletinde bulunmuştur. 1974-1982 yılları arasında kesintisiz olarak sekiz yıl Alaska Valisi olan Jay Hammond "Alaska Daimî Fonu" adında bir fon kurulmasına öncelik etmiş ve bölgeden elde edilen petrol gelirlerinin en az yüzde 25'nin bu fona aktarılmasını öngörmüştür. Vali Hammond, petrol gelirlerinden elde edilecek zenginliğin bir kısmının fon aracılığıyla nüfusa dağıtılmasını önermiştir (Duran, 2023, s. 110).

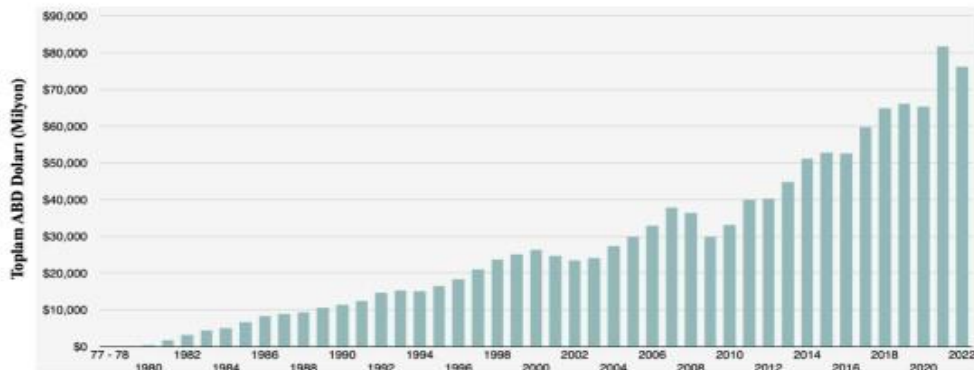
Alaska'da petrol keşfi ve sonrasında elde edilen gelirlerin korunması ve zenginliğin gelecek nesillere aktarılması amacıyla 1976 yılında Alaska Daimî Fon Şirketi (APFC), Alaskalıların anayasa değişikliğini içeren oylaması ile birlikte kurulmuştur (Alaska Permanent Fund Corporation, 2024). Fon, yenilenebilir gelir elde etmek maksadıyla petrol gelirlerini tahvil, hisse senedi gibi yatırım araçları ile değerlendiren, bağımsız bir varlık fonuna benzeyen devlet şirkettir. Fon, iki bölüme ayrılmış olup birinci olarak harcanamayan anapara ve

ikinci olarak harcanabilir kısımdan oluşmaktadır. “Fon, kamu ve özel varlıklara yatırım yapmaktadır ve varlık tahsisi sekiz varlık sınıfından oluşmaktadır: (1) Kamu Hisse Senetleri, (2) Sabit Gelir, (3) Özel Sermaye, (4) Gayrimenkul, (5) Özel Gelir: Altyapı, Özel Kredi ve Gelir Fırsatları (6) Mutlak Getiri Stratejileri, (7) Taktik Fırsatlar ve (8) Nakit.” (Blomqvist and Palme, 2020, s. 115).

Alaska Daimî Fon Şirketi, 1982 yılından bu yana tüm Alaskalıları yıllık olarak düzenli bir temettü ödemesi gerçekleştirmektedir. Fon’un temettü ödemesindeki tek uygunluk kriteri bir önceki takvim yılı içerisinde Alaska’da bir yıl ikamet etmiş olma şartıdır. Uygunluk şartının bazı istisnaları bulunmaktadır. Bu istisnalar, önceden izin almaksızın Alaska’da 180 günden uzun ikamet etmemesi, hak kazanılan yıl boyunca bireyin mahkûmiyet ile ceza almamasıdır. Temettü ödemesi Fon’un beş yıllık yatırım performansı ortalamasına göre yıllık olarak hesaplanmakta ve buna göre varlık aktarımı gerçekleşmektedir. Fon sayesinde Alaska ABD’nin en düşük yoksulluk oranının ve eşitsizliğin yaşandığı yerlerden biri haline gelmiştir. Alaska halkının satın alma gücü önemli ölçüde artmıştır. Temettü ödemelerinin işgücü piyasası üzerinde önemli bir negatif etkisi olmamıştır (Narinç, 2023, s. 33).

Şekil 2. Alaska Daimî Fonu Değerindeki Yıllık Değişim (1980-2022)

Kaynak: Alaska Permanent Fund Corporation (2024)

Şekil 2’de Alaska Daimî Fonu’nun yıllar içindeki değişimi gösterilmiştir. Fon’da 1978 yılında 54.5 milyon dolar bulunurken, bu miktar 1980 yılında 493.8 milyona yükselmiştir. Petrol fiyatlarındaki değişime dayalı olarak fon gelirleri yıllık bazda artış ve eksilme gösterse de toplam tutarın uzun vadede sürekli bir artış eğiliminde olduğu görülmektedir. 2022 yılı itibarıyla fon büyüklüğü 73.6 milyar dolar seviyelerine gelmiştir. 2024 yılı Ocak ayı verilerine göre ise fon büyüklüğü 79.6 milyar dolar seviyelerine ulaşmıştır (Alaska Permanent Fund Corporation, 2024).

Alaska Daimî Fonu’ndan yararlanan kişi sayısı 1982 yılında 470.897 kişi iken, dağıtılan tutar kişi başı 1.000,00 dolar ve toplam tutar 470.897.000,00 dolar olarak gerçekleşmiştir. Sonraki yıllarda petrol gelirlerine bağlı olarak dağıtılan tutar değişiklik göstermektedir. Örneğin, 1984 yılında kişi başı 331.29 dolar ile tüm zamanların en düşük tutarı temettü olarak dağıtılırken, 2022 yılında kişi başı 3.284,00 dolar ile bugüne kadar dağıtılmış en yüksek tutara ulaşılmıştır. 2023 yılında ise kişi başı 1.312 dolar temettü tutarı olarak belirlenmiş, 624.354 kişinin başvurusu kabul edilmiş ve toplamda 819.152.448,00 dolar temettü olarak dağıtılmıştır. Fon’a temettü için başvuran kişi sayısı yıllar içinde sürekli artış göstermiş, dağıtılan tutar gelirlere bağlı olarak değişiklik gösterse de ortalama 1.000,00 dolar ve üzerinde gerçekleşmiştir. Temettü dağıtımına başlanılan 1982 yılından bu yana Alaska nüfusunun yüzde 85’inden fazlası her yıl temettü gelirinden pay almıştır. Temettü gelirlerinden yararlanan toplam kişi sayısının Alaska nüfusuna oranı genellikle yüzde 90’ların üzerinde bir seyir izlemiştir. Dağıtılan toplam temettü miktarı ise 1982-2023 yılları arasında 29.404.168.973,43 dolar olarak gerçekleşmiştir (State of Alaska: Department of Revenue, 2024).

Moğolistan

Moğolistan’da temel gelir ve benzeri programların başlama nedeni maden fiyatlarında yaşanan artış sonrasında ortaya çıkan bütçe fazlasından kaynaklanmaktadır. Ortaya çıkan bütçe fazlası, doğal kaynak servetinin nakit transferler yoluyla doğrudan dağıtımını içeren programların uygulanmasına neden olmuştur. İlk kez 2005 yılında *Çocuk Parası Programı* başlatılarak uygulama hayata geçirilmiştir. Bu program genel bir nitelik taşımamakla birlikte asgari geçim düzeyinin altında bulunan üç çocuklu ailelere çocuk başına aylık 3000 Moğolistan tugriki olarak gerçekleşen ödemeyi içermektedir (Narinç, 2023, s. 35).

Moğolistan’ın gerçekleştirdiği program daha sonraki yıllarda maden fiyatlarındaki artışa bağlı olarak geliştirilmiştir. 2007 yılında ise *Çocuk Parası Programı* ülkedeki tüm çocukları kapsayacak şekilde genişletilmiş ve çocuk başına ödeme tutarı 136.000 Moğolistan tugrikine yükseltilmiştir. Moğolistan Hükümeti, 2008-2012 yılları arasında her vatandaşa 1,5 milyon Moğolistan tugrikini içeren bir nakit transferi programını hazırlamış, ancak 2008 ekonomik krizi dolayısıyla program uygulamaya geçirilememiştir. 2010 yılında ise 120.000 Moğolistan Tugriki tutarında bir nakit transferi programı tüm vatandaşları kapsayacak şekilde planlanmış ve hayata geçirilmiştir. 2010-2012 yılları arasında uygulanma imkânı bulan program ülke düzeyinde temel gelirin uygulandığı ilk örnek olarak ifade edilmektedir. 2012 yılının başlarında kabul edilen *Sosyal Refah Yasası* ile mevcut programlar tekrar çocuklara yönelik sosyal destek içeren bir nakit transferi programına dönüştürülmüştür (Yorgun, 2020).

İran

İran’ın temel gelir uygulaması 2010 yılında “*Hedefli Sübvansiyon Programı*” ile hayata geçmiştir. Program ile devletin petrolden elde ettiği gelirin bir kısmının vatandaşlara nakit transferi şeklinde aktarılması hedeflenmiştir. Böylelikle program dahilinde tüm

İranlılara herhangi bir önkoşul olmaksızın aylık ve sabit olarak asgari ücretin üçte ikisi kadar bir tutar yani 455.000 riyal ödenmeye başlamıştır. Bu program ile hükümetin nihai amacı, fiyatlar genel düzeyini sabit tutmak yerine artan fiyatlar karşısında vatandaşları maddi olarak desteklemektir. Nakit transferi programına ülke vatandaşlarının yüzde 96'sı başvurmuş ve yüzde 4'lük bir kesim haklarından feragat etmiştir. Ödemeler tüm bireyleri kapsamakta ve hane reisine yapılmaktadır (Narinç, 2023, s. 36).

İran'daki temel gelir uygulaması hükümetin öngörülerinin aksi yönünde gelişim göstermiştir. Hükümetin öngördüğü petrol gelirleri ile programın maddi yükünü karşılama düşüncesi gerçekte öyle olmamış ve program için ayrılan bütçenin çok üstünde bir gider kalemi oluşmuştur. Enerji fiyatlarındaki artış ile beraber oluşan enflasyonist ortamın olumsuzluklarının giderilmesi için hükümet yüzde 25 oranında karşılıksız para basma yöntemini tercih etmiştir. Bu durum enflasyonu daha da tetiklemiş ve 2013'te yüzde 35'lere kadar yükselmiştir. Programın bu şekilde yürütülmesi ve beklenmeyen olumsuzlukların yanlış yöntemlerle giderilmeye çalışılması İran para birimin çöküşünü ilerletmiştir (Salehi-İsfahani, 2017).

Namibya

Namibya yoksulluğun büyük bir sorun olduğu ve dünyanın en yüksek Gini katsayısına sahip ülkelerinin başında gelmektedir. Ülkede gelir dağılımı adaletsizliğinin giderilmesi ve vergi sisteminin iyileştirilmesi için 2002 yılında NAMTAX adında bir komisyon kurulmuştur (Haarmann, 2020, ss. 189–214). Komisyon gelir dağılımı adaletsizliği ve yoksullukla mücadelede temel gelir uygulamasının çözüm olacağı sonucuna ulaşmıştır. Komisyonun hazırladığı plan doğrultusunda altmış yaşın altındaki her vatandaşa 70 Namibya doları aylık gelir ödemesi yapılması ve bu ödemelerin artan gelir vergisi ve katma değer vergileri ile karşılanması önerilmiştir. Bireylerin ihtiyaçlarını

karşılması için yeterli olmayan bu ödemenin ortalama altı ya da sekiz çocuktan oluşan aileler için fark yaratması öngörülmüştür (Haarmann vd., 2019, ss. 357-372).

Namibya'nın Otjivero-Omitara bölgesi için 2006 yılında geliştirilen ve 2008-2009 yıllarını kapsayan programla 60 yaş altı vatandaşlara aylık 100 Namibya doları ödeme gerçekleştirilmiştir. İki yıllık süreçte proje dolayısıyla 930 kişiye ödeme yapılmıştır. Uygulama ile yoksullukla mücadelede önemli sonuçlar elde edilmiş, eğitim, sağlık, suçluluk ile mücadele ve üretken çalışma alanlarında birçok bulgu ortaya çıkmıştır: "Bu bölgede gıda yoksulluğu yaşayan kişilerin oranı, 1 yıl içerisinde yüzde 76'dan yüzde 55'e düşmüştür. Gelir getiren aktivitelerle uğraşanların oranı, yüzde 44'ten yüzde 55'e çıkmıştır. Projenin olumlu katkılarından diğeri de o bölgede ikamet edenlerin satın alma gücünün artmasıdır ve bölgede yerel bir pazarın oluşmasına da katkıda bulunmasıdır." (Duran, 2023, s. 116).

Finlandiya

Finlandiya'da temel gelir önerisi 1980'li yıllarda teknolojik işsizlik ve işsizlik yardımlarının geleceğine ilişkin getirilmiştir. Finlandiya vatandaşlarına daha fazla sağlık ve sosyal güvenlik hizmeti sunmak, işsizlik ödeneklerinin niteliğini ve kapsamını iyileştirmek için temel gelir bir çözüm olarak görülmüştür. Sosyal Sigortalar Kurumu (KELA) tarafından yürütülen temel gelir programının çalışma yaşamının iyileştirilmesi, bürokratik süreçlerin hızlandırılması, sosyal güvenlik sisteminin karmaşıklığının basitleştirilmesine yardımcı olması gibi amaçları bulunmaktadır (Turunen, 2024).

Finlandiya'da temel gelir programı Ocak 2017-Aralık 2018 tarihleri arasında uygulamaya konulmuştur. KELA tarafından yürütülen program kapsamında Kasım 2016 tarihinde geçici olarak işten çıkartılan kişiler dışında bir nedenle işgücü piyasası sübvansiyonu veya temel işsizlik ödeneği alan 25 ile 58 yaş arasındaki tüm bireyler

arasından rasgele seçim yapılarak 2.000 kişilik kontrol grubu belirlenmiştir. Seçilen her bir bireye aylık 560 avro ödenmiş ve toplamda iki yıllık proje için 20 milyon avro harcanmıştır (Kangas, 2019/17).

KELA ön raporuna göre, temel gelir ödemesinden yararlanan bireyler bu ödemedен yararlanmayan bireylerle aynı oranda çalışmışlardır. Temel gelir ödemesinden yararlanan bireyler, işsizlik yardımına alternatif olarak bu ödemeleri aldıklarında daha az sosyal yardım almış ve daha aza hastalık izni kullanmışlardır (Narinç, 2023, s. 38).

Kanada

Kanada’da temel gelir uygulamaları iki farklı tarihte ve iki farklı bölgede gerçekleştirilmiştir. Birincisi, Manitoba’da 1974-1979 yılları arasında uygulanmıştır ve *Mincome Deneyi* olarak adlandırılmaktadır. *Mincome Deneyinin* uygulanmasındaki amaçlardan biri ABD’deki negatif gelir vergisi uygulamalarının ve garantili bir gelirin istihdama olan etkisinin analiz edilmesidir. Bu pilot bölge için uygulamaya dair önemli ölçüde veri toplanmışsa da analiz raporları sunulmadan program sonlandırılmıştır (Narinç, 2023, ss. 45-47).

Kanada’nın ikinci temel gelir uygulaması, 2017’de *Ontario Temel Gelir Pilot Projesi*dir. Projenin ilk kısmı Nisan 2018’de tamamlanmış ve 16-64 yaş arasındaki bireylere temel gelir ödemesi gerçekleştirilmiştir. Projenin uygulanması için belirlenen bölgelerde on iki aydan az ikamet etmemiş olmak şartı projeye katılım şartları arasında yer almaktadır. “Temel gelir ödemesi alabilmek için tek yaşayan bireylerin yıllık gelirlerinin 34.000 Kanada doları altında, çiftlerin ise 48.000 Kanada doları altında olması gerekmektedir. Bu şartları sağlayan tek yaşayan bireylere 16.898 Kanada doları, çiftlere ise 24.027 “Kanada doları temel gelir ödemesi yapılmıştır.” (Duran, 2023, s. 123). Projenin çıktılarına göre, katılımcıların yüzde 82,8’inin elde ettikleri temel gelirlerle faturaları daha kolay ödedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Diğer çıktılarına

göre ise katılımcıların yüzde 64,2'si beklenmeyen harcamalar karşısında kaygı duymadığını, yüzde 46,4'ü borçlarını ödeme güçlüğü yaşamadığını ve yüzde 50'si tasarruf edebildiklerini dile getirmişlerdir (BICN, 2024).

Dünyanın farklı bölgelerinde denenen temel gelir uygulamaları ışığında böyle bir modelin Türkiye'de nasıl karşılanacağı sorusu merak uyandırmaktadır. Bu doğrultuda Samsun'da bir saha araştırması yapılmıştır. İzleyen bölüm bu saha araştırmasında elde edilen bulgulara dayanmaktadır.

Temel Gelir Modeline Yönelik Samsun'da Vatandaş Algısı

Araştırma kapsamında Samsun kent merkezinde yer alan İlkadım, Atakum ve Canik ilçelerinde ikamet eden ve yaş, cinsiyet, ekonomik gelir gibi farklı özelliklere sahip 35 kişi ile yüz yüze görüşme yapılmıştır. Araştırma verilerinin analizinde betimsel analiz yöntemi benimsenmiştir. "Bu analiz türünde araştırmacı görüştüğü ya da gözlemiş olduğu bireylerin görüşlerini en iyi bir biçimde yansıtabilmek amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verebilmektedir" (Yıldırım ve Şimşek, 2003). Araştırma deseni olarak ise durum çalışması tercih edilmiştir. Araştırmanın örnekleme amaçlı örnekleme tekniğine göre seçilmiş olup toplumun her kesiminden katılımcıların görüşleri elde edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda yöneltilen sorulara verilen cevaplar tekrar niteliği kazandığında görüşmeler sonlandırılmıştır. Görüşme gerçekleştirilecek kişilerin belirlenmesinde sosyal yardım alan ve almayan, işsiz, çalışan, emekli, genç, yaşlı, evli, bekar gibi farklı sosyo-ekonomik duruma sahip olma özellikleri dikkate alınmıştır. Derinlemesine mülakat tekniğiyle gerçekleştirilen görüşmelerde kişilere önceden hazırlanmış ve yarı yapılandırılmış 10 soru sorulmuştur. Sorular üç bölüme ayrılmış olup; ilk bölümde demografik özelliklere ilişkin sorular, ikinci bölümde yoksulluk ve sosyal

yardımlarla ilgili görüşlere dair sorular ve üçüncü bölümde temel gelir modeline ilişkin sorular yöneltmiştir.

Katılımcıların Genel Özelliklerine İlişkin Sonuçlar

Bu bölümde görüşme gerçekleştirilen katılımcıların genel özelliklerine ilişkin bilgiler tablolara yansıtılarak yorumlanmaya çalışılmıştır.

Tablo 1. Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet	Sayı	%
Kadın	22	62,85
Erkek	13	37,14
Toplam	35	100

Tablo 1’de araştırmaya katılanların cinsiyete göre dağılımları gösterilmiştir. Buna göre katılımcıların yüzde 37,14’ü kadın, yüzde 62,85’i erkeklerden oluşmaktadır. Cinsiyet dağılımında kadınların oranının fazla çıkmasında kadınların ev hanımı, işsiz, sosyal yardım alan, tek ebeveyn olma gibi durumları etkili olmuştur.

131

Tablo 2. Medeni Durum

Medeni Durum	Sayı	%
Evli	14	40
Bekar	16	45,71
Eşinden Ayrılmış (Boşanma veya Ölüm)	5	14,28
Toplam	35	100

Tablo 2’de araştırmaya katılanların medeni halleri gösterilmiştir. Buna göre katılımcıların yüzde 40’ı evli, yüzde 45,71’i bekar ve yüzde 14,28’i eşinden ayrılmış kişilerden oluşmaktadır.

Tablo 3. Yaş Dağılımı

Yaş	Sayı	%
18-24	9	25,71
25-34	8	22,85
35-44	7	20
45-64	7	20
65 ve Üzeri	4	11,42
Toplam	35	100

Tablo 3'te araştırmaya katılanların yaş dağılımları verilmiştir. Buna göre katılımcıların yüzde 25,71'i 18-24 yaş grubunda, yüzde 22,85'i 25-34 yaş grubunda, yüzde 20'si 35-44 yaş grubunda, yüzde 20'si 45-64 yaş grubunda ve yüzde 11,42'si 65 ve üzeri yaş grubunda yer almaktadır.

Tablo 4. Eğitim Durumu

132

Eğitim Durumu	Sayı	%
İlköğretim	11	31,42
Lise	12	34,28
Lisans	8	22,85
Lisansüstü	4	11,42
Toplam	35	100

Tablo 4'te araştırmaya katılanların eğitim durumu gösterilmiştir. Buna göre katılımcıların yüzde 31,42'si ilköğretim mezunu, yüzde 34,28'i lise mezunu, yüzde 22,85'i lisans mezunu ve yüzde 11,42'si lisansüstü mezunu şeklindedir.

Tablo 5. Çalışma Durumu

Çalışma Durumu	Sayı	%
Kamu Çalışanı	11	31,42
Özel Sektör Çalışanı	3	8,57
Öğrenci	9	25,71
Emekli	4	11,42
İşsiz (Ev Hanımı, Sosyal Yardım ile Geçimini Sağlayan, Çalışmayan vd.)	8	22,85
Toplam	35	100

Tablo 5'te araştırma katılanların çalışma durumlarına ilişkin veriler sunulmuştur. Buna göre katılımcıların yüzde 31,42'si kamu çalışanı, yüzde 8,57'si özel sektör çalışanı, yüzde 25,71'i öğrenci, yüzde 11,42'si emekli ve yüzde 22,85'i işsizdir. Çalışma durumuna ilişkin verilerin oluşturulmasında meslek yerine sektör temelinde sınıflandırmaya gidilmiştir. Bunun nedeni kişilerin kendilerinin meslek olarak niteledikleri ancak gerçekte meslek olmayan, ev hanımlığı gibi, yani gelir getirici bir işte çalışmama durumudur. Bu nedenle hayatını sosyal yardımlar ile idame ve idare ettirenler, çalışmayanlar, hanehalkı geliri ile geçimini sağlayanlar bireysel geliri olmadıkları için işsiz kategorisinde değerlendirilmiştir.

Tablo 6. Gelir Durumu

Gelir Durumu	Sayı	%
Düzenli Aylık Gelir (Çalışma Karşılığı Maaş, Çalışma Karşılığı Asgari Ücret)	14	40
Sosyal Yardım (Ayni ve Nakdi Sosyal Yardım, Engelli Maaşı, Evde Bakım Maaşı vb.)	8	22,85
Emekli Maaşı	4	11,42
Burs	5	14,28
Geliri Olmayan (Bireysel Geliri Olmayan, Hanehalkı Geliri ile Geçimini Saylayan)	4	11,42
Toplam	35	100

Tablo 6’da araştırmaya katılanların gelir durumları gösterilmiştir. Buna göre katılımcıların yüzde 40’ı düzenli aylık geliri olduğunu, yüzde 22,85’i sosyal yardımlar ile geçimini sağladığını, yüzde 11,42’si emekli maaşının olduğunu, yüzde 14,28’i öğrenci bursu aldığını, yüzde 11,42’si ise bireysel olarak herhangi bir gelirin olmadığını belirtmiştir. Katılımcılar arasında sosyal yardım ile geçimini sağlayanlar ile sosyal yardım niteliği taşıyan ödemeler ile geçimini sağlayanlar aynı kategoride değerlendirilmiştir.

Tablo 7. Yaşam Alanı

Yaşam Alanı	Sayı	%
Gecekondu	3	8,57
Apartman Dairesi	21	60
Güvenlikli Site	6	17,14
Öğrenci Yurdu	5	14,28
Toplam	35	100

Tablo 7’de araştırmaya katılanların yaşam alanına ilişkin bilgiler sunulmuştur. Buna göre katılımcıların yüzde 8,57’si gecekondu, yüzde 60’ı apartman dairesinde, yüzde 17,14’ü güvenlikli site içerisinde, yüzde 5’i ise öğrenci yurdunda kaldığını ifade etmiştir. Yaşam alanı kategorisinde yer alan öğrenci yurdu üniversite eğitimi için farklı illerden Samsun’a gelen öğrencilerin Samsun’daki yaşam alanını belirtmektedir.

135

Katılımcıların Yoksulluk ve Sosyal Yardıma İlişkin Görüşlerine Dair Sonuçlar

Bu bölümde araştırmaya katılanların kendilerini ekonomik olarak nasıl tanımladıkları, yoksulluk ve sosyal yardım hakkındaki görüşlerine ilişkin bulgular tablolara yansıtılarak yorumlanmaya çalışılmıştır.³

³ Araştırmanın yürütüldüğü 2023 yılının Ocak, Şubat ve Mart ayında net asgari ücret 8.506,80 TL, en düşük memur maaşı 11.396.00 TL, en düşük emekli maaşı 5.500.00 TL, KYK lisans öğrenci bursu 1.250.00 TL olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 8. Ekonomik Durum⁴

Ekonomik Durum	Sayı	%
Alt Gelir Grubu (Temel ihtiyaçlarını Karşılama Zorlanan)	21	60
Orta Gelir Grubu (Temel ihtiyaçlarını karşılama yanında sosyal ve kültürel etkinliklere katılım sağlayabilen)	14	40
Üst Gelir Grubu	0	0
Toplam	35	100

Tablo 8’de araştırmaya katılanların kendilerini ekonomik olarak nasıl tanımladıklarına ilişkin veriler sunulmuştur. Buna göre katılımcıların yüzde 60’ı kendini ekonomik olarak alt gelir grubunda tanımlarken, yüzde 40’ı orta gelir grubunda tanımlamaktadır. Katılımcıların hiçbiri kendini ekonomik olarak üst gelir grubunda tanımlamamıştır.

136

Tablo 9. Sosyal Yardım Durumu

Sosyal Yardım Durumu	Sayı	%
Hayatının Herhangi Bir Döneminde Sosyal Yardım Alanlar (Burs, Şartlı Nakit Transferi, Ayni ve Nakdi Sosyal Yardım vb.)	21	60
Hayatının Herhangi Bir Döneminde Sosyal Yardım Almayanlar	14	40
Toplam	35	100

⁴ Tablo 8 katılımcılara yöneltilen “Ekonomik durumunuzu nasıl tanımlarsınız?” sorusuna verilen cevaplar doğrultusunda hazırlanmıştır. Bu nedenle katılımcıların reel duruma göre ekonomik durumlarını yansıtmamakta, katılımcıların kendilerini ekonomik olarak nasıl tanımladıklarını yansıtmaktadır.

Tablo 9’da araştırmaya katılanların “Hayatınızın herhangi bir döneminde sosyal yardım aldınız mı?” sorusuna vermiş olduğu cevaplar gösterilmiştir. Buna göre, katılımcıların yüzde 60’ı hayatının bir döneminde sosyal yardım aldığını belirtirken, yüzde 40’ı hayatı boyunca herhangi bir şekilde sosyal yardım almadığını ifade etmiştir.

Araştırmaya katılanlara yöneltilen “Sosyal yardımları nasıl tarif edersiniz?” sorusuna verilen cevaplar hayatının herhangi bir döneminde sosyal yardım alanlar ile almayanların görüşleriyle paralellik göstermektedir.

Sosyal yardım ile yaşamını sürdüren Rahime G. *“Sosyal yardımları gerekli görüyorum. Benim herhangi bir maaşım ve gelirim yok. Sadece sosyal yardımlar ile geçimimi sağlıyorum. Gıda, giyinme gibi temel ihtiyaçlarımı asgari düzeyde sosyal yardımlar sayesinde karşılıyorum. Bu yardımların ihtiyaç sahiplerine verilmesi gerektiğini düşünüyorum ve gerekli görüyorum.”* ifadeleri ile sosyal yardımlara ilişkin görüşlerini belirtmektedir.

137

Katılımcılardan Hakan D. ise *“Engelli maaşı ve sosyal yardımlar ile temel ihtiyaçlarımı karşılıyorum. Tek kişi yaşadığım için bana yeterli geliyor. Daha kalabalık ailelere bu tutarlarda sosyal yardımlar yeterli gelemeyebilir. Bunun için sosyal yardımların ihtiyaç sahiplerine daha yüksek tutarlarda ödenmesi gerektiğini düşünüyorum.”* cümleleri ile sosyal yardımlara ilişkin görüşlerini ve sosyal yardımların hayatındaki yerini vurgulamaktadır.

Sosyal yardımların hayatını kolaylaştırdığını ve gerekli gördüğünü belirten 31 yaşındaki Sibel K. sosyal yardımın hayatındaki yerini şöyle açıklamaktadır: *“Eşimden boşandım ve kızım ile birlikte yaşıyorum. Kirada oturuyorum. 2000 TL nafaka ve 3500 TL sosyal yardım ile hayatımı idame ettirmeye çalışıyorum. Ayni ve nakdi sosyal yardımlar olmasa ihtiyaçlarımı karşılayamam. Bu nedenle gerekli ve vazgeçilmez olarak görüyorum.”*

Sosyal yardım yararlanıcılarının sosyal yardımlara ilişkin ortak görüşleri sosyal yardımların gerekli ancak yetersiz olduğudur. Herhangi bir nedenden ötürü çalışamayan, engel durumu dolayısıyla

sosyal yardım dışında bir geliri bulunmayan, bekar ve çocuklu ebeveynler, emekli olmayan yaşlılar sosyal yardımlara neredeyse bağımlı olduklarını; en temelde gıda ihtiyaçlarını karşılayabildiklerini, çok nadir giyim alışverişi yapabildiklerini, temel ihtiyaçlar dışında herhangi bir harcamada bulunamadıklarını ve bu nedenlerle sosyal yardımları gerekli gördüklerini ifade etmişlerdir.

Hayatının herhangi bir döneminde sosyal yardım almamış olanların ise sosyal yardımlara ilişkin görüşleri sosyal yardım yararlanıcılarına göre farklılık göstermektedir. Hayatının herhangi bir döneminde sosyal yardım almayan Yağmur Y. *“Sosyal yardımlar yoksul ve muhtaçlar ile dezavantajlı bazı kimselere yönelik kişi, dernek ve vakıf ile devletin karşılıksız ödemelerini kapsamaktadır. Sosyal yardımların olumlu ve olumsuz yönleri olabilir. Olumlu olarak kişilerin temel ihtiyaçlarını karşılamalarına yardımcı olur. Hayatlarını kolaylaştırır. Olumsuz olarak kişileri tembelliğe itebilir. Kişileri çalışmaktan alıkoyar.”*

138

Öğrenci bursu dışında sosyal yardım almadığını belirten Gülay Ö. ise sosyal yardım hakkında diğer katılımcılardan farklı düşünmektedir. Gülay Hanım, *“Sosyal yardımların aşırı, kontrolsüz ve ihtiyaç sahibi dışındakilere dağıtıldığını düşünüyorum. Bu nedenle de gereksiz buluyorum. Ayrıca sosyal yardımların hanehalkı yerine bireysel değerlendirmelerle dağıtılması gerektiğini düşünüyorum. Hanehalkı geliri ile oluşturulan sosyal yardım sistemi amacı dışında kullanılmaktadır. Kişileri tembelliğe sevk etmektedir.”* cümleleri ile düşüncelerini dile getirmektedir.

Hayatını hiçbir döneminde sosyal yardım almadığını belirten Bahar G. sosyal yardımlar ile ilgili düşüncelerini şöyle açıklamaktadır: *“Sosyal yardımlar muhtaçlık halinde ihtiyaç sahiplerine düşük düzeyde ve yetersiz ödemeleri kapsamaktadır. Uzun süreli ve bağlayıcı ödemelerin kişilerin yaşamına olumsuz etkileri bulunmaktadır. Bunun yerine kişi odaklı ve geçici destek ödemeleri yapılmalı. Sosyal yardımlar kişileri çalışmaktan alıkoymamalı. Uzun süreli sosyal yardımlar yerine kişileri işe, çalışmaya*

yönlendirilen sistemler tercih edilmeli. Sosyal yardımlar kısa süreli olarak muhtaçların hayatına iyileştirme sağlasa da uzun süreli olması kişilere ve topluma zarar vermektedir.”

Araştırmaya katılanların tamamı yoksul ve muhtaçlara yönelik sosyal yardım uygulamalarını desteklemektedir. Özellikle “açlık” durumunda yaşamını sürdüren, çalışma gücünden yoksun olan engelli ve dezavantajlı grupların sosyal yardımlar ile desteklenmesi gerektiği düşüncesini katılımcıların tamamı belirtmektedir. Bunun yanında sosyal yardım almakta olanlar, hayatını sosyal yardımlarla idame ve idare ettirenler, sosyal yardımların gerekli ancak yetersiz olduğunu belirtmektedir. Bu kimseler sosyal yardımların herhangi bir olumsuz yönünün olmadığını da görüşmelerde dile getirmişlerdir.

Sosyal yardımlara ilişkin getirilen eleştirilerin odak noktasını ise sosyal yardımların kişileri tembelliğe sevk edeceği ve çalışma yaşamından alıkoyacağı endişesi oluşturmaktadır. Bu nedenle sosyal yardımların kısa süreli ve kişi odaklı olması gerektiği, ihtiyaç sahibi dışındakilere herhangi bir sosyal yardım yapılmaması gerektiği, hayat şartları değişen kimselerin sosyal yardımlarının sona erdirilmesi gerektiği ve sosyal yardımlar yerine istihdam politikalarına ağırlık verilmesi gerektiği düşünceleri ön plana çıkmaktadır.

Katılımcıların Temel Gelir Modeline Yönelik Düşüncelerine İlişkin Sonuçlar

Bu bölümde araştırmaya katılanların temel gelir modeline yönelik düşüncülerine ilişkin bulgular tablolara yansıtılarak yorumlanmaya çalışılmıştır.

Tablo 10. Temel Gelir Fikri

Temel Gelir Fikri	Sayı	%
Ne Olduğu Hakkında Fikir Sahibi Olanlar	0	0
Herhangi Bir Bilgisi Olmayanlar	35	100
Toplam	35	100

Tablo 10’da araştırmaya katılanlara yöneltilen “Temel gelir nedir? Herhangi bir fikriniz var mıdır? sorusuna verilen cevaplar yer almaktadır. Buna göre katılımcıların tamamının temel gelir ile ilgili herhangi bir fikri olmadığı görülmektedir.

Tablo 10’da gösterilen katılımcıların temel gelir ile ilgili fikirlerinin durumu üzerine katılımcılara temel gelir hakkında kısa bilgilendirmeler yapılmıştır. Bu doğrultuda katılımcılara “Temel gelir, bireylere yönelik koşulsuz, sürekli, düzenli aralıklarla ödenen güvenceli bir gelirdir. Devletin vatandaşlarına yönelik sadece vatandaş olmalarından kaynaklanan hak doğrultusunda gelir transferini konu almaktadır. Temel gelir, hanehalkı geliri, yoksulluk ölçütü ya da yoksulluğun kanıtlanması gibi ön koşul aranmadan vatandaşların her birine doğrudan nakit olarak gerçekleştirilen ödemeleri kapsamaktadır.” şeklinde kısa açıklamalar yapılmıştır. Ayrıca görüşme esnasında katılımcıların yönelttikleri sorulara yönelik ek açıklamalar yapılmıştır. Burada katılımcıların temel gelir hakkında fikir sahibi olmaları ve yöneltilen soruları bu bilgiler doğrultusunda cevaplamaları hedeflenmiştir.

Tablo 11. Temel Gelir Yoksulluk İlişkisi

Temel Gelir Yoksulluk İlişkisi	Sayı	%
Yoksullukla Mücadelede Etkili Olur	30	85,71
Yoksullukla Mücadele Herhangi Bir Etkisi Olmaz	3	8,57
Yoksulluğu Artırır	2	5,61
Toplam	35	100

Tablo 11’de araştırmaya katılanların temel gelir modelinin yoksulluk üzerindeki etkisine ilişkin görüşleri sunulmuştur. Buna göre, katılımcıların yüzde 85,71’i temel gelir modelinin hayata geçmesi durumunda yoksulluk üzerinde iyileştirici bir etkisi olacağını ve yoksullukla mücadelede etkili olacağını bildirmiştir. Katılımcıların yüzde 8,57’si temel gelir modelinin hayata geçmesi durumunda yoksullukla mücadelede herhangi bir etkisinin olmayacağını ifade ederken, yüzde 5,61’i ise temel gelir modelinin yoksulluğu artıracağını belirtmiştir.

Tablo 11’de temel gelir modelinin yoksullukla mücadelede etkili olacağını belirten katılımcılar özellikle “açlık” anlamında mutlak yoksulluğun son bulacağını ifade etmişlerdir. Temel gelir modelinin uygulanması durumunda bireylerin gıda, giyim ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri, yaşamlarını olduğundan daha iyi bir seviyeye getirecekleri vurgulanmıştır. Bu doğrultuda görüş beyan eden Muhammed Zahid Ç. *“Temel gelir bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamada ihtiyaç duydukları maddi imkânı sağlar. Temel ihtiyaçlar yanında da harcama yapabilme, kendi ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetleri belirleme ve alabilme özgürlüğü sağlar.”* sözleriyle temel gelir modelinin yoksulluk üzerindeki etkisini açıklamaktadır.

Temel gelir modelinin yoksulluk üzerinde etkili olacağını belirten diğer bir katılımcı Özge B. ise *“Temel gelir modeli yoksulluk üzerinde iyileştirici bir etkide bulunur. Yaşam standardını yükseltir. Temel ihtiyaçların karşılanamamasından kaynaklanan mutlak yoksulluğun son bulmasına vesile olur. Yoksul ve muhtaç kesimler başta olmak üzere toplumun çoğu için daha iyi bir eğitim, sağlık hizmetine erişim imkânı sağlar.”* şeklinde görüşlerini açıklamaktadır.

Tablo 11’de temel gelir modelinin yoksullukla mücadelede herhangi bir etkisinin olmayacağı görüşünü dile getirenlerin ortak vurgusu, herkese yönelik sunulan temel gelirin görece yoksulluğu koruyacağı ve bu nedenle yoksulluk üzerinde herhangi bir etkisinin olmayacağı şeklindedir. Diğer taraftan ise temel gelirin mal ve hizmetlerin fiyatlarına etki edeceği, fiyat artışına neden olacağı ve bu nedenle satın alma gücü üzerinde etkili olmayarak yoksullukla mücadelede de etkili olmayacağı görüşü dile getirilmektedir. Büşra K. bu doğrultudaki düşüncelerini şöyle açıklamaktadır: *“Temel gelir yoksulluk üzerinde anlık olarak belki çok kısa süre iyileştirici etki gösterebilir ancak uzun vadede yoksullukla mücadelede herhangi bir etkisi bulunmaz. Çünkü, temel gelir, ürünlerin, özellikle temel ihtiyaç malzemelerinin fiyatlarını artırır. Bu nedenle satın alma gücü aynı düzeyde hatta biraz daha kötüleşerek korunmuş olur. Bu durumda da yoksul ve muhtaç kesim başta olmak üzere toplumdaki tüm bireyler nasıl yaşam sürüyorlarsa öyle yaşam sürmeye devam ederler.”*

Tablo 11’de temel gelir modelinin yoksulluğu artıracığı yönünde görüş belirtenlerin ortak düşüncesi temel gelirin kişileri çalışmaktan alıkoyacağı ve bu nedenle daha da yoksul olmalarına sebep olacağı yönündedir. Berna Ç. *“Sosyal yardımlar insanları tembelliğe itiyor. Temel gelir de bireyleri tembelliğe iter. Temel gelir ödemesine erişen bireyler çalışmak istemezler. Hayatlarını sürdürebilecekleri asgari bir gelirleri varken neden çalışınlar? Bireyler ancak çalışarak yoksulluktan kurtulabilirler.”* cümleleri ile temel gelirin yoksulluk üzerindeki etkisine yönelik düşüncelerini ifade etmektedir. Aynı yönde görüş belirten Gülay Ö. ise *“Karşılıksız*

olarak verilen temel gelir bireyleri tembelliğe sevk eder. Böyle bir gelire sahip olanlar lüzumsuz harcama yapabilirler. Yoksul bireylerin çoğu yoksulluğu bir tercih sonucu yaşamaktadır. Temel gelir yoksulluk içerisinde bir yaşamı teşvik eder. Yani asgari standartlarda, daha iyisi için çabalanmayan bir yaşam biçimini doğurur. Bu da ömür boyu yoksulluğu beraberinde getirir.” diyerek temel gelirin yoksulluğu artıracığını savunmaktadır.

Araştırmaya katılanlara “Temel gelirin hayata geçmesi durumunda ne gibi etkileri olabilir? sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların, temel gelirin hayata geçmesi durumunda ortaya çıkabilecek olumlu ve olumsuz durumlara ilişkin görüşleri şöyledir:

Araştırmaya katılanlardan Furkan G. *“Temel gelir ödemesinin yoksulluğu ortadan kaldıracak etkisi olur. Mutlak yoksulluğu bitirir. İnsanlara daha kaliteli bir yaşam fırsatı sunar. Sosyal yaşama katılımı artırır. Eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel hizmetlere ulaşımı kolaylaştırır. Bu hizmetlerin kalitesini artırır.”* sözleriyle temel gelirin olumlu yönlerini dile getirmiştir. Furkan Bey, temel gelirin uygulamaya geçmesi durumunda ortaya çıkabilecek olumsuz yönleri ise şöyle ifade etmiştir: *“Temel gelirin olumsuz etkisi ise üretimi azaltır. Ekonomik sistem üzerinde bozucu etkisi olur. Zenginleri gelir kaybına uğratar. Bu da toplumsal barışa zarar verir. Bunun yanında enflasyonist etkisi olabilir.”*

Başka bir katılımcı Mevlüde Ş. ise temel gelirin uygulanması durumunda karşılaşılabilecek olumlu yönleri şöyle dile getirmektedir: *“Temel gelir ile insanların temel ihtiyaçlarını karşılamak gibi bir dertleri kalmaz. Bunun yanında eğitim, sağlık gibi temel hizmetlere erişim sıkıntısı da kalmaz. İnsanlar daha iyi bir hayat sürer.”* Mevlüde Hanım, temel gelirin uygulamaya geçmesi durumunda herhangi bir olumsuz yönünün olmayacağını belirtmiştir.

Katılımcılardan Erdoğan C. ise temel gelirin uygulamaya geçmesi durumunda ortaya çıkabilecek olumlu ve olumsuz yönlerine ilişkin görüşleri şöyle açıklamaktadır: *“Temel gelir gibi bir ekonomik destek*

sisteminin hayata geçmesi durumunda özellikle dar gelirli ailelere ve öğrencilere büyük fayda sağlar. Ekonomik sistemin olumsuzluklarından etkilenen kimselere büyük bir güvence sağlar. Yoksul ve muhtaç kişilerin temel ihtiyaçlarını karşılama sorununu giderir. Daha özgür harcama yapabilme imkânı sağlar. Aynı zamanda insanlara daha kişiselleştirilmiş harcamalar yapabilme fırsatını tanır. Yaşam kalitesini artırır. Zengin ve varlıklı kimselerin yaşamında büyük bir değişiklik oluşturmaz. Olumsuz etkisi ise insanları tembelliğe alıştırma riskini doğurur. Bunun dışında başka bir olumsuz etkisi olmaz.”

Diğer bir katılımcı Aşur Ş. temel gelirin uygulanması durumunda ortaya çıkabilecek olası etkileri “Temel gelir ödemesi yoksul ve muhtaç bireyler, dar gelirli aileler, dezavantajlı gruplar için temel ihtiyaçların karşılanmasında temel hizmetlere erişme kadar birçok konuda iyileştirici bir etkisi olur. Mesela eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmasına katkıda bulunur. Çalışma yeterliliği ve gücünden yoksun olan kişilerin yaşamını bir başkasına bağımlı olmadan sürdürmesine olanak tanır. Ancak çalışma gücünde ve yeterliliğinde olup çalışmayanlar için kamu kaynaklarının israfına yol açar. Ekonomik olarak bağımlı bir nüfus oluşturur. Bu da adaletsizliğe yol açar. Bunun yanında enflasyonist etkisi olur. Yani mal ve hizmetlerin fiyatlarını artırır ve satın alma gücünü düşürür. Bu açıdan bakıldığında ise temel gelirin olumlu etkilerine kıyasla olumsuz etkilerinin daha fazla olacağını düşünüyorum.” cümleleri ile dile getirmiştir.

Araştırmaya katılanların temel gelirin olası etkileri üzerine düşünceleri yoksulluğa, yoksula bakışları ile paralellik göstermektedir. Katılımcıların cevaplarında temel gelirin uygulanması durumunda yoksul ve muhtaç toplum kesimin yaşamında iyileştirici etkisinin olacağı, yaşam standardının yükseleceği, temel ihtiyaçların karşılanacağı ve temel ihtiyaçlar yanında kişiselleştirilmiş ihtiyaçlar için harcamalar yapılabileceği ön plana çıkmıştır. Eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel hizmetlere erişim ve katılım, daha aktif bir sosyal yaşam vurgusu gibi hayatın her alanında herkes için olumlu bir etki yapacağı

da belirtilmiştir. Temel gelir uygulamasının hayata geçmesi durumunda olumsuz olarak en çok zikredilen düşünce ise insanları çalışma yaşamından alıkoyacağı ve tembelliğe sevk edeceğidir. Bazı katılımcılar ise enflasyonist etkilerinin olacağını, kamu kaynaklarının israfına yol açacağını, ekonomik olarak devlete bağımlı bir nüfus oluşturacağını belirtmişlerdir.

Temel gelir ile yoksulluk arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik soruya verilen cevaplar arasında temel gelirin bireyleri tembelliğe sevk edeceği ve çalışmaktan alıkoyacağı görüşü ön plana çıkmaktadır. “Temel gelirin olumsuz yönleri nelerdir?” sorusuna verilen cevaplar arasında da ilk sırada bireyleri çalışmaktan alıkoyacağı ve tembelliğe yönelteceği gelmektedir. Araştırmaya katılan 35 katılımcıdan 32’si yani katılımcıların yüzde 91,42’si temel gelirin bireyleri tembelliğe sevk edeceğini ve çalışmaktan alıkoyacağını belirtirken, katılımcıların yüzde 8,57’sine denk düşen 3 katılımcı temel gelirin bireyleri tembelliğe alıştırmayacağını, çalışma yaşamından koparmayacağını dile getirmektedir.

145

Temel gelirin olumsuz etkileri arasında en çok zikredilen bireyleri tembelliğe alıştırır, çalışma yaşamından koparır söylemi üzerine katılımcılara “Temel gelir sizi tembelliğe sevk eder mi? Çalışmaktan alıkoyar mı?” soruları yöneltmiştir. Araştırmaya katılan 35 katılımcıdan 33’ü yani yüzde 94,28’i temel gelir ödemesinin kendini çalışmaktan alıkoyamayacağını, kendini tembelliğe sevk etmeyeceğini ve daha iyi bir yaşam için çalışmaya devam edeceğini belirtmiştir. Katılımcıların yüzde 5,71’ine denk gelen 2 katılımcı ise temel gelir ödemesinin kendini tembelliğe sevk edeceğini ve çalışma gereği duymadan yaşamını sürdürebileceğini belirtmiştir.

Araştırmaya katılanlara yöneltilen diğer bir soru “Temel gelir modeli hayata geçirilmesi durumunda sizce kimlere, nasıl ve ne kadar ödeme yapılmalı? sorusudur. Katılımcılar tarafından soruya verilen cevaplar

katılımcıların sosyo-ekonomik durumları gözetilerek farklılık gösteren cevaplardan derlenerek aktarılmıştır.

Katılımcılardan Zahid Ç. yöneltile soruya *“Temel gelir ödemesi temel ihtiyaçları karşılamaya yetecek kadar bir ödeme olmalı. Yani, bugün gıda, giyim, barınma ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olan tutar neyse o kadar olmalı. Bu tutarın belirlenmesinde de asgari ücret baz alınabilir. Ortalama olarak asgari ücret kadar yapılmalı. Böyle bir ödeme ise toplumdaki tüm bireylere yönelik sunulmalıdır.”* şeklinde cevap vermiştir.

Diğer bir katılımcı olan Yeşim A. temel gelir ödemesinin yoksul ve muhtaç durumunda olan bireylere yönelik olması gerektiği görüşünü şöyle açıklamaktadır: *“Temel gelir ödemesi belirli bir sınır belirlenip bu sınırın altında geliri olanlara verilmeli. Toplumun tümüne yönelik bir ödeme yapılmamalı. İhtiyaç sahibi, yoksul ve muhtaç kişilere yönelik gerçekleştirilecek temel gelir ödemesi daha etkili sonuçlar verir.”*

146

Bir başka katılımcı Gülcan C. yöneltile soruya *“Temel gelir ödemesi çalışma durumunda olmayan kişilerle yoksul ve muhtaçlara yönelik yapılmalıdır. Düzenli bir geliri olan ve ihtiyaçlarını karşılamakta sıkıntı yaşamayan kişilere böyle bir ödeme yapılmamalıdır. Ödeme miktarı olarak temel ihtiyaçları karşılamaya yetecek bir tutar belirlenmelidir.”* şeklinde cevap vermiştir.

Temel gelir ödemesinin kimlere, nasıl ve ne kadar yapılması gerektiğine ilişkin soruya verilen cevaplar arasında farklılık gösterenler yukarıda aktarılmıştır. 35 katılımcıdan 32’ü kısmi veya tam temel gelir ödemesi görüşünü savunurken, 2 katılımcı temel gelir ödemesine karşı çıktıklarını ve herhangi bir kimseye herhangi bir ödeme yapılmaması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bir katılımcı ise şartlı olarak temel gelir ödemesi yapılması gerektiğini ve aynı olarak sunulması gerektiğini belirtmiştir. Katılımcıların cevapları arasında temel gelir ödemesinin yoksul ve muhtaç durumdaki kimselere temel ihtiyaçları karşılayacak düzeyde ve eşit miktarda gerçekleştirilmesi görüşü öne çıkmıştır. Az

sayıdaki bazı katılımcı ise temel gelirin herkese yönelik sunulması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Katılımcılara yöneltilen son soru “Temel gelir modeli sizin yaşamınızda ne gibi değişikliklere neden olabilir?” sorusudur. Katılımcıların yöneltilen soruya ilişkin düşüncelerini belirten ve birbirinden farklılık gösteren cevaplar derlenerek aktarılmıştır.

Katılımcılardan Özge B., “Temel gelir ödemesi benim yaşam kalitemi yükseltir. Sosyal ve kültürel etkinliklere daha fazla bütçe ayırmama neden olur, bu alanlara harcamaları daha fazla yapabilirim. Bazı harcamalar için endişelenmek durumunda kalmam. Özellikle çocuklarımın ihtiyaçları için ayırdığım bütçe dışında kendi ihtiyaçlarıma daha fazla bütçe ayırabilirim.” sözleriyle temel gelirin kendi yaşamında yaratacağı değişimi aktarmıştır.

Katılımcılardan Yeşim A. “Temel gelir ödemesi hayat şartlarımı iyileştirir. Ekonomik olarak özgürlük sağlar. Çocuklarımın eğitimine büyük katkısı olur. Onlara daha iyi bir eğitim hayatı sunabilirim. Halihazırdaki ekonomik durumum ile temel ihtiyaçlarımı dahi karşılayamıyorum. Böyle bir derdim kalmazdı. Sosyal yaşantı alanı sağlardı. Şu anda çoğunlukla evde vakit geçiriyorum. Pazara bile gidemiyorum neredeyse. Bu sadece ekonomik sıkıntıdan kaynaklanıyor. Güvenceli bir geleceğim ve mutlu bir hayatım olurdu.” cümleleriyle yöneltilen soruya cevap vermiştir.

Katılımcılara yöneltilen soruya verilen cevaplarda öne çıkanlar daha çok kişilerin sosyo-ekonomik durumları doğrultusunda şekillenmektedir. Katılımcılardan öğrenci, ev hanımı, sosyal yardım ile geçimini sağlayanlar ve emekliler yaşadıkları ekonomik zorlukların son bulacağı ve yapmak istediklerine yönelebileceklerini belirtmişlerdir. Katılımcılardan memur olanlar ile kendilerini ekonomik olarak iyi durumda tarifleyenler temel gelirin kendi yaşamlarında herhangi bir değişime, değişikliğe yol açmayacağını belirtmişlerdir. Katılımcılardan öğrenci olanlar yaşamlarının daha

özgür olacağını belirtirken, çocuklu aileler çocukları için daha iyi bir gelecek sunabileceklerini vurgulamışlardır.

Araştırmaya katılan ve görüşme gerçekleştirilen 35 katılımcının temel gelir modelinin hayata geçirilmesine yönelik düşünceleri Tablo 12’de gösterilmiştir.

Tablo 12. Temel Gelir Modelinin Hayata Geçilmesine Yönelik Katılımcı Görüşü

Çalışma Durumu Temel Gelir Düşüncesi	Kamu Çalışanı	Özel Sektör Çalışanı	Öğrenci	Emekli	İşsiz (Ev Hanımı, Sosyal Yardım ile Geçimini Sağlayan, Çalışmaya n vd.)	Toplam	%
Temel Geliri Destekleyenler	0	2	6	4	8	20	57,14
Temel Geliri Desteklemeyenler	4	0	0	0	0	4	11,42
Temel Geliri Kısmen Destekleyenler	7	1	3	0	0	11	31,42
Toplam	11	3	9	4	8	35	100

Tablo 12’de katılımcıların çalışma durumlarına göre temel gelir modeline yönelik destekleri sınıflandırılmıştır. Buna göre, temel gelir modelini destekleyenler 20 kişi ile yüzde 57,14, temel geliri desteklemeyenler 4 kişi ile yüzde 11,42 ve temel geliri kısmen destekleyenler ise 11 kişi ile yüzde 31,42 olarak gerçekleşmiştir. Tablo 11’e göre emekli ve işsiz katılımcıların tamamı temel geliri doğrudan desteklerken, kamu çalışanlarının hiçbirisi temel geliri doğrudan desteklememektedir. Gerçekleştirilen görüşmelerin bütünü göz önüne alındığında böyle bir sonuca ulaşılmasının nedeni, kişilerin sürdürmekte olduğu yaşamda asgari bir gelire ihtiyaç duymaları ile

ilişkilendirilmiştir. Tabloda gösterilen veriler doğrultusunda katılımcıların çoğunun temel gelir modelini desteklediği ve hayata geçirilmesi gerektiğini düşündüğü görülmektedir. Araştırmanın bütünü dikkate alındığında, görüşme başlangıcında katılımcıların tamamının temel gelir hakkında herhangi bir fikrinin olmadığı, ancak görüşme sırasında yapılan kısa açıklamalar sonrasında katılımcıların çoğunluğunun temel gelir modeline destek verdiği görülmektedir.

Sonuç

Temel gelir, yoksullukla mücadele başta olmak üzere, sosyal adaletin sağlanmasında, gelir dağılımında adaletin sağlanmasında, güvencesizliğin son bulmasında ve özgürlüklerin sağlanmasında etkili olan bir sosyal politika aracıdır. Temel gelirin diğer sosyal politika araçlarından farkı, temel gelir modelinin yalnızca bir alanda değil, bütüncül etkilerinin olmasıdır. Temel gelir modelinin bütüncül etkisi, yoksullukla mücadelede ve gelir dağılımında adaletin sağlanmasında görülmektedir.

149

Temel gelir modeline yönelik vatandaş algısının ortaya koyulduğu bu çalışma, temel gelir modeline yönelik farkındalığın artırılması ile vatandaşların desteğinin artacağını ve politika talebinin oluşacağını ortaya koymaktadır. Çalışma süresince gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcılara aktarılan kısa bilgiler ile temel gelir modeline yönelik desteğin artması bu durumu göstermektedir. Ayrıca temel gelir modeli, diğer sosyal politika araçlarından farklı olarak, yalnızca parasal bir kaynak aktarımı değil aynı zamanda güvenceli bir yaşama, kaliteli ve ulaşılabilir temel hizmetlere ve hayat standartlarında kalıcı bir dönüşüme olanak sunmaktadır. Bu farklılıklar bu yönde politika talebinin oluşmasına katkı sunacaktır.

Serbest piyasa ekonomisinin hâkim olduğu küresel ekonomik sistemin başarısızlıkları ve yetersizlikleri karşısında savunmasız ve korunmasız olan toplum kesiminin desteklenmesinde de temel gelir modeli kilit bir

rol oynamaktadır. Yoksul ve muhtaç durumda olan toplum kesiminin, içinde bulunduğu sosyo-ekonomik şartların zorluğundan kurtulmak ve yaşamını sürdürmek zorunda olması nedeniyle, düşük ücretli ve güvencesiz işlerde çalışmasının önüne geçilmesinin en güvenli ve kolay yolunun temel gelir olduğu söylenebilir. Sermaye sahiplerinin yüksek kâr beklentisini karşılamak uğruna toplumun bir kesimini ucuz işgücü olarak değerlendirilmesi en temelde insan haklarına aykırı bir durumdur. İnsan onur ve haysiyetine yaraşır bir yaşamın inşasında temel gelir modeli hayati bir önem taşımaktadır.

Temel gelir modeline yönelik en sık dile getirilen eleştirilerin başında kişileri tembelliğe alıştıracağı ve çalışma yaşamından alıkoyacağı yer almaktadır. Çalışma süresince gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcıların nerdeyse tamamı temel gelir modelinin kendilerini tembelliğe alıştırmayacağını ve daha iyi bir yaşam için çalışmaktan alıkoymayacağını ifade etmişlerdir. Bu durum da temel gelir modelinin kişileri tembelliğe alıştırmayacağını ve çalışma yaşamından alıkoymayacağını göstermektedir. Ayrıca, burada kişilere ne kadar bir ödeme yapılacağı da önem taşımaktadır. Araştırmada, temel gelir ödemesinin miktarı ile ilgili öne çıkan tutar, asgari ihtiyaçları karşılayacak ya da asgari ücret temel alınarak hesaplanan bir miktar olarak ifade edilmektedir. Türkiye özelinde emeklilerin durumu bu konuya açıklık getirmektedir. Emekli oldukları halde ihtiyaçlarını karşılayamayıp çalışmaya devam eden milyonlarca insanın durumu temel gelir modeline yönelik tembellik eleştirisine cevap niteliği taşımaktadır.

Türkiye'nin ekonomik göstergeleri, kamu bütçesinin hizmet alanlarına dağılımı, harcamada öncelikli alanları dikkate alan ekonomik değerlendirmeler ve araştırmalar temel gelir uygulamasının mümkün olmadığını ortaya koymaktadır. Türkiye'nin mevcut sosyal yardım politikaları ve kamu sosyal harcamaları ile acil ve afet durumlarında gerçekleşen harcamalar dikkate alındığında kabul edilebilir bir temel

gelir ödemesinin kademeli olarak uygulanabilir olduğunu göstermektedir. On ikinci kalkınma planı başta olmak üzere politika belgelerinde, plan ve programlarda belirtilen sosyal hedeflere ulaşmanın en güvenli yolu temel gelir olarak gözükmeğdir.

Dünyanın farklı bölgelerinde iyi uygulama örnekleri bulunan ve uygulama bölgelerinde kişilerin hayatında fark yaratan temel gelir modeli ülkemiz vatandaşları için de benzer sonuçları doğuracaktır. Literatürde sıkça karşılaşıldığı gibi; temel gelir, zamanı gelmiş bir fikirdir.

Kaynakça

- Alaska Permanent Fund Corporation (2024). Alaska's Largest Renewable Financial Resource. <https://apfc.org/what-we-do/the-permanent-fund/>, Erişim: 05.05.2024
- Alaska Permanent Fund Corporation, Our Performance. <https://apfc.org/performance/>, Erişim: 05.05.2024
- BICN, Signposts to Success: Report of a BICN Survey of Ontario Basic Income 189 Recipients. <https://basicincomecanada.org/wpcontent/uploads/2021/04/BICN-Signposts-to-Success.pdf>, Erişim: 11.05.2024
- BM. (2025). Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları. <https://turkiye.un.org/tr/sdgs>, Erişim: 04.05.2025
- Blomqvist, P. ve Palme, J. (2020). Universalism in Welfare Policy: The Swedish Case beyond 1990. *Social Inclusion*, 8(1). 114-123.
- Bregman, R. (2021). *Gerçekçiler İçin Ütopya*, (D. Akın, çev.). Domingo.
- Buğra, A. (2021). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*. İletişim.
- Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2012). *Vatandaşlık Gelirine Doğru*. İletişim.
- Duran, T. (2023). Yoksullukla mücadelede ve gelir dağılımını iyileştirmede evrensel temel gelir (etg) sisteminin Türkiye’de uygulanabilirliği. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Eğilmez, M. (2017). Endüstri 4.0. <https://www.mahfiegilmez.com/2017/05/endustri-40.html>, Erişim: 24.03.2024
- Erdoğan, M. M. ve Akar, S. (2020). Dördüncü Sanayi Devrimi Çerçevesinde Koşulsuz Temel Gelir: Türkiye İçin Bir Değerlendirme. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(3). 903-924.
- Gemicioğlu, S. ve Bildir, M (2023). Türkiye’de Sosyal Yardımların Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk Üzerindeki Etkisi: Garantili Asgari Gelir Alternatifleri Üzerine Simülasyon Çalışması. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 13(2). 229-250.
- Haarmann, C., Haarmann, D. ve Natrass, N. (2019). The Namibian Basic Income Grant Pilot. İçinde M. Torry (Ed.), *The Palgrave International Handbook of Basic Income* (ss. 357-372). Palgrave Macmillan.

- Haarmann, D. (2020). Refah Devletinin Sadakası mı, Ekonomik Gereklilik mi? Namibya ve Güney Afrika'daki Temel Gelir Yardımı Tartışması. İçinde A. Buğra ve Ç. Keyder (Ed.) *Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru* (ss. 189-214). İletişim.
- Hayek, F. A. (1995). *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük Cilt II; Sosyal Adalet Serabı*. (M. Erdoğan, çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kahvecioğlu, F. (2021). Evrensel temel gelir modeli ve Türkiye'de uygulanabilirliği [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Kangas, O. (2019/17). First results from the Finnish basic income experiment. *European Social Policy Network Flash Report*, European Commission.
- Kesgin, B. (2013). *Kamu Sosyal Politikalarında Sosyal Yardım*. Açılım.
- Narınç, N. Ö. (2023). *Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Geçmişten Günümüze Temel Gelir*. Gazi Kitabevi.
- Salehi-İsfahani, D. (2017). From Energy Subsidies to Universal Basic Income: Lessons From Iran. <https://theforum.erf.org.eg/2017/11/19/energy-subsidies-universal-basic-income-lessons-iran/>, Erişim: 05.05.2024
- Standing, G. (2021). *Temel Gelir*. (C. Demirdöğdü, çev.). Tellekt Yayınevi.
- Stanford Basic Income Lab (2024). UPDATED: Global Map of Basic Income Experiments. <https://basicincome.stanford.edu/>, Erişim: 05.05.2024
- State of Alaska: Department of Revenue (2024). Permanent Fund Dividend. <https://pfd.alaska.gov/Division-Info/summary-of-dividend-applications-payments>, Erişim: 05.05.2024
- Tiessalo, R. (2017). Universal Basic Income “Useless”, Says Finland’ s Biggest Union”, *Independent*. <https://www.independent.co.uk/news/business/news/universal-basic-income-finland-useless-says-trade-union-a7571966.html>, Erişim: 05.05.2024
- Torry, M. (2016). *The Feasibility of Citizen’s Income*. Palgrave Macmillan.
- Turunen, M. Basic income: An answer to social security problems?. *OECD*. <https://www.oecd.org/forum/oecdyearbook/basic-income-an-answer-to-social-security-problems.htm>, Erişim: 06.05.2024
- Yayla, A. (2000). *Özgürlük Yolu, Hayek’in Sosyal Teorisi*. Liberte.
-

Yıldırım, A. ve şimşek, H. (2003). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayınları.

Yorgun, M. (2020). Mongolia's Resource-To-Cash Transfers, *BIEN*.
<https://basicincome.org/news/author/mericyorgun/>, Erişim: 06.05.2024

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu alışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı

Bu araştırma için Ondokuz Mayıs Üniversitesi Etik Kurulu'nun 30.09.2022 tarih ve 2022-783 sayılı kararı ile etik kurul onayı alınmıştır.

Yazar Katkıları

Yazar Adı Soyadı: Kenan şAHİN (%100)

ıkar atışması

Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar atışması bulunmamaktadır.

ETİK KURUL RAPORU

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI ETİK KURUL KARARLARI

KARAR TARİHİ	TOPLANTI SAYISI	KARAR SAYISI
30.09.2022	8	2022-783

KARAR NO: 2022-783
Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim Enstitüsü öğrencisi Kenan ŞAHİN 'in Prof. Dr. Nuray ERTÜRK KESKİN danışmanlığında "Yoksullukla Mücadelede Temel Gelir Modeli" isimli yüksek lisans tezine ilişkin mülakat, dosya taraması, veri kaynak taraması ve ses kaydı analizi çalışmalarını içeren 79604 sayılı dilekçesi okunarak görüşüldü.

Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim Enstitüsü öğrencisi Kenan ŞAHİN 'in Prof. Dr. Nuray ERTÜRK KESKİN danışmanlığında "Yoksullukla Mücadelede Temel Gelir Modeli" isimli yüksek lisans tezine ilişkin mülakat, dosya taraması, veri kaynak taraması ve ses kaydı analizi çalışmalarının kabulüne oy birliği ile karar verildi.

Anadolu Şehirleri Perspektifinden Osmanlı Şehri Üzerine Bir İnceleme

An Evaluation of the Ottoman City from the Perspective of Anatolian Cities

Sedat ÇOBANOĞLU*

Özet

Bu alışma, Osmanlı'da Anadolu Şehirlerine odaklanarak Şehirlerin mekânsal durumunu ele almıştır. Osmanlı devletin'in yaklaşık 600 yıllık hükümdarlığı sürecinde farklı etnik, dini ve kültürel yapılar, bir çatı altında yaşamıştır. Dolayısıyla Osmanlı Şehirleri, Türkler başta olmak üzere çeşitli birçok toplumsal unsuru bünyesinde barındırmıştır. Osmanlı Şehirlerinin ana merkezi olan Anadolu Şehirlerinde etnik olarak Türklerin yoğun olması sebebiyle çalışmada zaman zaman Türk Şehri kavramı da kullanılmıştır. Bu dönemde Anadolu'da yaşayan Türkler, ayrıca İşlam dini temelinde bir Şehir kültürü oluşturmuştur.

Bu alışmada Osmanlı Şehirlerini oluşturan mekânsal alanların Osmanlı toplumundaki yeri ve önemi sorgulanmıştır. Bu yapıların Osmanlı Şehir mimarisinde, nasıl ortaya çıktığı ve neden bu şekilde bir yapılanmaya ihtiyaç duyulduğu tartışılmıştır. Çalışmada veriler, ikincil kaynaklardan toplanmış ve literatür taraması tekniği ile bilgiler irdelenmiştir. Çalışmada öncelikle Osmanlı Şehirlerinin mekânsal bağlamda daha iyi anlaşılması amacıyla kent kuramları temelinde tartışmalar yapılmıştır. Daha sonra Osmanlı Şehirlerini oluşturan toplumsal yapı hakkında temel bilgiler verilmiştir. Osmanlı toplumunun hangi sınıflardan meydana geldiği tartışılmıştır. Müteakiben Anadolu'da Osmanlı Şehirlerinin nasıl ortaya çıktıkları, mekânsal olarak nasıl oluştukları ve Şehirlerin yerleşim düzeni incelenmiştir.

Bu yerleşim düzeni içinde birçok yapı bulunmaktaydı. Çalışma kapsamında; kale, cami, arşı ve pazarlar, vakıflar ve mahalle gibi temel yapılar örnek olarak kısaca

* Dr. Bağımsız Araştırmacı, Ankara/Türkiye, drsedatcobanoglu@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8357-885X>

Geliş/Submitted: 9.11.2024 | **Kabul/Accepted:** 24.06.2025

Atıf/Cite: obanoğlu, S. (2025). Anadolu Şehirleri Perspektifinden Osmanlı Şehri Üzerine Bir Değerlendirme. *Publicus*, (3). 157-193.

incelenmiştir. Çünkü günümüzde bu yapılardan bazıları, Anadolu topraklarında halen kamu hizmeti vermeye devam etmektedir. Bu eserler, kültürel birer miras olarak günümüz şehirlerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Öyle ki yaklaşık 600 yıl hüküm süren bir devletin topraklarında yönetsel, ekonomik, kültürel, toplumsal ve demografik bağlamda pek çok değişikliğin yaşandığı ifade edilebilir. Bu değişimler, şehirlerin mekânsal yapılarına farklı ölçülerde yansımıştır. Örneğin Anadolu’da İstanbul ve Bursa gibi büyük şehirlere kıyasla Kırşehir ve Kütahya gibi daha küçük şehirlerin gelişimi pek çok değişkene bağlı olarak farklı gerçekleşmiştir. Ancak bu çalışma kapsamında mekânsal olarak şehirlerdeki yapıların genel olarak aynı yapılar etrafında olduğu temel alınmıştır. Ayrıca alışmada; Anadolu şehirlerinin mekânsal yapılarına ilişkin akademik alınıyazın çalışmalarındaki eleştirilere de yer verilmiştir. Bu durumda Osmanlı şehirlerinin yalnızca bulundukları durumları değil, aynı zamanda kamu hizmetlerinin sunulmasında ve mekânsal yapılarına ilişkin eksik yönlerinin de olduğu ortaya konmuştur. Böylelikle çalışmada eleştirel bir yaklaşımın da benimsendiği görülebilir.

Çalışmanın sonucunda, Osmanlı şehir merkezinde yer alan mekânsal yapıların, Osmanlı şehir yaşamı ve kültürünün bir yansıması olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu süreçte Osmanlı şehir kültürünün İslami değerlerden etkilendiği görülmüş ve özellikle Selçuklu devleti döneminde ilk Osmanlı şehir kültürünün temellerinin atıldığı tespit edilmiştir. Son olarak toplumsal ve iktisadi yaşamın gelişiminde Osmanlı şehir yapılarının nc rol oynadıkları grlmştir. Böylelikle devlet ve toplum arasındaki ilişkiler, Anadolu şehirlerinin mekânsal yapılarında önemli ölçüde gelişmiştir. Bu çalışmanın, özellikle Osmanlı tarihi, sanat tarihi, kent/şehir araştırmaları ve uygarlık tarihi alanlarında inceleme yapanlara katkı sunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, şehir, Yapı, Toplum, Anadolu

Abstract

This study focuses on Anatolian cities in the Ottoman Empire and addresses the spatial situation of the cities. During the approximately 600-year reign of the Ottoman state, different ethnic, religious and cultural structures lived under one roof. Therefore, while Turks were the principal element, Ottoman cities hosted many different social groups. Since the Anatolian cities, the main centers of Ottoman cities, were densely populated with ethnic Turks, the concept of Turkish city was also used in this study from time to time. During this period, Turks living in Anatolia formed an urban culture based on the Islamic religion as well.

In this study, the place and importance of spatial areas that formed Ottoman cities in Ottoman society were questioned. It was discussed how these structures emerged in the Ottoman city architecture and why such a structure was needed. Data in this study was collected from secondary sources and information was examined with the literature review technique. Moreover, first, discussions were made on the basis of urban theories in order to better understand Ottoman cities in a spatial context. Then, basic information was given about the social structure that formed Ottoman urbanities. It was discussed which classes the Ottoman society consisted of. Subsequently, how the Ottoman cities emerged in Anatolia, how they were formed spatially and the settlement patterns of the cities were examined.

There were many structures in this settlement pattern. Within the scope of the study; basic structures such as castles, mosques, bazaars and markets, foundations and neighborhoods were briefly examined as examples. Because today, some of these structures continue to provide public services in Anatolian lands. These works have become an inseparable part of today's cities as a cultural heritage. In fact, it can be stated that many changes in administrative, economic, cultural, social, and demographic contexts were experienced in the lands of a state that ruled for approximately 600 years. These changes were reflected in the spatial structures of the cities to different extents. For example, the development of smaller cities such as Kırşehir and Kütahya in Anatolia, compared to large cities such as Istanbul and Bursa, took place differently depending on many variables. However, within the scope of this study, it was taken as a basis that the structures in the cities were generally formed around the same structures. In addition, this study included a critical approach to the academic literature on the spatial structures of Anatolian cities. In this case, it has been revealed that Ottoman cities not only had their current situations but also had deficiencies in terms of public service provision and spatial structures. Thus, a critical approach can be seen in the study.

As a result of the study, it has been concluded that the spatial structures in the Ottoman city center are a reflection of Ottoman city life and culture. In this process, it has been seen that Ottoman city culture was influenced by Islamic values and it has been determined that the foundations of the first Ottoman city culture were laid especially during the Seljuk state period. Finally, it has been seen that Ottoman city

structures played a leading role in the development of social and economic life. Thus, the relations between the state and society have developed significantly in the spatial structures of Anatolian cities. It is expected that this study will contribute to those who conduct research in the fields of Ottoman history, art history, city/urban studies and civilization history.

Keywords: Ottoman, City, Structure, Public, Anatolia

Giriş

şehirlerin kurulmasının izleri, ilk insanların ortaya çıktığı dönemlere kadar götürülebilir. İnsanların geleneksel anlamda egemenlik haklarını korumak istemeleri ve sürdürmeleri, öncelikle topluluk ve takımlara, ardından klan ve kabilelere kadar uzanan bir sürecin sonucunda olmuştur. İnsanlık tarihinde Neolitik ağ ile büyük bir devrim yaşandığı düşünüldüğünde, bu dönemde şehirlerin ilk izleri belirmeye başlamıştır. Dolayısıyla ilk yerleşimlerde bir arada yaşamaya başlayan topluluklar, zamanla büyüyerek şehir devletlerini, krallıkları, imparatorlukları ve ulus devletleri oluşturmuşlardır. Arkeolojik çalışmalardan hareketle yapılan bilimsel araştırmalarda insanların, ilk yerleşim birimlerinin Mezopotamya bölgesinde Dicle ve Fırat nehirlerinin civarında olduğu ifade edilmektedir. İnsanlar, bir arada yaşarken toplulukları oluşturmuş ve zaman içerisinde toplumsal ve iktisadi bir yapının ortaya çıkmasını sağlamışlardır. Böylece şehirlerin ortaya çıkışı, “gebelik” kültüründen yerleşik hayata geçmenin bir sonucu olmuştur.

Dünya üzerinde varlık gösteren medeniyetler, insanların yerleşik topluma geçmesiyle inkişaf etmişler ve bulundukları bölgelerde imparatorlukların yıkılışına kadar geçen dönemde kendi topraklarını genişletmeye yönelik çaba göstermişlerdir. Özellikle insanlık tarihinin ilk izlerinin Mezopotamya bölgesi olduğu göz önüne alındığında, bu bölgede insanların kurmaya çalıştığı medeniyetler ile şehirlerin temelleri atılmıştır. Örneğin Landsberger (1943, s. 89)’e göre, Sümerlerin milattan önce üç bin yıllarında Irak’ın güneyini yurt edinen ve Irak’ın kuzey kısmına bile tam anlamıyla yerleşemeyen kk bir kavim olduğu bilinmektedir. Dünya tarihinde ilk medeniyet olarak bilinen Sümerler, yaşadıkları bölgelerde birçok şehrin kurucusu olmuşlardır. Ayrıca Sümerler, büyük sulama sistemleri yardımıyla tarım alanında önemli gelişmeler kaydetmişlerdir (Nonte, 2021, s. 26-27).

Tarım toplumuna geçiş, yerleşik hayata geçişin temel göstergelerinden biri olmuştur. Bir topluluğun belirli bir alanda yaşamını sürdürmeye başlaması, ilk şehirlerin temellerinin atıldığının bir kanıtı olarak görülebilir. Toplu halde yaşayan insanların tarımsal ürünlerin ekilmesinde, dikilmesinde, sulanmasında ve hasat elde edilmesinde birlikte hareket etmeleri, yerleşim alanlarında örgütlenmeyi beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla insanların bir arada yaşaması, yeni mesleki alanların (mleki, Sabancı vs.) ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Öyle ki toplumsal yapıdaki değişimler, iktisadi yapıdaki etkileşimi gerekli kılmıştır. Böylelikle kurumsal olarak “şehrin” temellerinin atıldığı söylenebilir. Çevik (2005)’e göre ilk şehirleşme sürecinin temelleri “şehir Devrimi” olarak nitelendirilmiştir. Bu görüşe göre; ilk sınıflı toplumların ortaya çıkmasının arka planında ekolojik ve sosyo-ekonomik sebepler etkili olmuştur. Dahası bazı bilim insanları, ilk şehirleşme sürecini Protoneolitik ve Neolitik ağa kadar götürebilmektedir (aktaran, Tekin, 2017, s. 19).

Dünya insanlık tarihinin şehirleşme bakımından temellerinin Mezopotamya bölgesinde atıldığı söylenebilir. Bu bölgede yaşayan toplulukların diğer bölgelere dağılmasıyla farklı coğrafi alanlarda yeni şehirler ortaya çıkmıştır. İşte bu noktada birçok medeniyete ev sahipliği yapan Mezopotamya ve hemen yakınında bulunan Anadolu toprakları, bölgede yaşayan tüm insanlara deneyim ve tecrübe aktarma alanı olarak grlmştir. Özellikle Anadolu’nun üç tarafının denizlerle çevrili olması ve Asya’dan Avrupa’ya geçiş güzergahında bulunması, stratejik önemini her dönemde korumuştur. Anadolu; birçok uygarlığa ev sahipliği yaptığı gibi Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı medeniyetlerine de yurt olmuştur. Bu medeniyetlerin tarihsel miraslarının izlerini, günümüzde Anadolu’da görmek mümkündür.

Anadolu’da ve yakın çevresinde yaşayan bu medeniyetler, kendi kültürünü yansıtacak biçimde şehirler inşa etmişlerdir. Bu şehirlerin kendine has mimari yapıları inşa edilmiş, bu mekânsal alanlar

toplumsal ihtiyaçlara göre şekillenmiştir. Dolayısıyla şehirlerin ortaya çıkışı ve gelişmesi, ülkelerin kendi yönetsel, toplumsal ve dini kültürüne göre pek çok değişiklik göstermiştir. Öncelikle güvenlik temelli inşa edilen şehirler, kendine has şehir meydanlarına sahip olmuşlardır. şehir yöneticileri, şehir merkezlerinde toplumsal yaşam alanları oluşturmuşlardır. Örneğin Hristiyanlık inancına göre şehir merkezlerinde kiliselerin toplumsal rolü ön plana çıkarken, Müslümanlık inancına göre ise camilerin rolü önemli olmuştur.

Anadolu'da yaşayan farklı kültürlerin şehir kurma anlayışları, bulundukları dini, toplumsal ve kültürel değerlerden etkilenmiştir. Bu medeniyetlerin her biri kendine göre şehirler kurmuştur. Bunlardan en sonuncusunun Osmanlı devleti olduğu göz önüne alınacak olursa, Osmanlı toplumu da kendi kültürüne uygun şehirler kurmuş ve kendi şehirlerine uygun yapılar inşa etmiştir. Ancak Osmanlı döneminde bile farklı kültürlerin kendine has yapıları olduğu söylenebilir. Bu şehir yapılarının; toplumsal, kültürel, iktisadi ve dini faktörlerin etkisiyle geliştiği söylenebilir. Yaklaşık 600 yıl hüküm süren Osmanlı devletinde Osmanlı şehir anlayışı, Anadolu'da çoğunlukla özü korunarak birçok yeniliğe açık olarak yaşatılmıştır.

Anadolu'da Bilecik/Söğüt bölgesinde doğan Osmanlı devleti, Doğu Avrupa ve Kuzey Afrika'ya kadar yayılmıştır. Farklı etnik unsurları ve kültürleri kendi çatısı altında yaşatmıştır. Çok uluslu etnik bir yapıya sahip olan Osmanlı devleti, kendine özgü toplumsal bir yapı oluşturmaya yönelik çabalarını her zaman srdrmştir. Ancak Osmanlı devletinin hükümranlık süresinin oldukça uzun bir dönemi kapsadığı düşünülürse, devletin ilk yılları ve son yılları arasında Anadolu şehirlerinde mekânsal farklılıkların olduğu söylenebilir. Dahası  kıtada farklı şehir yaklaşımlarının olabileceği bilinmelidir. Bu alışmada, Anadolu perspektifinden Osmanlı şehir yaklaşımı ele alınmıştır.

Bu kapsamda çalışmada, Osmanlı şehir anlayışının ortaya çıkışında etkili olan faktörlerin neler olduğu ve şehirlerin kuruluşunun ve mekânsal oluşumunun nasıl gerçekleştiği sorgulanmıştır. Aynı zamanda Osmanlı şehirlerinde temel mekânsal yapıların neler olduğu ve bu yapıların Osmanlı toplumsal yaşamındaki rolünün ne olduğu ve nasıl bir konuma sahip olduğu sorularına cevap aranmıştır. Osmanlı şehirlerindeki bazı mekânsal yapılar, Osmanlı döneminden günümüze kadar özelliklerini ve önemini gerçekten de korumuştur. Bu durum, çalışmanın günümüz perspektifinden toplumsal yapının anlaşılmasına ve Anadolu'daki geçmiş şehir yaşamı ile günümüz şehir yaşamı arasında bir bağ kurulmasına yardımcı olabilecek niteliktedir. Araştırmada kullanılan veriler, ikincil kaynaklardan taranarak toplanmıştır. Literatür taraması tekniği ile bilgiler irdelenmiştir.

Öncelikle çalışmada şehir kavramının tanımı ve şehirlerin nasıl ortaya çıktığına dair kısa bir kavramsal ereve ortaya konmuştur. Ayrıca bu bölüm, Osmanlı şehirlerinin anlaşılmasına yönelik teorik tartışmalarla betimlenmiştir. Müteakiben, Osmanlı şehirlerinde toplumsal yapı üzerinde tartışma yapılmıştır. Daha sonra, Osmanlı şehir yapısının anlaşılabilmesi için Osmanlı şehrine özgü temel özellikler ve mekânsal/düşünsel arka plan ele alınmıştır. Ardından, Osmanlı şehrine has temel yapılardan en önemlilerinden öne çıkanlar irdelenmiştir. Son olarak Osmanlı şehir yapısına yönelik tartışma yapılmıştır. Çalışma sonunda özetle; Osmanlı şehir kültürünün İşlami değerlerden etkilendiği görölmüştür. Selçuklu devleti ve Beylikler döneminde Osmanlı şehir kültürünün ilk temellerinin atıldığı anlaşılmıştır. Anadolu'nun gelişmesinde şehir merkezinde yer alan mekânsal yapıların, Osmanlı toplumsal ve iktisadi yaşamında önemli roller oynadıkları görölmüştür. Bu çalışmanın, özellikle Osmanlı tarihi, sanat tarihi, kent/şehir araştırmaları ve uygarlık tarihi alanlarında inceleme yapanlara katkı sunması beklenmektedir.

Teorik Tartışmalar Işığında Osmanlı Şehirleri Üzerine Düşünmek

Şehrin tanımına yönelik net bir ifadede bulunmak oldukça zordur. Bu konudaki temel zorluk; şehirlerin şekil, boyut, görünüm ve fonksiyonları bakımından büyük farklılık göstermesinden ve eskiden şehre özgü olan bazı özelliklerin kırsal alanlarda da yaygınlaşmasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple her ülke veya toplum, kendi şehir tanımını yapsa da dünya genelinde kabul görmüş genel bir şehir tanımını bulmak zordur (Aliağaoğlu ve Abdullah, 2016, s. 205). Günümüzde şehir ve kırsal arasında net bir çizginin olmaması, şehirlerin büyümesi ve karmaşıklaşması şehir tanımını daha da zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda şehir, tarımsal üretimin yapılmadığı, tüm üretim süreçlerinin denetlendiği ve dağıtımın kontrol edildiği, belirli teknolojik gelişmelerin ve üretim büyüklüğünün arttığı, yoğunluğun yaşandığı, farklılaşmanın ve bütünleşmenin bir arada bulunduğu yerleşim yeri olarak tanımlanabilmektedir (Aktüre, 1975, s. 101).

165

Farklı uygarlıkların çeşitli kültürlerle sahip olması sebebiyle, şehir kavramına yönelik temel anlamıyla birçok tanım yapılmıştır. Dolayısıyla şehirlerin ortaya çıkışının yerin/mekânın ve kültürün farklı biçimlerde gelişmesine bağlı olarak değiştiğini söylemek mümkündür. Şehirlerin ortaya çıkışına yönelik birçok temel yaklaşım mevcuttur. Yapılan tanımlamaların sadece demografik, dinsel ya da morfolojik bağlamda ele alınması, şehrin tek boyutuna işaret edebilir. Nitekim şehirlerin ortaya çıkışını açıklamak için pek çok farklı boyuta bakmak gerekmektedir (Mutlu ve Batmaz, 2013, s. 13-16).

Şehirlerin fiziksel olarak anlaşılmasına dair farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan birisi, Weber'e aittir. Weber, şehirleri Batı bakış açısıyla incelemiştir (Weber, 2012). Weber'in tanımı zaman ve mekân ile sınırlıdır. Yalnızca Orta Çağ dönemindeki Orta ve Batı Avrupa'yı temel almıştır. Bu şehir tanımını belirleyen en önemli

hareket noktası, Roma kesintisinden sonra günümüz Batı Şehrini oluşturan en eski ve en belirgin Batı tarzı yerleşim birimini belirleme dŐnesi olmuştur. Weber, bu dŐneden hareketle, kendini Orta ağ Avrupa site Şehirlerinde bulmuştur. Bunlar arasındaki en belirgin ortak özellikleri sıralayarak “gerçek Şehir tipi” teorisini sistemleŐtirmiŐtir (Açıkgöz, 2011, s. 60).

Weber, *Şehir* isimli kitabında Batı Şehirlerinin doğu Őehirlerinden farklı olduğunu belirtmektedir. Ancak Doğu’da bulunan Şehirlerin varlığını da kabul etmektedir. On dokuzuncu yüzyılda Avrupa’da kabul edilen Şehir teorilerinin birçok farkı olmasına rağmen iki genel özelliği vardır (Weber, 2012): Birinci özelliğe göre; sosyal yaşam, sosyolojik/toplumsal kurumlar tarafından belirlenmektedir. İkincisi özelliğe göre ise toplum, evrimsel veya tarihsel bir ürün olarak ortaya çıkmıştır. Al-Rebholz’e (2017, s. 141) göre, Weber’in ideal tip Batı kenti; siyasal ve hukuksal özerklik, pazar hakları ve özerk bir kentsel ekonomik politika, vergi koyma özerkliği ve ussal-tüzel egemenlik yetkileri gibi özellikleri olduğu için tarihteki antik kentlerden (polis) büyük lde farklılaŐmıŐtır. Bu bağlamda; Osmanlı Şehir yapısının Selçuklu devletinden devralındığı ve Batı Şehirlerinin rnek alınmadığı ileri srlmektedir. Örneğin; cami, pazar ve kale üçgeninin Şehir merkezini oluşturan mekânsal yapısı, Osmanlı Şehrinin ne Batı’ya ne de Doğu’ya benzer bir özelliğini sergilemektedir. Dolayısıyla Osmanlı Şehir yapıları incelendiğinde Osmanlı Şehirlerinin temel özelliğinin bir sentez kültürüne dayandığı ifade edilebilir (stndağ, 2005).

Doğu Şehirleri Batı Şehirlerine kıyasla temel farklılıklar içermektedir. Bu konuda Weber, Batı tipi Şehrin oluşumunun sadece Avrupa’da bulunduğuna dikkat çekmiŐtir. Ona göre Asya’da Batı tipi Şehirler inşa edilmemiŐtir. Doğu Şehirlerinde kentsel bir topluluk yokken Batı Şehirlerinde var olmuştur. Weber’e göre; tam bir kentsel topluluk olabilmesi için yerleşim birimlerinin, alıŐveriŐ biçimlerinin ve ticari ilişkilerin gelişmesi gerekirdi. Ayrıca Weber, Batı Şehirlerinde bazı

zellikleri şu şekilde sıralamıştır: İstihkâm, pazar, şehrin kendine ait mahkemesi veya kısmen özerk hukuku olması, yönetsel bir birliğin olması, kısmen özerklik ve kendi kendini yönetmesi (Weber, 2012, s. 73). Sadece Batı şehri bakış açısıyla Osmanlı şehirlerini kıyaslamak ve Osmanlı şehirlerinin Doğu tipi üretim tarzına uygun olduğu varsayımını benimsemek, yanlış çıkarımlara sebep olabilir.

Keskin'e (2009, s. 31) göre; Osmanlı'da kuramsal olarak üretim ilişkilerinin üç boyutu ön plana çıkmaktadır. Birincisi, Weberyen yaklaşımın üstünlüğüdür. İkincisi Osmanlı toplum yapısını Asya Tipi retim Tarzı (ATT) ile açıklayan Marksistlerin Weber'in kavramsal yazını ile benzerlik taşıdığıdır. Bir başka yaklaşım ise Osmanlının salt kendine özgü bir toplumsal yaşama sahip olduğudur. Bu üç yaklaşımın da temel sorunu, Osmanlı devletinde feodal bir yapının olmadığını açıklamaya çalışmaktır. Weber, Osmanlı devletinde (prebendalizm) patrimonyal bir toplumsal yapının olduğunu ileri sürmüştür. Batı'da kral, feodal beyler ve diğer yerel glerle şekillenen bir yönetim yapısı varken, Osmanlı'da merkezin vre üzerine mutlak kontrol ve denetimi esas olmuştur. Ayrıca Osmanlı toplumunda şehir yönetimi, mesleki örgütler ve hukuk sistemi gelişmemiştir. Bu bağlamda Osmanlı şehri, Batı şehirlerine kıyasla farklı bir gelişim çizgisi izlemiştir.

Ökmen ve Yılmaz'a (2009, s. 2) göre Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar Osmanlı devletinde yerel yönetimlerde âdem-i merkeziyetçilik yaklaşımı ön planda olmuştur. Fakat Osmanlı şehir yönetimleri, demokratik yönetim prensibini esas almadığından Batı tipi şehir örgütlenmelerine sahip olamamıştır. Osmanlı şehirlerinin yönetsel yapılarının Batı'dakilere oranla farklı olması, şehirlerin fiziksel ve mekânsal olarak gelişmesini farklılaştırmıştır. Dahası Osmanlı devletindeki Âdem-i merkeziyetçi yaklaşım, dönemin yönetsel koşullarından kaynaklı bir prensip olarak görülebilir.

Bir başka şehir teorisi George Simmel'in Sosyal-Psikolojik Yaklaşımıdır. Simmel'e göre şehirlerde mekânsal alanlar, aşırı uyarıcılarla doludur ve bazı sorunlar üretmektedir. En temel sorun, toplumsal gler ve tarihsel miras karşısında bireylerin kendi özerkliklerini koruma çabası olarak görülmektedir (Dursun, 2016, s. 6). Ayrıca bu teoriye göre şehirlerdeki yaşamın hızı, yoğunluğu, kendine özgü temposu ve para ekonomisine dayanması taşra hayatından farklılaşmaktadır. Böylelikle daha farklı bir toplumsal yaşam biçimi, kişilik tipi ve entelektüel hayat ortaya çıkmaktadır (Al Rebholz, 2017, s. 141). Bu kuram göz önüne alındığında Anadolu'da Osmanlı şehirlerinin gelişiminin, şehir merkezlerindeki iktisadi, ilmi ve dini meknlara bağlı olduğu ifade edilebilir. Üstelik Osmanlı döneminde İstanbul, Bursa ve İzmir gibi yerleşim birimleri ile daha küçük olan Kütahya, Yozgat ve ankırı gibi yerleşim birimlerinde toplumsal olarak önemli farklılıklar olduğundan şehir merkezlerinde günlük yaşam pek çok alanda farklılaşmıştır.

Ekolojik şehir teorisi de bu alanda şehirleri inceleyen önemli bir yaklaşım olarak görülmektedir. Bu kuramın temeli, Robert Ezra Park tarafından atılmıştır. Ona göre, bu kuram kentsel büyüme ve mekânsal ayrışma sorununu çözümlemeyi hedeflemiştir. şehirlerde; meknının sosyal yapıyı nasıl etkilediği bu kuramda tartışılmaktadır. Dahası şehirlerin gelişme biçimleri ve kendine özgü ortaya çıkan mahallelerin nasıl belirdiği sorularına yanıt aranmaktadır. Özetle Park'a göre şehirler, yalnızca fiziksel bir oluşum değil aynı zamanda insan ürünü bir yerleşim sistemi olarak görülmektedir (Dursun, 2016, s. 20). Bu kuram bağlamında bakıldığında Anadolu'da Osmanlı şehirlerinin mekânsal olarak yapılanması, hem dini hem de Türk kültürü faktörleri etkisiyle oluştuğu ifade edilebilir. Merkez ve çevresindeki dağınık bir biçimde mahallelerin oluşması ise mekânsal olarak doğal bir gelişime işaret etmektedir.

Ŗehirlerin ortaya ıkıŖını mekânsal olarak inceleyen bir diğerkuram ise Ernest Burgess tarafından incelenmiŖtir. Bu kuram ortak merkezli çemberler kuramı olarak bilinmektedir. Burgess ve Martindale'den aktaran Al Rebholz (2017, s. 141)'e göre bu kuramın bykŖehirlerde i ie halkalardan oluŖan beŖ alandan oluŖtuđu belirtilmektedir: İlk halka merkezdeki düğüm noktası olup ana ticaret bölgesini oluŖturmaktadır ve kent bu bölgeden çevreye doğru yayılmaktadır. İkinci halka, merkezi çevreleyen geiŖ bölgesinde küçük ticaret ve imalathaneleri içermektedir. nc alanda endüstriyel bölgelerdeki iŖlerine kolayca ulaŖması gereken iŖilerin evleri bulunmaktadır. Dördüncü alanda st sınıf ailelerin yaŖadıđı özel arazili yerleŖim alanları bulunmaktadır ve Ŗehir sınırlarının dıŖındaki son halkada ise Ŗehir merkezindeki iŖlerine gelip giden insanların yaŖadıđı banliyöler ve uydu kentler yer almaktadır. Genellikle her Ŗehrin ilk büyüme evresinde bir merkez yer almaktadır. Daha sonra merkezden çevreye doğru halkalar biçiminde Ŗehrin geniŖlemesi, olağan bir durum olarak görülebilir. Bu kurama göre değerlendirme yapılacak olursa, Osmanlı Ŗehirlerinde, Ŗehir merkezinin rolü önemli olmuŖtur. Çünkü merkez, toplumsal yaŖamda günlük faaliyetlerin yürütüldüğü temel alandır. Bu alan hem ilmi ve dini hem de iktisadi anlamda Anadolu Ŗehirlerinde her zaman önemini korumuŖtur.

Bu kapsamda Ŗehirlerin ortaya ıkıŖı sürecinde mekânsal dokuya yönelik pek çok teorik tartıŖma mevcuttur. Her teorik bakıŖın, Ŗehirleri açıklamaya ve anlamaya yönelik kendine özgü bir yönü olduğu söylenebilir. Bu durumda Osmanlı Ŗehri, ne Batı'daki Ŗehirlere ne de Doğu'daki Ŗehirlere benzemese de kendine özgü olması bakımından bu teorik alıŖmalara konu olabilmektedir. Bu yaklaŖımların mekânsal olarak temel deđiŖkeni, Osmanlı toplum yapısıdır. Bu durumda Osmanlı Ŗehirlerinin mekânsal oluŖumunu incelemek için Osmanlı toplum yapısını anlamak önem teŖkil etmektedir.

Osmanlı Şehirlerinde Toplumsal Yapı

Osmanlı toplum yapısına yönelik farklı görüşler mevcuttur. Osmanlı toplum yapısının, klasik dönemde hem feodal hem de Asya Tipi üretim tarzına sahip olduğu, on yedinci yüzyıl sonrasında ise feodal bir yapıya benzemeye başladığı ileri sürölmektedir. Bir diğeri yaklaşıma göre ise Osmanlı toplum yapısı, başka bir toplum yapısına benzememekte, Osmanlı devletinin toplumsal yapısının kendine özgü bir biçimde geliştiğı belirtilmektedir (Keskin, 2009, s. 37-43). Osmanlı devletinde toplum, tarih boyunca farklı alt kùltürleri içinde barındırmış ve elde ettiğı birikimi İslami düşünceyle şekillendirmiştir. Bu sebeple geçmişten itibaren elde edilen birikim (ahilik teşkilatı, loncalar, vakıflar), İslam dininin etkisiyle gelenekselleşmiştir. Toplumda bu mekanizmalar, önemli roller üstlenmişlerdir. Halil İnalçık’a göre, Osmanlı toplumu iki temel sınıftan oluşmuştur: Birincisi saray memurları, mülki memurlar ve ulema gruplarından oluşan “askeri sınıf”, diğeri ise vergi mükellefi olan ve idari kısımda yer almayan Müslim ve gayr-i Müslimlerden oluşan “reaya” sınıfıdır (İnalçık, 1990, s. 31). Dolayısıyla şehirlerde ve köylerde yaşayanlar bu iki kesim arasında gündelik yaşam sürmekteydi.

Osmanlı şehirlerinde gündelik hayat pratikleri genellikle “mahalle” alanlarında geçmekteydi. Zira Osmanlı Şehri, mahallerden oluşmaktaydı. Bu mahallelere tüm toplumsal ihtiyaçların karşılandığı mekânlar olarak büyük sorumluluklar yüklenmişti. Mahallede yaşayanları tasvir etmek için söylenebilecek en önemli husus, sadelik ve ağırbaşlılıktı. Bu özellikler, gündelik hayatta yaşayan şehirlilerin silüetine yansımıştı (Arıkboğa, 2004). Vergi ödeme yükümlölüğü olanlar, tekâlif-i örfiye ve avarız-ı divaniye isimli vergileri ödüyorlardı. Muaf olanların dışında bu vergileri ödemek zorunluydu. Günlük yaşamda bir mahallenin huzurunu bozan birisi mahalleden uzaklaştırılırdı. O kişi bir daha mahalleye alınmazdı. Böylelikle kamu düzeninin bozulmasına yönelik önlemler alınmış olurdu (Kıvrım,

2009). Mahallede günlük yaşamdan bir kişi uzaklaştırılıyorsa, bunun gerekçeleri mevcuttu. Bunlardan bazıları, davalıların kadın ve erkek olmalarına göre; zina, fuhuş ve fahişe olmak gibi tutum ve davranışlardı (etin, 2014, s. 56). Osmanlı şehir yaşamında günlük hayat, millet sistemine göre yürümekteydi. Millet sistemi hem İslam hukukunun hem de günlük ihtiyaçların hızlı ve pratik bir şekilde yürütülebilmesi amacıyla ırk, dil, din ve mezhep gibi bünyelere sahip topluluk sistemiydi. Böylelikle bu sistemde farklı dinlere sahip aileler, kendi ihtiyaçlarına göre hayatlarını sürdürüyordu. Günlük yaşamlarını mahallerde geçiren bu insanlar, çok kültürlü Osmanlı toplum yapısında yaşıyorlardı (Kazıcı, 2014, s. 173-174).

Osmanlı toplum yapısında; kadın ve erkeğin varlık sahaları farklılaşmıştı. Kadınların rolü daha çok erkekler tarafından biimlendirilmışti. Osmanlı toplum yapısında, erkek egemenliğini n gören bir yaklaşım mevcuttu. Bu dönemde İslam inancının gereklerini yerine getiren Arap ve İran kültürleri, Türk kültürünü etkilemiştir. Bu değerlerle biçimlenen Osmanlı toplum yapısı, bu inancın gerekleri doğrultusunda oldukça merkezi ve ataerkil bir toplumsal örgütlenmeye dnşmştir (Yılmaz, 2010, s. 193). Dolayısıyla gündelik yaşamda kadınların rolüne bakıldığında, kadınlar; sosyal yapının arka planında kalmışlardır. İslamiyet'in gereklerinden dolayı onlar kendi haremlerinde veya evlerinde vakitlerini geirmışlerdir. şehirlerdeki mahalleler dışında kamusal alanlara çıkmalarına zorunlu durumlar haricinde izin verilmemiştir. Kendi haklarını bir mahkeme önüne giderek savunma konusunda geri planda kalmışlardır (Gerber, 1980, s. 231). Bu durum, Osmanlı toplumunda kadınların rolünü, ikincil plana itmiştir. Ancak unutulmamalıdır ki bu dönemde kadınların toplumdaki konumu, yalnızca Osmanlı toplum yapısına özgü değildir. Türk geleneklerine göre toplumunda kadınların asıl rolü ailenin i yönetimini düzenlemektir. Özetlemek gerekirse, Türklerin Anadolu'ya yerleşmeye başlamasıyla Anadolu'da Selçuklu dönemi, Beylikler

dönemi ve Osmanlı dönemi boyunca Türk toplumsal yapısı, pek çok değişkene bağlı olarak diğer kültür ve etnik yapılarla etkileşim içinde bulunmuştur. Böylelikle Osmanlı şehir kültürü ve mekânsal yapıdaki değişimler, toplumsal ihtiyaçlara göre şekillenmiştir. Bu bağlamda alanyazında, Osmanlı şehirlerinin anlaşılmasına yönelik birçok tartışma yapılmıştır.

Osmanlı Şehrini Anlamak

Selçuklular, Anadolu Selçukluları ve Beylikler döneminde giderek gelişen ve kurumsallaşan siyasi-idari sistem ve şehir yönetimine ilişkin yapılanmalar, Osmanlı idari sisteminin yanı sıra şehir örgütlenmeleri üzerinde oldukça etkili olmuştur (Ökmen ve Yılmaz, 2009, s. 1). Bir diğer ifadeyle Osmanlı şehirlerinin kentsel dokusunun temelleri Selçuklu ve Beylikler döneminde atılmıştır (Saf ve Ergül, 2019, s. 16). Tanyeli (1999)'ye göre İslam kültürü içinde kurulan ve inkişaf eden Anadolu şehirleri, on birinci yüzyıl sonlarına doğru Türklerin Bizanslılarla mücadelesinin bir sonucu olmuştur. Türklerin Anadolu'ya gelişi göçebe bir toplum olarak gerçekleşmiştir. Göçebeler özellikle Sinop, Ankara, Denizli ve Antalya çizgisi boyunca sınırlarda hareket etmişlerdir (aktaran, Uğurlu, 2010, s. 54). Osmanlı öncesi dönemde şehirlerin hem işleyiş hem de kurumsallaşması din faktörü etkisinde kaldığından, İslam şehri özelliklerini de ağırlıklı olarak içermiştir. Selçuklular da bu faktörden etkilendiğinden Osmanlı devletinde kurulan şehirlere İslam şehrinin birçok özelliği aktarılmıştır. Özellikle Anadolu'daki şehirleşme hareketlerinde on üçüncü yüzyılda artış yaşanmış, doğudan batıya doğru gittikçe gelişen, farklı büyüklükte düzenli bir gelişme gösteren yeni yerleşim birimleri ortaya çıkmıştır. Bu büyük ve önemli şehirler; geniş sokakları, kalabalık çarşıları, cami, medrese, tekke ve sarayları bulunan ve belli sanayi alanlarına sahip olan bayındır merkezler şeklinde gelişme göstermiştir. Ancak bu dönemdeki Türk şehirlerini Avrupa şehirlerinde olduğu gibi

birer “cite” veya “komün” olarak görmek mümkün değildir (kmen ve Yılmaz, 2009, s. 2-3).

Anadolu’da Osmanlı Őehirleri kendine has bir biąimde geliŐmeye baŐlamıŐtır. Tanyeli (1999)’ne göre, Osmanlı’da ŐehirleŐmenin iki boyutu bulunmaktaydı. Birincisi, Osmanlı devleti, Anadolu’da geniŐlerken kendi halkını fethedilen evlere yerleŐtirmesiydi. İkincisi boyut ise, Őehirlerin çevresindeki bölgelere yarı kentsel-yarı kırsal biąimde yerleŐim birimleri kurmasıydı. Bu Őekilde merkezden çevreye doğru Őehirler oluŐmuŐtur (aktaran, Uđurlu, 2010, s. 54-55). Böylece Osmanlı toplumu kendine has bir yaŐam alanı oluŐurmaya baŐlamıŐtır. Dahası Fatih Sultan Mehmed döneminde imparatorluk haline gelen Osmanlı devleti, yayıldığı topraklarda çeŐitli kültürlerin döngüsünde Osmanlı Őehir yaŐamını oluŐturmuŐtur. Osmanlı devleti, hem kendi kültürü vasıtasıyla yeni Őehirler kurarken hem de mevcut olan Őehirlerde Osmanlı Őehirsel hayat tarzını yaŐatmaya baŐlamıŐtır. Osmanlı Őehrinin, Osmanlı kültürel değerleriyle birleŐmesi sonucunda Osmanlı Őehri, mekânda cisimleŐmiŐtir (Aliađaođlu ve Abdullah, 2016, s. 204). İmparatorluğun günbatımında payitahta yaŐanan ve uzun srelere yayılan fiziksel dönüŐüm dünya üzerinde baŐka Őehirlerin fiziksel dönüŐümlerine oranla farklı bir nitelik göstermiŐtir. Özellikle on altıncı yüzyıldan sonra yaŐanan finansal dalgalanmalar, devletin mali yapısını oldukça olumsuz etkilemiŐtir. Bu sebeple yönetimde bulunan askeri yöneticiler, ticari faaliyetlere giriŐmeye baŐlamıŐtır. Böylece askeri bir görünüme sahip olan Őehrin mekânsal yapısı, sivil bir yapıya dönüŐmeye baŐlamıŐtır (Tural, 2003, s. 1). Bu oldukça önemli bir geliŐim sürecidir. Anadolu’da artık yeni baŐtan ordugâh/kale Őehirler kurmak yerine, mevcut Őehirlere yeni fonksiyonlar eklenerek kullanılmaya baŐlanmıŐtır. Örneđin; kiliselerin camiye çevrilmesi, manastırların, tekke ve zaviye olarak kullanılması gibi uygulamalar sürdürülmüŐtür (kmen ve Yılmaz, 2009, s. 3). Osmanlı Őehirleri geliŐmeye devam ederken Őehirlere yeni fonksiyonların eklenmesi,

yeni toplumsal ihtiyaçların ortaya çıktığının işareti olarak değerlendirilebilir. Ancak Anadolu şehirlerindeki fonksiyonel değeriklikler, bölgesel olarak farklılaşabilir.

Osmanlı şehirleri eğimli arazilere, tepelere, yüksek bölgelere, yüksek duvarlarla çevrilmiş evlerden oluşan konut mahalleleri, duvarlarla çevrilmiş bahçeli evler, dar sokaklar, minareler, kemerler, kubbeler ve bacalar gibi yapılardan meydana gelmekteydi. Sosyo-kültürel ve ekonomik yaşamda ise alçak kamu binaları ve dükkanlar gibi yapılardan oluşmaktaydı (Saf ve Ergül, 2019, s. 15-16). şehirlerin üretim sisteminde yaşanan dönüşüm, fiziksel dokuyu da etkilemiştir. Lonca sisteminde emeğe dayanan küçük üretim ve aynı ölçekli perakende ticaretin yerini uzak mesafeli ticaret faaliyetleri almış ve bu nedenle şehirlerde bina sayısı artma eğilimine girmiştir. Bu konutların depo, ardiye niyetiyle kullanılması yüzünden birim alanları genişlemiştir (Tural, 2003, s. 2).

şehirler genişledikçe şehir içindeki ve civarındaki fiziksel noktalar şekillenmeye başlamıştı. Osmanlı'da halka sağlanan hizmetler, toplumsal ve iktisadi faaliyetler olarak merkezden halkalar şeklinde genişleyerek büyüyen şehrin merkezinde yapılmaktaydı. Bu yapılar, ızgara sistemi olarak tanzimat döneminden sonra yakılan/yanan ya da yeniden onarımı yapılan binaların şehir planlamasına dahil edilmesiyle ortaya çıkmıştır (etin, 2012, s. 89). Bir diğer ifadeyle, Osmanlı'da şehir yapısı, suya düşen bir taşın etrafına yaydığı halkaların şekillerine benzetilebilir. Bu halkaların ortasında cami bulunmaktaydı. arşı, birinci halkayı, mahalleler ise diğer halkaları oluşurmaktaydı (Kazıcı, 2014, s. 81-82). Bu halkaların genişlemesi için nüfusun artması gerekiyordu. Osmanlı bu mekânsal oluşumda şehirde nde gelenlere tımar dağtıyordu. Böylelikle bu kişiler, göçebeleri yerleşik hayata geçirmeye çalışıyordu (Kuban, 1968, s. 60).

Osmanlı Şehirlerinin kurulmasında birtakım odak noktaları bulunmaktadır. Osmanlı Şehirlerinde halka hizmet verebilmek amacıyla; camiler, vakıflar, pazar-arşı, medreseler gibi temel hizmet binaları Şehir merkezinde bulunmaktaydı (Üstündađ, 2005). Bu yapılar, Osmanlı Şehir kùltürüne özgü geliştirilmiştir. Örneğin bir Osmanlı Şehri kurulmak istendiğinde öncelikle hamam yapılarıdır. Hamam, Şehrin inşası sırasında çalışan işçilerin temizliğinin/yıkanmasının sağlanması önemli bir kamusal alandır. Ardından ilim ve bilim sunulması maksadıyla medreseler inşa edilirdi. Müteakiben ise ibadet görevinin yerine getirilmesi maksadıyla cami inşa edilirdi. Bu temel kamu hizmeti birimlerinin etrafında evler ve mahalleler halkalar şeklinde genişleyerek kurulurdu. Bu yapıların yanı sıra, mahalle mescitleri, marangoz, ayakkabı tamircisi, kahvehane gibi birçok yapı da iktisadi yaşamın önemli bileşenleri arasındaydı. Osmanlı döneminde önde gelen yapılardan birisi de vakıflardı. Vakıflar, Şehir merkezinde bulunan tüm yapıların sahibiydi. Mahalle merkezlerinde bulunan dükkânlar da şahıslara değil, vakıflara aitti. Günlük yaşamda yapılan ticaret, sadece mahalle merkezinde yapılmaktaydı (Cansever, 2013, s. 103-105). Osmanlı devletinde, Şehirlerin inşası ve yenilenmesinin yanı sıra fetihlerle ele geçirilen Şehirlere yönelik birtakım yaklaşımlar benimsenmiştir.

Osmanlı ordusu, bir Şehri fethettiğinde ele geçirmiş olduğu Őehirle ilgili bazı değişiklikler yaparak kendine uyumlu hale getiriyordu. Ancak Osmanlılar, bir Şehri fethetmeden önce, “Teslim olursanız canınız, malınız ve kendi dininizi icra etme yetkileriniz verilecektir.” diye Şehir yöneticilerine ve Şehir sakinlerine bunu bildiriyordu. Eğer teklif kabul edilirse, bu duruma yönelik güvence veriliyordu. Teklif üç defa tekrar edilip, kabul edilmediği takdirde o zaman Şehir yağma ediliyordu. Örneğin İstanbul, yağma edilmiştir. Şehir fethedildikten sonra ilk yapılan iş, merkez kilisenin, ulu cami ilan edilmesi olmuştur. Böylelikle fethedilen Şehir Müslüman Şehir haline getirilmiştir (İnalcık ve Arı,

2005, s. 31-32). Osmanlı devletinin, dini yayma görevi de bu şekilde yerine getirilmiş olurdu. Bu şehirlerin mekânsal olarak kullanılan temel alanları vardı. Bu alanlar, Osmanlı şehirlerinde yerleşim düzeni olarak dört ana olgu üzerinde şekillenmiştir (Bayartan, 2005, s. 88):

* şehrin merkezinde meydan bulunmaktaydı. Bu meydan tüm ticaret faaliyetlerinin yapıldığı yerdı. Çoğunlukla sosyal ve kültürel fonksiyonların yapıldığı yer olup şehrin kalbinin attığı yer meydandı.

* Büyük veya küçük ulu cami denilen yapı da şehrin merkezinde bulunurdu. Burası hem dini hem de sosyal hizmetlerin sunulduğu yerdı.

* şehirlerin büyüklüğüne göre çarşılar bulunmaktaydı. Bu çarşılarda sadece üretim ve alış-veriş bağlamında ekonomik kazanç olmamakta, aynı zamanda insanların bir arada olduğu sosyo-kültürel bir bütünlük ortaya çıkıyordu.

* şehrin hemen hemen yer yerinde bulunan ve şehir içinde hizmetlerin yerine getirilmesinde kullanılan cadde ve sokakların, Osmanlı şehrinde ayrı bir yeri vardı. Çünkü meydandan mahallere kadar giden ışınsal bir yol izleyen sokaklar ve caddeler, mahalle aralarında dar, dolambaçlı bir hale dönüşürdü.

Osmanlı şehrinin insanlık tarihinde benzerinin çok az olduğu müstesna bir kültürü benimsediğı belirtilir. Dolayısıyla bir Müslüman şehrinde bulunan arşı, Roma'da bulunan foruma benzememektedir. Camiler ise ne Roma Bazilikasına ne de Hristiyan kilisesine benzemektedir. Öte yandan Osmanlı'da bulunan hamamlarda Roma'daki eğlence anlayışına nazaran kullanılmamıştır. Osmanlı devletinde bulunan yapıların kendine özgü bir anlamı vardır (Kuban, 1968, s. 54). Böylelikle Osmanlı şehirlerinin özellikleri bir sentez şeklinde kendine özgüdür. Kendine has bir şehir yapısı oluşturulmuştur. Bu durum, Eflatun'un "insanın en büyük erdemi şehir kurmak erdemidir." sözünü hatırlatmaktadır. Osmanlı döneminde şehir gelişiminin dini,

ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda geliştiği ifade edilmektedir. Osmanlı şehrindeki yolların dolambaçlı olması da dağın veya o meknn doğasını bozmadan yapılmış işlerin temeline işaret etmektedir. Ekonomik bağlamda Osmanlı şehirlerinin merkezinde ticaret faaliyetleri yürütülürdü. Sosyo-kültürel olarak Osmanlı mahallelerinde evlerin yapısı birbirinden ayrıklı halde bulunmaktaydı. Bu durum, her evin kendine ait bir alanı ve mahremiyeti olduğu anlamına gelmektedir. Yolların düz olması yerine karmaşık şekiller izlemesi ise doğanın rolüyle açıklanmaktadır (Cansever, 2013, s. 85-100).

Osmanlı şehirleri kurulup geliştirilirken bölgenin doğasını bozmadan hareket edilmeye çalışılmıştır. Ancak bu durum, plansız yerleşim birimlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Fakat İslam bakış açısına göre, bu sürecin doğal olmasına vurgu yapılmıştır. Bir diğer ifadeyle, İslam dünyasında şehrin coğrafi yerinin, şehrin yapı ve biçimi üzerinde önemli etkisi olmuştur. Kısaca betimlenecek olursa, şehir; içeriye dönük evler, dar ve gölgeli sokaklar, üstü kapalı pazar yerleri, çeşmeler, su yolları ve iklime bağlı kurulan yapılardan meydana gelmekteydi (Kuban, 1968, s. 55). Osmanlı şehirlerindeki bir evde kullanılan ortak mekân, avlu ve bahçe olarak bilinirdi. Bu yapılar, ailenin gündelik işlerini yürütülebilmesi amacıyla dış dünyaya kapalı olacak şekilde yüksek kalın duvarlarla rlmşti. Evler, küçük boyutlu olmasına rağmen oldukça kullanışlıydı (Kazıcı, 2014, s. 183-184).

Genellikle evlerin dış cephelerinde, köşe dikmelerinin şakuli çizgilerinin üst kısımları kaplanmaktaydı. Ara dikmelerinin üzerlerine bağdadi çakılarak sıvanmaktaydı ve bunların içerisinde odaların 2.00-2.20 metre seviyesinde geçen, içeride ve dışarıda var olan bir ahşap çizgiye basıyormuş gibi pencereler bulunmaktaydı. Aralarındaki mesafeler, sıvalı alanları birbirlerine bağlıyorlardı. Evlerin cumbaları, çatının gölgesinde havada asılı gibi duruyordu. Pencereler de o satışlar

içerisinde 2,20 metre ykseklilindeki bağlayıcı çizgilere asılmış gibi bir görüntü veriyordu. Daha önceleri bu evlerin renkli camlı olanları ise misafir kabul etme odaları olarak kullanılıyordu (Cansever, 2013, s. 136-137). Özetlemek gerekirse Osmanlı şehirleri kurulurken Türk kültürü esas alınsa da İslam dini bu süreçte etkili olmuştur. Ayrıca fetihlerle ele geçirilen şehirler, Osmanlı şehir kültürüne uyarlanmıştır. şehirlerin plansız ve dağınık biçimde kurulması, İslami yönden bölgenin doğasına zarar verilmemesi ile açıklanmaktadır. Her ne kadar bu şehirler, dağınık olarak görülse de Osmanlı şehirlerini oluşturan temel yapılar şehir merkezlerinde bulunmaktaydı. Bu mekânsal unsurlar, Osmanlı şehrini toplumsal, ekonomik ve kültürel bağlamda etkileyen temel dinamiklerdi.

Osmanlı şehrini Oluşturan Temel Yapılar

Osmanlı döneminde şehrin temel yapıları, şehri oluşturan merkezin temel unsurlarındandır. Bu yapılar arasında kale, cami, arşı ve pazarlar, vakıflar ve mahalleler ne çıkmaktaydı. Bu mekânsal yapılar, Osmanlı toplumunun temel ihtiyaçları göz önüne alınarak oluşturulmuştur. Bu yapılardan bazılarının fonksiyonel olarak izlerini ve etkisini, halen günümüzde de görmek mümkündür.

Kale

Anadolu'nun Türkleşmesi ve Osmanlı'nın yayılışıyla birlikte Türk hâkimiyet alanına giren topraklarda birçok kale inşa edilmiştir. Stratejik bağlamda önemli olan bazı eski kaleler ise onarıma ve tadilata tabi tutularak ya da yeni eklemelerle bir Türk kalesi haline dnştrlmştir (Batmaz, 1996, s. 3). Osmanlı döneminde şehirler kale dışına taşmış olsalar bile on yedinci yüzyılda tehdit unsurlarının artması nedeniyle kalenin önemi artmıştır. şehrin fiziksel olarak uygun bir yerine yapılan i kalede, kale erleri, silah mühimmat, zindanın yanı sıra tahıl ürünlerinin saklandığı depolarda bulunmaktaydı. Kalenin dış surları şehri çepeçevre sarmakta ve dışarıdan gelecek tehlikeleri

engellemekteydi (Oğuzoğlu, 1987, s. 2). Örneğin; Kayseri şehrinin i kalesi, geniş ölçüde savunma görevinden ziyade şehrin emniyet karakolu durumuna dönüşmüştür. Ancak Orta ağın geniş bir şehrinin müdafaa kuruluşu olarak çıkan kaleleri, düz bir alanda yer almaktaydı. Bu şekilde kaleler, Orta Anadolu için tek başına bir savunma rneği durumundaydılar. Bizans ağının bu cesur kuruluşu, kendinden sonra gelen dönemlere örnek teşkil etmiş, Anadolu'nun birçok büyük şehirlerinin dış kaleleri gvenle her tarafta yapılmıştır (İznik, Ankara, Trabzon, Konya kaleleri vb.) (Akok, 1976, s. 7, 10).

Cami

Osmanlı devletinin dini İşlam olarak kabul edilmiştir. Ancak Osmanlı devleti topraklarında birden fazla din bir çatı altında yaşamıştır. Osmanlı şehirlerinde İşlam dininin ilk sırada yer alması, Caminin önemini ön plana çıkarmıştır. Bu yüzden cami şehrin en önemli yapılarından birisiydi. Mşlmanların ikamet ettikleri her meskn mahalde bir cami ya da mescit mevcuttu. Genellikle büyük ya da kk olması durumuna göre mahallenin ya da şehrin çekirdeğinde yani merkezinde bulunurdu. Caminin merkezde bulunmasının temel nedeni, geometrik olarak çemberin merkezindeymiş gibi halka en adil mesafede bulunmasıydı (Can, 1995, s. 104).

Camiler, halkın ibadetlerini yerine getirdikleri önemli bir yapı olmanın yanı sıra mahalle içinde haber alma ya da aktarma yeri olarak da görülüyordu. Ayrıca camilerde mahalle ile ilgili konular, sorunlar ve şehir yönetimi tarafından alınacak kararlara yönelik hususlar da konuşuluyordu. Camiler, hükümet tarafından alınan kararların, meşrulaştırma yeri olarak görülüyordu. Bir diğer ifadeyle, camiler; devlet ve birey arasındaki ilişkilerde iletişim görevi görüyordu (Açık, 2014, s. 11). Cami, pazar yeri ve hamam İşlm şehrinin çekirdeğini oluşturmaktaydı. şehir merkezinde bulunan halk, merkezî camide ibadetini yapmaktaydı. Aynı zamanda cami etrafında bulunan diğer

mekânsal yapılardan ticarî ve sınai amaçlı yapılar içinde (arşı gibi) ticaret yapar, günlük yaşamını geçirir ve tanıdıklarını görme fırsatı bulurdu. Camiye yakın bulunan hamam da temizlik, sağlık ihtiyaına hizmet ederdi. şehrin bütün ana yolları, kentin sembolü olan merkezî camiye ulaşırdı (Akın, 2016, s. 191). Kısaca ifade etmek gerekirse camilerin Osmanlı şehrinde toplumsal yapıda önemli rolleri bulunmaktaydı.

arşı ve pazarlar

Osmanlı şehri, kendisi ve çevresinin ekonomik ihtiyaçlarına cevap verebilecek yoğun bir üretim ve alışveriş merkezi konumundaydı. Bu yapılar, faaliyetlerin oldukça yoğun yrtldğı ve günlük yaşamın dinamik olduğu mekânlar olarak bilinirdi. Sur kapısı girişinden başlayarak uzanan SK denilen “esnaf arşıları” sıralanır ve bunlar arasında hanlar ve bedestenler bulunurdu. Bu yapılar daha çok İzmir ve Bursa civarında ticaretin yoğun olduğu geçiş noktalarında bulunurdu. Bu iktisadi yapılara örnek verilecek olursa, on yedinci yüzyıl ortalarında Kütahya’da 2 bedesten, 17 han ve 860 dükkân; Afyonkarahisar’da 2 bedesten, 19 han, 2048 dükkân; Aydın’da 1 bedesten, 9 han ve 600 dükkân vardı. Ayrıca İzmir limanını yılda yaklaşık 1000 gemi ziyaret etmekteydi. İzmir, 82 han ve 3060 dükkân ile bölgede büyük bir ticaret merkezi konumundaydı. Bursa merkezinde ise yaklaşık 9000 dükkân, büyük han ve bedesten vardı (Oğuzoğlu, 1987, s. 3). Dolayısıyla devletin dört bir yanında çarşılar ve pazarlar kurulmuştu. Bu yapılar, şehir halkının ekonomik ve toplumsal ihtiyaçlarının karşılanması bakımından oldukça önemliydi (Kıa, 2013, s. 86). Osmanlı şehirlerinde halk, mahalle içinde bulunan çarşılarda günlük gereksinimlerini temin edebiliyordu. Ayrıca Osmanlı toplumsal yapısında mahallelerde bulunan arşı ve pazarlarda kadınlar, rahatlıkla alışveriş yapabiliyordu. Çarşıların, özellikle mahalle içinde bulunması mahremiyetin anlamını ne çıkartıyordu. Bu

yüzden mahalleler, kapalı mekânlar olarak bilinmektedir (Faroqhi, 2014, s. 183-184).

Vakıflar

Osmanlı devletinde şehirlerin oluşturulması ve geliştirilmesi sürecinde vakıfların itici motor rolünün olduğunu söylemek mümkündür. Vakıflar, Osmanlı şehrinin genişlemesinde ve şehrsel olarak dönüşümünde bir araç olmuşlardır (Kıa, 2013, s. 85). Şehirlerde sürdürülebilirliği vakıflar sağlamış, sosyal hayatın hemen hemen tamamına nüfuz etmişlerdir. Vakıflar, şehirlilerin davranış şekillerini oluşturmuş ve şehir mimarisini yönlendirmiştir. Mahallelerde toplumsal dayanışmada etkili olmuşlardır. Bu yüzden vakıflar yardımlaşma ve dayanışma sistemleri olarak görülmüştür (Bayartan, 2008, s. 158). Vakıfların sosyal fonksiyonları arasında sosyal çatışmanın engellenmesi, gelir-servet dağılımının kontrol altına alınması, sosyal ilişkilerin düzenlenmesi, istihdamı artırıcı politikalar benimsemesi, toplumdan uzaklaşmayı ve yabancılaşmayı engellemesi ve sosyal bütünleşmeyi sağlaması gibi temel görevleri bulunmaktaydı (Ertem, 1999, s. 123-126).

Vakıflar, Osmanlı toplumunu ve şehir yapısını şekillendirici bir etkiye sahiptiler. Aynı zamanda vakıflar, ticari faaliyetlerin temel merkezlerinden birisi olarak toplumsal yaşamda önemli bir yere sahip olmuştur. Bu kurumlar, şehirde tüccarlara ve esnafa kiralanan dükkânlardan, kırsal bölgelerden ve tarlalardan gelen gelirler sayesinde, külliyelerin idamesi için şehre düzenli ve muazzam bir para akışı sağlayan birimlerdi. Örneğin Fatih Sultan Mehmet'in yaptırdığı külliye, yıllık olarak 1,5 milyon akçe ya da 30 bin altın gelire sahipti (İnalçık, 1995, s. 254). Ayrıca vakıflar, topluma mali bakımdan destek sağlamak amacıyla iktisadi hizmetler, belediyeçilik ve sağlık hizmetleri, eğitim ve din hizmetleri ve askeri kurumlara yardım sağlanması gibi toplumsal yaşamın pek çok alanında etkili olmuşlardır

(Kaya ve Koca, 2020, s. 152-153). Osmanlı Şehirlerinin geliŐmesinde ve toplumsal yaşamda vakıflar, özellikle finansman kaynağı bakımından oldukça önemli roller oynamıştır. Bu sebeple vakıflar, Osmanlı Şehirlerinin ayrılmaz bir parçası olarak görülebilir.

Mahalle

İslam ansiklopedisine göre mahalle kavramı, “mahall” kökünden t retilmiŐtır. İlk aşamada konaklama anlamına gelen bu kelime, zamanla bir isk n coğrafyası olarak belirli bir nüfusu bünyesinde barındıran Şehir ya da köylerin bir alt birimi ya da aynı hayat tarzını yaşayan insanların bir arada bulunduğu yerler olarak tanımlanmıştır (Turgut, 2014, s. 320). İstisnaları olmakla birlikte genellikle Osmanlı Şehirleri beş ile yüz ailenin yaşadığı mahallere bölünmüŐtür. En sık karşılaşılan mahalle ise, 30 ile 40 ailenin yaşadığı yerleşim birimleriydi. Bir mahallede aynı dinden ve aynı etnik kökenden olanlar yaŐayabiliyordu. Bu mahallerde oturanların çoğu akraba idi. Genelde mahalleye gelen yabancılara iyi bakılmazdı. Hatta mahallerin birçoğu birbirinden ayrılmış duvarlarla  r l yd . Çıkmaz sokaklar ve duvarların olması, mahallere yabancının ya da diğer mahalleden birilerinin girmesi yasaktı. Mahalleler, dış dünyaya kapalı biçimdeydi (Faroqhi, 2014, s. 182-183).

Birbirinden ayrılan mahallerde Ermeni ve Rum vb. etnik unsurlardan bulunan ve farklı dinlere mensup kişiler ayrı yaŐamalarına rağmen birlikte yaşadıkları istisnalarda mevcuttu. Müslüman mahallelerde imamlar, diğer mahallerde ise o dininin mensubu kişiler toplumsal birer lider niteliğindeydi.  arŐılarda ise lonca reisleri, merkezi yönetim ile idari ilişkileri sağlıyorlardı. Mahallenin Osmanlı’da önemi oldukça fazlaydı. Mahallede herkes birbirini tanır, bir  l ğ de olsa birbirlerinin davranıŐlarından sorumlu olurlardı. Mahalle, sosyal dayanıŐmanın en çok geliŐtiđi yerlerden biriydi (Kazıcı, 2014, s. 82; Şahin, 2002, s. 42).

Osmanlı mahallelerine sosyo-kültürel açıdan bakıldığında mahalle halkının örf, adet ve gelenekleri, günlük aktivite ve alışkanlıklardan gelişmiştir. Yaşanan fiziki ortamın izin verdiği şekilde zamanla gelişen sosyo-kültürel değerler, o dönemin ihtiyaçlarına uygun olarak fiziki ortamı da etkilemiş ve değiştirmiştir. Mahalle içinde doğan bir insanın, ilk sosyalleşme alanı, bu bölge olmuştur. Böylece sosyo-kültürel ortamın sağlayıcısı olma rolünü bu fiziki çevre üstlenmiştir. Aynı zamanda önceki nesillerden bireylere aktarılabilecek bilgiler, mahalle sakinleri vasıtasıyla yeni nesillere bu mahalle alanında aktarılmıştır (Bulut ve Yavuzçehre, 2022, s. 289). Böylelikle mahallenin değerleri, kültürel ve sosyal bir birikim olarak nesilden nesile aktarılabilemiştir. İşte bu noktada aktarılan değerler, mahallede bilgi aktarımı ve dayanışmaya olanak sağlamıştır. Ayrıca iktisadi bakımdan vergi yükümlüsü olan halk, tek tek tahrir ve vergi defterlerine kaydedilmekteydi. Kimin nerede, hangi binada oturduğu bu defterlerde tutulurdu. Mahallede yaşayanlar, toplu bir şekilde birbirine karşı kefil ve sorumluydu (Ergenç, 1984, s. 72). Günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası olan mahalle yaşamı, Osmanlı şehri için dayanışma ruhunun temellerinden olmuş ve günümüzde Türkiye Cumhuriyeti'nde küçük yerleşim birimlerinde halen izlerini sürdürmektedir.

Osmanlı Şehir Yapısına Yönelik Birtakım Eleştiriler

Osmanlı'da yerleşik yaşam süren şehirliler ve köylüler toplumsal yapıda iki önemli unsurdur. Sinaî ve ticari faaliyetlerin yoğun olduğu mekânlarda dini, ilmi, adli, askeri, sosyal ve ekonomik işlerin görülmesi için belirli bir alt yapının hazırlanması gerekiyordu. Şehir denilen yerleşim biriminde yaşayan halk, şehirlileri oluşturuyordu. İş bölümü ve uzmanlaşmanın geliştiğı şehirlerde kırdan daha farklı bir düşünce ve davranış gelişmişti. Yani şehirde bulunan kültür köyde bulunan kültüre göre daha incelmış, fazlaca işlenmiş ve karmaşıklaşmış bir nitelik göstermekteydi (Kazıcı, 2014, s. 81).

Osmanlı Şehirlerinde zel bir hukuk bulunmuyordu. Belediye ve belediye başkanı kavramları, on dokuzuncu ve yirminci yüzyılda görülmeye baŐlanmıştı. Şehirliler, Osmanlı belediye hizmetlerinden İstanbul, Bursa ve Ankara gibi büyük Şehirlerde faydalanabiliyorlardı. Diğer taraftan Osmanlı Şehirlileri, kendilerini bir Şehrin hemŐerisi olmaktan öte dini bir cemaatin yeleri olarak görüyorlardı. Aynı zamanda Osmanlı döneminde Şehirlilerin, Şehirlerde mekânsal alanlara önem vermedikleri de iddia edilmektedir (Faroqhi, 2014, s. 181).

Ayrıca Şehir bilincinin olmamasının yanında on dokuzuncu yüzyıla kadar Osmanlı Şehirleri, tipik kırsal yerleşim yoğunluğuna sahip otarŐık bir düzene ve yoğunluğa sahipti. Öte yandan Osmanlı Şehirlerinde altyapı sistemi olmadığından bahçe, özel kuyu ya da en yakın dereden su ihtiyaçları giderilmektedir. Bu arkaik yapılanma düşük düzeyli bir teknolojik ereve içine hapsolmuŐtu (Tural, 2003, s. 2). Bir başka görüşe göre, mahalleler arasındaki duvarların ve çıkmaz sokakların varlığı, Şehirde kentsel dokuyu farklılaŐtıracak biçimdeydi. Alt yapı sorunları nedeniyle lağımların sokaklara akması, Şehrin yapısını kötü hale dönüŐtürmüŐ ve çözümü oldukça zor olan sorunlara neden olmuŐtu (Faroqhi, 2014, s. 183).

Osmanlı Şehirlerinin kurulması ve geniŐlemesinin dağınık ve plansız bir Şekilde gerçekleşmesi de bir diğer eleştirel yaklaŐımdır. On dokuzuncu yüzyıla kadar Şehir planlama sisteminin olmaması çarpık ve düzensiz yapılanmaya neden olmuştur. (Biger, 2013, s. 31). Örneğin Hititler, Frigler, Galatlar, Romalılar, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı egemenliğinde kalan Ankara'ya bağlı Beypazarı Şehri çevredeki kasaba ve köylerin alıŐveriŐ için geldikleri bir ticaret merkezi ve pazar yeri olmasıyla bilinmektedir. Bu Şehir bulunduğu konum itibarıyla günümüzde halen Osmanlı Şehir yapısındaki sokak dokusunu korumaktadır. Sosyo-kültürel özellikler ile topoğrafya, iklim gibi doğal yapıya ilişkin özellikler, sokakları biçimlendirmiŐtir. Sokakların

doğrultuları ve genişlikleri değişmekte olup sokaklar düzensiz olarak birbirine bağlanmıştır. Günümüzde de yer yer çıkma sokaklar varlığını korumaktadır. şehrin geleneksel dokusu, yapılaşmayı ve ulaşımı da zorlaştırmıştır (Koç ve Koç, 2022, s. 74-75). şehirdeki plansız yapılaşma sebebiyle dağ yamaçlarına doğru asimetrik ve plansız pek çok sokak bulunmaktadır. Dolayısıyla Osmanlı döneminden kalan plansız şehir dokusuna halen rastlamak mümkündür. Çünkü Osmanlı şehirlerinde planlama anlayışı, Osmanlı devletinin yıkılışı dönemine doğru gelişmeye başlamıştır. Osmanlının son yüzyılında şehirlerin planlama ve yeniden yapılanması hususunda Alman mühendis ve mimarların izlerini görmek mümkündür (Biger, 2013, s. 31). İlber Ortaylı'ya göre, Osmanlı şehirlerinin alt yapı sorunları, kamusal hizmetlerindeki düzensizliği ve her türlü alanda iktisadi ve kültürel faaliyetlerdeki örgütsüzlüğü temel sorunlar arasında bulunmaktaydı. Bu sorunlara çözüm aramak maksadıyla 1864 ve 1871 yıllarında nizamnameler çıkarılmıştır. Fakat arzu edilen bir ilerleme kaydedilememiştir (Ortaylı, 1985, s. 31-32).

Sonuç olarak, Osmanlı şehirlerinin kendinden önceki sosyo-kültürel mirası devraldığı ve bu şekilde şehirlerin inşa edildiği ve geliştirildiği düşünülebilir. Bir taraftan yeni şehirler kurulurken diğer taraftan ise devralınan şehirlerin fonksiyonel açıdan yeni özelliklerle yeniden donatılması ya da bazı mekânsal yapıların dönüştürölerek kullanılmaya başlanması, Osmanlı şehir yapısının oluşturulmasına katkı sağlamıştır. Dahası şehirlerin doğaya zarar verilmeden dağınık bir şekilde geliştirilmeye çalışılması, dönemin koşullarıyla açıklanabilir. şehirlerin plansız bir şekilde gelişmesi, doğal bir gelişim seyri olarak açıklansa da bu süreç, bazı bilim insanları tarafından eleştirilmiştir. Eklemek gerekirse, Osmanlı devletinin son yıllarında yapılan şehir planlama faaliyetlerine rağmen, şehir yapısına yönelik gelişmelerin yetersiz kalması da birçok eleştiriye beraberinde getirmiştir.

SONUÇ

Her medeniyetin kendine has toplumsal ve kültürel bir gelişim deneyimi olduğunu söylemek mümkündür. Dünya üzerinde farklı coğrafyalarda yaşıyan toplumların içinde doğup geliştii siyasi kültür, dini yaşıam tarzı, iktisadi üretim koşılları, iklim, devlet/toplum ilişkileri vb. pek çok faktör şehirlerin gelişimini etkilemiştir. Dolayısıyla tarihsel olarak her toplumun farklı deneyimler yaşadığı ifade edilebilir. Yaklaşık 600 yıl hükümranlık süren Osmanlı devleti de bu deneyimlerden birini yaşamıştır.

Osmanlı devletinin bulunduğu coğrafı konum, birçok medeniyete ve farklı topluma ev sahipliği yapmıştır. Osmanlı devletinde kurulan şehirler, kendinden önceki medeniyetlerden doğrudan devralınarak, fethedilerek ya da inşı edilip geliştirilerek kurulmuştur. Dolayısıyla Osmanlı şehirleri, batı ve doğu kültürünün bir sentezi biçiminde gelişmiş, Türk-İslam kültüründen de etkilenmiş kendine özgü bir şehir anlayışına sahip olmuştur. Bu sebeple Osmanlı şehirlerinin, batı şehirlerine benzemediğini söylemek mümkündür.

Bilim insanları tarafından şehirleri anlamak ve açıklamak amacıyla birçok teorik yaklaşıım ortaya atılmıştır. Bu yaklaşıımlar, hem Doğu hem de Batı kültürlerinde şehirleri incelemeye çalışmaktadır. Ancak her bir teorik yaklaşıımın kendine özgü bir yönü olduğu unutulmamalıdır. Bu sebeple tek bir yaklaşıım, Osmanlı şehrini açıklamada yetersiz kalabilmektedir. Dolayısıyla Osmanlı şehir kültürünü etkileyen önemli faktörler mevcuttur.

Öyle ki Osmanlı şehirleri; İslam inancı ve Türk geleneklerinden doğan ihtiyaçlar kapsamında kurulup gelişmiştir. Şehirler, bulundukları bölgelerde merkez ve evre biçiminde yayılmıştır. Ancak dağlık ve yamaç bölgelerde kurulan ve gelişen şehirler ise planlama anlayışı yerine, savunma ve güvenlik temelli oluşıturulmuşı ve inkişıaf ettirilmiştir. Ayrıca, bölgenin korunaklı olması, hava koşılları, kültürel

yapı, dini ihtiyaçlar ve coğrafi konumu da bu Şehirlerin kurulmasında önemli faktörlerdendir. Ancak bu dönemde Şehirlerin plansız yapılması ve doğal konumunun bozulmak istenmemesi gibi bazı faktörler, kamusal/beledi hizmetlerin yeterince gelişmemesine sebep olmuştur. Bu durumda Osmanlı Şehirleri eleştirilere maruz kalmıştır.

Bu dönemde Osmanlı Şehirlerinin plansızlığı ve alt yapı yetersizliğinin neden olduğu sorunların arka planında bu yüzyıllarda teknolojik gelişimlerin yetersiz oluşu, Osmanlı toplumunun değışime daha az reaksiyon göstermesi, merkez ve yerel arasındaki iletişim sorunları, beledi görevlerin tanımlarının son dönemlerde belirmeye başlaması, savaşlar ve krizlerden kaynaklı devlet bütçesine ve demografik yapıya olumsuz etkiler vb. birçok faktörün olduğu söylenebilir.

Bir Şehrin kurulmasında ve geliştirilmesinde Şehrin yaşıyanlarının rolü oldukça önemlidir. Osmanlı döneminde Anadolu’da yaşıyan Osmanlı halkı da Şehirlerin kurulmasında ve Şehir içindeki inşa edilen yapıların geliştirilmesiyle doğrudan bağlantılı olmuştur. Çünkü Şehir yapıları toplumun ihtiyaçlarına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda, Osmanlı Őehirlerindeki güvenliğin sağlanması kale, ibadetlerin yerine getirilmesinde cami, iktisadi ve toplumsal yaşıamın sürdürülmesinde arşı ve pazarlar, toplumsal yaşıamda iktisadi dengenin sağlanmasında vakıflar ve toplum gündelik yaşıamının en temel alanı olan mahalleler, Osmanlı Şehrinin en önemli yapıları olarak Anadolu Şehirlerinde ağırlıklı olarak Şehir merkezlerinde yerlerini almışlardır. Bu kaydadeğer önem taşıyan yapıların merkezi konumları, Osmanlı Şehrinin kurumsal kimlik kazanmasında “meydanın/merkezin” rolünü artırmıştır. Merkezde bulunan bu yapıların tarihsel kökenlerinin, Türk devletlerinin ilk ortaya çıktığı dönemlere ve Türklerin etkilendiği toplumların siyasi, dini ve kültürel geleneklerine dayandığı söylenebilir.

Kısaca ifade etmek gerekirse; Osmanlı'da Anadolu'daki şehirlere yapısal olarak bakıldığında şehrin merkezinde "meydan" yer almaktaydı. Bu meydanda gündelik olarak tüm toplumun temel ihtiyaçlarını karşılayan; cami, medrese, bedesten, çarşı ve pazar gibi yapılar bulunmaktaydı. Ticaretin, sanatın, kültürün ve toplumsal yapının burada sentezlenmesi, Osmanlı kültürünün temel bir özelliği olarak şehrin dokusuna yansımıştır. Dolayısıyla şehir yapılarının sade ve amaca yönelik olması, hem sosyo-kültürel hem de iktisadi anlamda toplumsal yaşama önemli katkılar sağlamıştır.

Toplumsal ihtiyaçlara dayalı olarak ortaya çıkan bu önemli yapılar, plansız olarak yapılsa da bir merkez etrafından şekillenmiştir. Bu yapıların birçoğunun izlerini günümüz Anadolu şehirlerinde görmek mümkündür. Bu yapılarla birlikte Osmanlı devletinin son yüzyılı içinde şehirlerin geliştirilmesine ve beledi hizmetlerin sunulmasına yönelik girişimlerde bulunulmuştur. Fakat toplumsal değişimlerin, bir anda olmasının beklenemeyeceği göz önüne alındığında, Osmanlı şehirlerinde mahalle ölçeğinde "herkes evinin önünü süpürsün." sözüne atıfla pek çok Osmanlı insanı, dayanışma ve imece usulü ile kamusal hizmetleri kendileri yerine getirmiştir. Her ne kadar İslam değerleri başta olmak üzere doğu ve batı medeniyetleri ile Osmanlı şehirleri ekonomik ve toplumsal olarak etkileşim içinde olsa da Anadolu'daki Osmanlı şehirleri kendine has özelliğini korumaya devam etmiştir. Günümüzde de Osmanlı şehirlerinin mekânsal özelliklerini halen görmek mümkündür.

Kaynakça

- Açık, T. (2014). Mahalle ve Camii: Osmanlı İmparatorluğu'nda Mahalle Tipleri Hakkında Trabzon Üzerinden Bir Değerlendirme. *OTAM Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (35). 1-39.
- Açıkgöz, Ö. (2011). Şehir, Şehir Toplumu ve Şehir Sosyolojisi. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (35). 57-83.
- Akın, A. (2016). Tarihi Süreç İçinde Cami ve Fonksiyonları Üzerine Bir Deneme. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(29). 177-209. <https://doi.org/10.14395/hititilahiyat.268627>.
- Akok, M. (1976). Kayseri Şehri Tarihi İç Kalesi. *Türk Arkeoloji Dergisi*, (40). 5-39.
- Aktüre, S. (1975). 17. Yüzyıl Başından 19. Yüzyıl Ortasına Kadarki Dönemde Anadolu-Osmanlı Şehrinde Şehrsel Yapının Değişme Süreci. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 1(1). 101-128.
- Al-Rebholz, A. (2017). Kent Kuramları: Klasikler ve Çağdaşlar. İçinde M. Talas ve E. Yiğit (Ed.), *Kent Sosyolojisi* (ss. 135-164). Lisans Yayıncılık.
- Aliagaoglu, A., ve Uğur, A. (2016). Osmanlı Şehri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (38). 203-226.
- Arıkboğa, E. (2004). 19. Yüzyıl İstanbul'unda Gündelik Hayattan Kesitler. İçinde Ş. K. Akar (Der.), *İstanbul: Şehir ve Medeniyet* (ss. 273-282). Klasik Yayınları.
- Batmaz, E. Ş. (1996). Osmanlı Devleti'nde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış. *OTAM Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 7(7), 3-9.
- Bayartan, M. (2005). Tarihi Coğrafya Çalışmaları Açısından Şehir ve Osmanlı Şehri. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, (13). 85-92.
- Bayartan, M. (2008). Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 10(1). 157-175.
- Biger, G. (2013). Ottoman Town Planning in Late 19th and Early 20th Century Palestine. İçinde R. Efe, I. Atalay ve I. Cürebal (Ed.), *3rd International Geography Symposium*, ss. 23-32.
- Bulut, C. ve Savaş Yavuzçehre, P. (2022). Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyokültürel Yapısı ile Mahalle. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (48). 281-301.

- Can, Y. (1995). *İslam Şehirlerinin Fiziki Yapısı*. Türk Diyanet Vakfı Yayını.
- Cansever, T. (2013). *Osmanlı Şehri*. Timaş Yayınları.
- Çetin, S. (2012). Geç Osmanlı'dan Erken Cumhuriyete İç Batı Anadolu'da Kentsel Yapının Değişimi: Manisa, Afyon, Burdur ve Isparta Kentleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme. *METU JFA*, 29(2). 89-126.
- Çetin, C. (2014). Osmanlı Toplumunda Mahalleden İhraç Kararları ve Tatbiki: Konya Örneği (1645-1750). *History Studies*, 6(6). 43-70.
- Çevik, Ö. (2005). *Arkeolojik Kanıtlar Işığında Tarihte İlk Kentler ve Kentleşme Süreci: Kuramsal Bir Değerlendirme*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Dursun, D., (2016). Kent Kuramları. İçinde E. Çolakoğlu (Ed.), *Şehircilik*. (Ünite 4). Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi.
- Ergenç, Ö. (1984). Osmanlı Şehrindeki "Mahalle"nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine. *Osmanlı Araştırmaları*, 4(4). 69-78.
- Ertem, A. (1999). Osmanlı'dan Günümüze Vakıflar. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, (6). 111-150.
- Faroqhi, S. (2014). *Osmanlı Kültürü ve Günlük Yaşam: Orta Çağ'dan Yirminci Yüzyıla* (E. Kılıç, Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gerber, H. (1980). Social and Economic Position of Women in a Ottoman City, Bursa, 1600-1700. *International Journal of Middle East Studies*. 12(3). 231-244.
- İnalcık, H. (1990). Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi. *Türkiye Günlüğü Dergisi*, (11). 30-41.
- İnalcık, H. (1995). İstanbul: Bir İslam Şehri (İ. Kalın, Çev.). *İslam Tetkikleri Dergisi*. (9). 243-268.
- İnalcık, H. ve Arı, B. (2005). Türk İslam Şehirciliği ve Halil İnalcık'ın Çalışmaları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3(6). 27-56.
- Kazıcı, Z. (2014). *Osmanlı'da Toplum Yapısı*. Kayıhan Yayınları.
- Kaya, P. H. ve Koca, M. (2020). Osmanlı'dan Günümüze Vakıf Sisteminin Gelişimi. *International Journal on Social Sciences*, 5(2). 146-161.
- Keskin, N. (2009). Türkiye'de Devletin Toprak Üzerinde Örgütlenmesi. Tan Yayıncılık.

- Kıa, M. (2013). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat* (Ö. Özol, Çev.). Pozitif Yayınları.
- Kıvrım, İ. (2009). Osmanlı Mahallesinde Gündelik Hayat (17. Yüzyılda Gaziantep Örneği). *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1). 231 – 255.
- Koç, C., ve Koç, A. (2022). Osmanlı Kentlerinin Topoğrafik Özelliklerinin Coğrafi Bilgi Sistemleri Yoluyla Değerlendirilmesi: Beypazarı, Göynük, Sivrihisar ve Taraklı Örnekleri. *Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 11(1). 69-87.
- Kuban, D. (1968). Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler. *Vakıflar Dergisi*, (7). 53-73.
- Landsberger, B. (1943). Sümerler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* (M. O. Tosun, Çev.), 1(5). 89-96.
- Mutlu, A. ve Batmaz, N. (2013). *Türkiye'de Kent Hakkı*. Orion Yayınları.
- Nonte, S. (2021). *Drevniy Mir: Polnaya İstoriya* [Eski Dünya: Tüm Tarih]. İzdatelstvo Akt.
- Oğuzoğlu, Y. (1987). *Anadolu Şehirlerinde Osmanlı Döneminde Görülen Yapısal Değişiklikler*. V. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 1-10.
- Ortaylı, İ. (1985). *Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*. Hil Yayıncılık
- Ökmen, M., ve Yılmaz, A. (2009). Klasik Dönemden Tanzimat'a Osmanlı Kenti ve Yerel Yönetimler. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (23). 1-16.
- Saf, H. O., ve Ergül, E. (2019). Osmanlı Toplumu Sosyal Yapısının Kent Düzenindeki Temsili. *SKETCH: Journal of City and Regional Planning*, 1(1). 15-34.
- Şahin, G. (2002). XIX. Yüzyılın Ortalarında Afyonkarahisar Kazâsı'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1840-1850), *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1). 105-119.
- Tekin, M. (2017). Dünya Tarihi'nde İlk Şehir ve Şehir Devletinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 12(2). 17-30.
- Turgut, V. (2014). XVI. Yüzyılın Sonlarında Kocaeli Sancağı'nda Demografik ve İktisadi Vaziyet. *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarih Sempozyumu Bildirileri*, 315–418.
- Tural, E. (2003). Osmanlı Kenti Romanov-Osmanlı Belediyeciliği ve 1864 Nizamnamesi. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 12(4). 1-22.

- Uğurlu, . (2010). Kentlerin Tarihsel Gelişimi. İçinde . Uğurlu, N.ř. Pınarcioğlu, A. Kanbak ve M. şiriner (Der.), *Kent Sosyolojisi alışmaları* (ss.25-70). Örgün Yayınevi.
- stndağ, N. (2005). Osmanlı'da "şehir" ve şehri Geliştiren Unsurlardan Biri Olarak Ayanlar: Vidin ve Rusçuk rneği. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (2). 149-167.
- Yılmaz, A. (2010). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadın Kimliğinin Biçimlendirilmesi. *ağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9(20). 191-212.
- Weber, M. (2012). *şehir: Modern Kentin Oluşumu*. (Der. Don Martindale ve Gertrud Nuewirth, (M. Ceylan, ev.). Yarın Yayıncılık.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu alışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı

Bu araştırma Etik Kurul Onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları

Yazar Adı Soyadı: Sedat OBANOğLU (%100)

ıkar atışması

Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar atışması bulunmamaktadır.

Cumhuriyetin Diplomatı Olmak: Erken Cumhuriyet Dönemi Büyükelçileri Üzerine Prosopografik Bir İnceleme

*Becoming a Diplomat of the Republic: A Prosopographical Study on Early
Republican Ambassadors*

Tülay DEMİR-ŞİMŞEK*

Kitap Künyesi: Müzeyyen Ezel Ünal. (2023). *Cumhuriyetin Diplomatı Olmak: Erken Cumhuriyet Dönemi Büyükelçileri Üzerine Prosopografik Bir İnceleme*. İletişim Yayınları. 332 sayfa.

*

En yalın ifadeyle “devletler arasındaki ilişkilerin barışçıl yollardan yürütülmesi” olarak tanımlanan diplomasi, diplomatlar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir (Kodaman ve Akçay, 2010, s. 76). Bu açıdan diplomasi mesleği diğer meslek gruplarından farklı olarak birtakım özel nitelikler gerektirir. Oran (2022), dış işlerinin her şeyden önce, ulusal çıkar kavramıyla doğrudan ilintili olan iki bakanlıktan biri (diğeri Milli Savunma Bakanlığı’dır) olduğunun altını çizerken, diplomasi mesleğiyle uğraşanların yabancı dil bilgisi, uluslararası kurallara hâkimiyet, uluslararası ortamın çok hızlı bir biçimde değişmesine ayak uydurabilme gibi özelliklere sahip olmaları gerektiğini ifade eder (s. 55). Müzeyyen Ezel Ünal (2023), büyük liderler veya devlet başkanları dışında dış politikanın yapımında aktif

194

* Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Hopa İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Artvin-Türkiye, tulaydemir@artvin.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2826-0774>

Geliş/Submitted: 15.10.2024 | **Kabul/Accepted:** 25.11.2024

Atıf/Cite: Demir Şimşek. T. (2025). *Cumhuriyetin Diplomatı Olmak: Erken Cumhuriyet Dönemi Büyükelçileri Üzerine Prosopografik Bir İnceleme*. *Publicus*, (3). 194-204.

rol alan diplomatların yeterince araştırılmadığı tespitini yaparken, esasında uluslararası ilişkiler literatürünün “insansız” olmasından yakınmaktadır (s.11). Yazar, diplomasi tarihini devletlerin tarihi olarak ele alan, lider odaklı bakış açısı yerine devlet dışı aktörlerin tarihi olarak ele alan, çok aktörlü, ilişkisel bakış açısını benimsemektedir. Bu çerçevede dış politikanın önemli aktörleri olarak diplomatların, diplomasi tarihi ile ilgili araştırmalara giderek daha fazla konu edildiği görülmektedir (Kuru ve Pabuççular, 2022; Sert, 2018). Ünal’ın tam da bu noktadan hareketle kaleme aldığı *Cumhuriyetin Diplomatı Olmak: Erken Cumhuriyet Dönemi Büyükelçileri Üzerine Prosopografik Bir İnceleme* adlı eseri, yazarın doktora tezinin gözden geçirilerek kitaplaştırılmış halidir. Tanıl Bora editörlüğünde hazırlanan eserin ilk baskısı, 2023 yılında İletişim Yayınları tarafından yapılmıştır.

Yazar, erken Cumhuriyet döneminde Hariciyenin dönüşümünü büyükelçiler üzerinden ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda eserde erken Cumhuriyet dönemi diplomasisinde diplomatların etkilerinin hangi düzeyde olduğu, Hariciyenin kurumsallaşma sürecinde hangi politikaların, çatışmaların, kararların etkili olduğu, diplomatların görevleri sırasında karşılaştıkları durumlara nasıl tepki verdikleri gibi sorulara yanıt aramaktadır (Ünal, 2023, s. 17). Yazar, bu sorulara yanıt ararken prosopografi, bir başka ifadeyle kolektif biyografi yöntemini kullanmaktadır. Tarih araştırmalarında öne çıkan yöntemlerden biri olan prosopografi, “tarihteki bir grup aktörün yaşamlarının ve ortak özelliklerinin kolektif bir inceleme yoluyla araştırılmasına dayanmaktadır” (Köse, 2023, s. 429). Yazar, bu yöntemle yalnızca bireye odaklanan bir yaklaşımın sınırlılığından kendini kurtararak, araştırmasında esas aldığı grubun yaşamlarını tarihsel ve toplumsal bağlamı içerisinde ele almaktadır (Ünal, 2023, s. 17). Böylece, birbirinden ayrı alanlar gibi görülen kurumsal alan ile sosyal alan arasındaki bağın yeniden kurulması mümkün hale gelmektedir (s. 18).

Eser giriş ve sonuç bölümleri haricinde dört bölümden oluşmaktadır. Eserin *Diplomatları İncelemek* başlığını taşıyan birinci bölümü, uluslararası ilişkiler disiplininde diplomasinin ve diplomatların nasıl ele alındığına ilişkin zengin bir teorik açıklama sunmaktadır. Yazara göre, diplomasi büyük ölçüde pratiğe dönük bir alan olmasına rağmen, uluslararası ilişkiler disiplininde diplomatların salt birer uygulayıcıya indirgenerek diplomasi pratiğinin ikinci plana atılması teori ile pratik arasında önemli bir kopukluğa neden olmaktadır. Ana akım uluslararası ilişkiler teorilerinde devletin gücü askerî ve maddi güç bağlamında ele alınmakta, diplomasinin devletin gücü üzerindeki belirleyiciliği görmezden gelinmektedir (Ünal, 2023, s. 15). Yazar, söz konusu “özcü” bakışı reddederken, diplomasiye ilişkisel bir bakış açısıyla yaklaşmanın önemi üzerinde durmaktadır. İlişki içindeki özneler ve kurulan ilişkilere odaklanan bu bakış açısı sayesinde, diplomatların sosyal çevreleri, ideolojileri, politikacılar vb. pek çok unsurla ilişkili şekilde, başkalarıyla ilişkiyi kuran aktörler olarak ele alınması mümkün olmaktadır. Dolayısıyla, dış politikanın gerçek manada sahadaki aktörleri olarak diplomatları, basit birer memur olarak değil; sosyal çevreleri, üst makamlarla olan ilişkileri, çelişkili durumlarla baş etme biçimleri gibi pek çok unsur etrafında şekillenen karmaşık bir topluluktur (s. 17). Bu bakış açısı, özneyi bir yapı içerisinde ve basitçe yönlendirilmiş varlıklar olarak ele alma sakıncasını bertaraf etmektedir. Nitekim uluslararası ilişkiler literatüründe yeni bakış açıları diplomasi mesleğini ve diplomatları tarihsel ve politik bir özne olarak, bir analiz kategorisi olarak ele almaktadırlar. Bu eğilim, siyaset bilimi, tarih, antropoloji gibi alanlarda belirli bir dönemin kurumları ve kurumlarını oluşturan aktörlerin karmaşık ilişkilerinin ele alındığı, sosyal, politik, kültürel ağlara odaklanan bakış açısından etkilenmiştir. Yazarın ifade ettiği gibi, “diplomasi tarihi salt devletlerin tarihi değil, bilakis devlet dışı aktörlerin de tarihidir” (s. 38).

Kimi zaman halktan kopuk, topluma yabancı, kimi zaman uluslararası barışın temsilcileri olarak görülen diplomatlar, politikacılara kıyasla çoğunlukla geri planda kalan kimselerdir. Diğer taraftan diplomatlık mesleği, pek çok çelişkiyi de içinde barındırmaktadır. Kişisel yaşamı ile kamusal yaşamı arasında veya temsil ettiği devlet ile görevli olarak bulunduğu devlet arasında vb. olmak üzere sürekli bir çelişki içerisindeyler (Ünal, 2023, s. 34). Yazar, diplomatların üstlendiği bu çeşitli rollerin algılanmasında Bourdieu'nun *habitus* ve *alan* kavramsallaştırmasını takip etmektedir. Habitus, "geçmiş deneyimleri bütünleştirerek, her an bir algı, beğeni, eylemler matrisi işlevi gören ve şemaların analogik aktarımıyla benzer sorunların çözümüne imkân vererek sonsuz çeşitlilikteki görevin yerine getirilmesini mümkün kılan kalıcı bir yatınlıklar sistemidir" (Bourdieu, 2021, s. 84'ten akt., Ünal, 2023, s. 45). Habitus kavramı, "insanların belirli kültürler veya alt kültür içerisinde yaşamaları sonucunda zihinlerinde sahip oldukları temel bilgi stokunu anlatır" (Palabıyık, 2011, s. 128). Diplomatlar, meslektaşlarıyla paylaştıkları ortaklık duygusu, politik yakınlıkları, sosyal çevreleri vb. ortaklıklar ve kendilerinden beklenen roller ve nitelikleri içselleştirerek esasında mesleklerine özgü bir *habitus* inşa etmektedirler. Yazar bu noktada, söz konusu *habitus*'un statik değil dinamik bir niteliğe sahip olduğunu alan kavramı etrafında açıklamaktadır. Toplumsal yaşamın özerkleşmiş farklı zeminlerini ifade eden alan, bu örnekte diplomatlık mesleğinin farklı unsurlarını barındıran ilişkisel bir alan olarak öne çıkmaktadır (Ünal, 2023, s. 48). Yazar *habitus* ve alan kavramlarının "belirli bir döneme ait kolektif bir grubun kolektif inançlarını, davranışlarını o dönemin yapısal özellikleriyle ilişkili bir biçimde" kavrama imkânı verdiği kanaatinde (s. 48).

Eserin *Erken Cumhuriyet Döneminde Diplomasi ve Diplomatlar* başlığını taşıyan ikinci bölümünde İmparatorluk'tan devralınan mirasla birlikte Cumhuriyet'in Hariciye kadrosunun nasıl oluştuğu oldukça ayrıntılı

bir biçimde gözler önüne serilmektedir. Bu kısımda Hariciye Nezareti'nin oluşumunun tarihsel arka planı, kültürel değişimin öncüsü olma işlevi, diplomatların bürokratik elit olmaları, hariciye vekilleri, katib-i umumiler, dış işlerinde atamaların nasıl gerçekleştiği ve tüm bunların içerdiği politik anlam üzerinde durulmaktadır. Esasında burada, Hariciyenin İstanbul'dan Ankara'ya uzanan kuruluş öyküsü süreklilikler ve karşıtlıklar üzerinden okuyucuya sunulmaktadır. Cumhuriyet Hariciyesinin kurumsal yapısının büyük oranda İmparatorluk Hariciyesinin milliyetçi, seküler, modernleşmeci ve militarist niteliğiyle öne çıkan son kuşağından oluştuğuna değinilmiştir (Ünal, 2003, s. 299). Erken Cumhuriyet dönemi büyükelçileri ise İmparatorluk'tan geçen ve buradaki bilgisini yeni döneme aktaran hariciye memurları, askerlikten diplomatlığa geçenler ve Milli Mücadele döneminde "Türkçülük davasına sahip çıkmış" kişiler olmak üzere üç önemli profilden oluşmuştur (s. 300). Bununla birlikte esere göre, Milli mücadele kadroları arasındaki görüş farklılıkları Cumhuriyet Hariciyesinin kuruluşunda önemli bir kıstas olmuş, bilhassa diplomatların ulusal ve ekonomik bağımsızlık konusundaki fikirleri bu kadroda yer alıp almayacaklarını oldukça net bir çizgiyle belirlemiştir (s. 83). Öyle ki önemli siyasi figürlerin merkezle karşıt tutumlara sahip olması durumunda onları merkezden uzaklaştırmanın bir yolu olarak büyükelçi atamaları devreye girmektedir. Ali Fethi Okyar, Ali Fuat Paşa, Hamdullah Suphi gibi isimler belirli siyasi figürlerin iç politikadan nasıl uzaklaştırıldığının örnekleridir (ss. 132-136).

Yazarın Erken Cumhuriyet döneminde diplomasinin yapısına ve oluşumuna dair sıkça lider odaklılık ve merkeze bağlılık vurgusu yapması, okuyucuda yer yer diplomatların itaat eden memurdan öte bir rolü olmadığı kanaatini oluşturmaktadır. Yazar bu hususu, her ne kadar hareket alanları dar olsa da diplomatların Cumhuriyet döneminin önemli konumda olan, güvenilen kişileri olduğunu, zaman

zaman kendi fikirleri doğrultusunda hareket ettiklerini ifade ederek açıklığa kavuşturmuştur. Örneğin; Hüsrev Gerede'nin Sofya elçiliği sırasında Bulgaristan Türklerinin Latin alfabesiyle eğitim görmeleri için kişisel olarak çaba göstermesi, diplomatların Kemalist reformların sınır ötesine ulaşmasındaki aracılık rolüne işaret etmektedir (Ünal, 2003, s. 225).

Eserin üçüncü ve dördüncü bölümleri, araştırmanın asıl odağında yer alan büyükelçilere ayrılmaktadır. *Büyükelçiler: Kolektif Bir Biyografi* başlığını taşıyan üçüncü bölümde yazar, büyükelçilerin diploması kariyeri yolculuklarını baba mesleklerinden, büyüdüikleri şehirlere, eğitim aldıkları okullara kadar uzanan dönemeçler üzerinden anlatmaktadır. Burada yazarın amacı, büyükelçilerin sosyal ve kültürel sermayelerinin oluşumunu gözler önüne sermektir. Bu bölüm kolektif biyografi veya bir diğer adıyla prosopografi yönteminin uygulandığı bölümdür.

Eserin kolektif bir biyografi çalışması olması dolayısıyla -üçüncü ve dördüncü bölümlerde daha yoğun olmak üzere- diplomatların anı ve hatıratlarına sıkça yer verilmektedir. Bu anı kaynaklarından yola çıkıldığında, diplomatlık mesleğinin belirli bir sosyal sınıfa mensup kişilerden oluşması şaşırtıcı değildir. Yazarın detaylı bir şekilde aktardığı üzere diplomatlık, eve gelen misafirlerle edilen sohbetlerin içeriğinden, giyimlerine, çocuklara yabancı dil bilgisi verilmesine, sanatla ilgilenmelerinin teşvik edilmesine kadar (Ünal, 2003, s. 140) pek çok sosyal pratikte karşılık bulmaktadır. Nitekim diplomatların büyük çoğunluğunun bürokrasiye yakın kişilerin çocukları olup, iyi okullarda eğitim almış, Batı değerlerini özümsemiş, üst sınıfa mensup kişiler veya orta sınıfa mensup memur ailelerinden yerelde nüfuz sahibi olanların çocukları olduğu belirtilmiştir (s. 144).

Her ne kadar diplomatlık, belirli bir sosyal sınıfa mensup olmakla özdeşleşmişse de bu durumun istisnaları da tarihte mevcuttur. Yazar,

kendi kaderini inşa eden veya askerlik, yazarlık gibi mesleklerden geçerek diplomatlık mesleğine giren isimlere ilişkin çarpıcı örnekler vermektedir. Bu bölümde bilhassa, yazarlık ve diplomatlık gibi birbiriyle uzak olduğu düşünülen iki alanın kesişiminde hiç de azımsanmayacak kadar Türk diplomatın varlığı dikkat çekicidir. Yahya Kemal Beyatlı'nın Lozan görüşmelerine gönderilmesini "bir şair vatan işi göremez demesinler diye çok çalıştım" (Ünal, 2003, s. 175) diyerek anlatması bu çarpıcı örneklerden biridir.

Diplomatların kariyer yolculuklarının önemli bir bileşeni de eşleri, bir başka deyişle sefirelerdir. Diplomat eşleri, farklı kültürden katılımcılarla yaptıkları buluşmalar, düzenledikleri "çay partileri", ülke gezilerinde eşlerinin yanında bulunmaları vb. dolayısıyla bulundukları yabancı ülkede ülkesini, ülkesinin kadınlarını ve aile yapısını temsil eden kişiler olarak önemli roller üstlenmektedirler (Ünal, 2023, s. 195; Özdemir, 2021, s. 191). Nitekim Erken Cumhuriyet döneminde diplomat eşleri "Cumhuriyet kadını"nı tam anlamıyla temsil eden, iyi eğitilmiş, eşleriyle ortak sosyal çevrelerden gelen, "namuslu kadınlar"dır (Ünal, 2003, s. 203). Yazar bu noktada diplomat eşlerinin yalnızca eşleri üzerinden tanımlanan, ikincil rollerini tam anlamıyla benimsemiş kadınlar olarak görülmemesi gerektiğine dair bir not düşmektedir. Öyle ki diplomat eşleri, önemli toplumsal konuma sahip, kimi zaman üst düzey devlet görevlileri arasında kurdukları temaslarla eşlerinin çözemediği meseleleri çözerek "eş diplomasisi" yürüten (s. 206), kimi zaman diplomat eşi olma deneyimini kendilerinden sonrakilere aktararak protokol kurallarını "öğreten" kadınlardır (s. 208).

Eserin *Vazifesi Başındaki Büyükelçi* başlığını taşıyan dördüncü ve son bölümünde yazar, büyükelçilerin görevleri, diplomatlık mesleğine ilişkin fikirleri, eleştirileri, Doğu toplumlarına bakışları, 2. Dünya Savaşı sırasındaki rolleri gibi meseleleri onların anıları üzerinden ortaya koymaktadır. Oldukça kapsamlı bir arşiv taramasına

dayanılarak yazılan bu bölüm bir anlamda büyükelçilerin sahadaki konumunu resmetmektedir. Bu bölümden anlaşıldığı üzere, büyükelçiler temsil görevlerinin yanında istihbarat toplayıp merkeze bildirmek, ülkeler arasındaki politika transferlerine aracı olmak ve merkezin dış politikasının yerelde yapacağı etkiyi şekillendirmek gibi oldukça kritik alanlarda rol üstlenmektedirler (Ünal, 2003, s. 226). Büyükelçilerin hatıralarına yer verilen bu bölüm aynı zamanda diplomatlık mesleğine ilişkin fikir vermesi bakımından da ilgi çekicidir. Örneğin; Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun diplomatın nasıl bir üsluba sahip olması gerektiği ile ilgili olarak söylediği “diplomatik bir toplulukta gerçeği söylemekten daha ağır bir nadanlık olamaz. Herhangi bir hadise veya mesele hakkında tam bir kanaat sahibi görünmek ise kabalığın ta kendisidir” sözleri dikkat çekicidir (s. 228).

Sonuç olarak eser, diplomatlık mesleğinin erken Cumhuriyet döneminde taşıdığı anlamı ve kurumsal dönüşümünü, sosyal ve siyasal bağlamı içerisine yerleştirerek ele almaktadır. Yazarın kapsamlı bir arşiv taramasıyla, diplomatlık mesleğinin gündelik yaşamda veya arka planda kalan yönlerini okuyucuya hatırlatırcasına sunması dikkate değerdir. Bilhassa kolektif biyografi yöntemiyle yazılan bölümlerde olmak üzere metnin genelinde kullanılan dilin açıklığı, böylesi hacimli bir çalışmanın her alandan okurun keyifle okuyabileceği bir eser meydana getirilmesine katkı sağlamış olduğu görülmektedir. Bununla birlikte çalışmanın sadece büyükelçileri konu edinmesi bir sınırlılık olarak nitelendirilebilirse de araştırmanın hacmi ve yapılabilirliği düşünüldüğünde anlamlı bir tercih olarak değerlendirilebilir.

Ünal'ın bu eseri, siyaset bilimi, tarih, uluslararası ilişkiler, kamu yönetimi gibi disiplinlerde dar anlamda kurumları inceleyen bakış açısından kurtularak bireyleri ve onların yaşamlarını şekillendiren unsurları da analize dâhil eden araştırmalar için ilham verici bir çalışma olarak görülebilir. Bilhassa kamu yönetimi disiplini açısından

düşünüldüğünde, prosopografi yöntemine dayanan araştırmalar ile kamu yönetiminin geçirdiği tarihsel dönüşümün kavrayışı başka bir boyuta taşınabilir. Nitekim bürokratlar kamu politikası kararlarının uygulayıcıları olmanın ötesinde politika sürecinin başat aktörleri, dahası kimi zaman – Ünal'ın da gösterdiği üzere- politika transferinin araçları konumundadırlar. Bu bağlamda Ünal'ın eseri, prosopografi yönteminin uygulanışını göstermesi bakımından kamu yönetimi başta olmak üzere diğer disiplinlerin araştırmacıları için de oldukça kıymetlidir.

Kaynakça

- Kodaman, T. ve E. Y. Akçay (2010). Kuruluştan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Türkiye'ye Bıraktığı Miras. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (22). 75-92.
- Köse, F. B. (2023). Tarih Araştırmalarında Prosopografi Yaklaşımı. *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, (10). 425-459.
- Kuru, D. ve H. Pabuççular (2022). Introduction to the Special Issue: New Diplomatic Histories of Turkey. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, (25). 167-184.
- Oran, B. (2022). T.C. Dışişleri Bakanlığı. İçinde B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 1: 1919-1980)* (ss. 55-73). 25. Baskı. İletişim.
- Özdemir, Y. (2021). Kültürel Diplomaside Cinsiyet: Türk Kadın Diplomatların İşlevleri. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 9(26). 180-195.
- Palabıyık, A. (2011). Pierre Bourdieu Sosyolojisinde "Habitus", "Sermaye" ve "Alan" Üzerine. *Liberal Düşünce Dergisi*, 16(61-62). 121-141.
- Sert, H. (2018). Memory an Institution: The Turkish Ministry of Foreign Affairs and the diplomats in the 1960-1980 period. [Bir Kurumun Hafızası: 1960-1980 döneminde Türk Dışişleri Bakanlığı ve Diplomatlar] [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Boğaziçi Üniversitesi.
- Ünal, M. E. (2023). *Cumhuriyetin Diplomatı Olmak: Erken Cumhuriyet Dönemi Büyükelçileri Üzerine Prosopografik Bir İnceleme*. İletişim.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı

Bu araştırma Etik Kurul Onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları

Yazar Adı Soyadı: Tülay DEMİR-ŞİMŞEK (%100)

Çıkar Çatışması

Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Akışkan Modern Dünyada Yönetim

Management in a Liquid Modern World

Cengiz EKİZ*

Kitap Künyesi: Zygmunt Bauman, Monica Kostera, Irena Bauman ve Jerzy Kociatkiewicz. (2024). *Akışkan Modern Dünyada Yönetim* (A. Önal, Çev.) Ayrıntı Yayınları. 160 sayfa.

*

Akışkan Yönetim

Kitabın başını çeken yazar Zygmunt Bauman (1925-2017), öteden beri üretken bir sosyolog ve düşünür olarak bilinir. Sosyal bilimlerin pek çok sorunsalına temas eden sayısız eserler yazmış, söyleşiler, tartışmalar gerçekleştirmiş velut bir bilgeden söz ediyoruz aslında. İşte bu kitap da Zygmunt Bauman'ın, farklı disiplinlerde yer alan ekip arkadaşlarıyla yaptığı bir çalışma.¹ Kitap, altı bölüme ayrılmış; uzun söyleşiler, tartışmalar silsilesi içeriyor. *Akışkan Modern Dünyada Yönetim* (Bauman vd., 2024),² Bauman'ın 2000 yılından itibaren yayımlanan ve geniş çevrelerde tartışma yaratan "Akışkan" serisinin (serideki diğer kitapların başlıkları şunlar: *Akışkan Modernite*, *Akışkan Kötülük*, *Akışkan*

205

* Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Bolu-Türkiye, ekiz_c@ibu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9649-089X>

Geliş/Submitted: 08.12.2024 | **Kabul/Accepted:** 02.05.2025

Atıf/Cite: Ekiz, C. (2025). *Akışkan Modern Dünyada Yönetim*. *Publicus*, (3). 205-218.

¹ İncelememiz boyunca kitabın yazarlarını adlarıyla değil, kolektif emekleri gereği "yazarlar" olarak anacağız. Kitabın yazarları sırasıyla, Zygmunt Bauman, Monica Kostera, Irena Bauman, Jerzy Kociatkiewicz.

² Eserin İngilizce orijinali 2015 yılında yayımlanmış, Türkçeye 2024'te çevrilmiştir. Bkz. *Management in a Liquid Modern World*. (2015). Polity Press.

Aşk, Akışkan Korku, Akışkan Gözetim, Akışkan Hayat, Akışkan Zaman vb.) ruhunu çağıran, okuyanlar için sayısız soru işareti yaratan, akıcı bir söyleşi ve tartışma kitabı. *Akışkan Modernite*'nin yayımlanışından (2000), *Akışkan Modern Dünyada Yönetim*'e (2015) kadar geçen 15 yılda dünyanın inanılmaz hızdaki değişimi, dijital çağın yarattığı muazzam belirsizlikler yazarları belli ki derinden etkilemiş görünüyor. 20. yüzyılın başında gerçekleşen rutin devrimi (montaj hattı), bürokratik örgütlenmenin verimliliğini oldukça yukarılara çıkarırken 21. yüzyılın dijital kâbusları, güvencesizliği ve “akışkan modernitenin” belirsizliği, bu yükselişin bedelini insanlığa birer birer fatura etmiştir. Öte yandan iklim değişikliğinin yarattığı dengesizlik hali, epeydir biriken toplumsal eşitsizliklerle birleşince, sermayenin yeniden üretim çarkları ücretli emeğin aleyhine dönmüştür.³

20. yüzyılın yönetim anlayışına bağlı olarak parça başına ücret üzerinden tartışılan emek sürecinin “*işçiyi kendi sömürsünün gönüllü işbirlikçisi haline getiren bir biçime*” dönüşmesi sermaye birikim döngüsünün ne yönde ilerlediğini de göstermektedir (Braverman, 2008, s. 86). Bu tartışmada yönetimin rolünü hem şirket modellerinin kıyasıya rekabeti hem de devletin kurumlarının derin işbölümü ile eşanlı düşünmek gerekir. Kitabın, akışkanlık kavramını merkeze alarak yürüttüğü tartışma, yönetimi, emek sürecinden bağımsız, kendinden menkul, müphem bir mertebeye yerleştirmektedir. Günümüzde yürütülen dijital emek süreci tartışmalarında da bu müphemlik göze çarpmaktadır.

³ Klasik yönetim kuramlarının emek süreci boyutunu tartışan önemli iki çarpıcı kaynak için bkz. Braverman, H. (2008). *Emek ve Tekelci Sermaye: Yirminci Yüzyılda Çalışmanın Değersizleştirilmesi*. (Ç. Çıdamlı, Çev.). Kalkedon Yayınları; Günok, M. Z. (2018). *Emeğin Prokrustes Yatağı: Sınıf Mücadelesi ve Emek Denetimi*. Nota Bene Yayınları.

Kitabın bir söyleşi niteliğinde tasarlanmış olması her ne kadar rahat okunmasını sağlasa da kavramlarının bolluğu ve tartışmanın çoklu odağı kimi zaman okuyucuyu bağlamın dışına kaydırmakta ve biraz da yormaktadır. Yazarlar ekibinde yer alan Jerzy Kociatkiewicz ve Monica Kostera işletme disiplininin gelen yönetim bilimciler; Bauman'ın kızı Irena Bauman ise kent çalışmaları alanında yer alan bir mimardır. Zygmunt Bauman ise herkesin malumu dünya çapında bilinen bir sosyolog ve düşünür.

Daha önce belirtildiği gibi altı bölümden oluşan kitabın temel ağırlığı kent (*mezo*) düzeyinde örgütlenmelerle ilişkilidir. “Fetret devri” *mezo* (orta, ara) düzey örgütlenme ve kent bölümü birinci bölümü oluşturmaktadır. İkinci bölüm, “yöneticilerin olmadığı bir yönetim mümkün mü?” sorusu ile tartışmayı şekillendirmektedir. Üçüncü bölüm, küresel ve yerel örgütlerin gerilimli ilişkisini tartışmaktadır. Dördüncü bölüm ise daha çok stratejik tartışmayı içeren “ütopyacı umutlar” başlığı altında toplanmaktadır. Beşinci bölüm, zanaatkarlık kavramı üzerinden yönetim sanatlarını tartışmaktadır. Altıncı bölümde “krizler ve sonuçlar” başlığı altında, klasik yönetim yaklaşımlarının günümüz koşulları açısından eleştirileri bulunmaktadır.

En başta şunu belirtmek gerekir ki tartışmada yer alan yönetim, neredeyse kitabın başından sonuna kadar “işletme” (*management*) anlamında kullanılmaktadır. İşletme kavramı çoğunlukla şirketler için kullanıla gelmiştir. Buna karşın bazı kamu kurum ve kuruluşları için de “kamu işletmeleri” biçiminde kullanılabilmektedir. Kitabın üzerinde düşündüğü, tartıştığı “yönetim” kavramı, kamu yönetiminin yönetimi (*administration*) değil, “evrensel” olduğu iddia edilen işletmedir. Mary Jo Hatch, önsözde bunu kısaca açıklar. Yönetim ona göre çoğunlukla şirket, hükümet ve hastane gibi resmi örgütler için kullanılmaktadır. Bu anlamıyla “idare” (*administration*) terimini de kapsamaktadır. Ama bir işi başarmak, “bir şeylerin üstesinden gelmek”

anlamında kullanıldığında kavramın fiil kökü değişir (*managed to*). Örneğin bir insanın “geçimini sağlamayı başarması, becermesi”, aslında yönetim (*management*) anlamında kullanılır.⁴ Fakat devletin rolü ve işlevleri üzerine yapılan tartışmalarda da yönetim terimi birden kamusallaşır. Zaten teknolojinin baş döndürücü hızıyla küreselleşen kapitalist dünyada, geçmişte daha makro düzeyde, kamusal olarak inşa edilen ölçek (devlet), küreselleşmeye paradoksal biçimde, başka bir ölçekte sınırlandırılmıştır (şirket). Şirket, yani işletme, küresel olarak her yerde, her şeye hazır ve nazır bulunurken, devlet ölçeği kamusal sorunlarla kısıtlanmış ve diğer tüm alanlara sağırlaşmıştır. Kamu kesimi artık arka plana atıldığından, kamu yönetimi (devlet), işletme (şirket) alanının bir uydusu haline gelmiştir.

Kitabın yazarları, tartışmalarını *mezo* (ara, orta) olarak tanımladıkları bir düzeyde sürdürmeye dikkat ederler. *Mezo* düzey, kent ölçeğinde tanımlanmakla birlikte, farklı ölçeklerdeki yerel örgütlenmeler, “fetret devri” (*interregnum*) olarak adlandırılan, belirsiz ve karmaşık günümüz sorunlarını aşmak için yöntem olarak sunulur. Fetret devri, “artık miadını doldurmuş bir toplumsal düzeninin yerini alması umulan ama henüz yeterince tamamlanmamış başka bir düzene” geçiş dönemini ifade eder. Kitapta sıklıkla anılan fetret devri kavramı çok belirsiz bir dönemi anlatır. Bunun “yönetim sorunsalı açısından acele karşılığı ne olabilir?” diye sorsaydık belki yönetimin “meşruiyet krizi” diyebilirdik, ancak yazarların meramı biraz farklı. Onlar doğması umulan bir şeyden, değişmesi daha mümkün olan bir andan, bir geçiş döneminden söz ediyorlar. Bu yüzden, fetret devri en çok arzu edilen olası gelecekleri ve bunlara nasıl ulaşılabileceği hakkında durup

⁴ *Management*'ın yani işletmenin aynı zamanda başarmak veya üstesinden gelmek gibi anlamları da vardır; örneğin, “*Carl işini kaybettiği halde ailesinin geçimini sağlamayı başardı*” ifadesinin içinde “*managed to*” mastarı mevcuttur (Bauman vd., 2024, s. 7).

düşünmek için insana bir şans tanır denilmiştir, fakat kavramın karşılığında bu dönemin neye denk geldiği tam olarak ifade edilmediği için kitabın en zayıf noktasını oluşturmaktadır.

Fetret Devrini Atlatmak: Mezo Düzeyde İşbirliği Modelleri

Tartışılan sorun, mevcut siyasal rejimlerin ve yönetimlerin bir tür meşruiyet krizidir. Bu krizi aşabilmenin yegâne yolu yazarlara göre “üç numaralı yönetsel devrim”dir. Bu devrimin yolu da “kurumsal yönetim yapılarının ortadan kaldırılması ve çalışanların fiilen yetkilendirilip güçlendirilmesi”den geçer. Ama bunun yöntemine ilişkin hiçbir açıklık yoktur. Sadece eski sistemin “absürd” fikirlerinden kurtulmak için yeni söylemler kurulacaktır. Tartışmanın bir yerinde fevkalade belirsiz “ahlaki dürtü” kavramı ortaya atılıyor. Bu kavramın meramı ise iş ile ahlakın yeniden buluşabilmesidir. Özellikle Kostera’nın söylediklerinden, bu çarenin veya üçüncü yönetsel devrimin, *mezo* düzeyde özyönetim ve öz-örgütlenme pratikleri ile yapılabileceğini anlıyoruz. Yazarlar kaçınılmaz olarak bazı yöntem hatalarını da ortaya koyuyorlar. Örneğin, mevcut siyasal partiler ve şirketleri aynı motivasyon ve modelde örgütler olarak düşünüyorlar. Bu yüzden kitapta, kapitalist örgüt tasarımlarını aşacak yeni bir sistem önermek yerine, söz konusu örgüt ve kurumların yerine, kendilerini iktisadi olarak idame ettirebilecek *mezo* düzeyde yapılar kurulması önerilmektedir. Yazarların sık sık söz ettikleri bu düzey, kent ölçeği veya bunun türevi olan örgütlenmeleri veya örgüt modellerini işaret ediyor. *Mezo* düzeyle kitapta öne sürülen ve anlaşılan şey şöyle özetlenebilir belki: Ulusal ve uluslararası ölçekte bazı eylemler ve örgütlenmeler konusundaki zorluklar, bizi daha pratik bir yol bulmamız konusunda sıkıştırır. Bu bağlamda, *mezo* düzeydeki örgütler/kurumlar bir tür deney laboratuvarı olarak düşünülebilir. Fakat kitapta *mezo* düzeyin karşılığı olan kent ölçeğinin kamusal niteliği, tanımı belirsizdir. Yazarlar, yönetim bilgisinin en kolay tatbik edebileceklerini düşündükleri bu düzeye umut bağlarlar.

[Buna göre bu ölçek çok kolay anlaşılabilir;] kentler çatışma sorun veya endişeden azade bölgeler değildir; sadece çatışma sorun ve endişelerle yüzleşilmesi ve bunların giderilmesi için çok daha gerçekçi ve ümit vaat eden fırsatlar sunan mekanlardır (...) gerçi yönetim bilgisini yönetmenin kendisini de bir yönetime ihtiyaç duyar. Küresel kuruluşlarla salt kendi çıkarlarına hizmet eden bireyler arasında yer alan kentler ile küçük ve orta ölçekli örgütlerde insanlar birbirleriyle daha yakından ilişki kurma ve dolayısıyla da karşılıklı avantajlara sahip olacak şekilde işbirliği yapmanın yollarını keşfetme fırsatına daha fazla sahiptirler (Bauman vd., 2024, ss. 8-9).

Yazarlar, *mezo* düzeyin kurulabileceği ilkelerin açıklanmasında ahlaki dürtüler, ahlaki sorumluluklar argümanından yararlanır. Onlara göre ahlaki sorumluluklardan soyut bir biçimde söz etmek yerine bunların “kanunlaştırılması” ve insanların yeteneklerine uygun hale getirilmesi daha doğru bir davranış olacaktır. Böylece ahlaki sorumluluklar, ahlaki yükümlülöklere dönüşecektir. Öte yandan tüm eylem ve işlemlerin ahlakileştirilmesi veya bununla bağlantılandırılmaması gerekir ki, yazarlar bunu “kayıtsızlaştırma” olarak adlandırır. Bu yüzden bazı kategoriler, iyi ve kötü ölçütlerinin dışında değerlendirilmelidir.

Söz konusu fetretin içinde yönetim, Bauman’a göre sorumlulukları gittikçe yönetilenlere kaydırmaktadır. Üstelik yönetilenler, dayanışma ve sıkı işbirliği yerine birbiriyle kıyasıya rekabet ve düşmanlığa sürüklenmektedirler. Dayanışma kanalları gittikçe parçalanmaktadır. Çalışanlar, yönetilenler her türlü becerilerini ve beceri olmaya aday her şeylerini yeni emek sürecinde ortaya koymak zorundadırlar. Günümüzde insan sermayesi modelleri içinde tartışılan bu yaklaşım, küresel kapitalizmin yerelden küresele her ölçekteki kurumlarına ve genetiğine işlemiştir. Karşı karşıya bulunduğumuz örgüt modeli bu yüzden akışkan sermayenin denetiminde, elle tutulamayan esneklikte ve hudutsuz baskı araçlarını yaratacak kapasitededir. Bunu açıklamanın tek bir yolu da bulunmamaktadır üstelik. Bauman ve

arkadaşlarının giriştiği çaba, yöneten-yönetilen ikiliğinin olabildiğince yumuşatılması olarak yorumlanabilir. Ama bir yandan da günümüzde insanlar, örgütlü ve kurumsal bir toplum modeli yerine kendi özel hayatlarıyla daha ilgili iken, kamusal unsurlara ilgilerini ve güvenlerini yitirmiş durumdadırlar. Toplumun bir arada örgütlü yaşama olan inancı günden güne azalmaktadır. Tam da bu noktada “akışkan” hayat, insanları toplumsal, kamusal olana kayıtsızlaştırdığı için ahlaki pratiklerin de eridiği bir sürüklenme, bir tür “fetret” yaşanmaktadır. Böylece yönetici sınıfın da toplumsal bağları zayıflamaktadır. Yeni yapılar, ilişkiler ve biçimler inşa edilebilecek potansiyel *mezo* düzey bu anda açığa çıkmaktadır.

Kaçınılmaz olarak tartışmanın yönü, yeni iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin yönetim biçimlerine etkisine çevrilmektedir. 19. yüzyılda buhar makinesinin yarattığı etkiden 21. yüzyılda internet teknolojilerine kadar geçen süreçte üç ayrı sanayi devrimi yaşanmıştır. Burada yazarlar Jeremy Rifkin’in görüşlerini kısaca tartışmaktadırlar. Rifkin’e göre üçüncü sanayi devrimi (21. yüzyılın internet teknolojisi ve yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi), çok sayıda dağınık durumdaki çevrimiçi toplulukların etkin olduğu, ufak parçalar halinde yönetime entegre edildikleri yönetsel devrimin önünü açmaktadır. Şirketler, müşterek teşebbüsler, kooperatifler, sosyal firmalar, müteakabil müesseseler, sosyal girişimler gibi yapıların işbirliği potansiyelini arttırdığı öne sürülmekte ancak bu yapıların sınırları net olarak çizilmemektedir. Ayrıca bu yapıların hangi toplumsal sınıfların veya kesimlerin çıkarlarına dayalı oldukları belirsizdir. Yazarların tartışma boyunca bir tür kaçış rampası olarak kullandıkları işbirliği modelleri, tanımsız ve belirsiz bir akışkanlık arz etmektedir.⁵

⁵ Tam bu noktada bir alıntı yapmak yerinde olur. Tartışmanın bir yerinde Bauman şunu söyler; “Gündemi belirleme hakkı münhasıran bu mülkiyete [şirket hissedarlarını]

Yazarlar ütopyalar üzerine tartışırken, geçmiş ütopyaların daha iyi bir dünya hayalini içerdiğini, ancak günümüz kâbuslarının yönetimde distopyaya yakın olduğunu söylerler. Burada bir neoliberalizm eleştirisi saklanmakta sanki. Zira bu, “bahçıvanların dengeli hayatları”nın ütopyası değil, “kazananın her şeyi aldığı” bir avcı ütopyasıdır. Buna göre, *“Zamanımızın ütopyaları, tıpkı geçmişteki adaşları gibi, daha iyi bir dünya vizyonlarıdır. Fakat bu kez karşımızda duran parçalanmış, kuralsızlaştırılmış, bireyselleştirilmiş ve özelleştirilmiş bir dünya vizyonudur”* (Bauman vd., 2024, s. 86). Yazarlar, mevcut distopyalar için toplumsal olarak bir şeyin değişmeyeceğini, ayrıcalık ve haklardan yararlanan kesimin daha çok keyfi yerinde orta sınıflar olduğunu öne sürerler. Dünyayı distopikleştiren, geleceği karartan seçenekler, aslen yönetim anlayışlarının ürünüdür. Öncelikle dünya ekonomisinin büyük bir hızla büyümeye devam etmesi, günümüzde belirtileri artık tamamen ortada olan, enerji ve çevre krizini kaçınılmaz olarak yaratacaktır. Bunun sonucu olarak iklim değişikliği, dünyayı büyük ölçüde çöleştirecektir. Genetikten mekanîğe çözüm arayışı içinde olduğumuz yeni teknolojiler ise çoğu zaman yararlı sonuçlar yaratamadığı için insanlık kendi [imkân] sınırlarına dönmek zorunda kalacaktır.

Çevre konusunda yazının oldukça geniş olduğu dikkate alınırsa, yazarların kısa bir tartışmada bu bağlamdan sıyrılmalarının olanaksız olduğunu kabul etmek gerekir. Ama yine de şu alıntı önemli görünmektedir: *“Karbon-sonrası ütopya, geçmişin dengeli yaşam arayışlarına dayanır. Kazanan her şeyi alır distopyası üstün gelirse, o zaman*

kastediyor] bağlı kaldığı müddetçe, kurumsal yönetim yapısında gerçekleşeceği kabul edilen reformun bir nevi kozmetik müdahaleden ibaret olduğu kanıtlanabilir (...) Uzun lafın kisası, bütün bu söz hileleriyle örtbas edilen şey, yapılan gerçek tercihin, yani piyasanın güveni ile insanların güveni arasında yapılan tercihtir” (Bauman vd., 2024, ss. 56-57).

bahçıvanların ütopyasını gerçekleştirmeye en yakın olduğumuz anı çoktan geride bıraktık demektir” (Bauman vd., 2024, s. 93). Gündelik hayatımızda neoliberal cenderenin hükmü o denli etkili olmuştur ki, tüm örgüt tasarımlarımız, yaşantılarımız, alışkanlıklarımız bundan nasibini almıştır. Yazarlar, insanın neoliberal çağdaki trajedisini çok net ifade ederler:

Her zaman mutlu olduğumuzu söylememiz, iyimser olmamız, karanlık düşünce ve hasatlıklara karşı savaşmamız, sonsuza dek yaşayacak gibi davranmamız” istenmekte, “ne pahasına olursa olsun, sakın ve dengeli kalmak, zindeliğin peşinden koşmak, sürekli doğru ve rasyonel tercihlerde bulunmakla karakterize olan neoliberal amentüye uygun kusursuz karar vericiler olmak zorundayız. Aştan, ölümden ve hatta rüyalarımızdan bahsederken bile salt rasyonel kavramlarla-hatta mümkünse finansal kavramlarla- konuşmamız bekleniyor (Bauman vd., 2024, s. 95).

Yazarların yöneten-yönetilen ikiliğinin aşılmasına yönelik olarak sundukları işbirliği modellerinden neredeyse hiçbirisi kapitalist üretim ilişkilerini ortadan kaldıran veya üretim ilişkilerinin dönüşümünü öngören bir niteliğe sahip değildir. Sanat ve zanaat karışımı bir fikirden hareketle insanlardaki yaratıcılığı öngören bir projeden söz edilir. Buna göre insanlar “yüksek sanat”ın büyüleyiciliğinden değil de sıradan, amatör yaratıcılıktan bir ürün ortaya koymaya çalışırlar. Aslında bu projenin yaratıcıları, örgütlerdeki işgücü performansının ne yönde arttırılabileceğine yönelik sorulara cevap bulmaya çalışmaktadırlar.⁶

⁶ Kitapta örnek olarak gösterilen proje, sanat, zanaat ve örgütlenmenin nasıl bir araya getirilebileceğine yönelik bir girişimdir. Bu projeyi tasarlayan sanatçılar, daha iyi çalışma alanları yaratabilmek için farklı işletmelerde çalışan kişilerin işyerlerinde yaratıcılığa alan açması ve çalışma ortamını iyileştirmesi fikrini uygulamaya çalışmışlardır (Bauman vd., 2024, ss. 105-106).

Üçüncü halin imkânını araştırmak yerine yazarlar bir tür “butik kapitalizm” modeli öngörmektedirler.⁷ Şirket veya işletmelerde sanat/zanaat modeli ile ortaya koydukları yaratıcılık testleri, kısmen montaj hattının rutinini aşan bir niteliğe sahip olsa da bu model, piyasada meta akışını bozmayan ama insanlara bir parça yönetime katılma imkânı tanıyan evcilleşmiş bir kapitalizm örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak üretim ilişkileri ve üretim araçlarının mülkiyeti değişmedikçe piyasa ilişkileri geçerli olacak, sadece bu piyasa ilişkilerinin yeniden üretimine ve performansına dayalı örgüt modelleri ile kapitalizmin farklı aşamaları yumuşatılacaktır. Yazarlar, her ne kadar Rifkin’in fikirlerinden yola çıkarak kapitalizmin ölüm döşeğinde olduğu ve yerini [belirsiz ve tanımsız] birlikte yaşama deneyimlerine, pratiklerine bırakacağını ifade etseler de “işbirlikçi ortak kaynaklar”ın kapitalizme rağmen nasıl paylaşılacağı bilinmemektedir.

Kitabın *Zanaatkarlık* bölümünde yazarlar, Rifkin’in *Sıfır Marjinal Maliyet Toplumu: Nesnelerin İnterneti ve İşbirliği Çağı* kitabındaki (2015) fikirleri üzerinden epey geniş bir tartışma yürütmektedirler. Rifkin’e göre ölüm döşeğindeki kapitalizm, yavaş yavaş ancak kaçınılmaz ve geri döndürülemez bir biçimde, yerini yeni gibi görünen, oysa kökleri insanların birlikte yaşama deneyiminin kapitalizm öncesi tarihsel biçimlerine karşılık gelen işbirlikçi ortak kaynaklara bırakmaktadır. Yazarlar burada bir tür Rifkin’in yarattığı şirket ütopyasını tasvir ederler ve kapitalist ekonominin derin rekabetinin, yerini işbirliği ve paylaşım dönemine bırakacağı yönünde fevkalade iyimser bir görüş ortaya koyarlar. Bauman bilgisayar teknolojisine geleceğin

⁷ Üç hali yaklaşık olarak şu şekilde tanımlayabiliriz: 1. Hal: Yöneten-yönetilen, 2. Hal: Hem Yöneten Hem Yönetilen, 3. Hal: Ne Yöneten Ne Yönetilen. Üçüncü halin imkânı ve imkansızlığı belki bu zeminde tartışılabilir.

toplumunun işbirlikçi ortak kaynaklar niteliğini belirleyen bir altyapı statüsü kazandırması savına kuşkulu yaklaşır. Yazarlar çok çelişkili ifadeler kullanmaktadır. Bir yandan internetin siyasal demokrasi modeline bir şekilde destek olacağını ifade eder gibi görünürken bir yandan da internetin çalışma ve düşmanlıkları sürdürmeye, hatta güçlendirmeye hizmet edeceğine, dahası ateşkes ve nihai anlaşma şansı doğurabilecek etkili bir çoklu konuşmaya engel olabileceğine dair kanıtların giderek artacağını öne sürer. Analizinin birçok yerinde ifade ettiği sosyal sermayenin tam olarak neyi ifade ettiğini ortaya koyamaz. Yazarlar, Rifkin'i eleştirirken aslında onun birçok tezini desteklerler. Rifkin'in *Sıfır Marjinal Maliyet Toplumu*, bir tür evcilleşmiş kapitalist şirket ütopyasına benzer (Bauman vd., 2024, ss. 110-115). Öyle görünüyor ki, yönetime katılma süreci, sadece işbirliği kavramına indirgendiğinde oldukça iyimser bir yaklaşıma dönüşüyor. Bu yaklaşım olsa olsa, teknolojik gelişmelerin baş döndürücü hızında, üçüncü sanayi devrimi (dijital devrim) diye adlandırılan dönemin etkisinde tohumlanmaktadır. Yazarlar, internetin yarattığı yeni epistemolojinin, her şeyi çözen her soruna bir çare yaratan niteliklere sahip olduğunu doğrudan belirtmeseler de arka planda bu olasılığa inanmak ister gibidirler. Yazarlar kuşkularını şöyle ifade etmektedirler:

İnternetin demokrasi tarihinde ileriye doğru atılmış büyük bir adım olacağına, paylaşmakta olduğumuz dünyayı şekillendirme sürecine hepimizi dahil edeceğine ve miras aldığımız 'iktidar pramidi'nin yerine yanal bir siyaset anlayışını hep birlikte getireceğimize dair yaygın beklentiler olmakla birlikte, internetin bir yandan da çatışma ve düşmanlıkları sürdürmeye, hatta güçlendirmeye hizmet edebileceğine, dahası ateşkes ve nihai anlaşma-entegrasyon ve karşılıklı işbirliği- şansı doğurabilecek etkili bir çoklu konuşmaya engel olabileceğine dair kanıtlar gittikçe artmaktadır (Bauman vd., 2024, s. 115).

Ancak yazarlar, internet dünyasında yaratılan sayısız içerik ve verinin akışının, kapitalist işbölümüne dayandığını, bunun sonuçlarının

bilginin özgürce toplumsallaşmasını değil, piyasanın talebine uygun bir meta döngüsü olduğunu da göz ardı etmektedirler.⁸

Kitabın söyleşi-tartışma formatı, bazı yaratıcı fikirlerin ortaya çıkmasını kolaylaştırmış; ancak bu format, bazı argüman ve kavramların dağınıklığına da neden olmuş aynı zamanda. Eser, yine de yönetim alanının ötesinde, genel olarak sosyal bilimler açısından epey tartışma malzemesi veriyor. Buradan şu sonucu da çıkarabiliriz; sosyal bilimler genelinde ve yönetim bilimleri özelinde, bilgi üretmenin güçlüğüne aşabilme yöntemi olarak tartışma ve söyleşi modeli bilgiyi genişletme ve kolektifleştirme için bir şans olabilir. Eser tartışmayı yeni ve eski kavramlarla çeşitlendirdiği kadar bu kavramlara yönelik bir literatür/yazın oluşturmaya da başarıyor.

⁸ Dijital ekonomide emek sürecinin ayrıntılı bir tahlili için (bkz. Huws, 2018).

Kaynakça

- Bauman, Z., Bauman, I., Kociatkiewicz, J ve Kostera, M. (2015). *Management in a Liquid Modern World*. Polity Press.
- Bauman, Z., Bauman, I., Kociatkiewicz, J ve Kostera, M. (2024). *Akışkan Modern Dünyada Yönetim* (A. Önal, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Braverman, H. (2008). *Emek ve Tekelci Sermaye: Yirminci Yüzyılda Çalışmanın Değersizleştirilmesi* (Ç. Çıdamlı, Çev.). Kalkedon Yayınları.
- Günok, M. Z. (2018). *Emeğin Prokrustes Yatağı: Sınıf Mücadelesi ve Emek Denetimi*. Nota Bene Yayınları.
- Huws, U. (2018). *Küresel Dijital Ekonomide Emek*. (C. Şenesen, Çev.). Yordam Kitap.
- Rifkin, J. (2015). *Sıfır Marjinal Maliyet Toplumu: Nesnelerin İnterneti ve İşbirliği Çağı*. (L. Göktem, Çev.). Optimist Kitap.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı

Bu araştırma Etik Kurul Onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları

Yazar Adı Soyadı: Cengiz Ekiz (%100)

Çıkar Çatışması

Yazar ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kamu Yönetimi Uzmanlarıyla Söyleşiler Serisi

OECD Finansal Piyasalar Müdürü Fatoş Koç ile Kamu Borç Yönetimi Üzerine Söyleşi

*Interview with Fatoş Koç, Head of OECD Financial Markets Unit, on Public
Debt Management*

Fatoş Koç, OECD, Sermaye Piyasaları ve Finansal Kuruluşlar Dairesi,
Finansal ve Şirket İşleri Genel Müdürlüğü (*Capital Markets and Financial
Institutions Division, Directorate for Financial and Enterprise Affairs*)

Söyleşiyi Gerçekleştiren: Fatma Eda Çelik, EPHE – Université PSL*

*Sizinle ilkinizi gerçekleştirdiğimiz bu söyleşiyi Publicus – Kamu Yönetimi
Araştırmaları Dergisi'nde yeni bir söyleşi serisi başlatmış olacağız. Bu seriyle
amacımız kamu yönetimi alanında uzun yıllar çalışmış; önemli bir uzmanlık
birikimine ve kamu yönetimi deneyimine sahip isimlerin tecrübelerini
aktarmalarına aracı olmak. Okuyuculara ilgili kamu yönetimi ve uzmanlık
alanına dair bütünlüklü ve güncel bir bakış açısı sunmak.*

219

*Öncelikle biraz kendinizden, eğitim ve çalışma hayatınızdan bahseder misiniz?
Bir de kamu yönetimi alanında temel uzmanlık alanınız nedir?*

Nerden başlasam. Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi, Maliye Bölümü
mezunuyum. Bölümümün avantajı iktisat, finans, işletme ve hukuk

* Dr., Doktora Sonrası Araştırmacı, École Pratique des Hautes Études (EPHE) –
Université PSL, fatmaedacelik@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2307-4796>

Geliş/Submitted: 27.05.2025 | **Kabul/Accepted:** 28.06.2025

Atıf/Cite: Çelik, F.E. (2025). "OECD Finansal Piyasalar Müdürü Fatoş Koç ile Kamu
Borç Yönetimi Üzerine Söyleşi". *Publicus*, (3), 219-238.

alanındaki tüm temel dersleri vermiş olması. O açıdan iş başvuruları yelpazem genişti. Ancak, 1996 yılında mezun olduğumda henüz 21 yaşındaydım ve tam olarak hangi alanda çalışmak istediğimi bilmiyordum. İlk kazandığım sınav Yaşarbank Teftiş Kurulu Müfettiş Yardımcılığı sınavıydı, ben de hemen oradan başlayayım dedim. Bunda, aynı okuldan mezun olduğum abimin ve ablamın da çalışma hayatlarına banka teftiş kurullarında başlamış olmalarının etkisi oldu. Ancak, banka müfettişliği, özellikle “holding bankacılığı” beni pek cezbetmedi. O nedenle yaklaşık 1 yıl sonra ayrılmaya karar verdim. O dönemde arkadaşlarım bu kararıma şaşırılmıştı; özellikle Nisan 1994 krizinin etkilerinin hakim olduğu o ortamda işten ayrılmak, hem de iyi maaşı olan bir işten ayrılmak “cesurca” bir karar olarak görülmüştü.

Kamu yönetimi alanında temel uzmanlık derserseniz, “kamu maliyesi”, hatta biraz daha özelde kendimi “kamu borç yönetimi” uzmanı olarak görürüm. Bunda bankadan hemen sonra girdiğim, o zamanki adıyla Başbakanlık Hazine ve Maliye Müsteşarlığı’nın büyük rolü var. Göreve Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü’nde başladığım için okulda öğrendiklerim ışığında yaptığım işin büyük resmin içinde nereye oturduğunu görebilmişim. O dönemlerde kronik enflasyon ve yüksek bütçe açığı en önemli gündem maddeleriydi ekonomide. Ben de yaptığım iş nedeniyle borçlanma ihalelerinin heyecanına tanık oluyor, büyük projelerin finansmanına ilişkin görüşmelere katılıyor, elektronik bilgi ve ödeme sistemleri gibi kamuda etkinliği artırmaya yönelik geliştirilen yeni projelerin içinde yer alıyordum. Bütün bunlar çok heyecan vericiydi. Gazetelerin ekonomi, finans ve kamu maliyesine ilişkin makaleleri benim için daha da ilgi çekici hale gelmişti. Bu genel tablo içinde Hazine’nin piyasalardan borçlanmaya çalışmasının vadeleri kısalttığını ve bankalara olan bağımlılığı giderek arttırdığını görmüştüm.

Çalışma hayatınızın küçük bir bölümünü özel sektör içinde geçirmişsiniz. Özel sektör deneyiminin ardından kamuya geçmişsiniz. Kamudaki deneyiminiz ise, eşit oranda yurtiçi ve yurtdışı görevlere dayanıyor. Bu geniş deneyim alanından yola çıkarak iki soru sormak istiyorum. Öncelikle, sizce kamuda çalışmak ile özel sektörde çalışmak arasında ne gibi farklar var? İkinci olarak da insanın kendi ülkesinde bir kamu kurumunda çalışması ile, uluslararası memur statüsünde yurtdışında çalışması arasında ne gibi bir deneyim farkı oluyor?

Çok fark var. Bu farklar birden fazla açıdan oluşuyor. İlki kimin için çalıştığınızla ilgili. Sonuçta özel sektör olsun, kamu sektörü olsun, ürettiğiniz her şey ülke ekonomisine katkı sağlıyor muhakkak. Bununla birlikte, özel sektörde temel amaç şirketin karlılığına katkı sağlamakken, kamuda “devlet” için çalışmak, tüm toplum için çalışmak demek bir anlamda. Bence sosyal fayda üretme bilinci mesleki motivasyonun önemli bir parçasıdır. Mesela ben kamudaki çalışma hayatım boyunca hiçbir zaman belirli bir hükümete hizmet ediyordum diye düşünmedim; hep “devlet” için ve onun hizmet ettiği toplum için çalıştığım bilincindeydim. Belki tam da bu nedenle farklı partilerin iktidar dönemlerinde aynı motivasyonla çalıştım. Sonra iş garantisi açısından kamu daha avantajlı. Maddi koşullarda da fark var elbette, genel olarak özel sektörde benzer nitelikleri gerektiren bir işe ödenen maaş kamu sektöründen daha yüksektir. Bununla birlikte, o dönemlerde kamuda Merkez Bankası, SPK ve Hazine Müsteşarlığı gibi kurumlar kapsamlı eğitim ve gelişim olanakları sunuyordu. En önemlisi uzmanlarını yurtdışında yüksek öğrenim görmeye teşvik ediyor ve burs imkânı sağlıyordu. Mesela ben ilk finansal piyasalar eğitimimi o dönem IMKB olan Borsa İstanbul’da almıştım. O kriz yıllarında, iş garantisi ve burs imkânı gibi özellikler çok daha önemli birer avantajdı. Hatta denirdi ki, krizlerin kazananı Merkez Bankası, SPK, BDDK ve Hazine Müsteşarlığı gibi o dönemin gözde kamu

kurumları olmuştur. Çünkü üniversitelerden en iyi derecelerle mezun olanlar bu kurumlara girmeye çalışıyordu. Benim de Hazine'ye girişimde bütün bunların rolü olmuştur.

Ama daha da önemli bir başka şey vardı: O dönemin bürokratları. Benim 90'larda henüz Siyasal'da öğrenci iken tanışma fırsatı bulduğum, Mahfi Eğilmez ve Eftal Yurday gibi, dönemin üst düzey bürokratlarından çok etkilenmişim. O imaj mezun olduğumda Hazine'nin uzmanlık sınavına girmek istememde çok belirleyici olmuştur. Hakikaten, o dönemin bürokratları, sadece ekonomi, finans ve diplomasi değil; felsefe, tarih, sanat ve edebiyat konularında da bilgi ve birikim sahibi kişilerdi. O kalibrede bürokratlarla çalışmak çok öğretici, ufuk açıcı bir deneyimdi. Daha sonraki yıllarda zayıflayan liyakat ve yetkinlik esasları kuşkusuz ki Türkiye bürokrasisinin profilini etkiledi.

222

Yurtdışında iki çalışma deneyimim oldu benim. İlki Amerika'da master öğrencisi iken, master programını finanse etmek amacıyla çalıştığım US Small Business Administration. Diğeri son 10 yıldır görev yaptığım uluslararası kuruluş "OECD". Türkçe adıyla, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü. OECD'de çalışmaya başladığımda sadece kamu borcu ve yönetiminden sorumluydum, bugün kamu borcunun yanı sıra finans piyasaları birimi başkanı olarak dijital finans, sürdürülebilir finans da dahil olmak üzere finans piyasalarıyla ilgili tüm konular görev alanım kapsamında. Öncelikle belirtmeliyim ki, Hazine tecrübemin her iki iş için de bana çok büyük faydası oldu. Sadece mesleki bilgi birikimi açısından değil, mevzuatı anlama kapasitesi, protokol kuralları, resmi yazışmalar ve toplantı yönetimi gibi konularda yetkinlik kazanmamı kolaylaştırdı.

Özellikle uluslararası kuruluş memuru olarak çalışmak, hani az önce bahsettiğim toplumsal etki ve sorumluluk bilincini bir üst seviyeye

taşımak oluyor bir nevi. Çünkü bir değil, 38 üye ülke vatandaşına hizmet ediyoruz. Bu şu demek, uluslararası standartların belirlenmesinde aktif rol alabilmek, ülkelerin politika tercihlerine yön veren veri ve analiz süreçlerine katkı koyabilmek. Bu da tabii uluslararası politika, ekonomi ve kalkınma konularına daha geniş bir açıdan bakmayı; veri analizi, raporlama ve stratejik planlama ve politika geliştirme gibi yetkinliklere sahip olmayı ve çok kültürlü bir ortamda çalışmaktan keyif almayı gerektiriyor.

Borç yönetimi alanında uzmanlaştığınızı, hem yurtiçinde hem de yurtdışında bu alanda çalıştığınızı belirttiniz. Tüm dünyada borç yönetimi alanına kuş bakışı bakma şansınız olmuş. Genel olarak değerlendirecek olursanız, dünyada borç yönetimi alanında nasıl uygulamaların temel alındığını ve zaman içinde bu uygulamalarda nasıl değişiklikler olduğunu tespit ettiniz? Dünyadaki örnekleri ışığında, kamu borç yönetiminde kurumsallaşmanın ve uzmanlaşmanın önemine de değinebilir misin?

223

İkinci sorudan başlayayım, müsaadenizle. Tarihi süreç önemli çünkü. Borç yönetimi başlangıçta, çok geriye gitmeden 1970’ler diyelim, daha çok bütçenin finansmanı ve borcun geri ödenebilirliğini sağlamak amacıyla, sınırlı araçlarla, kısa vadeli bir bakış açısıyla ve dar bir çerçevede uygulanıyordu. Özellikle gelişmekte olan ülkeler, dış borçlarını doğrudan kamu maliyesinin bir parçası olarak görüyordu. O bakımdan, OECD, IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların kamu borç yönetimi alanında çalışmalar yapmaya başlaması ile birlikte, bir yandan kamu borcunun uzun vadeli sürdürülebilirliği daha sistematik olarak analiz edilmeye, diğer yandan para politikası ve piyasalarla ilişkileri daha geniş bir çerçeveden değerlendirilmeye başlandı. 1980’lere geldiğimizde, gelişmekte olan ülkeler için uluslararası tahvil piyasalarına (Eurobond vs.) erişim daha mümkün ve yaygın hale geldi.

Bu dönemde yaşanan borç krizleri ülkelerin aşırı dış borçlanması sonuçlarını dramatik biçimde ortaya koydu. Bu dönem, borç yönetiminin sadece borçlanabilme ve geri ödeme kabiliyetine odaklı değil, aynı zamanda uzun vadeli bakış açısından risk yönetimi, borç yapısının çeşitlendirilmesi ve iç piyasanın (*local bond markets*) gibi alanları da kapsaması gerektiğini gösterdi. 1990’larda yapısal reformlar ve kurumsallaşma tüm dünyada daha çok konuşulmaya ve yaygın halde uygulanmaya başlandı diyebiliriz. Bu dönem, ulusal borç ofislerinin (*Debt Management Offices* - DMO) kurulmasıyla borç yönetiminin kurumsallaştığı bir dönem oldu. Kurumsallaşma, az önce bahsettiğim “kamu borç yönetimi”nin ayrı ve özellikli bir kamu yönetimi alanı olarak benimsenmesi ve bunun organizasyonel, hukuksal ve bilgi işlem altyapılarını içeren gereksinimleri karşılaması olarak tarif edilebilir. Organizasyonel anlamda, “Borç Yönetim Ofisleri” çoğu kez Maliye Bakanlıkları, Hazinele, ve çok nadiren Merkez Bankaları bünyesinde olabildiği gibi ayrı bir kurum olarak da ortaya çıkabilir. Bu anlamda borç ofislerinin kurumsallaşması iç yapılanmasının ön, orta ve arka ofis (*front, mid and back offices*) olarak adlandırdığımız, borç stratejilerinin oluşturulmasından, borçlanmanın yapılması ve geri ödeme ve kayıt ve istatistik oluşturmaya kadar tüm sürecin uzman bir kadro ile yapılmasını gerektirir. Örneğin, analitik kabiliyete ve tecrübeye sahip ekiplerin, stratejik borç yönetimi planları hazırlamaya başlaması önemli bir gelişmedir. Özellikle 2000’lerle birlikte, diyebiliriz ki, stratejik borç yönetimi yaklaşımı en iyi ülke uygulamalarının temel özelliği oldu. Yani, ülkeler artık sadece “borç bulma” değil, en uygun koşullarda borçlanma ve borç portföyünü yönetme hedefiyle hareket etmeye başladı. Orta vadeli borçlanma stratejileri (*Medium-Term Debt Strategy* - MTDS) yaygınlaştı.

Stratejik borç yönetimi, risk odaklı olmayı gerektirir. Bu anlayışla, faiz oranı riski, kur riski, yeniden finansman riski gibi faktörle sistemati-

olarak analiz edilmeye başlandı. Stres testleri, borç portföyü simülasyonları gibi ileri düzey analiz araçları kullanılmaya başlandı. Biz de Türkiye Hazine'sinde bu yaklaşımı 2002 yılında benimsedik. Hatırlarsınız, 2001 krizi sonrasında IMF programının en önemli ayaklarından birisi kamu maliye reformu idi. Bu kapsamda, 2002 yılının Mart ayında 4749 Sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun yürürlüğe girdi, ki bu kanun Türkiye kamu borç yönteminin en önemli yapı taşıdır. Bu kanun ve ikincil düzenlemelerinin en önemli unsurlarından biri "orta ofis" in yapılanmasını öngörmesidir. Orta ofis, borçlanma stratejilerinin oluşturulması ve borç stokunun risk yönetiminin yapılmasından sorumlu olacak birimdi ve "Risk Yönetimi" adıyla Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü çatısı altında kurulması planlandı. Bu birimin ne kadar önemli olduğunu daha iyi anlatabilmek için, biraz sorumluluklarına değinmek isterim. Çünkü bu birim, o döneme kadar Türkiye'de hiç yapılmamış işler üstlendi: Borcun sürdürülebilirliği ve duyarlılığına ilişkin analizler, orta vadeli borçlanma stratejileri için sofistike modellemeler geliştirmek gibi teknik çalışmalar yaptı. Aynı zamanda, bu stratejik çıktılar yeni kurulacak olan "Borç ve Risk Yönetimi Komitesi" ne sunulacak ve bu kurula sekreteryaya hizmeti de sağlanacaktı. Komitenin yapısı da oldukça kapsamlıydı: Hazine bünyesinde, Bakan ya da Müsteşar başkanlığında; iç ve dış borç yönetimi ile makroekonomik analizlerden sorumlu tüm birim yöneticilerinin yer aldığı bir yapı olarak ayda bir toplanması öngörülmüştü.

İşte tam da bu yeni yapılanmanın oluşturulduğu dönemde, ben de Amerika'dan yeni dönmüş, yüksek lisansımı tamamlamıştım ve Hazine'de görevime yeniden başlamıştım. O zamanlar, daha sonra daire başkanım ve ardından genel müdürüm olan, bilgi birikimi ve vizyonuyla beni her zaman etkilemiş olan Coşkun Cangöz, bu birimde

çalışacak kişileri kurum içinden tek tek mülakat yaparak seçiyordu. Yabancı dili güçlü, analitik yetenekleri yüksek, borç yönetimi konusunda hevesli ve yetkin uzmanlardan oluşan küçük ama iddialı bir ekip kuruluyordu. Benim de içinde bulunduğum aşağı yukarı 10 kişilik o küçük ekip kısa sürede önemli başarılarla imza attı. Yaptığımız çalışmalar hem kurum içinde hem de uluslararası alanda, örneğin IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlar tarafından örnek uygulamalar arasında gösterildi.

Sorunun ilk kısmına dönecek olursak, dünyada en iyi borç yönetimi uygulamalarının en kilit unsuru “ihtiyatlı yaklaşım”dır. Biraz açıklayayım bununla ne kastettiğimizi: Kamu borcu, bir ekonominin finansal sisteminin ayrılmaz bir parçasıdır. Hükümet tahvilleri, “risk içermeyen” (*risk-free*) statüleri nedeniyle finansal sistemde önemli bir rol oynar. Ancak hem boyutları hem de bileşimleri açısından kamu borç portföyleri, hükümetlerin bilançoları ve ülkenin genel finansal istikrarı için önemli bir risk oluşturma potansiyeline sahiptir. Bu nedenle, kamu borcunun ihtiyatlı (*prudent*) yönetimi, ulusal finansal sistemin iyi işlemesi için kritik öneme sahiptir ve sağlam mali ve parasal politikaları güçlendirir. Bu çerçevede borç ofisleri hesap verilebilirlik, şeffaflık, öngörülebilirlik ve esneklik prensiplerini gözetirler ve borçlanma stratejilerini bir aylık, üç aylık gibi kısa vadeler için ve sadece en düşük maliyet odaklı değil, uzun vadeli sonuçlarını ve riskleri de dikkate alarak oluştururlar.

Kamu borç yönetiminde kurumsallaşma ve uzmanlaşma, borçlanmanın etkili, sürdürülebilir ve riskleri minimize edecek şekilde yürütülmesini sağlar. Bu iki unsur, özellikle ekonomik şoklar, piyasa dalgalanmaları ve siyasi değişkenlikler karşısında güçlü, esnek ve güvenilir bir borç yönetim yapısı oluşturur. Kurumsallaşmış bir yapı, hükümet değişimlerinden bağımsız olarak borçlanma politikalarının sürekliliğini sağlar. Diğer taraftan, borç enstrümanlarının (Eurobond,

yeşil tahvil, swap işlemleri vb.) yönetimi ve risk analizleri için gereken mali piyasalar, hukuk, ekonomi ve istatistik konularında uzmanlaşmış kadroların bir araya gelmesini ve yetişmesini mümkün kılar.

Dünyada kamu borç yönetiminin kurumsallaşma sürecine bakarsak, en erken İngiltere'de başladığını görürüz. İngiltere'de kamu borcunun yönetimi 1694 yılında kurulan Bank of England ile birlikte kurumsallaşmaya başlamıştır. Bu nedenle hem tarihsel sürekliliği hem de teknik altyapı açısından ilk borç yönetimi ofisi ya da fonksiyonu olan ülke İngiltere'dir diyebiliriz. Diğer taraftan ilk bağımsız ofis uygulaması İsveç'tedir. Riksgälden (İsveç Borç Ofisi) daha modern anlamda bir borç yönetim ofisi (*Debt Management Office* - DMO) kavramı oluşmadan önce 1800'lerin sonunda kurulmuş ve kamu borç yönetiminin kurumsallaşmasına öncülük etmiş bir kurumdur. Ancak, İngiliz Borç Ofisinin (UK DMO) ayrı operasyonel bağımsızlığı olan bir kurum olarak kurulması 90'ların sonunu bulmuştur.

Belirtmekte fayda var ki, özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda hem İngiltere'de hem de Kara Avrupası'nda kamu borçlanması büyük ölçüde savaşların finansmanı amacıyla kullanılmıştır. Daha yakın tarihte ise kamu borçlanması 2008 Küresel Finansal Kriz ve 2020-21 dönemi Covid-19 krizleri ile mücadelede önemli bir politika aracı olarak kullanılmıştır.

OECD bünyesinde bu yıl ikincisi yayımlanan Global Debt Report'u (Küresel Borç Raporu) hazırlayan ekip içindesiniz. Rapor, seriye ilk başladığı 2024 yılında da bu yıl da tüm dünyada çok büyük ses getirdi. Onun için, sizinle bu rapora ilişkin daha ayrıntılı konuşmak isteriz. Öncelikle, bu konuya odaklanan böyle bir seri başlatmaya nasıl karar verildi? Sizin rapora katkınız hangi alanlarda oldu? 2024 ve 2025 yıllarına ilişkin raporda öne çıkardığınız temel başlıklar nelerdi? Ve bu iki yıl için ayrı ayrı hangi genel eğilimleri tespit ettiniz?

Teşekkürler, biz de ekip olarak çok memnunuz rapora duyulan ilgiden. Yaklaşık 20 kişilik bir uzman kadrosuyla bir yıl gibi bir sürede hazırladığımız analitik bir çalışma bu. Bir sabah uyanıp *Economist*, *Financial Times* gibi dünyanın önde gelen gazetelerinde grafiklerimize yer verildiğini, değerlendirmelerimize referans verildiğini görmek motive ediyor tabi.

Dediğiniz gibi *Global Debt Report*'un ilkinin 2024'te yayımladık. Ama burada da işin "tarihi"ne ilişkin bir başlık açmak istiyorum. Çünkü OECD olarak uzun yıllardır kamu ve özel sektör borcu ile ilgili çalışmalar yapıyorduk. Mesela, *Küresel Borç Raporu*'nun ilk bölümünü oluşturan *Sovereign Borrowing Outlook* (Kamu Borçlanma Görünümü), 2008 yılından bu yana yayımlanıyordu. Aynı şekilde, özel sektör tahvil ihracına ilişkin çok sayıda değerli çalışmamız vardı. Dolayısıyla, *Küresel Borç Raporu*, bu önemli birikimin üzerine inşa edildi.

Bunu neden yaptığımıza gelince şöyle ayrıntılandırabilirim. Kamu ve özel sektör tahvilleri, mevzuat ve elde edilen fonların kullanımı bakımından farklılık gösterse de, hem birincil (yani tahvilin ihraç anı), hem de ikincil piyasa (tahvillerin alınıp satıldığı, işlem gördüğü piyasa) dinamikleri açısından birbiri ile çok ilişkilidir. Örneğin, bir ülkedeki özel sektörün borçlanma maliyeti o ülkedeki benzer vadeli Hazine tahvilinin getirisi esas alınarak oluşturulur. Benzer şekilde, genel

olarak tahvil piyasasının derinliği ve risk yönetimi araçlarının kullanımı, devlet tahvillerinin ikincil piyasasının derinliği ile yakından ilişkilidir. İşte tam da bu nedenlerle kamu ve özel sektör borcu ile ilgili yürütülen çalışmaları bir araya getirme hayalimiz hep vardı. Bununla birlikte, farklı ekiplerin yaptığı işleri, özellikle bizimki gibi veriye dayalı analitik çalışmalarda bir araya getirmek, hem takvim hem de veri ve analizlerin uyumlaştırılması açısından imkânsız değilse bile çok zordur. Bizim bu hayalimiz, ancak 2023 yılında Genel Müdürlüğümüz kapsamında yapılan bir yeniden yapılanma (reorganizasyon) ile mümkün oldu. Her reorganizasyon gibi zorlukları oldu, ama verimliliği artırması bakımından çok güzel sonuçlar elde edildi. Hani kurumsallaşmadan bahsediyorduk ya, işte tam o kapsamda bir güzel bir sonuç ortaya çıktı. İyi bir yeniden yapılanma kuşkusuz ki zamanla değişen ihtiyaçların karşılanması bakımından kurumsallaşmanın önemli bir bileşeni.

229

Katkı bakımından değerlendirdiğimizde, diyebilirim ki bu rapor kolektif bir çalışmanın ürünü. Benim ekibim, Finansal Piyasalar Ekibi, öncelikli olarak kamu borçlanma araçları ile ilgili kısımlardan sorumlu. Bununla birlikte, raporda ele alacağımız konuların seçiminden, verilerin derlenmesi, analiz edilmesi, yorumlanması ve iletişimi dahil olmak üzere yayının her aşamasına tüm ekip katkı sağlıyoruz.

2024 ve 2025 yıllarına ilişkin raporlarda öne çıkardığımız temel başlıklara gelince, bunlar hem devletlerin hem de firmaların piyasalardan ne kadar borçlandıkları (ya da zaman zaman borçlanamadıkları), katlandıkları maliyetler ve borç stokunun maruz kaldığı riskleri içeriyor diyebiliriz. Ama bu tabi epey genel bir cevap oldu.

En son yayınladığınız 2025 Küresel Borç Raporu'nu biraz daha detaylandırarak olursanız, bu genel eğilimler ışığında bugün devletler nasıl bir borç yüküyle karşı karşıya ve ilerde onları nasıl bir borç yükü bekliyor olabilir? Dünya ölçeğinde borç yükünün coğrafi dağılımı nasıl? Bu borç yükünün oluşmasında kamu politikaları ve harcamalarının payı nedir? Benzer şekilde, borcun yönetilebilirliği açısından kamu yönetimi nasıl bir rol oynuyor ve oynayabilir? Ve borç, sizce kamu yönetimi alanında ve bu alan dolayısıyla kamunun ve kamusal faaliyetlerin yeniden yapılanma sürecinde nasıl bir role sahip?

Son yıllarda borçlanma çok arttı. Hükümetler ve şirketler sadece 2024'te küresel olarak piyasalardan 25 trilyon ABD doları borçlanma yaptı. Bu 2007'de yapılan borçlanmanın neredeyse üç katı. Bu artış büyük ölçüde 2008 küresel mali krizinin ve COVID-19 pandemisinin mirasıdır. Hem 2008 mali krizi hem de pandemi büyük mali destek paketleri, çoğunlukla borç piyasaları aracılığıyla finanse edildi ve bu da daha derin durgunluklardan kaçınmaya yardımcı oldu. Bir yandan da piyasa tabanlı finansman kullanımını teşvik etmek için daha sıkı bankacılık kuralları ve düzenlemeleri şirketleri giderek artan oranda tahvil piyasalarına yönlendirdi. 2024 itibarıyla devletlerin ve şirketlerin tahvil borç stoku küresel olarak 100 trilyon ABD dolarını aştı.

Bugüne geldiğimizde karşı karşıya olduğumuz tablo bize şunu gösteriyor: borçlanmanın rolünün kriz finansmanından yatırım ve büyümeyi finanse etmeye kayması gerekiyor. Bu pek kolay olmayacak. Çünkü, borç seviyeleri zaten yüksek ve giderek daha maliyetli hale geliyor. Ekonomik büyüme yavaşlıyor ve jeopolitik riskler artıyor.

Son yıllarda, önemli miktarda borç, orijinal ihraçlara kıyasla daha yüksek getirilerle yeniden finanse edildi. Sonuç olarak, faiz ödemeleri/GSYİH oranları 2024'te OECD ülkelerinin yaklaşık üçte ikisinde arttı ve %3,3'e ulaştı. Bu, OECD ülkeleri içinde faiz

ödemelerine yapılan harcamaların savunmaya yapılan hükümet harcamalarından daha fazla olduğu anlamına geliyor. Şunu da belirtiyim, toplam devlet borcunun %42'sinin ve tüm ödenmemiş şirket tahvil borçlarının %38'inin önümüzdeki üç yıl içinde vadesi dolacaktır. Bu nedenle, yeni borçlanmalar daha yüksek faizlerle yapılacak, büyük ihtimalle.

Rakamlara bakıp çok da karamsar olmayalım tabi ama, son yıllarda devamlı artan bu borcun çok ihtiyatlı bir biçimde yönetilmesi gerekiyor. Borç piyasalarındaki mevcut değişimler, ülkelerin giderek daha fazla altyapı, iklim değişikliği ve yapay zeka dahil dijitalleşmeye yatırım yaparak rekabet güçlerini artırmaya ve savunma harcamalarını yükseltmeye odaklandığı bir zamanda gerçekleşiyor. Mevcut koşullar göz önüne alındığında, bu ihtiyaçları karşılamak, borç piyasalarını mümkün olduğunca stratejik olarak kullanmak için sürekli bir çaba gerektirecektir.

Rapor, bu anlamda politika yapıcılara önemli tavsiyeler sunuyor. Birincisi, borç piyasaları aracılığıyla toplanan her kuruluş daha pahalı olacağından, finansman açısından ekonomiye katkısı yüksek kaliteli yatırımlara öncelik verilmelidir. İkincisi, tahvil ihraç edenlerin, talebi karşılamak için esnek kalmaları, ancak aynı zamanda borç portföylerindeki riskleri sınırlamaları önemlidir. Üçüncüsü, gelişmekte olan piyasalara yönelik, bu ülkelerin büyümeyi desteklemek ve daha fazla finansal dayanıklılık sağlamak için yerel sermaye piyasalarını geliştirmeleri gerekiyor. Çoğunlukla kendi para birimlerinde borçlanan daha büyük yerel piyasalara sahip olanlar daha iyi durumdayken, çoğunlukla yabancı para birimleriyle borçlanan daha küçük piyasalara sahip olanlar başka yerlerdeki para politikasındaki değişikliklere daha duyarlı hale geliyor.

Son olarak, borç piyasaları iklim değişikliğinin finansmanında kritik bir rol oynayacak. Rapor, bu yöndeki yatırımların büyümesi, gelişmekte olan ülkeler için uluslararası iklim finansmanı ve doğrudan yabancı yatırım gibi temel değişkenleri hesaba katan senaryo analizleri sunuyor. En önemli tespitlerinden biri, iklim değişikliğinin finansmanı yalnızca kamu ya da yalnızca özel sektör tarafından üstlenilmesi beklenmeyecek kadar büyük, maliyetli ve karmaşık olduğu, ve bu nedenle ortak çabanın gerekliliğini vurgulamasıdır. Örneğin, gelişmekte olan ülkelerde, enerji sektörünün dönüşümünü finanse edebilmek için şirket tahvil piyasalarının derinleşmesi ve büyütülmesi gerektiğini ortaya koyuyor.

Son yıllarda bazı akademisyenler finansallaşmanın bugün geldiği düzeyde, borcun devletler için disipline edici işlevinin çok belirleyici hale geldiğinden bahsediyorlar veya bu süreç ile Türkçeye demokraside geriye gidiş olarak çevrilebilecek “backsliding” arasında bir ilişki görüyorlar. Siz ne düşünürsünüz?

232

Çok derinlikli bir soru. Bu konu, çağdaş siyaset bilimi ve ekonomi literatürünün kesişiminde oldukça önemli bir tartışma alanı. Finansallaşma, yani ekonomide finansal aktörlerin, piyasaların, uygulamaların ve söylemlerin giderek daha belirleyici hale gelmesi süreci, yalnızca ekonomik yapıları değil, aynı zamanda siyasal kurumları ve demokratik işleyişi de derinden etkiliyor. Bunun örneklerini sadece gelişmekte olan ekonomilerde değil, gelişmiş ekonomilerde de görüyoruz.

Borcun disipline edici işlevi aslında devletlerin borçlanmaya artan bağımlılığı ile yakından ilişkili, bu anlamda borç, devletleri finansal piyasalarda "güvenilirlik" adına belirli ekonomik ve politik tercihler yapmaya zorluyor. Bu tercihler çoğunlukla mali disiplin, düşük kamu

harcamaları, sosyal politika kısıtlamaları ve yapısal reformlar gibi neoliberal reçetelerle uyumlu oluyor. Borcun bu yönüyle bir "disipline edici" mekanizma işlevi gördüğü söylenebilir. Bakıyoruz, devletler yatırımcıların beklentilerine uygun hareket etmek konusunda bir eğilim gösteriyorlar.

Olayın demokrasi ve "backsliding" (gerileme) boyutuna bakarsak, finansallaşmanın bu şekilde siyasal tercihler üzerinde yarattığı baskı, demokratik süreçlerde bir tür "gerileme"ye neden olabilir tabi. Kuşkusuz, artan borçlanma politika seçeneklerini daraltan bir olgu. Mesela, hükümetler, finansal piyasalara "mesaj vermek" adına, halkın taleplerine rağmen kamu harcamalarını kısabilir veya vergileri artırabilir. Tabi hangi tip vergilerin artırılacağı da ayrı bir politik tercih konusu. Her hâlükârda, bu durum seçmen iradesinin ekonomi politikalarında karşılık bulamamasına yol açabilir, bir diğer deyişle halkın tercihlerinin iktidara taşınması kapasitesini zayıflatabilir. Tam da bu nedenle, borçlanma ve borç yönetimi hafife alınmaması gereken, orta uzun vadeli sosyo-ekonomik ve politik etkileri açısından da çok ama çok ihtiyatlı ele alınması gereken bir konu.

Kamu yönetimi ve politikası alanına kurum temelli bir bakış egemen. Biz Publicus – Kamu Yönetimi Araştırmaları Dergisi olarak, bu yönetim ve politikaların çıkış noktası olan "kamu"nun da özel olarak yeniden görüş alanı içine alınması gerektiğini düşünüyoruz. Borç ve borç yönetimi dediğimiz zaman, sizce bu alandaki politikaların toplumlar üzerinde nasıl etkileri oluyor ve toplumlar bunlara nasıl tepki veriyor?

Çok yerinde ve giderek daha önemli hale gelen bir soruya işaret ettiniz. Ben konunun uzmanı sayılmam ama, gözlemlerim çerçevesinde konuşuyorum, kamu yönetimi ve politikası alanında "kurum temelli" bakış açısı, çoğu zaman karar süreçlerini, yönetim biçimlerini,

düzenleyici çerçeveleri ve bürokratik işleyişleri ön plana çıkarır. Ancak bu perspektif "kamu"yu – yani kolektif özneyi – yeterince hesaba katmakta yetersiz kalabilir. Bu noktada, borç ve borç yönetimi gibi teknik görünen alanların aslında doğrudan siyasal ve toplumsal etkileri olduğuna odaklanmak gerekiyor. Bütçe ve borçlanma süreçlerinde şeffaflık ve hesap verilebilirlik prensipleri çok önemli mesela. Ya da katılımcı bütçe teknikleri var, yine demokratik yöntemler arasında.

Bu anlamda, yakın tarihimizde ülke ve dünya örnekleri önemli dersler içeriyor. Hatırlarsınız, Yunanistan borç krizini 2010'larda. Kriz sonrasında hükümetin uyguladığı politikalar – kamuda maaş ve emekli aylıklarında kesinti, sağlık ve eğitim bütçelerinde büyük daralma, vergi artırımları, özelleştirmeler – çok büyük toplumsal tepki ile sonuçlanmıştı. Devasa protesto gösterileri, grevler ve şiddetli eylemler sonrasında yapılan referandumla halk "kemer sıkma politikalarına hayır" demişti, bu da politik iklimde bir karşılık bulmuştu.

Bir uluslararası örgüt olarak OECD'nin bu çok aktörlü borç yönetimi dünyasındaki düzenleyici rolünü nasıl değerlendirirsiniz? OECD'nin kurulduğu yıllardan bu yana nasıl bir değişim yaşanmış ve bugün geldiğimiz noktadaki ilke ve politikaları nedir? Geleceğe ilişkin nasıl bir projeksiyona sahip?

OECD'nin kamu borç yönetimi alanında düzenleyici bir rolü yok, daha çok en iyi ülke uygulamalarını tespit ve analiz eder, ve politikalar geliştirmek için rehberlik sunar. Bir de tabi daha önce konuştuğumuz, *Küresel Borç Raporu* gibi yayınlar aracılığıyla kamu borç piyasalarındaki eğilimleri ve riskleri detaylı biçimde analiz eder ve politika yapıcılara yön gösterir.

Son olarak, kamu borç yöneticileri ve paydaşlarına deneyimlerini paylaşılabilecekleri, ortak sorunlarına çözüm arayabilecekleri ve piyasa gelişmelerinin etkilerini tartışabilecekleri forum ve işbirliği platformları sunar. Bu toplantılar, hem teknik bilgi paylaşımı hem de politika uyumu açısından önemlidir. OECD Working Party on Debt Management (Borç Yönetimi Çalışma Grubu) bu işlevi yerine getiren ana platformdur.

Bütün bu faaliyetlerde amaç, ülkelerin kamu borçlarını verimli, şeffaf ve sürdürülebilir biçimde yönetmesini sağlamaktır.

Bugünün dünyasında yapay zekâ kadar öne çıkan kavramlardan biri de “bütün beyin” veya “bütün beyinlik”. Dar ve teknik uzmanlık alanlarını aşan, daha bütüncül bir eğitim ve çalışma hayatının hem bir imkân hem de bir ihtiyaç olarak önümüzde belirmediğini gösteren bir çağın insanlarıyız. Deneyimleriniz ışığında bu yönde beslenmemizi sağlayacak önerileriniz olur mu?

235

Çağın ruhunu yakalayan bir tespit oldu bu. Gerçekten de yapay zekanın yükselişi, hem insan zekâsının sınırlarını yeniden tanımlıyor hem de “bütün beyin” (*whole-brain*) kavramına olan ihtiyacı görünür kılıyor. Bu kavram, sol beynin analitik ve rasyonel yönleri ile sağ beynin sezgisel ve yaratıcı yönlerinin birlikte çalışmasını ifade ediyor. Yani hem veriyle düşünen hem de anlamla hisseden, hem hesap yapan hem de hikâye kuran bireylerden bahsediyoruz. Bu hep böyledir aslında. Yani karmaşık sorunlar tek yönlü bakış açısıyla çözülüyor, daha çok ekonomi-politik, etik, psikolojik, teknolojik ve hatta ekolojik yönlerden düşünmeyi gerektiriyor. Mesela, teknolojik gelişmelerden bahsederken etik de, psikoloji de en az verimlilik hesaplamaları kadar tartışmanın bir parçası. Diğer taraftan yapay zekâ artık teknik uzmanlığı taklit edebiliyor büyük ölçüde. Bu durumda fark yaratmak

için çoklu disiplinlere açık olmak, insani sezgileri, etik duyarlılığı ve yaratıcı düşünceyi birleştirmek gerekiyor.

Bu çerçevede, ben gençlere ve de yetişkinlere (onların da öğrenme ihtiyacı bitmiyor öyle değil mi?) bu iki kutbu besleyen öğrenme ve okuma alışkanlıklarını geliştirmeyi tavsiye ederim. “Çok yönlülük” kilit kelime.

Pratikten bir örnek vermek gerekirse, çalıştığım kuruluş üzerinden açıklayalım. OECD veriye dayalı politika önerileri geliştiren bir kuruluş. Vergiden eğitime, tarımdan finansal düzenlemelere kadar geniş bir konu yelpazesi var. Bu nedenle özellikle İktisadi ve İdari Bilimler Fakülteleri’nden mezun gençlere, araştırmacılara ve politika analistlerine cazip gelen bir yapısı var. Şunu belirtmeliyim ki, bizde analistlerden beklenen sadece veri toplama ya da istatistiksel analiz yapmak değil. Aynı zamanda bu verilerin yorumlanması, sonuçların politika önerilerine dönüştürülmesi, yazılı ve sözlü olarak etkili biçimde sunulması da bekleniyor. Yani bir analistin hem sayısal düşünme becerisine hem de anlatım gücü, yaratıcı problem çözme ve bağlam kurma gibi niteliklere sahip olması gerekiyor. Örneğin, eğitim politikaları üzerinde çalışan bir analistin elde ettiği bulguların hedef ülkenin sosyokültürel ve ekonomik yapısıyla nasıl örtüştüğünü anlayabilmesi bütüncül bir perspektiften yorumlayabilmesine bağlı. Yani bir yandan teknik analiz yaparken, bir yandan da anlatı kurmak, strateji geliştirmek ve iletişim becerilerini devreye sokmak gerekiyor. Bu açıdan birçok önde gelen kurum gibi, OECD de bütün beyin yaklaşımını benimseyen çok yönlü profesyonellere ihtiyaç duyuyor. Bu yapay zekâdan alınan verimi de etkiliyor. Çünkü alınan çıktının kalitesi, aslında ne kadar doğru, açık ve amaca uygun sorular sorabildiğimize, üretilen yanıtların doğruluğunu değerlendirme, eleştirel süzgeçten geçirme kapasitemize bağlı. Bu açıdan yapay zekâ,

ancak çok yönlü uzmanlar için bir kaldıraç işlevi görebiliyor diyebilirim.

Misyonlar ve yoğun iş temposunuz arasında bu söyleşi için bizlere zaman ayırdığınız için çok teşekkür ederiz. Kişisel bilgi ve tecrübelerinizle ördüğünüz detaylı açıklamalarınız, geçmişi ve bugünü anlamamıza yardımcı olabilecek ve geleceğe dair projeksiyon oluşturabilecek anlatım ve yorumlarınız çok faydalı oldu. Ulusal ve uluslararası kuruluşlarda çalışan uzmanların deneyimlerini bizlerle paylaşmalarının ne kadar önemli olduğunu gösterdiniz. Umarım Publicus okur ve araştırmacıları da bu söyleşiden bizim aldığımız keyfi ve faydayı alırlar.

Ben teşekkür ederim. Bilgi ve deneyimlerimi paylaşma fırsatı bulmak benim için de çok değerliydi. İlginiz ve özenli sorularınız söyleşiyi gerçekten anlamlı kıldı. *Publicus* okurlarına katkı sağlayabileceksem ne mutlu bana.

Yazar Beyanı

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı

Bu çalışma için Etik Kurul onayı gerekmemektedir. Söyleşinin yapıldığı Fatoş Koç'un söyleşi sırasında ve söyleşi sonrasında ortaya çıkan metin üzerinde tam izin ve onayı vardır.

Yazar Katkıları

Yazar Adı Soyadı: Fatma Eda Çelik (%100)

Çıkar Çatışması

Söyleşiyi gerçekleştiren Fatma Eda Çelik ve söyleşinin yapıldığı Fatoş Koç açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

NIG (Netherlands Institute of Governance) Annual Conference 2025 Raporu (6-7 Şubat 2025, Belçika)

*Report on the NIG (Netherlands Institute of Governance) Annual
Conference 2025 (February 6-7, 2025, Belgium)*

Aslı YILMAZ UÇAR*

6-7 Şubat 2025, Ghent Üniversitesi, Belçika

Akademisyenlerin katıldıkları uluslararası bilimsel etkinliklere dair rapor kaleme alması, bu raporların bilimsel dergilerde yayınlanması 1920'lerden 1980'lere kadar yaygın bir olguydu. Bu raporlar sayesinde, uluslararası etkinliklerin formatı, içeriği, katılımcıları hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olmak mümkündü. Örneğin Nermin Abadan'ın 1959 yılında katıldığı "Milletlerarası İdari İlimler Kongresi"ne dair yazdığı rapor, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi'nde (15/1) yayınlanmış, Kongre'deki tartışma konuları dikkatle incelenmişti. İletişim teknolojilerinin gelişimi, uluslararası etkinliklerin artması ve araştırmacıların katılımının yaygınlaşması gibi birçok nedenle etkinlik raporları, günden güne gözden kayboldu. Ancak, söz konusu geleneğin dönemin bilimsel gündemini tarihe not düşmek, etkinliği bütüncül bir açıdan değerlendirmek, katılamayan diğer araştırmacılara bilgi transferi yapmak gibi faydalarının devam ettiğine olan inançla elinizdeki etkinlik raporu kaleme alındı.

6-7 Şubat 2025 tarihleri arasında Belçika'da Ghent Üniversitesi'nde düzenlenen Hollanda'nın ulusal kamu yönetimi kongresi

* Misafir Araştırmacı, Kamu Yönetimi Enstitüsü, Leiden Üniversitesi, Leiden, Hollanda, asliyilmazucar@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1785-9095>

Geliş/Submitted: 15.04.2025 | **Kabul/Accepted:** 27.06.2025

Atıf/Cite: Yılmaz Uçar, A. (2025). NIG (Netherlands Institute of Governance) Annual Conference 2025 Raporu (6-7 Şubat 2025, Ankara). *Publicus*, (3), 239-248.

diyebileceğimiz NIG (Netherlands Institute of Governance) 2025 Konferansı'nın değerlendirildiği bu raporda hem etkinliğe dair bilgileri hem de kişisel gözlemlerimi bulabilirsiniz. Raporun kaleme alınmasının iki temel amacı bulunmaktadır: (1) Hollanda'da kamu yönetimi araştırma alanını tanıtmak ve alandaki gelişmeleri aktarmak, (2) Bir bilimsel etkinliği yönetsel karşılaştırmalı bir gözlükle incelemek.

Paneller: Başlıkları ve İçerikleri

NIG Konferansı, paneller üzerinden yürüyor. Bu yılki Konferans'ta 20 panel vardı. Paneller, Hollanda'daki kamu yönetimi araştırmalarının kümелendiği temaları/konuları göstermesi açısından önemli veriler sunuyor.

Paneller, kamu yönetimi alanının yerleşmiş temel temaları üzerine olduğu kadar (yönetsel etik, davranışsal kamu yönetimi, sokak-düzeyi bürokratlar, AB yönetişi, liderlik, meşruiyet, vd.); son dönem yükselmekte olan konular da panel başlıklarına taşınmış (algoritmalar ve dijitalleşme, düşük karbon enerji yönetişimine geçiş, yeşil dönüşüm, belirsizlikler, kapsayıcılık, kutuplaşma, vd.). Tablo 1'de panel adlarını görebilirsiniz.¹

240

Tablo 1. Panel Başlıkları

Panel 1	Yönetsel Etik ve İyi Yönetişim Administrative Ethics & Good Governance	Panel 11	Kamu Örgütlerinde Çalışanların Yönetimi ve Yönlendirilmesi Managing and Leading Employees in Public Organizations
Panel 2	Algoritmalar ve Dijital Devlet Algorithms & Digital Government	Panel 12	Yeşil Dönüşümün Politik Ekonomisi Political Economy of the Green Transition

¹ Panel içeriklerine daha detaylı bakmak isteyenler için link şöyle: (<https://www.nigovernance.nl/conference-2023-copy/>)

Panel 3	Davranışsal Kamu Yönetimi Behavioural Public Administration	Panel 13	Sağlam ve Zamana Duyarlı Yönetişim: Belirsizlikle Başa Çıkma Robust & Time Sensitive Governance: Dealing with Uncertainty
Panel 4	Kamu Yönetiminde Eleştirel ve Yorumsamacı Araştırmalar CIPA: Furthering critical and interpretive research in public administration	Panel 14	Ağlar, İşbirlikleri ve Ortaklıklar Aracılığıyla Toplumsal Sorunların Çözümü Solving Societal Issues Through Networks, Collaborations and Partnerships
Panel 5	AB Yönetişiminde Süreklilik ve Değişiklikler Continuity and Change in EU Governance	Panel 15	21'nci Yüzyılda Sokak Düzeyinde Bürokrasi Street-Level Bureaucracy of the 21st Century
Panel 6	Demokratik Yenilikçilik ve Vatandaş Katılımı Democratic innovation and citizen participation	Panel 16	Ayrımcılık Karşıtı Yönetişim: Kurumlar, Politikalar ve Ağlara İlişkin Görüşler The Governance of Anti-discrimination: Insights into Institutions, Policies and Networks
Panel 7	Kamu Sektörü Örgütlerinde Çeşitlilik, Temsil ve Kapsayıcılık Diversity, Representation, and Inclusion in Public Sector Organizations	Panel 17	Kamusal ve Politik Liderliğin Çoklu Düzeyleri The Multiple Levels of Public and Political Leadership
Panel 8	Kamu Yönetimini Farklı Yapmak? Kamu Yönetiminde Sanat ve Tasarım Tabanlı Uygulamaların Rolü ve Eleştirisi / Kamu Yönetiminde Tasarımın (Yeniden) Değerlendirilmesi Doing PA differently? The Role and Critique of Arts- and Design-based Practices in Public Administration / (Re)considering Design in Public Administration	Panel 18	Çok-düzeyleli Demokrasilerde Vatandaşların Yeni Rolü The New Role of Citizens in Multi-Level Democracies

Panel 9	Düşük Karbonlu Enerji Geçiş Yönetiminde Yenilik: Gösterim, Öğrenme, Ölçeklendirme ve Anaakımlaştırma Innovation in Low Carbon Energy Transition Governance: Demonstration, Learning, Scaling and Mainstreaming	Panel 19	Yoğunlaşma ve Kutuplaşma Dönemlerinde Kentsel Yönetim Urban Governance in Times of Densification and Polarization
Panel 10	Toplumsal Dönüşümler Döneminde Kamu Örgütlerinin Meşruiyeti Legitimacy of Public Organizations During Societal Changes	Panel 20	Demokrasi mi yoksa Otokrasi mi? Orta ve Doğu Avrupa'da, AB'ye Katılım Ülkelerinde ve AB'nin Daha Geniş Doğu Komşularında Demokrasi Zorlukları Democracy versus Autocracy? Democracy Challenges in Central and Eastern Europe, EU Accession Countries and EU's Wider Eastern Neighbourhood

Paneller bir çalışma grubu formatında çalışıyor. Her panel değil ama, bazı paneller yıl içinde etkinlikler düzenliyor, ortak çalışmalar ve ortak araştırmalar yapıyor. Örneğin CIPA kısa adını taşıyan panel “Kamu Yönetiminde Eleştirel ve Yorumsamacı Araştırma” Paneli, kamu yönetimi alanında çalışan araştırmacıları ve dolayısıyla nitel çalışmaları bir araya getiren bir panel. Farklı üniversitelerden nitel araştırma yapan araştırmacılar panelde temsil ediliyor.

Panel Başkanlığı: Ademimerkezi Konferans Yönetimi ve Kurumsal Temsiliyet

Panellerin temel sorumluları panel başkanları. Panel başkanları, panelin duyurusunun hazırlanmasından, gelen bildirilerin değerlendirilmesine ve Konferans süresince panellerin yönetiminden içeriğine kadar tüm süreçlerden sorumlular. Bu anlamda Konferansın ademimerkezi bir yönetimi var.

Panel başkanlarının neredeyse tümü doktora sürecinde ya da doktorasını henüz bitirmiş genç araştırmacılar. Bu genç kadronun yönettiği paneller, dışlayıcı değil kapsayıcı bir karakter kazanıyor.

Kapsayıcılık demişken üniversitelerin temsiliyetine de göz atmak faydalı olabilir. Konferans sırasında hissedilen panellerdeki Leiden Üniversitesi ağırlığı, sayılarla da teyit edilebiliyor. Panel başkanlarının kurumsal aidiyetlerinin dağılımına bakınca Leiden Üniversitesi ilk sırada geliyor, Erasmus University onu takip ediyor, Utrecht Üniversitesi de üçüncü sırada. Diğer üniversitelerden de az olmakla beraber temsiliyet var ama görece kısıtlı.

Tablo 2. Panel Başkanlarının Kurumsal Temsiliyeti

Üniversite Adı	Panel Başkan Sayısı	Üniversite Adı	Panel Başkan Sayısı
Leiden University	19	Maastricht University	2
Erasmus University Rotterdam	11	Wageningen University	2
Utrecht University	9	Netherlands School of Public Administration	1
Tilburg University	7	Open University	1
University of Twente	6	Victoria University of Wellington	1
Radboud University	4	Corvinus University, Hungary	1
Ghent University	4	University of San Francisco, United States of America	1
Vrije Universiteit Amsterdam	3	University of Milan-Bicocca, Italy	1
University of Antwerp	3	University of Duisburg-Essen, Germany	1
KU Leuven	3	University of Amsterdam	1
Delft University of Technology	2		

Panel İşleyişi: Akış, Soru Cevap ve Geri Bildirimler

Panel işleyişinde, panel başkanının rolüne değinmiştik. Panel başkanları, panel sırasında moderatörlük rolü üstlenmiyor, aslında sadece zamanı yönetiyor. Panellerde en kritik rol tartışmacı rolü (*discussant*). Panele katılan herkesin tam metinlere göz atarak gelmesi bekleniyor ve bu varsayım üzerinden sunum için çok kısa bir süre ayrılıyor sunum yapan araştırmacılara (5-7 dakika arası) ve sunumun hemen ardından tartışmacı, tam metin ve sunum üzerinden derinlemesine okuma yapmış olarak geri bildirimlerini iletiyor. Geri bildirimlerin yapıcı olması çok dikkat çekici, çalışmanın geliştirilebilir yönlerine dair söylenmesi gereken tüm noktalar dile getiriliyor.

Soru cevap bölümü görece uzun tutuluyor (15 dakika) ve bu süre içerisinde genelde yöntem ve literatüre katkı tartışılıyor. Gözlemlediğim noktaların başında, yönteme verilen önem geliyor. Her sunum sonrasında, literatür, araştırma sorusu ve yöntem/veri arasındaki uygunluk tartışılıyor; bağımlı-bağımsız değişkenler, değişkenlerin nasıl test edildiği, test için seçilen yöntem-teknikğin uygunluğu en çok tartışılan başlıklar arasında yer alıyor. Soru cevap bölümünde, literatürün geliştirilmesi için oldukça önemli katkılar geliyor.

Bu katkıların gelmesini sağlayan en temel karakteristik de sunulan bildirilerin, bir araştırmanın sunumundan çok bir makalenin sunumu formatında olması. O nedenle sunumlar, aslında birer makale ve gelen geri bildirimler makalenin geliştirilmesi için verilen hakem görüşlerine benziyor.

Katılımcıların birçoğunun da doktora öğrencisi ya da doktora sonrası araştırmacılar olması, daha kıdemli araştırmacıların geliştirici ve yapıcı geri bildirim vermesini teşvik ediyor. Fakat hiyerarşik bir ayrım yok. Bir örnek vermek gerekirse, bir sunumun sahibi bir profesör iken tartışmacısı doktora öğrencisi olabiliyor.

Konferansın toplamda yüzlerce katılımcısı vardı. Katılımcıların hepsi kamu yönetimi alanında çalışan araştırmacılar, o nedenle sunum ve tartışmalarda derinlemesine tartışmalar yapılabiliyor. Bu kadar kamu yöneticisini bir arada bulmak gerçekten etkileyici. Ancak uygulamacılardan yani bürokrasiden neredeyse hiç katılımcı olmaması da dikkat çekiciydi. Akademisyen/araştırmacılar dışında farklı sektörlerden katılımcılar yoktu.

Araştırma: Nasıl bir Kamu Yönetimi?

Araştırmaların, Hollanda'nın toplumsal ve siyasal sorunlarına eğildiğini görmek, toplumsal ve siyasal sorunların bilimsel araştırmalara konu olması etkileyici. Diğer bir deyişle, kökü tamamen kendi topraklarında araştırmaları dinlemek motive edici. Yeşil enerji üretim merkezlerinin inşa edileceği mekanların seçiminden, Hollanda'daki mültecilerin istihdamına, Hollanda'nın en önemli afet riskini oluşturan sel ve su baskınlarına dair politika incelemeleri, sosyal yardım ve diğer birçok konuya eğilen araştırmaları görmek mümkündü. Gerçekliğe dair veri ve bilgi toplamak, bilimin dönüştürücü gücüne inanmak ve bu anlamda uygulanabilir çıkarımlara ve sonuçlara gitmeye zorlamak, araştırmacıların motivasyonunu yükselten bir faktör.

Araştırmalar, Hollanda örnek olayına eğilmiş olsa da genellikle tek ülke örnek-olayı ile sınırlı kalmıyor. Araştırmaların, Avrupa geneline yaygınlaştırılması ya da bu niyeti taşıması ve uluslararası literatüre dayanıyor olması ortak özellikleri.

Yukarıda bahsedilen araştırmaların ampirik olması, sosyal bilimi doğa bilimlerine yaklaştıran bir ekolün egemen olduğunu gösteriyor. Araştırma soruları, hipotezler, nicel verilerle donatılmış testler, kanıtlar, vb. Hepsi bilimsel ilerleme anlamında somut katkı sunuyor ve bu katkı çok net bir şekilde gözlemlenebiliyor. Ancak sosyal bilimlerin

bu denli ampirik yöntemlerle ve “test” edilebilirlik üzerinden ilerlemesi, daha temel teorik tartışmaların önünü kesiyor olabilir mi?

Sosyal Boyuta Dair

Etkinlik mekânından, etkinlikte ikram edilen yiyecek içeceklerle dair ufak birkaç notu aktarmak iyi olabilir. Öncelikle etkinlik öncesinde ve sırasında hiçbir basılı materyalin dağıtılmaması, etkinliğe dair tüm materyallerin, dosyaların ve etkinliğin iletişiminin COMS uygulaması üzerinden yürütmesi önemli bir yenilik. Panellerin içeriği, tam metinler, panellere dair değişiklikler COMS uygulaması üzerinden duyuruldu, paylaşıldı.

Etkinlik Ghent Üniversitesi kampüsünde düzenlenmişti. Oturumlar dersliklerde ve amfilerde gerçekleştirildi. Yiyecek ve içecek servisleri Üniversite lobisindeydi ve erişilebilirdi. Akşam yapılan sosyal etkinlik ise, kokteyl şeklindeydi ve birçok araştırmacı aslında bu sosyal etkinlik sırasında tanıştı.

Çıkarımlar

NIG Konferansı, kamu yönetimi alanında düzenlenen diğer uluslararası bilimsel etkinliklerin çok kültürlü, çok paydaşlı karakterinden farklı olarak daha ulusal bir nitelik taşıması anlamında değerli bir örnek. Bu örnek, hem Türkiye’de kamu yönetimi araştırma alanının hem de düzenlenen/düzenlenecek etkinliklerin karşılaştırmalı bir perspektifle değerlendirilmesine/geliştirilmesine katkı sağlamak üzere raporlandı.

Etkinlik raporunun sonucu da bu iki noktada toplanabilir. Birincisi, kamu yönetimi temelinde ulusal araştırma alanları arasındaki farkın ortaya konması olabilir. Hollanda’da araştırmaların toplumsal-siyasal hayat ile sıkı bağı, araştırmaların ampirik karakterinin baskınlığı ve ekonomik-toplumsal-siyasal katkısının net olarak görülebilmesi dikkat çeken noktalar. İkincisi, bilimsel etkinliklerin format ve amacı üzerine

olabilir. Ademi-merkezi panel yönetimi, genç araştırmacıların liderliği, akademik hiyerarşinin araştırma konusunda askıya alınması, sunumların bir araştırma sunumundan çok bir makale sunumu özelliği taşıması ve tartışmacıların rolü etkinliklerin araştırma ve yayınların geliştirilmesindeki rolünü düşünmek için diğer önemli noktalar olarak özetlenebilir.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı

Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Yazar Katkıları

Yazar Adı Soyadı: Aslı Yılmaz Uçar (%100)

Çıkar Çatışması

Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek Beyanı

Bu çalışma TÜBİTAK kurumu 122K807 numaralı projesi ile desteklenmiştir. Yazar, TÜBİTAK'a katkılarından dolayı teşekkür eder.

II. Göbeklitepe’den Bugüne Türkiye’nin Tarihi ve Kültürel Mirası Sempozyumu: Kültürel Miras Yönetimi (12-13 Nisan 2025, Ankara)

2nd Symposium on the History and Cultural Heritage of Turkey from Göbeklitepe to the Present: Cultural Heritage Management (April 12–13, 2025, Ankara)

Sezgin SEZGİN*

Ozan YETKİN**

Sunuş

Akademik Düşünce Enstitüsü tarafından “Kültürel Miras Yönetimi” temasıyla düzenlenen “II. Göbeklitepe’den Bugüne Türkiye’nin Tarihi ve Kültürel Mirası Sempozyumu”, 12-13 Nisan 2025 tarihlerinde Ankara’da Cem Eren Kültür Merkezi’nde gerçekleştirildi. İki gün süren sempozyumda, ikisi özel oturum olmak üzere, iki farklı salonda (Salon 1-2) toplam on altı oturum düzenlendi.¹

249

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Kırklareli-Türkiye, sezgin_sezgin@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6625-3997>

** Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Simav Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Kütahya-Türkiye, ozan.yetkin@dpu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9070-9408>

Geliş/Submitted: 14.05.2025 | **Kabul/Accepted:** 27.06.2025

Atıf/Cite: Yetkin, O. ve Sezgin, S. (2025). II. Göbeklitepe’den Bugüne Türkiye’nin Tarihi ve Kültürel Mirası Sempozyumu: Kültürel Miras Yönetimi (12-13 Nisan 2025, Ankara). *Publicus*, (3), 249-264.

¹ Kongrede yer alan bildiri özetleri, Kongre Bildiri Özetleri E-Kitabı’nda yayımlanmıştır. E-kitaba <https://www.akademikdusunce.org.tr/sempozyum-bildiri-ozetleri-kitabi/> adresinden erişim sağlanabilir (Erişim Tarihi: 13.05.2025).

Sempozyumun açış konuşmasını, Sempozyum Düzenleme Kurulu adına Akademik Düşünce Enstitüsü Yönetim Kurulu Başkanı Dr. Kaan Akman yaptı. Akman konuşmasında Türkiye'nin tarihi ve kültürel mirasının çeşitliliğine dikkat çekmek ve sahip olduğumuz mirasa dair farkındalığı bilimsel araştırmalarla artırmak amacıyla ilkinin 2021 yılında Samsun'da düzenledikleri sempozyumun ikincisini gerçekleştirmenin mutluluğunu yaşadıklarını belirtti. Sempozyum hazırlık süreci hakkında bilgi veren Akman; 10 Kasım 2024 tarihinde sempozyum çağrısının kamuoyuyla paylaşıldığını, 3 Mart 2025 tarihinde sempozyuma bildiri gönderme sürecinin sonlandığını ve 15 Mart 2025 tarihinde Bilim Kurulunun özetleri değerlendirme sürecini tamamladığını ifade etti. Akman, yapılan değerlendirmeler neticesinde 75 bildiriden 55'inin sempozyumda sunulmak üzere kabul edildiğini, Sempozyuma 22 farklı ilden 24 akademisyen, 21 lisansüstü öğrencisi, 4 lisans öğrencisi, öğretmen, müze müdürü, tasarımcı ve mimar gibi farklı meslek gruplarından araştırmacıların katıldığını vurguladı. Sempozyuma sağladıkları katkılardan dolayı Ankara Büyükşehir Belediyesi ve Çankaya Belediyesi başta olmak üzere tüm paydaşlara teşekkürlerini sunan Akman, sempozyumun ilerleyen yıllarda farklı başlıklarla sürdürülebilmesi için gereken çabayı göstereceklerini, sürece katkı sunmak isteyen tüm kişi ve kuruluşların görüş ve önerilerine açık olduklarını söyleyerek konuşmasını tamamladı. Açış konuşmasının ardından "Kültürel Miras Yönetimi" ve "Ankara'nın Mirası" başlıklı iki özel oturum düzenlendi.

Özel Oturum 1: Kültürel Miras Yönetimi (Salon 1)

Sempozyumun ilk özel oturumu "Kültürel Miras Yönetimi" teması ile Ankara Kent Konseyi Yürütme Kurulu Üyesi ve Kastamonu Eski Valisi Dr. Enis Yeter'in başkanlığında toplandı. Oturumun özel davetli konuşmacıları Ankara Büyükşehir Belediyesi Proje Koordinatörü Bekir Ödemiş, Ankara Kent Konseyi Başkanvekili ve Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Savaş Zafer Şahin ve Kültür

ve Turizm Bakanlığı Kaçakçılıkla Mücadele Şube Müdürü Burcu Özdemir idi.

Birinci özel oturumda ilk olarak “Büyükşehir Belediyelerinde Kültürel Miras Yönetimi: Ankara Miras Örneği” başlıklı konuşmalarını yapmak üzere Bekir Ödemiş söz aldı. Ankara Büyükşehir Belediyesi’nin kültürel mirası koruma konusundaki proje ve çalışmalarını aktaran Ödemiş, geçmiş dönemlerdeki yerel yönetim deneyimlerinde kültürel mirası koruma konusunda elde ettiği birikimi aktardı ve önemli tespitlerde bulundu. 2000 yılında Bursa Büyükşehir Belediyesi’nin öncülüğünde kurulan Tarihi Kentler Birliği’nin önemini altını çizen Ödemiş, dönemin yürürlükteki mevzuatı olan 1580 sayılı Belediye Kanunu’nun belediyelere kültürel mirasın korunmasında görev, yetki ve sorumluluk tanımlamadığını, Kanundaki bu boşluğun 2005 yılında 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun yürürlüğe girmesiyle giderildiğini ve kültürel mirasın korunmasında belediyelere görev, yetki ve sorumlulukların tanımlandığını belirtti. Mevzuatta yaşanan değişimin ve Tarihi Kentler Birliği’nin kurulmasının yerel yöneticilerde kültürel mirasın korunması bilincinin oluşması noktasında önemli adımlar olduğunun altını çizdi. Bunun ardından Ankara Büyükşehir Belediyesi’nin kültürel mirasın korunması konusundaki çalışmalarını aktaran Ödemiş, bu bağlamda Ulus kent merkezinin önemli olduğunu belirtti. UNESCO’nun geçici ve kesin listelerinde Ankara’dan pek çok alanın yer aldığını ve çok farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış olması yönüyle Ankara’nın kültürel miras açısından oldukça önemli olduğunu belirtti. Ankara’da kültürel mirasın korunması çalışmalarında Ankara Kalesi’nin de ayrı bir yeri ve önemi olduğunu belirten Ödemiş; içinde hala yaşamın sürdüğü nadir kalelerden olması yönüyle öne çıktığını vurguladı. Kale içinde yaşamın devam ettiğini, hatta bu bölgenin bir muhtarı bile olduğunu belirten Ödemiş, burada yapılan çalışmaların Tarihi Kentler Birliği tarafından ödüllendirildiğini, bu ödüllendirmede çalışmanın bilimselliği, niteliği

gibi evrensel ilkelerin yanı sıra bu bölgedeki yaşam alanının korunmasıyla kültürel mirası koruma projesi yanında bir sosyal proje gibi değerlendirildiğini belirtti. Roma Döneminden miras kalan tarihi eserlerin yoğun olduğu bölgede yapılan çalışmaların yanı sıra çeşitli uluslararası iş birliklerine de imza atıldığını, bu bağlamda Roma ile kardeş şehir anlaşması yapıldığını ve imza töreninin Augustus Tapınağı'nın olduğu yerde yapılmasının planlandığını ifade etti. Kültürel mirası koruma çalışmalarında çöküntü alanlarının küçük dokunuşlarla tarihi ve kültürel açıdan önemli bir merkez haline gelebileceğini ifade eden Ödemiş, restorasyon çalışmalarında özel mülkiyetten kaynaklı birtakım zorluklarla karşı karşıya kaldıklarını, tapu sahiplerini bu projelere ikna etmekte zaman zaman zorluklar yaşadıklarını ifade etti. Ayrıca kültürel miras açısından önem taşıyan bazı yapıların, geçmiş dönemlerde yıkım kararlarının alındığını, daha sonra bu yıkım kararlarını iptal ederek bu alanları kültürel mirasın sürdürülebilirliği ve gelecek nesillere aktarımı açısından çeşitli çalışmalarla koruduklarının altını çizdi.

Oturumda söz alan ikinci konuşmacı ise “Kültürel Miras Yönetilebilir Mi?” başlıklı sunumu ile Prof. Dr. Savaş Zafer Şahin oldu. İlk olarak, konuşmasının başlığında geçtiği üzere, kültürel mirasın yönetilebilirliği konusunu tartışmaya açan Şahin, kültürel miras yatırımlarının, restorasyonların yapılabildiğini, konuya ilişkin uzmanların olduğunu, üniversitelerin bu alanda mezunlar verdiğini, uzun soluklu bir koruma deneyimimiz olduğunu, ancak süreklilik ve sürdürülebilirlik konusunda önemli eksiklikler olduğunu vurguladı. Kültürel mirasın korunması konusunda yürütülecek çalışmaların niteliğinin, çalışmaları yürüten kişilere bağımlı olduğunu, bir sonraki kişinin kültürel mirasa bakış açısının o dönemdeki kültürel miras çalışmalarını olumlu ya da olumsuz etkileme riskinin olduğunu ifade etti. Bir belediye başkanının kültürel mirası koruma noktasında hassas olabileceğini ve başarılı çalışmalar yapabileceğini, başka bir

belediye başkanının ise kültürel miras açısından önem taşıyan bir yapının yıkımıyla gurur duyacak bir seviyeye ulaşabileceğini, yaşanmış örnekler üzerinden açıkladı. Ardından UNESCO'nun dünya mirası ile korumaya ilişkin çizdiği çerçevenin önemli olduğunu belirten Savaş, sürdürülebilirlik ve süreklilik konusunda fiziksel bir planlama yaklaşımı, kurumsal misyon ve toplumsal farkındalık üçlüsünün katılımcı ve eşgüdümlü bir süreçte bütünleştirilmesi gerektiğini ifade etti. Plan ve misyonun yeterli olmadığını, toplumsal farkındalığa da ihtiyaç olduğunu belirtti. Ayrıca idari sınırların içinde toplumsal örgütlenmeye ve sembolik sermayeye dayalı bir alan yönetimi pratiği ve yönetim planlarının olması gerektiğini belirtti. Alan yönetimi pratiğinin de günümüz koşullarında sürdürülebilir kalkınma, toplumsal cinsiyet eşitliği, dirençli yerleşimler ve dijitalleşme ile zenginleştirilmesi gerektiğinin altını çizdi. Kültürel mirası korumada katmanlı ölçeklerin olduğunu, sokaktan başlayan ama il sınırlarının bütününe ele alan bir bakış açısına ihtiyaç olduğunu ifade etti. Burada farklı misyonlara sahip paydaşlar, ilgi sahipleri ve yurttaşlar olduğunu, bunların bu sürecin parçası haline nasıl getirileceklerinin, dünya miras alanlarına dair teknik süreçlerinin, bu bütünleşme ve yönetişimi araç olarak nasıl kullanacağını da önemli olduğunu belirtti. Korumanın artık pahalı bir iş olmadığını, ama sahipli bir iş olup olmadığını belirsiz olduğunu, yapılan çalışmalara sahip çıkılmasının ve kimlerin sahip çıkacağını önemli olduğunu altını çizdi. Kültürel mirasın korunmasında, özellikle günümüzde, neopragmatizmin etkilerinin görüldüğünü, büyük bir dezenformasyonu ve halk nezdinde kafa karışıklıklarını beraberinde getirdiğini belirtti. Uygulama boyutunda kültürel mirasın korunmasında bir tahterevalliden bahseden Savaş, bunun bir tarafında resmî, görünür, kayıtlı, yetkililer arası, merkezî, çok ölçekli, çok disiplinli, meşru, yasal ve birbirine benzemeyenler arası; diğer bir taraftan da gayriresmî, görünmeyen, bir tür gölge, kayıt dışı, ilgililer arası, gayrimeşru, tek ölçekli, tek disiplinli, benzerler arası

bir yapının olduğunu, bunlar arasında sürekli gerilim ve çatışma olduğunu, bu gerilim ve çatışmanın kontrol edilememesi durumunda sürecin yıkımla sonuçlandığını, kontrol edilebilmesi halinde ise önemli bir potansiyeli barındırdığını ifade etti. Kültürel mirasın korunması konusunda 2000'lerin başında önemli bir yasal ve yapısal bir dönüşümden geçildiğini, ancak daha sonra yapılan düzenlemelerle, bu dönüşümün tam tersi istikamete doğru yol alındığını ifade etti. Özellikle 2010'lardan sonra koruma alanında pragmatizmin diyaloga galip gelmeye başladığı tespitinde bulundu. Bu süreçte Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği gibi meslek kuruluşlarında konuya ilişkin tartışmaların yapıldığını ifade etti ve 2010'lardan sonra merkezîyetçi bir koruma politikası yaklaşımına geçildiği, merkezi yönetim ve yerel yönetimler arasında bir dengenin bulunması gerektiği, korumada katılımcılığın kağıt üzerinde bir ilke haline gelmesi, tarihi alanların yeni bir sermaye birikim biçimi olarak görülmeye başlanması, koruma planlamasında parçası yaklaşımların gündeme gelmesi, projeciliğin planlamaya ikame edilmeye başlaması, istisnai uygulamaların standartlaşması, koruma planlamasında liyakat ve ilkesel davranışın ortadan kalkması, koruma planlaması, projelendirme, idare ve müellif işlerinde idare baskısının artması, bilimsel ve teknik ölçütlerin dışına çıkılması, seçmeci ideolojik bir yaklaşımla altın çağ yaratma yaklaşımı, siyasi açıdan rövanşist tutum, tarihi alanlara meşruiyet kaynağı tanımlanamayan müdahalelerin yaygınlaşması gibi tespitlerde bulundu. Sonuç kısmında ise ilk olarak korumanın muhatabının herkes olmasından kaynaklı olarak yeni diyalog başlatılması gerekliliği, yapıların restorasyonundan önce diyalogun restore edilmesi, diyalogun resmî, şeffaf ve katılımcı bir zeminde inşa edilmesi, yaratıcı ve yenilikçi söylem ve kurguların dile getirilmesi, alternatif örgütlenmelerin oluşması, katılımcılığın yeniden düşünülmesi, insan ilişkilerine dayanan bir katılımcılığın tesis edilmesi, kültürel mirası devlet ve uzmanlar arası diyalogdan

çıkarmak, kültürel mirası koruma politikalarında sürdürülebilirliğin ve sürekliliğin sağlanması gibi önerilerde bulundu.

Birinci özel oturumda son sözü Burcu Özdemir aldı. “Kültürel Miras Yönetiminde Kaçakçılıkla Mücadele” başlıklı bir sunuş yapan Özdemir, Kültür ve Turizm Bakanlığı nezdinde taşınır kültür varlığı kaçaklığının dünü ve bugününe ilişkin önemli bilgiler paylaştı. Bu sürecin arkeoloji, tarih, sanat tarihi, arkeometri, hukuk, diplomasi ve kriminoloji gibi çok disiplinli bir alanın merkezinde yer aldığını ifade etti. İlk Türk müze müdürü Osman Hamdi Bey’in Müze-yi Hümayun’un başına gelmesi ve 1869 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesinin, taşınır kültür varlığı kaçaklığıyla mücadelenin ilk örneği olduğunu, eser iadesi sağlanmasını başlatan ve devam ettiren bir süreç olduğunu belirtti. Bu Nizamname ile tüm kültür varlıklarının Devlet malı olarak tanımlandığını, bunların yurt dışına çıkışının yasaklandığını, bugün yurtdışından eser iadesi talep edebiliyor olmanın temelinde bu Nizamnamenin 1973 yılına kadar kesintisiz bir şekilde kullanılmış olmasının yattığını belirtti. Günümüzde Bakanlığın sadece yurtdışına kaçırılmış varlıkların iadesiyle değil aynı zamanda halihazırda yurtiçinde bulunanların da yurtdışına kaçırılmasıyla mücadele ettiğini ifade etti. Özellikle ören yerlerinin bulunduğu kazı alanlarına yakın köylerde kültürel mirasın korunmasına yönelik çalışmalar yürütüldüğünü ifade etti. Yurtdışından tarihi eser iadesi talep edildiğinde karşılaşılan en önemli sorunun pek çok batı ülkesinde tarihi eserlerin ticari bir meta olarak dolaşımı serbest, alınıp satılabilen ve özel mülkiyete konu olacak şekilde düzenlenmesinden kaynaklandığını ve uluslararası hukukta da tersi bir durumun söz konusu olmadığını ifade eden Özdemir, bu konuda yaşanan sorunların aşılmasında UNESCO’nun 1970 tarihli Kültür Varlığı Kaçaklığıyla Mücadele alanındaki sözleşmenin önemli olduğunu, bu sözleşmenin kültürel varlıkların ait olduğu yerde korunmasını, gidenlerin de ait olduğu yere dönmesini teşvik eden bir sözleşme olarak önemli

olduğunu, ama teşvik etme boyutunda kaldığı için yaptırım gücünün yetersiz olduğunu ifade etti. Özellikle bu konuda ülkelerle ikili anlaşmalar yapıldığını, bu anlaşmalar çerçevesinde bir ülkeden kaçak yollarla çıkan bir kültürel varlığın, anlaşma sağlanan ülke topraklarına girişini de yasaklayarak bu alanda bir mücadele gösterdiklerini belirtti. Bu yöntemle de çok önemli eser iadeleri sağlandığını belirtti.

Özel Oturum 2: Ankara'nın Mirası (Salon 1)

Sempozyumdaki ikinci özel oturum, Prof. Dr. Ahmet Mutlu moderatörlüğünde gerçekleştirildi. Oturumda davetli konuşmacılardan Prof. Dr. Ruşen Keleş, Ankara'nın Tarihi ve Kültürel Mirası; Prof. Dr. Berna Alpagut, Ankara'nın Doğal Mirası ve Kadim Koç, Gordion Antik Kenti'nin Dünya Mirası Süreci başlıklı sunumlarını yaptılar.

Prof. Dr. Ahmet Mutlu konuşmasının başında, öncelikle açılış oturumlarında davetli isimlerin başlı başına bir kültürel miras olduğunu belirtti. Açılış oturumuna davetli konuşmacıların hocaları olduğunu, sempozyumu düzenleyenlerin ise kendi öğrencileri olduğunu ifade eden Mutlu, bu birlikteliğin kültürel mirasın bir örneği olduğunun altını çizdi.

Konuşmasına kültür, miras ve kültürel mirasa yönelik kavramsal bir tartışma ile başlayan Prof. Dr. Ruşen Keleş, geçmişten günümüze kültür varlıklarının gereği gibi korunabilmesi için Birleşmiş Milletler'in konuyu "kamusal emanet" kavramı üzerinden ele aldığını vurguladı. Kültürel mirasların binlerce yıllık geçmişi olduğu ve herkesin üzerine düşen sorumluluğu yerine getirerek "mirasyedi" sorumsuzluğu ile hareket etmemesi gerektiğini belirtti. Kültür varlıklarının üzerinde yalnızca ilgili ülkelerde yaşayan insanların değil, tüm dünyanın hak sahibi olduğu unutulmamalıdır. Prof. Dr. Keleş, Türkiye'nin üzerinde bulunduğu coğrafya gereği kültürel miras açısından şanslı bir ülke olduğu ve aynı zamanda koruma sorumluluğunun da yüksek

olduğunun bilinmesini istedi. Türkiye’deki koruma anlayışının Osmanlı’ya dayandığını, yaklaşık 1868’lerden bugüne çeşitli düzenlemelerle kültürel mirasın korunmasına yönelik adımların atıldığını belirtti. Geçmişten günümüze koruma anlayışının değiştiğini, toplumun konuya daha duyarlı hale gelmesinin oldukça kıymetli olduğunu ifade etti. Türkiye Tarihi Kentler Birliği’nin kültürel mirasın korunması yönündeki faaliyetlerinin değerli olduğunu vurguladı. Savaşların kültürel mirası yok edici boyutuna değinen Prof. Dr. Keleş, Mostar Köprüsü’ne yönelik saldırıyı “kentkırım” olarak değerlendirdi. Ankara’da Kızılay binası, İller Bankası binası ve Atatürk Orman Çiftliği’nin kültürel mirasın korunması noktasında başarısız örnekler olduğunu belirtti.

Prof. Dr. Berna Alpagut ise konuşmasına kültürel miras çalışmalarına doğal mirasın katılarak bütüncül bir bakışın önemini vurgulayarak başladı. UNESCO Dünya Miras Listesi’ne kayıtlı 2023 itibariyle toplam 1199 kültürel ve doğal varlık olduğunu ve sayının her geçen yıl arttığını aktaran Prof. Dr. Alpagut, bunların 21’inin Türkiye sınırları içerisinde olduğunu belirtti. UNESCO Dünya Miras Listesi’ne girebilmenin şartlarını ve bu süreci detaylandırdıktan sonra çalışmanın ana konusu olan doğal miras alanlarını ve Türkiye’de Doğal Miras örneklerini görseller eşliğinde dinleyicilere aktardı. Ankara’daki önemli doğa alanlarının koruma önceliğini ifade ettikten sonra özellikle Tuz Gölü’nün “çok acil” koruma önceliğine sahip olduğunu ve ivedilikle önlemlerin alınması gerektiğinin altını çizdi. Biyoçeşitliliğin de yaşayan bir doğal miras olarak varlığına dikkat çeken Prof. Dr. Alpagut, yaşayan doğal mirasların ihmal edilemeyecek kadar önemli olduğunu vurguladı. Türkiye’de endemik bitki türü ve hayvan grubu sayısının 1890 olduğunu, bu türlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması konusunda Türkiye’nin önemli bir sorumluluk üstlendiğini ifade etti. Son olarak Türkiye’deki birçok kazı çalışması sürecinin

içerisinde aktif rol alan bir akademisyen olarak bu çalışmaların varlığının ve devamının önemine dikkat çekti.

Kadim Koç, kültürel mirası korumanın önemli olduğunu ayrıca söz konusu koruma yapılırken ilgili bölgenin vatandaşlarının da korumakla kazanacağı algısına sahip olursa daha sürdürülebilir bir koruma anlayışının oluşacağını belirterek sunumuna başladı. Deneyimlerinden hareketle, UNESCO Dünya Miras Listesi'ne girebilmenin ilk şartı olarak ilgili yerel yönetimi yönetenleri bu konuya ikna etmenin gerekliliğini vurguladı. Gordion Antik Kenti'nin tarihsel önemine dikkat çeken Sn. Koç, dünyada tümülüslerin en yoğun olduğu ve en eski ahşap yapısının burada olduğunu belirtti. Gordion Antik Kenti'nin UNESCO Dünya Miras Listesi'ne girişi sürecini detaylı bir biçimde aktararak yaptıkları çalışmalara dair bilgilendirmede bulundu. Alan başkanlarının çok sık değişmesinin ve uzak bölgelerden yapılan atamaların kültürel miras yönetimi sürecini olumsuz etkilediğini tartışmaya açtı.

Birinci Gün, Birinci Oturum (Salon 1): Kültürel Mirasın Korunması

Sempozyumun birinci gün birinci oturumu Prof. Dr. Aynur Çiftçi'nin başkanlığında "Kültürel Mirasın Korunması" teması ile toplandı. İlgili oturumda sunulan dört bildiride ana hatlarıyla, Osmanlı Devleti döneminde kültürel mirasın korunması çalışmaları ve bu çalışmaların bir örneği olarak Asâr-ı Atikâ Nizamnâmeleri; mimari eserlerin hangi kriterlere göre ve kimler tarafından kültürel miras olarak kabul edilip edilmediği; kültürel mirasın korunmasında çok disiplinli bir yaklaşımla Diyarbakır İçkale Kompleksi'nin yeniden işlevlendirilmesi ve Göktepe Köyü örneği üzerinden Düzce ili Akçakoca kırsalında mimari mirasın korunması konuları tartışıldı.

Birinci Gün, İkinci Oturum (Salon 2): Kültürel Miras Ekonomisi

Birinci oturum ile eş zamanlı başlayan ikinci oturum, Doç. Dr. Methiye Gül Çöteli'nin başkanlığında "Kültürel Miras Ekonomisi" teması ile

toplandı. İlgili oturumda Avrupa Birliği destekli projelerle kültürel mirasın dijitalleştirilmesi; Bolu ili örneğinde kırsal turizm, ahilik ve sosyal dayanışmada kadın kooperatiflerinin rolü; kültürel etkileşimin anahtarı olarak uluslararası öğrenci hareketliliği ve kültürel diplomasi ile kültürel ve tarihi mirasın korunmasında sanayi ve Ar-Ge temelli destekler konuları tartışıldı.

Birinci Gün, Üçüncü Oturum (Salon 1): Kültürel Miras Yönetimi

Üçüncü oturum, Prof. Dr. Himmet Kardal'ın başkanlığında “Kültürel Miras Yönetimi” teması ile toplandı. Oturumda Balıkesir Kent Konseyi örneğinde göçmen sivil toplum kuruluşları ve kültürel miraslarının korunmasında kent konseylerinin rolü; Lütfi Tokoğlu'nun Turizm ve Tanıtma Bakanlığı dönemi çalışmaları; kültürel mirasın korunmasında topluluk temelli bir yaklaşım olarak Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Kültürel Mirası Koruma Topluluğu ve topluluğun projeleri; Türkiye Anıtların Korunmasına ve Onarılmasına Yardım Derneği'nin kuruluş yapısı, hedefleri ve faaliyetleri tartışıldı.

259

Birinci Gün, Dördüncü Oturum (Salon 2): Arkeoloji ve Kültürel Miras

Doç. Dr. R. Haldun Aydingün'ün üstlendiği “Arkeoloji ve Kültürel Miras” temalı dördüncü oturumda, Hadrianopolis Antik Kenti'nde 2023 yılında yapılan konservasyon ve restorasyon çalışmaları; kültürel mirasın korunması ve belgelenmesinde taşınabilir entegre lidar teknolojisinin kullanımı ve buna ilişkin Malazgirt savaş alanının tespiti, tarihi ve arkeolojik yüzey araştırması projesi; kültürel mirasın korunmasında disiplinler arası çalışma örneği olarak arkeolojide yapay zeka kullanımı ve Malazgirt savaş alanının tespiti, tarihi ve arkeolojik yüzey araştırması projesi örneğinde savaş alanlarının kültürel miras olarak değeri konuları tartışıldı.

Birinci Gün, Beşinci Oturum (Salon 1): Cumhuriyetin Mirası

Beşinci oturum, Prof. Dr. Bengül Bolat'ın başkanlığında "Cumhuriyet'in Mirası" temasıyla toplandı. İlgili oturumda, Ankara'nın modernleşmesinde öncü bir kurum olarak Ankara Halkevi; köy enstitüsü deneyiminin sürdürülebilir eğitim bağlamında potansiyeli; kültürel miras değerinde olan Ladik Akpınar Köy Enstitüsü Kütüphanesinin Sosyal Bilimler Literatürüne ve Samsun'a Kazandırılması Projesi ve Ankara'daki Cumhuriyet dönemi heykelleri üzerinden Millî Mücadele ruhunu okumak konuları tartışıldı.

Birinci Gün, Altıncı Oturum (Salon 2): Anadolu, Şehir ve Kültürel Miras

Altıncı oturum, Prof. Dr. H. Tuğba Eroğlu'nun başkanlığında "Anadolu, Şehir ve Kültürel Miras" temasıyla toplandı. İlgili oturumda, Homo Sapiens'in Anadolu için bir tehdit mi yoksa bir fırsat mı olduğu; kent kimliği ve yönetim stratejileri üzerinden Alanya'da kültürel mirasın sürdürülebilir korunması; Ayvalık şehri özelinde Anadolu uygarlıklarında kültürel mirasın tarihi ve görsel malzemeler ışığında kaybolan bir kültür mirası olarak İzmir Liman Kale konuları tartışıldı.

Birinci Gün, Yedinci Oturum (Salon 1): Kent ve Kültürel Miras

Doç. Dr. Günce Demir'in başkanlığında "Kent ve Kültürel Miras" temasıyla toplanan yedinci oturumda; İzmir kent hafızasında Kültürpark, ocaklık ve türbe ziyaretleri bağlamında Keskin'de kültürel mirasın sürekliliği; yine Keskin ilçesi örneğinde kentleşme, mekânsal dönüşüm ve kültürel miras ve steam eğitimi örneğiyle kültürel ve tarihi miras bilincinin aktarılması konuları tartışıldı.

Birinci Gün, Sekizinci Oturum (Salon 2): Somut Olmayan Kültürel Miras

Doç. Dr. Aslı Sağıroğlu başkanlığında yürütülen “Somut Olmayan Kültürel Miras” başlıklı oturumda dünyada ve Türkiye’de somut olmayan kültürel miraslar tartışmaya açıldı. Somut ve somut olmayan kültürel mirasın korunmasında sözleşmeler arası bütüncül yaklaşımın gerekliliği, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’ne göre Ebru Türk Kağıt Süsleme Sanatı’nın önemi, Çiğdem Günü ve Çiğdem Pilavı’nın somut olmayan kültürel miras kapsamındaki değeri ve Gölyazı, Ağlayan Çınar Efsanesi’ni gibi efsanevi hikâyelerin desteklenerek gelecek nesillere aktarımının önemi konuları ayrıntılı bir şekilde ele alındı.

İkinci Gün, Dokuzuncu Oturum (Salon 1): Kültürel Miras ve Müzecilik

Kültürel Miras ve Müzecilik oturumu, Doç. Dr. Ahsen Saçlı moderatörlüğünde gerçekleştirildi. Oturumda; fiziksel ve sanal müzelerin toplumsal hafıza inşa etmedeki rolü, Müzekart ve Musei Italiani gibi dijital uygulamaların afet yönetimi ile entegre edilmesinin önemi, kent müzelerinin kentsel bellek mekânları oluşturma konusunda aracı rolleri ve müze gemilerin kültürel mirasın aktarımı açısından işlevi konuları tartışıldı.

İkinci Gün, Onuncu Oturum (Salon 2): Kültürel Miras ve El Sanatları

Kültürel Miras ve El Sanatları oturumu, Dr. Öğr. Üyesi Sezgin Sezgin’in moderatörlüğünde gerçekleştirildi. Dijitalleşmenin kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılmasındaki rolü, halı dokuma merkezlerinin kültürel mirası koruma açısından öneminin Kayseri Bünyan Halıları üzerinden okunması, kültürel miras örneği olarak Kalemîşi Sanatı ve büyükşehir belediyelerinin somut olmayan kültürel miras koruma konusunda yaptıkları çalışmalar, oturumda etraflıca tartışıldı.

İkinci Gün, On Birinci Oturum (Salon 1): Edebiyat, Gelenekler ve Kültürel Miras

Prof. Dr. Ali Akın Akyol başkanlığında Edebiyat, Gelenekler ve Kültürel Miras başlıklı oturum düzenlendi. Oturumda; İtalyan yazar ve gezgin Edmondo De Amicis'in gözünden 19. yüzyılda İstanbul'un kültürel miraslarının incelenmesi, Şehnâme'nin edebi eser niteliğinin yanında bir kültürel miras olma özelliğinin ön plana çıkarılması ve klasik Türk musikisinde Meşk geleneğinin kent kültürü ve toplumsal yaşam önemi konuları ele alındı.

İkinci Gün, On İkinci Oturum (Salon 2): Anadolu'da Mimari Yapılar

Anadolu'da Mimari Yapılar başlıklı oturum, Dr. Öğr. Üyesi Ozan Yetkin moderatörlüğünde gerçekleştirildi. Anadolu Selçuklu Medreselerinin Türk-İslam toplumlarında kültürel miras inşası kapsamındaki önemi, külliyelerin kültürel mirasın taşınmasındaki rolünün Silivri Piri Mehmed Paşa Külliyesi örneği üzerinden aktarılması ve Sivas Gemerek'te yer alan Çepni Camii'nin Osmanlı Dönemi mimarisinin bir kültürel miras örneği olarak gelecek nesillere aktarılması temalı çalışmalar tartışıldı.

İkinci Gün, On Üçüncü Oturum (Salon 1): Uluslararası İlişkilerde Kültürel ve Tarihi Miras

Doç. Dr. Duygu İlkhan Söylemez moderatörlüğünde gerçekleştirilen Uluslararası İlişkilerde Kültürel ve Tarihi Miras başlıklı oturumda, kültürel miras farklı bir boyuta taşıyarak uluslararası perspektifte tartışıldı. Avrupa Birliği'nin kültürel mirasın doğal afetlere karşı korunmasında öncü bir rol üstlendiği, vergi politikalarının kültürel mirasın korunmasında teşvik edici yahut caydırıcı olabileceği, Türkiye'nin tarihi eser kaçakçılığı ile mücadelesinin Kolombiya diplomatik belgelerine yansımaları ve Osmanlı'dan Modern Türkiye'ye uzanan misyonerlik faaliyetlerinin kültürel mirasa yansımaları konuları tartışmaya açılmıştır.

İkinci Gün, On Dördüncü Oturum (Salon 2): Ankara'nın Tarihi ve Kültürel Mirası

Sempozyumun son ve kapanış oturumu, Doç. Dr. Damla Mursül'ün moderatörlüğünde Ankara'nın Tarihi ve Kültürel Mirası temasıyla gerçekleştirildi. Oturumda Ayrancı'nın sözlü tarih çalışmaları ile yerel hafızanın korunmasındaki önemi, Ankara'nın tarihsel ve kültürel zenginliğinin farklı bir perspektif olan yürüyüş rotaları üzerinden okunması ve Ankara'nın tarihi ve kültürel mirasının sosyal medya aracılığıyla korunmasında Antoloji Ankara hesabının rolü temalı bildiriler sunulurak akademik oturumlar sonlandırıldı.

Oturumların sona ermesinin ardından kapanış konuşması için söz alan Düzenleme Kurulu Başkanı Dr. Kaan Akman, Düzenleme Kurulu üyelerine teşekkür ettikten sonra Akademik Düşünce Enstitüsü Derneği'nin gelecek yıllarda gerçekleştirmeyi planladıkları faaliyetleri hakkında bilgi verdi. Katılımcıların Sempozyumun hakkındaki görüş ve önerilerini paylaşmasının ardından hatıra fotoğrafı çekimi ile Sempozyum sona erdi.

Bildiri sunumlarının tamamlanmasının ardından Sempozyum temasına uygun olarak Ankara tarihi kent merkezi gezisi düzenlendi. Bu kapsamda Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi, Ankara Kalesi, Ankara Kale Hanları, Hacı Bayram Veli Camii, Arkeopark Şantiyesi ve Augustus Tapınağı ziyaret edildi. Geziye eşlik eden arkeologlar ve mimarlar gezi alanları hakkında bilgiler paylaştı.

Yazar Beyanı

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı

Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Yazar Katkıları

Yazar Adı Soyadı: Sezgin SEZGİN (%50),

Ozan YETKİN (%50)

Çıkar Çatışması

Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Publicus – KAMU YÖNETİMİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Publicus – JOURNAL of PUBLIC ADMINISTRATION RESEARCH

BAŞVURU, DEĞERLENDİRME, YAYIN İLKE ve SÜREÇLERİ

Publicus – Kamu Yönetimi Araştırmaları Dergisi / Publicus – Journal of Public Administration Research (kısaca Publicus) Haziran ve Eylül aylarında olmak üzere yılda iki defa çevrimiçi yayımlanan hakemli bilimsel bir dergidir. Kamu Yönetimi Derneği'nin yayınıdır. Türkçe ve İngilizce dillerinde yayın yapar.

Yayımlanmak üzere gönderilen yazıların başvuru, değerlendirme ve yayın aşamalarında bilimsellik, bağımsızlık, açık erişim, şeffaflık ve tarafsızlık esastır. Bu ilkelerin sağlanmasında, COPE (*Committee on Publishing Ethics*) tarafından belirlenen etik standartlara uyulması hedeflenir. Derginin sorumlu kişi ve kurulları ile dergiye yazı gönderecek yazarlar, başvuru, değerlendirme ve yayın süreçlerinin her birinde bu standartlara bağlı hareket ederler.

Dergiye gönderilecek yazıların daha önce başka bir süreli veya süresiz yayında yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Yayımlanan tüm yazıların sorumluluğu yazar(lar)ına aittir. Yazıların değerlendirme ve yayımlanma aşamasında ücret alınmaz. Dergide yayımlanan yazılara telif ücreti ödenmez. Yayımlanan yazıların telif hakları dergiye aittir. Bununla birlikte, dergi, bilimsel içeriğe evrensel açık erişimin desteklenmesini ve geliştirilmesini gözetir. Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0) Lisansına uygun olarak, bilimsel kaynak gösterme ve atıf yapma kurallarına uygun olmak şartıyla, dergide yayımlanan yazıların, ticari amaç haricinde kopyalanmasına, düzenlenmesine, dağıtılmasına ve

yeniden kullanılmasına izin verir. Yazılar, yayımlanmadıkları durumda yazar(lar)ına iade edilmez.

Tarafsızlık ve şeffaflık ilkeleri doğrultusunda, her sayı öncesinde açık çağrıya çıkılır. Derginin ve sayının bilgileri ve takvimi, yazı göndermeyi düşünen yazarlarla paylaşılır.

Dergiye yazı gönderecek olanlar <https://publicus-journal.kamuyonetimi.org.tr/> adresinden kaydolarak yazılarını, sayfada yer alan şablon üzerinden gönderebilirler. Gönderilecek yazıların dergide yayımlanacak yazı türlerinden birine uygun olması ve yazı gönderim sürecinde yazının türünün belirtilmesi gerekir.

Başvuru aşamasında makale yüklenirken, intihal raporu ve olması halinde etik kurul raporu da eklenir. İntihal raporu iThenticate ve Turnitin sistemlerinden alınmış olmalı; atıflar/referanslar hariç %20 benzerlik oranını geçmemelidir.

Bağımsızlık ve tarafsızlık ilkeleri gereği, başvuru, değerlendirme ve yayın süreçlerinde yayından sorumlu tüm kişi ve kurullar ile yazar ve hakemlerden, metin ve dosya paylaşımında aşağıda belirtilen hususlara dikkat etmeleri beklenir.

1. Yazarlar, dipnotlar dahil metin içinde ad ve kurum bilgilerinin geçmediğinden emin olmalı; geçtiği yerleri silmelidirler.
2. Yazıların yayın ve değerlendirme süreçlerinde sorumlu kişi (editör, hakem vb.) ve kurullar da, metin ve dosya üzerinde kişisel bilgilerinin görünür olmadığından emin olmalıdırlar.
3. Kaynakçada yazar(lar)ın kendi çalışmasına/çalışmalarına referans verdiği/verildiği durumlarda, yazar(lar)ın adı yerine yalnızca “Yazar” ibaresi yazılmalı ve yıl belirtilmelidir. Yazar(lar)ın çalışmalarına dair başka hiçbir bilgi yer almamalıdır.
4. Microsoft Word belgelerinde, dosya bilgileri içinde kişisel bilgilerin görünür olmadığından emin olunmalıdır. Bu nedenle,

kişisel bilgiler, belge özelliklerinden bulunup silinmelidir. Adobe Acrobat, JPEG vb. farklı dosya tipleri kullanıldığı durumda da belge özelliklerinden kişisel bilgilerin silindiğinden emin olunmalıdır.

Dergiye gönderilen yazıların tümü Yayın Kurulu tarafından ön değerlendirmeye alınır; yayına uygun olup olmadıklarına karar verilir. Ön değerlendirmede amaç ve kapsam ve/veya yazım kuralları nedeniyle uygun bulunmayan yazılar “Yayın Kurulu kararıyla” değişiklik talebiyle yazarlarına iade edilebilir veya doğrudan reddedilebilir.

“Araştırma” ve “Derleme” makale türündeki yazılar, özgün nitelikli makale kategorisindedir. Bu iki türdeki makale Yayın Kurulu ön değerlendirmesinin ardından, “kör hakemlik” ilkeleri doğrultusunda en az iki hakemin değerlendirmesinden geçmek üzere hakem değerlendirmesine gönderilir. Hakemler, sadece bu iki makale türü için hazırlanmış bir hakem değerlendirme formu üzerinden değerlendirmelerini yaparlar. “Kitap İncelemesi” türündeki yazılar da hakem değerlendirmesine tabidir. Ancak, bu yazılar kitap incelemesine özgü ayrı bir hakem değerlendirme formu üzerinden ve iki hakem tarafından değerlendirilir.

Görüş makalesi, söyleşi, rapor, yuvarlak masa, editöre mektup, cevap, düzeltme, vefât türündeki yazılar Yayın Kurulu ön değerlendirmesi ve kararıyla yayımlanır.

YAZIM VE KAYNAKÇA KURALLARI

Değerlendirilmek üzere, dergiye gönderilecek yazılar, bir sayfalık bir kapak sayfasıyla başlar. Kapak sayfasında yazının başlığı, yazar(lar)ın adları, unvan ve kurum bilgileri ile ORCID numaraları yer alır. İletişim için elektronik posta adresleri ve telefon numaralarına yer verilir. Basımda yazar bilgi notu olarak yazar(lar)ın adları, unvan ve kurum bilgileri ile ORCID numaraları kullanılır. İsteyen yazarlar elektronik

posta adreslerini de paylaşabilir. Paylaşmak isteyen yazarların yazıyı teslim ederken bu bilgiyi iletmeleri gerekir.

Araştırma ve Derlememakaleleri 400-500 kelimelik birer Türkçe ve İngilizce özet ile 5'er tane anahtar kelime ile başlar. Özetler Palatino Linotype 10 punto yazılır. Satırlar arası tek ve paragraflar arasında 6nk boşluk olmalıdır. Türkçe ve İngilizce özetler kapağı takip eden iki sayfada ayrı ayrı yer alır. Bu yazı türleri dışında Türkçe ve İngilizce özet zorunlu değildir.

Makaleler, kapak ve özetlerden sonra ayrı bir sayfada başlar.

Araştırma ve Derleme makaleleri dipnot ve kaynakça dahil 6000-9000 kelimedenden oluşur. Kitap incelemeleri 1500-3000 kelime aralığında olur. Editoryal yazı ile cevap, düzeltme-değişiklik ve vefât yazıları hariç diğer yazılar (görüş makalesi, rapor, yuvarlak masa, söyleşi, editöre mektup) 3000-6000 kelime aralığında olmalıdır. Gerekli durumda tüm yazı türleri için Yayın Kurulu kararıyla makale kelime sayılarının üst limitinde değişiklik yapılabilir.

268

Yazıların başlığı ortada ve koyu olur. Dört seviyede alt başlık kullanılabilir. Alt başlıklar 12 punto olmak üzere şu şekilde belirtilir.

- Birinci Seviye alt başlık: **Aaaa Bbbb Cccc** (sola yaslı + her kelimenin ilk harfi büyük ve koyu)
- İkinci Seviye alt başlık: ***Aaaa Bbbb Cccc*** (sola yaslı + her kelimenin ilk harfi büyük ve koyu italik)
- Üçüncü Seviye alt başlık: *Aaaa bbbb cccc* (ilk kelimenin ilk harfi büyük, diğerleri küçük ve italik)
- Dördüncü Seviye alt başlık: *i) Aaaa bbbb cccc* (sıralama işareti (i, ii, iii, vb.) + ilk kelimenin ilk harfi büyük, diğerleri küçük ve italik)

Satırlar arası 1,15nk ve paragraflar arasında 12nk (önce 6nk, sonra 6nk) boşluk olmalıdır. Paragraf başı için özel olarak içeriden özelliği kullanılarak, içeriye doğru giriş yapılmaz.

Grafik, şekil, tablo, resim ve fotoğraflar metin içinde, yazının akışı itibarıyla ilgili yerde numaralandırılarak gösterilir. Her birine Tablo 1, Şekil 2 şeklinde numaralar verilir. Yazıda eklerin yer alması halinde, ekler, yine numaralandırılarak Kaynakça'dan sonra yazıya eklenir. Ek 1, Ek 2 şeklinde gösterilir.

Kaynakça, yazının sonunda, yeni sayfadan başlayacak şekilde ve Ek'lerden önce yer alır. Kaynakça asılı paragraf biçiminde (1 cm. asılı paragraf değeri ile) ve ilk yazarın soyadına göre alfabetik sıralamayla düzenlenmelidir. Kaynakça Palatino Linotype 10 punto, satır aralığı 1,15 kat ve paragraflar arasında 12nk (önce 6nk, sonra 6nk) boşluk bırakılarak yazılmalıdır.

ATIF VE KAYNAK GÖSTERME KURALLARI

Yazarlar, metni hazırlarken aşağıda yer alan atıf ve kaynak gösterme kurallarına uymalıdır. Uygun olmayan atıf ve kaynakçalar için yazılar reddedilebilir; yazarlardan değişiklik talep edilebilir veya Dergi esaslarına göre Yayın Kurulu tarafından redaksiyon amaçlı düzenleme yapılabilir. Yayın Kurulu bu hususta genel yetkilidir.

269

Genel Kurallar

Aşağıda farklı yayın türleri için atıf ve kaynak gösterme usulleri örneklendirilmiştir. Yazarlar, burada belirtilmeyen durumlarda APA 7 ilkelerini esas alırlar. İhtiyaç duymaları durumunda Yayın Kurulu'ndan *Publication Manual of the American Psychological Association – The Official Guide to APA Style* (7th Ed.) adlı kılavuzu talep edebilirler.

Ayrıca,

- 3'ten fazla yazara sahip kaynaklara atıf yaparken ilk yazarın soyadından sonra vd. kısaltması kullanılmalıdır (örneğin, Yazar vd., 2023: s. 27). Kaynakçada ise tüm yazarların soyadı yer almalıdır.

- Atıf yapılan eserin tarihi belli değilse, tarih kısmına (t.y.), herhangi bir kurum yayını değil ve yazarı belli değilse (y.y.) yayınevi belli değilse (yayınevi y.) ifadeleri eklenmelidir.
- Kaynak gösterirken, doğrudan ilgili kaynaktaki görüşe gönderme yapılmıyor; alanyazındaki yeri veya karşılaştırma amacıyla bu kaynağa gönderme yapılıyorsa, (bkz.) ve (krş.) ibareleri kullanılır.
- Metinde açıklama amaçlı dipnot kullanılırken atıf yapılacaksa yine burada gösterilen usule göre atıf yapılmalıdır.
- Metin içinde blok alıntılar (üç satırı geçen alıntılar), sağa yaslı, soldan 1 cm içeride, tırnak işareti kullanılmadan ve Palatino Linotype 11 punto olacak şekilde düzenlenmelidir.
- Metin içinde bir yazarın farklı yıllara ait yayınlarına tek bir atıf yapılacaksa, yayın yılları sırası gözetilerek (Soyad, yıl, yıl, yıl) şeklinde gösterilmelidir.
- Metin Türkçe ise Türkçe, İngilizce ise İngilizce atıf yapma ve kaynak gösterme kurallarına uyulmalıdır. Örneğin Türkçe bir metinde sayfa sayısı “s.”, İngilizce bir metinde “p.”; atıf yapılan derleme bir kitaptaki makale Türkçe ise makalenin derlendiği kitap kaynakçada “İçinde”, İngilizce ise “In”; metin Türkçe ise atıf yaparken ve kaynak gösterirken “ve” bağlacı, İngilizce ise “&” işareti kullanılmalıdır.
- Metin hazırlanırken herhangi bir atıf programı kullanıldıysa atıf yapma ve kaynak gösterme kurallarıyla uyumlu olmayan kısımların düzenlenmesi gerekmektedir.
- Metin atıf programı kullanılarak hazırlandıysa, biçimlendirmesiz metnin (*plain text*) yüklenmesi önemlidir.
- Çalışmada mevzuat, arşiv belgesi, süreli yayın vb. birincil kaynak kullanıyorsa, bunlar kaynakçada ikincil kaynaklardan önce ayrı bir başlık altında toplanmalıdır. Kitap, makale ve diğer kaynak türleri için buna gerek yoktur.

- Atıf yapılmayan herhangi bir kaynak, kaynakçada gösterilmemelidir.
- Kaynakçada yer alan çeviri metinlerde çevirenlerin ismi yer almalıdır.
- Kaynakçada yer alan metinlerin birden fazla baskısı yapılmış ise, kullanılan kaynağın kaçınıcı baskı olduğu belirtilmelidir.
- DOI numarası olan veya e-kaynaklar da dahil sabit URL'si olan kaynaklarda, bu bilgiler kaynakçada özellikle belirtilmelidir.
- Yazarlar internetten eriştikleri kaynakların son erişim tarihini aşağıdaki örneklere uygun olacak biçimde eklemelidir.

Kitaba atıf yaparken

Atıf (Hobsbawm, 2011, s. 27)

271

Kaynakça Hobsbawm, E. (2011). *Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991: Aşırılıklar Çağı* (Y. Alogan, Çev.). Dost.

Atıf (Miller ve Fox, 2007, s. 27)

Kaynakça Miller, H. T., ve Fox, C. J. (2007). *Postmodern Public Administration*. ME Sharpe.

e-Kitaba atıf yaparken

Atıf (Updike, 1996, s. 3)

Kaynakça Updike, J. (1996). *Memories of the Ford Administration* [e-kitap]. Penguin Random House. <https://www.penguinrandomhouse.com/books/181904/memories-of-the-ford-administration-by-john-updike/>

Derleme kitaba atıf yaparken

Atıf (Erder vd., 2003, s. 27)

Kaynakça Erder, N., Çilingiroğlu, A., Sönmez, A., ve Torun, O. N. (2003). *Planlı Kalkınma Serüveni: 1960'larda Türkiye'de Planlı Kalkınma Serüveni*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Derleme kitaptaki bir bölüme atıf yaparken

Atıf (Kuruç, 2017, s. 27)

Kaynakça Kuruç, B. (2017). Türkiye'de Plancılığın İlk On Yılı: Altmışlı Yıllarda Devlet Planlama Teşkilatı. İçinde M. K. Kaynar (Ed.), *Türkiye'nin 1960'lı Yılları* (ss. 895-909). İletişim.

272

Makaleye atıf yaparken

Atıf (Gülmez, 1975, s. 72)

Kaynakça Gülmez, M. (1975). Weber ve İdeal Tip Bürokrasi Anlayışı. *Amme İdaresi Dergisi*, 8(1). 47-73.

Teze atıf yaparken

Atıf (Üstüner, 1992, s. 72)

Kaynakça Üstüner, Y. (1992). In search of an identity: Considerations on the theory and the discipline of public administration [Kimlik arayışı: Bir disiplin olarak kamu yönetimi ve kuramı] [Yayımlanmamış doktora tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Ansiklopedi/Sözlük maddesine atıf yaparken

Atıf (Sosyoloji Sözlüğü, Fordizm, s. 245)

Kaynakça Marshall, G. (1999). Fordizm. *Sosyoloji Sözlüğü*, ss. 245-246.

İnternet sayfasına atıf yaparken

İnternet içerikleri zaman içinde değişmek üzere tasarlanmışsa ve sayfanın sürümü arşivlenmiyorsa "erişim tarihi" eklenmelidir. Zamanla değişebilen ancak arşivlenmiş sürümleri olan eserler için sayfanın arşivlenmiş sürümü sabit olduğundan ve geri çağrılabilceğinden bu kaynaklara ilişkin referansların çoğu erişim tarihini içermez.

Atıf (afad.gov.tr)

Kaynakça AFAD, Hakkımızda. <https://www.afad.gov.tr/afad-hakkinda>, Erişim: 19.05.2023

273

Atıf (YSK, 2007)

Kaynakça YSK. (2007). Anayasa Değişikliği Halkoylaması Sonuç Tutanağı.
<http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/2007Referandum/Sonuc/sonuc.pdf>

Gazete haberlerine atıf yaparken

Atıf (Cumhuriyet Gazetesi, 18 Kasım 2021, s. 7)

Kaynakça Cumhuriyet Gazetesi. (2021, 18 Kasım). *Resmi Gazete’de yayımlandı: Erdoğan’dan yeni atamalar*, s. 13

Atıf (cumhuriyet.com.tr, 18 Kasım 2021)

Kaynakça Cumhuriyet Gazetesi. (2021, 18 Kasım). *Resmi Gazete’de yayımlandı: Erdoğan’dan yeni atamalar.*
<https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/resmi-gazetede-yayimlandi-erdogandan-yeni-atamalar-1893628>, Erişim: 19.05.2023

Köşe yazılarına atıf yaparken

Atıf (Kuruç, 2022)

Kaynakça Kuruç, B. (2022, 24 Ocak). 24 Ocak has kapitalizmdir. *Cumhuriyet*.
<https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/bilsay-kuruc/24-ocak-has-kapitalizmdir-1902329>, Erişim: 19.05.2023

Görsel-işitsel iletişim araçlarına atıf yaparken

Atıf (Raadschelders, 2024)

Kaynakça Raadschelders, J. (2024). Yönetimin Geleceği ve Kamu Yönetimi Çalışmaları: Demokrasi için Hesap Verebilirlik [Webinar]. Kamu Yönetimi Derneği.
<https://www.youtube.com/watch?v=HVMwzMb0mnE>, Erişim: 23.01.2024.

Mevzuata atıf yaparken

Atıf Metin içinde ilgili düzenleme anıldıktan sonra parantez içinde Resmi Gazete künyesi verilmelidir.

... 5442 sayılı İl İdaresi Yasası'na (RG: 10.06.1949/7236) göre...

Kaynakça İl İdaresi Yasası, No: 5442, RG: 10.06.1949/7236,
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.5442.pdf>

Tutanak Dergisi'ne / Zabıt Ceridesi'ne atıf yaparken

Atıf (TBMM TD, D: 9, C: 1, B: 2 , O: 1: s. 17)

Kaynakça TBMM Tutanak Dergisi, D: 9, C: 1, B:2 , O: 1, 26.05.1950

Atıf (TBMM ZC, C: 15, İ: 133, ss. 12-16)

Kaynakça TBMM Zabıt Ceridesi, C: 15, İ: 133, 24.12.1921

Arşiv belgesine atıf yaparken

Arşiv belgelerine atıf yapılırken, Hicri, Rumi ve Miladi takvimler arasındaki farklar nedeniyle ay adları açık yazılmalı; Hicri veya Rumi takvimden önce Miladi takvim mutlaka belirtilmelidir.

Atıf (TV: 283, 13 Mart 1845 / 3 Rebiü'l-ahir 1261, s. 1)

Kaynakça Takvîm-i Vekayi (TV), 283, 13 Mart 1845 / 3 Rebiü'l-ahir 1261

Atıf (BOA, HH.d., 24406, ss. 17-18)

Kaynakça T.C. Devlet Osmanlı Arşivi (BOA), Hatt-ı Hümayûn (HH.d.), 24406, 23 Muharrem 1292 / 01 Mart 1875.

Publicus - JOURNAL of PUBLIC ADMINISTRATION RESEARCH

MANUSCRIPT SUBMISSION GUIDELINE

Publicus - Journal of Public Administration Research (Publicus) is a scholarly peer-reviewed scientific journal published online and openly accessible semi-annually, in June and September, by the Public Administration Association. The journal is published in both Turkish and English.

The principles of scientificity, independence, open access, transparency, and impartiality are paramount in the application, evaluation, and publication stages of manuscripts submitted for consideration. To uphold these principles, the journal adheres to the ethical standards established by the *Committee on Publishing Ethics* (COPE). The individuals and committees responsible for the journal, as well as the authors submitting articles, are expected to adhere to these standards throughout each stage of the process. Manuscripts submitted to the journal must be original and not have been previously published or accepted for publication elsewhere, whether in a periodical or non-periodical publication. The author(s) are solely responsible for the content of their published articles. There are no fees charged for the evaluation and publication of manuscripts, and no royalties are paid for published articles. The journal retains the copyright to all published articles; however, it is committed to supporting and promoting universal open access to scholarly content. In line with the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0) License, the journal permits the copying, editing, distribution, and reuse of articles for non-commercial purposes, provided that proper scientific referencing and citation rules

are followed. Manuscripts that are not published will not be returned to the author(s). Consistent with the principles of impartiality and transparency, the journal issues an open call prior to each issue. This call includes detailed information and a schedule regarding the submission process and publication timeline, which is shared with all potential authors interested in contributing articles to the journal.

Prospective authors intending to submit articles to the journal are required to register on the journal's website at <https://publicus-journal.kamuyonetimi.org.tr>. Submissions should adhere to the template provided on the website. Submitted articles must correspond to one of the designated article types accepted for publication in the journal, and the specific article type should be indicated during the submission process.

During the submission process, authors are required to upload their articles along with a plagiarism report and, if compulsory due to the subject, an ethics committee report. The plagiarism report must be generated from either the iThenticate or Turnitin systems and should indicate a similarity rate of no more than 20%, excluding citations and references. In line with the principles of independence and impartiality, all individuals and committees involved in the publication process, including those responsible for application, evaluation, and publication, as well as authors and referees, are expected to adhere to the following guidelines when sharing texts and files.

1. Authors are required to ensure that their names and organizational affiliations are not included in the text, including footnotes. Any passages containing such information should be removed.
 2. Individuals (such as editors, referees, etc.) and committees involved in the publication and evaluation processes of manuscripts should also ensure that their personal information is not visible in the text or file.
-

3. When referencing their own work(s) in the bibliography, authors should use only the term "Author" instead of their names, followed by the publication year. No additional information about the work should be provided.

4. In Microsoft Word documents, authors must ensure that personal information is not visible in the file properties. Any personal information found in the document properties should be deleted. For other file formats, such as Adobe Acrobat or JPEG, authors should ensure that personal information is removed from the document properties as well.

All manuscripts submitted to the journal undergo a pre-evaluation process by the Editorial Board to determine their suitability for publication. Manuscripts that are deemed unsuitable due to issues such as alignment with the journal's scope or adherence to formatting guidelines may be returned to the authors for revisions or rejected outright, based on the decision of the Editorial Board.

278

"Research" and "Review" articles are classified as original articles and undergo further evaluation following the Editorial Board's initial assessment. These articles are subjected to blind peer review by at least two referees, in accordance with established guidelines. Referees provide their evaluations using a specific referee evaluation form designed for these types of articles. Similarly, manuscripts classified as "Book Reviews" are also peer-reviewed, with two referees evaluating them using a dedicated referee evaluation form for book reviews.

Comment articles, interviews, reports, roundtable discussions, letters to the editor, replies, corrections, and obituaries are considered for publication following the preliminary evaluation and decision of the Editorial Board.

WRITING AND REFERENCE RULES

Manuscripts submitted to the Journal are required to include a cover page at the beginning. This cover page should feature the title of the paper, the full name(s) of the author(s), their academic title(s), affiliation(s), and, where applicable, their ORCIDs. Additionally, authors should provide their email addresses and phone numbers for communication purposes. In the publication, author information should include the names, academic titles, institutional affiliations, and ORCID numbers of the author(s). Authors may also opt to share their email addresses. Authors who choose to include such contact details are required to submit this information at the time of manuscript submission.

For research and review articles, authors are expected to include both Turkish and English abstracts, each consisting of 400-500 words and 5 keywords. The abstracts should be formatted in Palatino Linotype, 10-point font size, with no spacing between lines and a 6-point space between paragraphs. Turkish and English abstracts should be presented on separate pages following the cover page. It is important to note that Turkish and English abstracts are not obligatory for other types of articles.

The main body of the paper should commence on a separate page following the cover page and abstracts.

For research and review articles, the length should fall within the range of 6000 to 9000 words, inclusive of footnotes and references. Book reviews should be between 1500 and 3000 words. With the exception of editorial pieces, replies, corrigenda and addenda, and obituaries, other article types (such as comment articles, reports, roundtable discussions, interviews, and letters to the editor) should range from 3000 to 6000 words. The Editorial Board retains the right to adjust these word limits for any type of paper, as deemed necessary.

The main title of the paper should be bold and centered. Subheadings can be utilized at up to four levels, indicated in 12-point font.

- Level 1 subheading: **Aaaa Bbbb Cccc** (left justified + initial letter of each word is bold and capitalized)
- Level 2 subheading: *Aaaa Bbbb Cccc* (left justified + initial letter of each word is capital, bold, and italics)
- Level 3 subheading: *Aaaa bbbb cccc* (initial letter of the first word is capitalized, the others are lowercase and italicized)
- Level 4 subheading: i) *Aaaa bbbb cccc* (numbering (i, ii, iii, etc.) + initial letter of the first word is capitalized, while the others are lowercase and italics)

There should be 1.15 pt space between lines and 12 pt (6 pt before and 6 pt after) space between paragraphs. New paragraphs should not begin with a “first line indentation.”

Graphs, figures, tables, pictures, and photographs in the paper must be numbered and placed appropriately within the text. Each should have a title and a number, as shown in Table 1, Figure 2. Appendices, if included, should be numbered and inserted after the References section. Appendices should be titled as Annex 1, Annex 2, and so forth.

280

The reference list should be placed at the end of the paper, starting on a new page before the Appendices. The references should be formatted with a hanging paragraph style, with a hanging paragraph value of 1 cm. They should be arranged alphabetically by the surname of the corresponding author. References should be written in Palatino Linotype, 10-point font size, with a line spacing of 1.15, and a 12 pt space between paragraphs (6 pt before and 6 pt after).

CITATION AND REFERENCING RULES

Authors are required to adhere to the citation and referencing guidelines outlined below when preparing their manuscripts. Failure to comply with these rules may result in rejection of the manuscript.

Alternatively, authors may be asked to revise their manuscripts, or the Editorial Board may make revisions according to the journal's guidelines. The Editorial Board has final authority in this regard.

General Rules

Below are examples illustrating the rules of citation and referencing for various types of publications. Authors should adhere to APA 7 guideline for cases not covered here. *The Publication Manual of the American Psychological Association – The Official Guide to APA Style* (7th Ed.) is available upon request from the Editorial Board.

- When citing sources with more than 3 authors, put et al., after the first author's last name. It is appropriate to use abbreviations (for example, Author et al., 2023: p. 27). The last names of all authors should be listed in the references.
 - The following phrases should be included in the related section: if the date of the cited work is unknown (n.d.), if the institution or the author is unknown (n.a), and if the publishing house is unknown (publishing house n.).
 - When citing sources to indicate their contribution to the literature or to draw comparisons, but not to cite a main argument of the source, the expressions "see" and "cf." are used instead of direct citation.
 - When using footnotes for explanatory purposes in the text, citations should be made according to the following procedure.
 - Block quotations within the text (quotations exceeding three lines) should be formatted as justified to the right, indented 1 cm from the left margin, without quotation marks, and in Palatino Linotype, 11-point font size.
 - When citing multiple works by the same author from different years within the text, the citation should be formatted in chronological order as (Last name, year, year, year).
-

- When preparing manuscripts, authors should adhere to the specific citation and referencing rules for the language of the manuscript. For instance, in Turkish manuscripts, the abbreviation for "page" is "s.", while in English manuscripts, it is "p.". Similarly, when citing an article from a compiled book, the Turkish term "İçinde" should be used in the references for Turkish texts, whereas the English term "In" should be used for English texts. Additionally, in Turkish texts, the conjunction "ve" should be used for citing sources, while in English texts, the "&" sign should be used.
 - If any citation software is used while preparing the manuscript, parts that do not comply with the rules of citation and referencing need to be revised.
 - If the text was prepared using citation software, it is important to upload plain text.
 - Original sources such as legislation, archival documents, and periodicals should be grouped under a separate heading in the references, preceding secondary sources. This rule does not apply to books, articles, or other types of sources.
 - Any source that is not cited should not be included in the references.
 - The names of the translators must be included in the translated texts in the references.
 - If the texts in the references have multiple editions, the edited version of the cited source used should be stated.
 - In resources with a DOI number or a fixed URL, including e-resources, this information should be specifically stated in the references.
 - Authors should include the last access date of the sources they access from the internet in accordance with the examples below.
-

Referencing a book:

Citation (Hobsbawm, 2011, p. 27)

Reference Hobsbawm, E. (2011). *Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991: Aşırıliklar Çağı* (Y. Alogan, Trans.). Dost.

Citation (Miller and Fox, 2007, p. 27)

Reference Miller, H. T., and Fox, C. J. (2007). *Postmodern Public Administration*. ME Sharpe.

Referencing an e-book:

Citation (Updike, 1996, p.3)

Reference Updike, J. (1996). *Memories of the Ford Administration* [e-book]. Penguin Random House.
<https://www.penguinrandomhouse.com/books/181904/memories-of-the-ford-administration-by-john-updike/>

283

Referencing an editorial book:

Citation (Erder et al., 2003, p. 27)

Reference Erder, N., Çilingiroğlu, A., Sönmez, A., and Torun, O. N. (2003). *Planlı Kalkınma Serüveni: 1960'larda Türkiye'de Planlı Kalkınma Serüveni*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Referencing a chapter in an editorial book:

Citation (Valero- Garcés, 2023, p. 18)

Reference Valero- Garcés, C. (2023). General Issues About Public Service Interpreting: Institutions, Codes, Norms, and Professionalisation. In L. Gavioli and C. Wadensjö (Ed.), *The Routledge Handbook of Public Service Interpreting* (pp. 17-31). Routledge.

Referencing an article:

Citation (Gülmez, 1975, p. 72)

Reference Gülmez, M. (1975). Weber ve İdeal Tip Bürokrasi Anlayışı. *Amme İdaresi Dergisi*, 8(1). 47-73.

Referencing to a thesis:

284

Citation (Üstüner, 1992, p. 72)

Reference Üstüner, Y. (1992). In search of an identity: Considerations on the theory and the discipline of public administration [Kimlik arayışı: Bir disiplin olarak kamu yönetimi ve kuramı] [Unpublished PhD Dissertation]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Referencing to an encyclopedia/dictionary entry:

Citation (Sosyoloji Sözlüğü, Fordizm, p. 245)

Reference Marshall, G. (1999). Fordizm. *Sosyoloji Sözlüğü*, pp. 245-246.

Referencing to Internet webpage:

When citing internet content that is designed to change over time and does not have an archived version of the page, it is necessary to include the 'access date' in the citation. However, for works that can change over time but have archived versions available, the majority of references to these sources do not require an 'access date', as the archived version of the page remains fixed and retrievable.

Citation (afad.gov.tr)

Reference AFAD, Hakkımızda. <https://www.afad.gov.tr/afad-hakkinda>, Access: 19.05.2023

Citation (YSK, 2007)

Reference YSK. (2007). Anayasa Değişikliği Halkoylaması Sonuç Tutanağı.
<http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/2007Referandum/Sonuc/sonuc.pdf>

285**Referencing a newspaper article:**

Citation (Cumhuriyet Gazetesi, 18 November 2021, p. 7)

Reference Cumhuriyet Gazetesi. (2021, November 18). *Resmi Gazete’de yayımlandı: Erdoğan’dan yeni atamalar*, p. 13

Citation (cumhuriyet.com.tr, 18 November 2021)

Reference Cumhuriyet Gazetesi. (2021, November 18). *Resmi Gazete’de yayımlandı: Erdoğan’dan yeni atamalar*.
<https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/resmi-gazetede-yayimlandi-erdogandan-yeni-atamalar-1893628>, Access: 19.05.2023

Referencing a newspaper column:

Citation (Kuruç, 2022)

Reference Kuruç, B. (2022, January 24). 24 Ocak has kapitalizmdir. *Cumhuriyet*.
<https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/bilsay-kuruc/24-ocak-has-kapitalizmdir-1902329>, Access: 19.05.2023

Referencing audio-visual communication sources:

Citation (Raadschelders, 2024)

Reference Raadschelders, J. (2024). Yönetimin Geleceği ve Kamu Yönetimi Çalışmaları: Demokrasi için Hesap Verebilirlik [Webinar]. Kamu Yönetimi Derneği. <https://www.youtube.com/watch?v=HVMwzMb0mnE>, Access: 23.01.2024.

286

Referencing a legislation:

Citation The Official Gazette imprint should be given in parentheses where the relevant regulation is mentioned in the texts.

.... According to Law No. 5442 on Provincial Administration (OG: 10.06.1949/7236)

Reference Provincial Administration Law, No: 5442, OG: 10.06.1949/7236,
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.5442.pdf>

Referencing to Minutes Journal:

To maintain consistency with the original titles of official publications, the original Turkish names should be retained.

Citation (TBMM TD, D: 9, C: 1, B: 2 , O: 1: s. 17)

Reference TBMM Tutanak Dergisi, D: 9, C: 1, B:2 , O: 1, 26.05.1950

Citation (TBMM ZC, C: 15, İ: 133, ss. 12-16)

Reference TBMM Zabıt Ceridesi, C: 15, İ: 133, 24.12.1921

Referencing an archival document:

When referring to archival documents, month names should be written clearly due to the differences between the Hijri, Rumi, and Gregorian calendars; the Gregorian calendar must be specified before the Hijri or Rumi calendar.

287

To maintain consistency with the original titles of official publications, the original Turkish names should be retained.

Citation (TV: 283, 13 Mart 1845 / 3 Rebiü'l-ahir 1261, s. 1)

Reference Takvîm-i Vekayi (TV), 283, 13 Mart 1845 / 3 Rebiü'l-ahir 1261

Citation (BOA, HH.d., 24406, ss. 17-18)

Reference T.C. Devlet Osmanlı Arşivi (BOA), Hatt-ı Hümayûn (HH.d.), 24406, 23 Muharrem 1292 / 01 Mart 1875

Publicus

Kamu Yönetimi Araştırmaları Dergisi

Journal of Public Administration Research